

ZIKMUND WINTER

Z RODINY A DOMÁCNOSTI STAROČESKÉ¹

OBSAH

Upozornění pro čtenáře

Ve světnici

O staročeské posteli

O staročeských truhlách a jarmarách

Měšťanské knihovny v XVI. věku

Obrazy v domech

Zbraně honosné

Zbroj a zbraně v bytech

Přepych uměleckého průmyslu v měšťanských domech XVI. věku

U Mistra Daniele z Veleslavína

Kolik stálo živobytí za starodávna?

O mamoně

Z kšaftů píseckých

O pozůstalosti Mistra Koldína

Z kněžských kšaftů starodávných

Jak drahá byla smrt?

Historické třísky

¹ Převzato z: Winter Z., *Z rodiny a domácnosti staročeské: ze života XVI. století*, Praha 1912 (redakčně upraveno).

Ve světnici

(Sborník učitelský VIII.; 1888 a 1895; Světozor 1887 Časop. Musea 1893. V měšťanské světnici starodávné. Wiesner.)

Připsáno G. Hešovi.

Před čtyřmi a třemi věky ze „svrchní síně“ čili z paláce vstupovalo se do komnat a komor i sklepů. V komorách spávalo se, a v komorách klenutých čili sklepech svoje bohatstvo měšťan míval v truhlách zavřené. Jedna světnice v každém domě byla nade všecky největší, nejobširnější. Říkali jí vůbec, světnice, světnice, veliká světnice. Byla to místnost, kde přijímali se hosté, a proto byla co možná ozdobena. Všimneme si všech jejích kusů. Ode dveří začneme.

Na miniaturách nejstarších pozoruješ dvěře do světnice prosté a o křídle jednom. V rukopise Štítného (konec 14. věku) jsou dvěře malovány barvou tmavožlutou. Určitější zprávy o dveřích troují se tu a tam v knihách městských teprve od doby krále Vladislava. Tenkrát stavěno mnoho, stavěno vkusně, malebně a zvenčí vkus kameníkův působil i v soukromí, v byt všecek. V té době jsou zmínky, že dvěře byly vyřezávanou prací řemeslně ozdobovány, futra ozdobována že byla sloupky zvenčí i vně. R. 1561 i krejčí Jan Vlk v Praze měl v domě svém „veřeje u světnice štukverkem obkládané“. Touže dobou pořizoval truhlář Michal Kreycar v Praze „dvěře pěkně řezané“ za dvě kopy grošů. On též dvěře „vysazoval“ dřevy barev rozličných a pokládal je „kunsty řezanými divně“.

Za futro kamenné ke dveřím pěkně tesané dány roku 1594 Vlachovi Kometoví ve Hradci Jindřichově dvě kopy míšeňské. „Dvěře s ksimsy“ smluveny byly s Vlachem rovně tak draho.

Zámky při dveřích shledali jsme v zprávách archivních též řemeslnými; nejednou dí se, že byly i „malovány“ a někdy pozlaceny. Ale po našem nynějším smyslu všecko na dveřích elegantně způsobeno nebylo. Někde bývala pod zámkem pěkně rejsovaným anebo dílem bitým ozdobeným sprostá ohromná závora, které bychom dnes na slušných dveřích v pokojích nestrpěli. Jinde za oněch dob nebylo jináče. Na Hollarových obrazech v Albertině (ve Vídni) nejednou postřehl jsem při dveřích podobné ohromné závory i v síních královských. Dvěře v komorách bývaly řetězem i „závorou překládány“.

Ohledavše dvěře Vstupujeme do světnice staročeského měšťana. Přirovnáš-li ji k selským jizbám, které Rvačovský (v Masopustě) zove „učazenými“, poněvadž druhdy se v nich topilo na ohništi, toť byla světnice měšťanská vždycky čistější; proti nízké a temné jizbě sedlské vždy byla vysoká a světlá.

Podle našich dnešních pravidel ovšem není dosti světlá, ani dosti vysoká. Světlá už proto ne, že v úzkých domech starobylých nemívali nikdy dostatek světla, ani slunce, i protož v knihách pražského šestipanského úřadu starodávného na každém skoro listě čteš žalobu, že, druh druhu světlo stavením odejímá, že mu okna zastíňuje. A byl-li dům skoupením a spojením dvou, tří sousedních domů rozšířen, aneb byl-li zárodkem již obšírný, tu zase bránili se měšťané světla sami tím, že okna mívali malá a nad leckterýms přilepili sobě přístřešky na krakorce; hořejšího pak podnebí oknům zase clonou byla střecha do ulic, ovšem dosti ouzkých, číhající.

Tak zle všudy nebývalo. Bylyť v domech pražských i venkovských pokoje milé, útulné, přívětivé.

Rozumí se, že nebude lze jedinou kresbou vyličiti obyč řemeslníkův, kněžův, kupcův. Není pomoci jinačí, nežli aby laskavý čtenář sobě nelenoval, až ho později pobídne, s námi vstupovati do několika bytů. Tu zatím mluvíme jen o všeobecném dojmu. Též nelze nedotknouti slovem, že mívali staří naši zcela jinačí mínění o symetrii. I protož okna, nářadí a nic v pokoji nebývalo s úzkostlivou pravidelností postavováno. Byl to malebný nelad, při němž šlo jen o pohodlí obyvatelovo. Účel rozhodl, kam co postaviti, a bylo-li co zbytečno, hup s tím do komory: všaktě inventáře uvozují nejednou drahocenná nádobí, složená v sklepech. Na konec zmíniti se jest, že náleží k obecnému dojmu, aby staročeská světnice měla při zdi lavice. To padne ti do oka, kdykoli uzříš nějakou miniaturu starých dob. Takž je na obrázcích z r. 1516 v rukopise o životech svatých na poušti, chovaném v univers. knihovně, několikráte patrné, a kommisie vyslaná r. 1540 na zámek Chudobu, popisuje „světnice klenutá že je spuštěná, ani lavic, ani skel v ní není“. Ba ještě v kouřimském graduale (r. 1608) jest v pokoji Panny Marie při zdi po celé délce lavice vyřezávaná. Z toho snad patrné, že lavice byly podstatnou druhdy částí světnic měšťanských i panských. A teď k drobnostem!

Nuže ohledejme nejprve stěny měšťanských pokojů. Nejprostější zeď byla obílena. Na obrázcích z r. 1516 vidíš zdi holé do šediva zbarvené. Dolejšek stěny k zemi býval přikryt prkny (plot, táflování), anebo natřen barvou nějakou. V 17. věku oblibovali sobě jasnou barvu modrou. Prkna na stěnách v 16. století bývala někdy pokládána dosti vysoko, takže holé zdi

jen malý kus byl vidín. Konec prkenné stěny byl římsou olemován. Někdy všecka zeď položena byla dřevem, a v knihách šestipanských (arch. pražsk.) nejednou čteš o světlici „dřevěné“.

Panstvo české znalo umělé „táflování světlic“ již z doby Karla Čtvrtého. Adam z Hradce smluvil r. 1582 s truhlářem, že mu vytáfluje pokoj za 24 tolary, jídlo a pití mistrovi i tovaryšům.

U nás uměli také dosti záhy obvěšovati zdi „čaluny, koltrynami a koberci“. Klassická země čalounů byla ovšem země flanderská, kdež je tkávali již v 14. století. Barevnými nitěmi vetkávali do nich mistrné obrázky z písma, z mythologie antické i z dějin nových, a z Flander je prodávali do vši vzdělané Evropy, nejprv ovšem králům a pánům a po nich kupovali bohatí měšťané.

V měšťanském bytě pražském „čalún“ nejstarší nalezl jsem r. 1453 zapsaný v knize novoměstské. Marta, dcera Buškonis, plavce z Podskalí, zdělila po otci peřiny, duchny, polštáře a mimo jiné domovité svršky i – „tapetum alias czalum“. Když tedy měl až do r. 1453 i počestný podskalák pražský Bušek „čalún“ v pokoji, tož věc bezpochybná, že u bohatých pražských měšťanů byl tím spíše.

Roku 1513 zanechává po sobě starý farář mělnický, Jan z Vratu, koberců a čalounů více; „nejlepší“ z nich poroučí kaplanu svému Vácslavovi.

Od nejstarších dob v pramenech historických podle jména čalounů vyskytují se koltry a koberce jakožto jména souznačná. Někdy je ovšem nad pochybu koberec dotčený určen k tomu, by pokryl stůl aneb lavici, a koltryna zase slouží lidem za přikrývku v posteli. Ale přechasto je čaloun, koltra a koberec jednostejná věc, kterou věšeli na stěny. V snáři Vácslava Hájka z Libočan stojí psáno, koberec že jest kortena na zdi a koberec; neb čaluny že bývají po stěnách roztaženy.

V starých letopisech čteme, že r. 1516 na den Božího těla poslové císařští pozváni byli od Pražanů k obědu na rathouz staroměstský, kdež radní světlice „ozdobena byla koltrynami tkanými po všech stranách“.

Koltry a koltryny vyskytují se už v nejstarších knihách kšaftovních nás dochovaných, jenže z přídatku „malovaná“, „hedbávná“, „vyšitá“ neuhodneš, nač koltra byla. A tak čteš od husitské doby za celé století 15. i do půlky šestnáctého. Martin, kotlář z Flašnýřské ulice, jenž

pamatoval husitskou vojnu, ten míval v svršku svém domovitém „dvě koltře, jednu zelenu dobru, druhú zlu“. Kupec Kunc († 1479) měl v pokoji čtvero koberců. Bohatý pekař; Mathias z Poříče, jehož byly tři mlýny, umíraje r. 1478 zanechal v světnici také „koltříčku pruhatou ve dvě půle“, což zpráva opět málo světlá.

Ale tolik přec jisto, že až do půlky věku šestnáctého všech těch věcí v domech pražských vyskytuje se číslem nevalným – po dvou, po třech kusech.

Ani panna Johanna Berčinka z Dubé – tedy urozená paní – nezanechala r. 1521 v pražském domě po sobě mezi mnohými věcmi více nežli dva koberce. Ale přibývá jich časem. R. 1540 Magdalena Bezdrůžická dcerám svým odkazuje čtyři veliké koberce, čtyři menší, koltry a truhlice, v nichž jsou „šavle turecké a čalúny“.

Purkmistr Medař, jenž přečkal polovici dotčeného věku, měl „nahore pod krovem čalúny dva a dva koberce chlupaté“. Tyto ozdoby zajisté snesly ženské do světnice, kdykoli bylo hosti ctíti. Čalúny dány na zeď, koberce na lavici, aby sobě páni sedíce pohověli.

Od r. 1560, z něhož máme první obsírnou knihu inventární v archivě pražském, pozorujeme čím jdeme blíž do věku Rudolfova, že všech ozdob na stěnu měšťanského pokoje přibývá, a knihy už také nejsou tak skoupy na slovo. Čteš už dosti jasně o „kobercích na zeď“, o koltrách na plátně tlačených a přibitých na stěně“ (r. 1570).

Kožešník Macperger měl v pokoji koltry karmazinem vyšívané. Jiřík Kulíšek, primas novoměstský († 1577), míval „dva koberce okolo stěny v světnici veliké“. Sladovník Goliáš, bytem U pávů v Železné ulici, měl do své smrti (1578) ve světnici „koltriny dvě, na jedné obraz namalovaný Adama a Evy, na druhé Zuzany, obraz Patience, obraz Magdaleny“.

Mikuláš Lobkovic, hejtman starého Města Pražského, míval až do r. 1588 byt v domě u Váček na rynku. Tu našlo se „z mázhauzu do světnice jdouc čalounů devět a v síni dolejší čalounů 12“. Ale neměl tenkrát jen urozený pán, v měšťanském domě obývajícím, množství čalounů k stěnám sám: touž dobou shledal jsem u Hanuše Falka, kupce, malovaných koltryn dvacatero a mimo ně ještě „draka malovaného na dlouhém plátně“. V domě „u Slunců“ v Celetné ulici měli osm koltryn – v rámech. Ta zpráva zase rozpaky plodí. Člověk neví, nejsou-li tyhle koltriny obrazy po našem smyslu.

V jiném inventáři archivu pražského, jenž zavírá v sobě poslední léta 16. století a přebíhá do věku následujícího, čteš přecasto o „kobercích při stěně“. Někdy naskytne se ti i koberec

turecký se žlutými květy, jiný se zlatými květy, jindy zas „koberec tlačení vůkol světlice“ a čalouny s figurami. Šmukýř Eliáš Behm prodával do r. 1595 „koberce se zlatem a koberce s ptákem po kopě“.

U pana Sixta Theodosiusa z Ottersdorfu v domě u Jaroslavů proti Jesuovitům našli jsme „z mázhauzu po schodích nahoru v pokoji figur neb koltryn na plátně sedm“ – což budou asi obrazy – ale o pokoji samém vypravuje kniha (č. 1174 fol. 62), že byl malovaný. Toť tedy r. 1599 první zpráva o „malovaném pokoji“. V jiném pokoji u téhož Sixta shledal jsem „koberce turecké a čalouny na stěnu“.

V osadě sv. Ondřeje u Freylichů obýval Jeroným Reyger, císařský advokát, až do konce století, a ten dobrý pán měl u sebe tolik peněz v pytlících a „jistot i základů“, že nelze neklásti jeho byt za velikou zastavárnu. A v té zastavárně našli páni z radnice po smrti advokátově „čalouny, zrcadla v zástavě“ a jeden „čaloun pěkným krumplováním vykládaný, jiný s figurou Josue“. U jiného advokáta a „řečníka“ Potůčka shledali jsme r. 1599 „dva kusy špilíru na stěnu“. Tu se tedy naskytuje nové jméno k starým věcem. Kateřina Milerbergerová měla „pět koberců plátěných malovaných okolo stěny přibitých a v komoře na stěnu koberec cum virtutibus“, což byly asi allegorické figury ctností (r. 1606).

Těmito doklady – jiných ještě zanecháno v mošně – snad s dostatek dokázáno, že v 15. a 16. věku čím dále to více obvěšovali sobě měšťané pokoje látkami malovanými, tlačeny, prošívány a vůbec barevnými. Toť bylo ovšem tehdež zvykem obzvláště tak zobecněným u velikých pánů, že na příklad za císařem Rudolfem, jel-li kam, vozívali za ním jeho „císařské čalouny“, aby vystrojili jimi pokoje, v nichž byl hospodou. Tak čteme v Plzeňských pamětech Šimona Plachého: „Také jeden legát z knížectví moskevského k Jeho Milosti císařské sem do Plzně přijel; do hospody k Anně Jeronisové slavně jest přiveden, kdež mu pokoje čalouny císařskými a jinak všelijak ozdobeny byly.“

Co do látky není pochybnosti, že mnohý čaloun v přítomné práci dotčený byl nejen tkanivo než i kůže. Kožené tapety zlatem tlačené v Evropě nejprve robili Maurové španělstí, od nichž dostaly se na východ o závod jsouce kupovány s koberci „tureckými“ a čalouny flanderskými.

Podobou svou lišily se tyto nástěnné ozdoby asi nejvíce tím, že na čalounech, z ruky křesťanské pocházejících, bývaly figury z písma, z historie a renaissance přispěla látkami mythologickými; na odpor tomu bývaly na prácech mahomedanských zobrazeny jen arabesky, ornamenty květinové a přímočarý nebo jiný všelijaký kus z geometrie fantastické.

Také postřehne, kdo studuje na inventářích městských, velmi snadno, že nejprve vyskytují se čalouny a jiní jich bratří v truhlách, v komorách – a teprve za věku Rudolfova vyčítají se vždy při světlici. To jest: zprvu je věšivali na zeď jen o slavnosti domácí a po ní svinovali a ukládali je zase v truhly, kdežto v pozdější době, kdy vkus i nádhera zobecněly, nechával měšťan ozdob těch na stěně za celý rok.

Že také sukrem obvěšovali Čechové stěny obyčejných, to našli jsme v bytě Pavla Žipanského z Dražice, císař. rychtáře v domě Sylvestrovském, kde pán zesnul r. 1573. Tu mluví se v popise zcela jasně o „zeleném sukru na stěně“.

V letech předbělohorských bývalo v měšťanských bytech už tolik nádhery, že všechny dotčené zdobí pospolu na stěnách bývaly. Rada v apelacích, pan doktor Jan z Lobru, do r. 1612 měl v světlici táflování i „tapeceraje kožené v pěti kusech“, a soukenice Borková, kteráž skonala život r. 1613, měla „okolo světlice čalouny kožené malované a nad čalouny černé sukno a na firhaňku francle hedbávné černé“.

Papírové tapety na místě starodávných kožených a místo gobelínů tkaných a vyšíváných vznikly prý ve Francii teprve r. 1760.

Zeď v pokoji omalovanou našli jsme v Praze, jakož svrchu psáno, nejprve r. 1599 při smrti pana Sixta Ottersdorfského. Zajisté byla světlice jeho malována kdo ví kolik let před smrtí páně. Od té doby není sice v knihách zmínky o světlicích malovaných, ale ne, že by jich snad nebývalo, než proto, že komise popisující všimla sobě věcí, a ne stěn. Není pochyby, že zdi malované bývaly čím dále do 17. věku, tím více: měltě Matěj Poličanský, farář, r. 1613 i na venkovské faře světlici malovanou, jakož čteme v knize jeho „Pokuty“ zvané. I na domě měl nějakých dvanácte planet.:

Urození páni kteréké mívali pokoje malované, o tom na příklad vizme v zámku Kratochvíli v oboře Netolické. Panu Petrovi Rožmberskému namaloval tu malíř „poetische und andere antiquitetische Historien“ r. 1589, a to allegorie Spravedlnosti, Pravdy, Tarquinia, Scaevolu, Curtia, Romula a Rema s vlčicí a mnoho jiného. Sál všecek tak malovaný stál 800 tolarů, a Břežan vypravuje, že to byly pěkní obrazové „až se lesklo“.

Zdi v měšťanských pokojích nebývaly asi hrubě příznivy obšírným malbám, ani koltrynám a čalounům příliš velikým. Jednak tudy, že; sám pokoj nebýval příliš obšírný, a pak hlavně proto, že světlice bývaly samý výklenek; kde jaký kout, stála tu ohromná jarmara, kde „prampouch“, tu v něm útulná skrýš, a kde k tomu příhodnost, tu nalepili arkýř čili menší

pokojíček neb výstupek do ulice, jímž protržen také hodný kus stěny. Arkýře, způsob prý z východu přenesený, zajisté u nás brzy se i při měšťanských domech stavívaly. Domy s věží, v níž byl zajisté arkýř připomínají se už za Václava IV. R. 1383 měl při domě věž puškař novoměstský. V soudních knihách hned s počátku 16. věku tu a tam mihne se zprávička, že otevřen nebo zavřen byl ve světnici „halkýř“. Arkýř sám v sobě byl samé okno, a to proto, aby zvědavé paní na všechny strany pohodlně viděly, co v ulicích se děje. Do dvou ulic pohlížeti „bez halkýře“ nebylo možná, leč by v rohové světnici otevřela se okna, a oken staří naši jakživi rádi neotvírali přes to, že jim to kde který „Regiment zdraví“ kázával.

Okna měšťanských bytů bývala vůbec malá. Veliká okna mívali jen v radnicích, zámcích, v chrámech. Co do podoby bývala u měšťanů okna na jedno zavřítí, na dvoje; a někdy nad oběma půlema visela ještě třetí, obdloužná část, kterou pro vzduch vyzdvihovali a pak spouštěli. I protož čteme na příklad v nymburské soudní knize z r. 1562, že kdosi, „když dvě hodině na noc bylo, okno spustil a šel spat.“

Sklo v okně u nás připomíná se nejprve r. 1262 – fenestrae vitreae – a to ve chrámě Svatovítském. Naproti tomu v měšťanských oknech bývala ještě počátkem století patnáctého skla vedle mázder a blan; před tím skel nebyvalo. V radnici novoměstské pořizuje okna skelná Nicolaus, sklenář, počátkem 15. věku. Janek „Mostský prodává roku 1426 dům Jakubu Stříbrskému s tím „vším, což jest hřebíkem přibito, s lavicemi, okenicemi, s stklami, s mázdrami“.

Takž dlouho ještě zůstávala skla v měšťanských oknech drahým přepychem a věci tak cennou, že ji lidé v kšaftech odkazují aneb kšaftem na sklo činí odkazy. Tak čteme v pražských knihách městských na př. ještě při roce 1524, že kněz Prokop poroučí k Božímu tělu „na skla“ 10 kop míšeňských grošů a při tom dí, že má u kohosi tři truhly, „v jedné cínové nádobí, v druhé knihy, peníze a v třetí skla“, o nichž praví, aby se prodala „na milosrdné skutky“. Ba až do konce století přihází se, když ouřad přijímá do školy rektora nebo na faru faráře, že mu v inventáři odevzdaných věcí vždycky zvláště vytýká skla. Tak zapsali sobě osadní sv. Mikuláše v Praze ještě při roku 1590, že od nich bakalář přijal skla, a rok před tím nařikali těžce Rakovničané svého nezbedného bakaláře Píčku, že jim ve škole rozbil skla.

Kladena tedy skla v oknech až do konce století 16. za věc cennou. Tím tedy spíše jde na rozum cena okenného skla, když r. 1556 žalují Staroměstští u komorního soudu na jakého

Adama Tyma, že z domu prodaného a ještě neodvedeného odnésti dal „což se mu vidělo – i skla“.

Neschybíme se tedy s pravdou, díme-li, že až do bělohorských časů a snad ještě později v městských ulicích odlehlých leckterýs domek byl, jehož okence mázdrou, blanou nebo papírem mastným byla zalepena.

A zdá se, že jinde – obzvláště v krajinách severních – bývalo ještě hůře. Prý ani dánský král Kristián III. neměl r. 1554 ve svém zámku celých oken skleněných, alébrž jen kusy. Ostatek byla blána. Ba ještě prý za panování královny Alžběty, v jejíž době žil Shakespeare, divili se Francouzové, že angličtí kupci ve svých domech mají skla nejen v dolejších patrech než i v hořejším ponebí. Lund vypravuje, že v severních krajinách dlouho dávali sobě při slavnostech, svatbách a jiných případnostech malovaná skelná okna dárkem na památku. Což to veliké byly visitky!

Než vraťme se zase k oknům českých měšťanů! Skla tabulového v oknech nenajdeš za starých dob, alébrž vždy čteš jen o kolečkách skelných, olovem slépaných. I v „Biči židovském“ rýmuje Karchesius:

„Židé okna otevřete,

Když hřímá hned pilně hled'te,

Jde-li k vám Mesiáš všecek,

By nevyrazil koleček.“

A sklenáři tehdejší mají na skladě nejčastěji jen kolečka do oken a kotouče olověné, ač přiti nelze, že jsem u sklenáře Fridricha Ryksa našel i „rudého skla kus nemalý, skel prohlédacích 166, jiné barvy skel širokých nedodělaných, rejsovaných 52, skel velkých hotových, malých, rejsovaných v olově, vokrouhlých a hranatých třicet“, a k tomu ovšem i „olova tři kotouče“.

Marta Kakaska (asi r. 1570) měla v několika „truhlách skelná kolečka a taženého volova v kusech sekaného hromadu“. Tu tedy o „velkých“ sklech není zmínky. U Jana Šmida, dvorského sklenáře, r. 1610 bylo olova 10 centnéřů po šesti kopách grošů míš.; koleček prostých čtrnácte truhel, v každé truhle bylo 42 kop koleček, což „pošacoval“ Jiřík Starolaubský, starší sklenář, tak, že by přišlo dáti za kopu koleček 7 grošů. Šmid prodával také „skla prohledací“, a to sto za rýnský zlatý. Měl jich 400, když umíral. Prodával také

„koutky“, totiž skla, která v okně do kouta „vletována“ byla; měla tudy jinou podobu než kolečka.

Koleček se vešla do okna veliká moc. Z oučtů panských v archivě jindřichohradeckém víme, že v druhé půlce 16. století žid vsazoval do hradních oken kolečka a od jednoho kolečka vsazení chtíval po dvou denarech; tak vsadil r. 1564 do „deseti futer do starého fraucimoru (damských pokojů) 6128 koleček, to jest do pěti velkých oken; od kolečka vsazení dva denary, učiní 29 kop, 10 grošů, 6 denarů“. Do oken vsazovali také skla čtyřhranná. Že na těch kolečkách, kotoučích a sklech hranatých bývaly rozličného způsobu malby, to vidíme v památkách a zbytcích jejich v Českém Museu chovaných. Tu jest kotouč s erbem, tu zase pelikán bílý o modrých křídlech a žlutých nohou, tu vidíš z r. 1604 Samsona v turbanu, v krátké kajdě o žlutých rukávech; tu zase jsou kotouče z bytů řemeslnických anebo z cechovních hospod; na jednom pekařovy housky podlouhlé jsou vymalovány, na jiných jména cechmistrů a znaky poctivého pořádku tohoto a tohoto. Když se kolečko z okna vydrobilo, zacpal se otvor hadrem. Aspoň tak si pomáhali učitelé v odraných školách městských.

Skla vsazována v rámy. Truhlář v Hradci Jindřichově bral od jednoho rámu okenního r. 1594 po 50 groších. Za tu záplatu robil rámy okrouhlé, k „lusthausu“.

Záclon k oknu nebývalo za dlouhý čas. Na francouzských obrázcích vidíme sic, že už ve 12. století je mají, ale naproti tomu zase dovidáme se, že jinde, na př. v Kodani, královna Žofie první čtyři záclony měla teprve r. 1631. U nás vyskytují se „firhaňky“ sic už v první půli 16. věku, ale jsou vždy k posteli. Na jednom obraze v ohromné knize z r. 1572, chované v univ. knihovně (č. 17., A. 3.) pozoroval jsem u okna velikou zelenou záclonu na železném prutě a krouzcích. Tou záclonou bylo lze zakrýtí celé okno svrchu až dolů. Též u Korálka Ludvíka v domě hřebenovském mívali „zelené koberce okolo stěny a k oknům“ a ta zpráva jest z časů Rudolfových. (Korálek umřel 1599.)

Od té doby leckde v pražském domě čteš, že mívali zelený kus k oknu, jenž visel též jen od půli okna, navlečen jsa na prutě železném.

R. 1609 nalezl jsem první záclonu v našem nynějším smysle: „koberec k oknu z nití tkaný“, než ani tu nelze povědět, kryl-li celé okno či jen půlku. K firhaňkům mívali „francle“, střapce a žaloudky, aniž jsou pořád všecko zeleny: nalezl jsem také firhaňky barvy červené a papouškové. Naproti tomu tuze zhusta čteš v popisních knihách už od r. 1560, že mívali naši předkové „mřížky k oknům drátové“. Zikmund Freylich (jenž umřel roku 1582) míval

„třinácte mřížek zelených drátových k oknům“; řečník Potůček († 1599) měl mřížku železnou „do“ okna a to úsloví, že mříže byla do okna, opakuje se věru ob list v knize, z čehož lze pomyslet, že tu mříže k oknům přistavovali a zase odkládali.

Od půlky věku šestnáctého mluví se nejednou o železných okenicích. R. 1578 měl sladovník Vavřinec Goliáš v Železné ulici „vokenici plechovou“. Ale zdá se, že ty okenice byly jen komorám přízemním.

Aby okno nezajalo celou tloušť zdiva, vyhloubil zedník a kameník zeď tak, že v jedné půli bylo okno, v druhé přistrojil dvě proti sobě zděná sedátka, jak to vidíme v nejstarším exempláři práv Brikcího na listě titulním; anebo zanechal kousku zdi do světnice. Na tu zídku stavěly naše prabáby květiny. Korálek svrchu psaný míval „sedm žbánů na kvítí“, a to patrně pěkných; prostých hrnců páni z ouřadu nepopisovali. Kde který „ročmíd“ (mosazník) v Praze a hrnčíř, všichni mívali „žbány na kvítí“ k trhu; kde který sklenář (koncem století 16.), všickni prodávali skelné „džbány na kvítí“. Sklenář Teyfl roku 1617 prodával jeden po 36 krejcarech.

Na onu zídku stavívali naši předkové též klece s ptáčky živými buď zpěvavými, švitornými, buď s ptáky peří drahého. A kterak měli ty ptáčky rádi! Čtu na litoměřické knize soudní již při roce 1515, že k Janovi Viklickému přišel Kunata a učinil mu „pych, vzalť pěnkvu s klecí, a když přišel Jan domů děti pláčí, a žena praví, že Kunata bezděk vzal pěnkvu“.

Štrejt, měšťan „U stříbrné růže“ v Praze, měl do r. 1594 klíčku na křepelku. Také mívali papoušky v klecích „struněných“ už od r. 1575. Že klece drátěné touž podobu měly jako teď, to zřejmě vidíš v „Oboře Paprockého“, kde v kapitole 59. jsou dvě zobrazeny, jedna kulatá, obvyšná „papouščí“, druhá čtyřhrhá o husté střeše; obě mají uprostřed temena kroužky na zavěšení.

Stran světla božího nebývali naši předkové nemírní. Ani to první pravidlo, kteréž o světle mívali za starodávna, nežádalo po té stránce mnoho. Čtemeť dotčené pravidlo v žatecké soudní knize při roku 1519 v žalobě, že počal Vodička na zdi mezní dílo dělati některé ke škodě Václava Praskalovic, „kterýmžto dílem zastínil mi okno světnice, kdežto okno dává světlost stolu jednomu“. Toť tedy pravidlo zajisté skromné. A přes to nestačíš v knihách soudních čítati, kterak sobě měšťané to málo světla zastiňovali. Tu soudí se jeden (roku 1444) v Praze, že jesti to „přístřeší na trámčích nad oknem pro zatmění světla do oken“, jinému zas překáží (r. 1452) „nad oknem jistebním (jizba), jež má míti světlo do zahrady, žlábek na vodu deštivou a šár“; jestliže vyzdvihl protější soused dům jen o drobet výše, už ho hnali na soud,

že zastavuje „to boží světlo svobodné“, žalovali, že už ani do hořejšího ponebí nejde světlo, čemuž ovšem nelze podivovati se: bylty střechy často tuze daleko vystrkovány na krokách, takže každý soused už stínil sobě hodně sám, tudyž boží dopuštění, chtěl-li mu temnot přidati člověk jiný.

Tedy slovo o stropěch. Na nejstarších povědomých stropěch bytů nejen měšťanských pozorujeme trámové. Tomu na svědectví česká miniatura v „Životě otců svatých na poušti“, pocházející z r. 1516. Ba trámové v stropě viděti ještě r. 1534 v tituláři Brikiho a jinde. Trámy bývaly konsolami pěkně řezanými spodpírány a druhdy i malovány.

Ale v 16. století nebyly všecy všudy stropy v světnicích jen trámové. Už záhy zmínky se dějí, že strop byl „dynchován“; v pevných domech pražských kupců bývaly stropy proti ohni klenuty a od konce 16. věku štukaterskou prací, pásy a jinými příkrasami ozdobovány. Často se ti též namane zpráva, že ten onen obyvatel měšťanský byl i v stropě „táflován“. O jednom pokoji v Železné ulici v Praze čteme při r. 1606, že byl „s nákladným táflováním“. Kterak sličně dřevěné stropy vypadaly, to lze dosavad viděti na radnici pražské v síni při kapli. Téhož způsobu stropy nalezeny jsou tři nedávno, když bourali dům na rohu Jindřišské ulice pod věží. Dva z nich jsou malovány hrubě. Třetí strop jest ze šesti trámů, na nichž leží prkénka v řadách, právě tak, jako nalezl jsem při mázhauze v Berouně u černého orla. Prkna jsou omalovaná s podivuhodnou a hojnou fantasií buď motivy rostlinnými, buď groteskními. Uprostřed figura, nesoucí sloup a s některými alegorickými znaky. Ani nescházejí ptáci, lev s dvěma ohony.

Všecko na tom stropě jest sličně spleteno a svědčí o výborném vkusu našich předků. Pan Adam z Hradce zaplatil r. 1582 truhláři jindřichohradeckému 425 tolarů za šestero stropů. Sloupky strop držící zove pán naivně „dorynkou“.[1] S dvorním malířem Raimundem Paulem smluvil se též pán o malbu čtyř stropů za 130 tolarů.

Stropy obkládali plasticky sádkou v Itálii a Francii už do polovice 16. věku. Ani Rafael sobě nekladl k necki takový strop štukový mistrně barvami pokládati. U nás začali takové stropy dělati, jakož dotčeno, za Rudolfa císaře; cech štukatérů tvrzení svého došel teprve r. 1657. Chtěje se mistrem státi, štukator vykonal tři práce misterské: totiž podle vůle a uložení starších narejšoval na papír a pak sformoval dle pořádku patero sloupů nebo architektur či jiné ciráty. Když dílo uznáno hodným, zaplatil kandidát 6 zlatých, koupil si městske právo a byl mistrem. Se zedníky nesměl míti nic činiti. Kdyby si mistr přibrál na lešení zedníka, platí 4 libry vosku, a kdyby zedník se opovážil rákos, pruty na stropy přibíjet a štukato, hladkými

„ciráty“ klenutí ozdobovati, sádrové ornamenty na průčelích domů, chrámů a kaplí odpuky lépati: toho rychtář sebere do šatlavy. Krásný strop o bílé štukatérské práci roztomilého baroka a s voskovými obrazy viděti jest v domě proti radnici starom. v rohu Sirkové ulice. Je při tom krásném pokoji dosavad arkýř.

Na konec stůj o stropěch ještě ta zajímavá tu zmínka, že v druhé půli století 16. nejedni obvěšovali stropy svých světnic růžemi pozlacenými. R. 1589 na příklad měl kdosi v Praze „čtyři růže ke stropu, papírové, pozlacené větší a šest menších“.

Podlahu v pokojích a komorách ještě v 16. století dláždili jako ulici. Dláždili ji ovšem nejobyčejněji cihlou. Ale dláždili komory a pokoje také pěknými dlaždičkami. Páni v Hradci Jindřichově posílávali sobě o dlažičky červené do Lince. Dlažičky bývaly velké, malé, červené i bledší, bývaly to kostky skelným leskem barev všelikterakých polité, jak to patrně z obrázku r. 1608 v kouřimském graduale; bývaly to cihly všelikterakými ornamenty, figurkami, ptáky, erby a jinou drobotinou buď plastickou, buď vrytou ozdobené, a v pěknou mosaiku skládané.

Bývalo tak po vši Evropě a v jižních krajinách pozůstalo do dnes. Čeští poutníci do Benátek zajisté vzpomínají sobě, byli-li ubytováni v domech soukromých, že chodili v pokoji po kamenných dlaždičkách aneb imitaci mramorové. V chladnějších krajinách ovšem střeli na zemi v zimě houně, o nichž u nás první zmínka se děje r. 1419. Na barvení cihel mívali všickni materialisté pražští na prodej „kuličky barvy na zem“ a „hrudky“ červené, libru za 2 kr. (r. 1608), a barva ta stala se tak obvyklou v pokojích že později, když podlahy prkenné barvou se natíraly, dělo se to barvou „tělnou“, červenou. Jednoho Václava, který „světnice tře“, nalezl jsem v pražské knize kšaftovní už roku 1519, jenže nelze o tom Václavovi poveděti, tříval-li světnice dlážděné cihlou neb prkny.

Rozumí se, že všudy nemívali stropů ani podlážek tak pěkných, jako tu líčíme. V Rakovnicích žaluje kdosi r. 1570, že v světnici měl „podlážku zlou, děravou, stropem že mu teklo do světnice, tak že musil zastrkávati, a když teklo, podstavovati kachle neb leccos jiného.“

Roztomilý zvyk mívali naši předkové ten, že dílem pro čest hostů, ale díl také jen pro vůni sobě samým střeli na podlahy svých světnic kvítí. Praví už Rokycana v Postille, že „lidé majíce hosti znamenité míti, ozdobují dům i koberci, a nemají-li jich, i travou postelou“. V Regimentě zdraví Huberově pak čteme, kteraké to květiny stříti, aby v pokojích vonělo. Radí: že dobře jest, „travou a kvítím příbytky protrušovati. jako listím vrbovým, růží, fiolou, listím

vinným, dobrou myslí, mateřídouškou, thymem, levandulí a někdy i vodou růžovou i octem zrositi“. O sobě samém dí doktor: „Já kouření a sloupků aneb trocysků a koláčků vonných zvykl jsem požívat.“ Sic jináče kouřivali také v pokojích často kadidlem, a na takovou vůni v mnohých domácnostech pražských našli jsme v inventáři „háky, želízka, pánve, medeničky na pokuřování“ popsané.

Někteří měšťané strouce na podlahy bytů svých květiny anebo kropíce jich odvarem sednici mívali také při tom ten užitečný úmysl aby vyhnali domácí ssavce z pokoje ven. Radilyť k tomu i veršíky lékařské školy Salernské, Veleslavínem na česko přeložené:

„Routa bylinka pohodlná,

šetření od lidí hodna:

Zvař ji v vodě, pokrop domu,

vyženet' blechy, věř tomu.“

Ale dotčený něžný zvyk – vystýlati totiž pokoj květinami – nebyl jenom v Čechách obecným. Vždyť známo, že anglická královna Alžběta r. 1598 v Greenwichu přijímala hosty v sále senem vystlaném.

K měšťanskému pokoji jakožto jeho podstatná část příslušela kamna.

Kamnům tedy budiž věnován tento odstavec. Byla to organická část bytu, bylo to srdce, z něhož proudilo se teplo. Komín byl tepna v domě nejdůležitější, a zůstal jí po tu chvíli. Bez kamen za dlouhé doby zimavé ani života by nebylo. Tak asi také soudili staří, a proto mívali ohromná kamna v pokojích. Při prodeji domů zhusta připomínala se kamna zvlášť a bývala zapíjena.

Kdo první a kde kamna postavil, historie kulturní neví.; V druhé půli 15. věku vyskytují se kamna již ve všech končinách severních, a kde se vzala tu se vzala. Myšlenka stvořiti je byla na snadě. Pec na chleba byla již antickému světu povědoma, a taková nějaká ohromná pec stala se matkou kamen středověkých. Ale minula století, nežli kamna zrodila se, aby lidskému pohodlí sloužila lépe nežli ohniště sedláckovo i měšťanovo. Hrnčíř svoje umění dokazoval na kamnech parádních, která bývala v bohatých domech měšťanských, v rathouzích; bývala rovně tak vystrojena jako kamna u pánů v hradech. Byly to veliké hromady kachlů

plastických, buď holých, buď polévaných a tak v celek sformovaných, že spíš svědčil architektovi nežli hrnčíři. Kamna měla ozdobnou patu dřevěnou. R. 1561 poručil arcibiskup, aby mu pod kamna dali „nohu“ železnou „pro oheň“.

Na vrchu měla kamna cimbuří; na kachlích mívala tolik důkazů hrnčířské fantasmie umělecké, že stěží všecko lze vypsat. Kde který nový nález a objevení, vždy zase nové vzorky plastické přinášívá. Z nejstarších figur jsou Adam a Eva; ale představen na kachlech byl mnohý jiný kus biblický, patriarchové, zvláště David; z proroků známe na kachli kutnohorském, jenž byl vpraven do prostřed kamen, proroka Daniele z XV. století; ze světců nového zákona byli na kachli Petr, Pavel (v Hoře), sv. Martin, sv. Jiří s drakem (české museum); městské museum v Třebové má kadluby, na nichž obraz sv. Gabriele, jenž Panně zvěstuje; v kutnohorském nálezu je kachel s beránkem a kalichem s hostií – tedy kachel husitský – tamže kachel s hlavou Kristovou a s nápisem, že ten, kdo setrvá v pravé víře do skonání života svého, dojde pro zásluhy Kristovy radosti života, věčného. Hrnčíř i Olymp bral na pomoc, i děje Řeků i Římanů. Na kachlech českého měšťana ocitl se ne jeden římský císař.

Hrnčíř také souvčké figury a podoby rytířů, pánův a paní v pěkných kostymech připravil do kachlů hliněných. Připomínáme kachlů v Citolibech nalezených a v Lounech u p. Merze chovaných. Tu na jednom kachlíku okrouhlém zobrazeno poprsí dámy v nádherném šatě doby Rudolfovy se smělým kloboučkem na hlavě; v Dobroměři u Loun nalezen kachel s rytířem na koni sedícím, při čemž se pokusil hrnčíř o to, aby krajinné pozadí reliefem stromovým nalíčil. Kadlub na pěkného rytíře v brnění z počátku XVI. stol. chová Spolek přátel starožitností. Rytíř sedě na koni strojí se ke kolbě. Také má kolčí oštěp a blázen při kolbách obyčejný staví se mu svým palcátem v cestu. Jiný kadlub téhož spolku představuje rytíře až po šorc čili zbrojné „šosy“.

V těchto dnech vykopali v Praze několik nepolévaných kachlíků, na nichž v renaissanční architektuře střídavě reliefní poprsí s nápisem „Ferdinand král“ a „Ferdinand kníže“, tedy otec a syn.

Mimo rytířské a jiné vzpomenuté obrazy bývaly na kachlích i genry. Tak daleko odvažovala se fantasmie keramická! V českém mus. kachlík, na němž na pavlači panna a dole toužebný rytíř; v měst. museu plzeňském mají nepolévaný kachlík, na němž dva hráči hrají v kostky. Kachlík pochází z Hory. V kutnohorském nálezu je kachel, na němž čert jako dudák, pištěc. Na Valdeku našli kachel s tancujícím venkovánem.

Ze zvířat heraldických naši hrnčíři nejraději lva modelovali, ohon jeho dvojitý ve všelijaké ornamentech rozvádějíce. Z fantastických tvorů našli jsme na českých kachlících často mořské panny. Hojně bylo kachlů s erby. Kachle se znakem pražským s počátku XVI. století našli u sv. Lazara v Praze. V kutnohorském nálezu jsou erby kutnohorské, erb všeho království, orlice moravská, znaky řemesel. Stojí za zvláštní zmínku, že na českých kachlích ráz renaissanční se objevuje dokumentárně v letech třicátých XVI. věku.

Některý kus hrnčír modeloval sám, jiný tlačil do kadlubu. Při formě kachlíkův nezapomínal hrnčír na praktický účel kamen, v nichž se mělo zatopiti: na profilu kachle totiž vidíme tlusté okrajky – to aby teplo se v kamnech zdrželo, a střed mimo figury tenounký, to aby teplo snáze ven sálalo.

K uměleckým hrnčírům berounským, k horským dokumentovaným přidáváme hrnčíře plzeňské. Pražský arcibiskup Antonín dal si r. 1563 dělati nádherná kamna. Hrnčíře i kachlíky objednal si z Plzně. Do toho nám ovšem nic, že plzeňský mistr, přišed do Prahy, kachle rozprodal a propil. Až do Tridenta na sněm jde arcibiskupovi zpráva z Prahy, že ten mistr z Plzně je nějaký „velmi sekanej“. V Mladé Boleslavi platili r. 1593 za kachel na faru prostý po 16 denárech; do kamen se jich vešlo dvě kopy – tedy za vše 4 kopy 34 groše. V inventáři bohatého měšťana pražského, Pavla Fišle z Paumberka (1595) čte se: „Za nová kamna do velké světnice, když se stará sbořila, kteráž přes 40 let stála, deset kop míšeň, vydáno.“ Kamna na faře Týnské v Praze stála r. 1612 11 kop; byla udělána z celého vozu hlíny; modře obarvena a polívaná. I v malém Hronově měl kněz kamna polívaná za 4 kopy r. 1536.

Šlechta a po ní i měšťané uvedli v XVI. věku podruhé do Čech též vlaské komíny, kusy exotické, u nás nevhodné, a jen z přepychu. Po prve tu byly za Karla IV. Komíny vlaské mívaly a mají panování kolem Středozemského moře a tam, kde mírné atlantické podnebí jich existenci připouští – tedy ve Francii a v Anglii. A i tu bývaly jen u bohatších, choulostivějších lidí. Prostý člověk v Itálii dosavad hřeje se, když zle, na ohništi; papež Pius IX. se chlubil, že jakživ nebyl v pokoji vytopeném, a přičítal tomu dlouhý věk svůj. To mohou si dovoliti tedy jen lidé jižní – u nás to nejde. Vlaský komín ze tří čtvrtin nese teplo ven, čtvrtinu pouští do pokoje. Je vlaský komín přívětivější nežli naše kolosální česká kamna; praskavý oheň baví oko i mysl. Dobře se při tom povídá, dumá. U nás stavěli tedy také vlaské komíny, dělal je zedník, kamenník i hrnčír, obkládali je mramorovými plotnami, zdobili římsami, sloupky. Na komín bylo lze postaviti vázy, figury na ozdobu. Vlach Antonín Kometa postavil r. 1592 v Hradci Jindř. na zámku vlaský komín za devět kop.

V Praze, ještě před bitvou bělohorskou, jsou veliká kamna s pekelcem i vlaský krb rovnoprávný spolu, ale kamen bylo více. V jednom domě mají kamna s jedním nebo dvěma kotly a s měděnou troubou (r. 1598), a v jiném bytě čteš, že měli dva páry kozlíků s podhrabáčem „po 1 komín vlaský“. Takové kozlíky i podhrabáč stály r. 1590 padesáte zlatých.

V bytech měšťanských ovšem nebylo všude tuze nádherných kamen. Většinou as byly; to boudy ohromné a prosté, i jen vápnem obmrštěné a obílené. Materialisté pražští prodávali koncem 16. století zvláštní bílou barvu na bílení kamen. Apatykářka Mariana Peřimovská do r. 1609 mívala na, krámě „dvě čtvrtce bílé barvy na kamna za 30 grošů“. Kdo kamna bíliti dal, zajisté nemíval na každém kachli umělecké povydané obrazy.

Velmi podstatná část kamen bývalo „peklo“, či jak sedláci dosud zovou „pekelec“. Bylo to místo spojující stěnu s kamny, na jehož vrchu se příjemně v teple odpočívalo. Kolem kamen lavice bývala nebo „příklad“ a také velmi často čteš v knihách popisných, že mívali „mříži ke kamnům“ a „mříži pod kamna“.

Rovně tak často cítá se, že měšťané právě tak jako sedlský lid sázeli v kamna hrnce obyčejně dva. Jenže měšťanské hrnce a kotle v kamnech bývaly měděny. V starší době spával host na lavici nebo na pekle dle slov Zámrského, jenž dí: „Jest to na světě, že host bohatější bývá příjemnější stolu; hostěnice, kamen i lavice svobodně užívá, chudší pak vně zůstává.“ U kamen sedávala k večeru čeled' za dob chladných. V létě posedala na síni, v mázhauze.

Když mladý Jakub hněval se pro nějakou Němkyni na otce svého. císař. rychtáře Lánu z Varvažova v Kouřimí: sedal ze vzdoru „za kamny s děvečkami a pacholky; pan otec domlouval mu, že má dosti prostrannou světnici, aby za stolem sedával“.

Ale tím kamna vážnosti neztrácela, že za večera k nim tulily se děvečky a pacholci. Kamna byl hromotluk vážený, a běda nezdrožilému cizinci, jenž znectil je, jako r. 1582 učinil Mikuláš, vlaský zedník na Malé Straně. Ten Martinovi, domácímu pánu svému, „nezbedně, nevážně a nepokojně se chovaje, kamna ve světnici dýkou zbdol“. Za to poseděl v šatlavě, a pak mu nalezeno, aby kamna postaviti dal a pokojně se vystěhoval.

Hrnčíři – kamnáři – potřebovali k polévání kachlů rudy, olova či gleytu; pražský hrnčířský cech se r. 1532 usnesl, že bude nákup těch věcí činiti společně. Polévání sklem a olovem – gleytem – bývalo druhdy tak bytelno, že podnes mnohý kachel se třpytí jak před třemi sty léty, když ho vytáhli z ohně. Martin hrnčíř z Dlouhé třídy v Praze byl kdysi na počátku XVI.

věku dlužen za 40 liber či za dva „kameny“ gleytu 18 rýnských zlatých. Tož tedy libra polévání stála 31 krejcarů, což kupní silou dnes asi 6 korun.

Chceš-li věděti, odkud pražští hrnčíři brali hlínu, čti kus v artikulích hrnčířského cechu poslední. Tent' věnován panu opatovi strahovskému a je v těchto slovech: „Co se dotýče opata strahovského, kdež nám brání hlíny brati, kteráž jest městům těmto (Pražským) k užítku, žádáme za opatření.“ Jestli tedy leckterýs kachlík v museích chovaný pořízen z hlíny strahovské.

Tehdejší kamna i vlaské krby pohlcovaly hromady dřeva. Při krbu mívali naši předkové ještě tu nesnázi, že „ústý“ svými krb na ně, do světlice i dýmem chrlíval. V počtech archivu jindřicho-hradeckého čteme roku 1564: Od opravení komínu v panském pokoji, z kteréhož dým ven nemohl, 8 grošů; od opravení komínu ve fraucymeru kdež se kouřilo, 5 grošů. Na zámku „vytíral“ komíny Vlach, brával 6 krejcarů za jedno vytření. Poněvadž se tedy z vlaských komínů kouřovalo do světlice, radil „Regiment zdraví“ (Huberův): „Užívejte mírně zahřívajícího ohně pod vlaskými komíny, palte jalovec, bobkovi, jedle, duby, buky a varujte se dříví, kteréž vydává těžký dým jako topol, bez, fladr, moruše.“ Poslední slovo – moruše – dostalo se k nám patrně z překladu nějakého. Kdo pak bude u nás topiti moruší?!

K velikým kamnům svým mívaly dříví hospodyně složeno v hranicích na mázhouze odkud se kamna vytápěla. Dříví nebývalo vždycky draho, a protož rozkřesavše oheň aneb zapálivše „sirné svíčky“ (od r. 1600) a jimi louč neb jiný podpal: topívali naši otcové až Bůh bránil. Ovšem topívali tak z míry mnoho všude v severnější Evropě. Souvěcí kazatelé mravů tehdejších sváděli nesmírné topení – na lakotu. Prý zatopí se hrozně mnoho najednou, aby přispořil lakomec ohně v kuchyni a na ohništi; a nastrká hrnců, pánví, kotlů, všecko na kamna a do kamen, aby se vše odbylo jedním ohněm. V Němcích; připadli nedávno už na myšlenku, aby se zkoumalo, neměl-li kultus přetopovaných kamen, jakož býval v 16., 17. a 18. věku provozován, škodlivých následků ve fysickém rozvoji celých generací. Prý ta ohromná kamna starodávná teplo u velikých prouděch sálající zajisté působila v lidi podobnými oučinky jako pozorujeme na domácích zvířatech, obzvláště kočkách. Teplo je přímo uspí, zmrtví, opije jako hašiš, jako opium. Nemohli bychom my Čechové svoje neštěstí národní svěsti také na starodávná kamna?

Choulostiví co do dřeva k palivu, zdá se, že bývali jen konšelé při deputátu do fary a do školy. Bakalářům a farářům dávali skrovně dřeva, aby neusnuli. R. 1590 vyčítali Pražané faráři Tomáši Soběslavskému u sv. Mikuláše, že „dříví velmi nesmírně dává pálení ve dvou pokojích

a třetí na ohništi“ – a v posléze snesli se, aby proto zbaven byl služby. Vzkázali mu, „aby se farou jinou po sv. Jiří opatřil“.

V pivovarech a lázních, kde tehdejší dobou nejvíce dřeva pálívali, ovšem už dávno před tím na drahotu „lesa“ naříkali. I není pak divu, že průmyslné hlavy chtěly zlepšením pecí nápravu přivoditi a úspory zjednati. Tak dává r. 1545 král Ferdinand jakémus Matiáši Šarfenbergerovi patent na takovou nějakou úspornou pec. V listě králově stojí, „že mimo starodávni způsob k topení méně se dříví potřebovati bude, a tou polovicí dříví, že se tak dobře a dostatečně to obé spraví“; i protož dává mu král milost, „aby žádný do tří let v království českém a v jiných zemích, k témuž království příslušejících, mimo Matiáše žádných takových pecí dělati nesměl, než kdožby dotčených pecí potřeboval, ten, smluvíc se s tím Matiášem o záplatu, ty peci dělati dal.“ Dáno na Hradě Pražském v out. po sv. Matěji.

Na konec stůj tu zajímavá věc, že už v 16. století měli v Praze kamna železná. První jsem postřehl u Zikmunda Freylichy z Freydenfelsu. Ten zanechal po smrti své r. 1582 v sklípku „kusy plechu ke kamnám železným“; o dvacet let později měl zedník Pišingar v Dlouhé třídě „železná kamna rozebraná, normberského díla v pěti kusích“.

Jako kamna i stůl s lavicí náležel nejen k světnici, ale k celému domu, jako by byl nějakou věcí nemovitou, jako podstatná část domovitá. Ještě roku 1533 Jan Slivka, pražský měšťan „od sviní“, v kšaftě svém káže, „stoly, stolice aby při domě zůstaly, ostatní svršky aby se rozdaly“.

A v Rakovnicích byl ještě v druhé polovici 16. věku právní zvyk velezajímavý, že ujímal nový hospodář statek dotýkaje se stolu.

Posvátné náradí stůl! Shromažďovatel rodiny, hostitel hostí! Ke stolu přisedati bylo s uctivostí, poněvadž to byl oltář rodinný na nějž kladeny boží dary a při němž konány modlitby a zpěvy. I protož viněn r. 1553 měšťan pražský Zach ze sto kop pokuty proto, že „v domě Jana Rašina sedl k nim za stůl majíc ručnici na pase“. Ortelem připuzen byl zaplatiti nemalý onen peníz svrchu psaný, neboť „neukázal, aby po jaké své živnosti jeti měl“, pro niž by zbrojně k stolu směl zasednouti.

Od starodávna bývalo truhlářům kusem mistrovským poříditi nařízenou povahou a měrou stůl – jakožto přední nejdůležitější věc a k němu – vrhcáby a truhlu, obojí „nádobí“ tolikéž starodávna.

Stůl ve světnici měšťanské stával obyčejně v rohu právě tak, jako dosavad bývá v chalupách selských. Byl to původní starý zvyk. Než v 16. století naučili se měšťané od pánů postavovati svoje stoly ne v kout, alebrž kde se jim nejlépe vidělo. R. 1594 žaluje Jan Sekerka ze Sedčic, že mu nějaký Vondráček chodil ve světnici „okolo stolu“ a při tom že mu vzal peníze. Nebyl tedy stůl při zdi v koutě, jako za starých časů.

Divný zvyk – ale ne nepěkný – mívali naši předkové, že věšivali nad stůl rozličné věci díl na ozdobu, díl z pověry jakés. Věřilitě tuze pevně, že pavouk otravuje pokrmy. V Rakovnicce žaloval Plichta krejčí ženu svou z travičtva proto, že našel v polévce dva pavouky. A ženě šlo proto opravdu na hrdlo, jenže jí nedokázali, aby ona sama pavouky v polévku byla uvrhla.

Těch zlých travičů pavouků, či aspoň jejich trusu – řekněme moderně – chránili se naši otcové, a nejen oni, než i otcové cizí všudy v celé Evropě od Adrie až po fjordy skandinávské. Vypravuje Lund, že v Dánsku začátkem 17. století v každém onačejším domě nad stolem mívali nebesa na obranu od pavouků.

U nás v Čechách i sedlák stolu svého šetřil, aby mu pavouk neuškodil. Čtème důležitou poznámku v „Pokutách“ kněze Poličanského (r. 1613) tuto, že kdesi „utrhl se slaměné kolečko, kteréž viselo právě nad stolem, jakož mají někteří obyčej nad stolem věšeti; i upadli s ním velicí čtyři pauci jedovatí, kteříž pouštivali jed od sebe do mísy, když jídali, a tak od toho pavoukového jedu z přepuštění božího mřeli. A jak to i s těmi pauky do ohně vhodili, hned to zlé v tom domě přestalo.“

V domech měšťanských ovšem mívali lepší věci nad stolem nežli slaměné kolečko. Jedni mívali „jablka dřevěná na stůl“ čtyři i pět; u Zuzany Štrejtovy vznášel se do r. 1594 „nad stolem anděl“; u Václava Albrechta do r. 1584 mívali nad stolem „sklenici visutou s tatrmany“ a ještě jiné věci všelikteraké; ale jablka, andělé i tatrmani spíš bývali pavoukovi hospodou nežli překážkou.

Kterak stoly vypadaly? Na českých obrázcích nejstarších vidíme stoly prosté o čtyřech nohách, křížem přeložených, i stoly obdloužné, které jsou jen na dvou stranách spodepřeny širokým prknem, gotickými motivy vkusně řezaným. Obě ty postranice proniká hrubý trnož kolíkem probodený. Takové stoly najdeš v některých biblích v Čechách tištěných koncem věku patnáctého a jim podobný gotisující stůl dlouhý a přese hrubost svoji velmi úhledný vyobrazen jest ještě r. 1534 v tituláři Brikcího. Ba též stůl najdeš v knize Konáčově o „Hořekování spravedlnosti“ z r. 1547.

Gotické lavice neb židle při zdi jsou dle graduálu kouřimského a knihy Štítného bez lenochu; jsou principem vlastně obdloužné truhly, jejichž přední strana je v otvory gotického způsobu prořezána. Řezané nádobí mívali staří rádi a oceňovali na něm umění řemeslné. Dí Štítný: „dřevce mistrně vyřezávané bude divno a vzácno pro toho múdrost', ježto je tak uměl vyřezati a kdyby tak nebylo vtipně vyřezáno, nebylo by draho“.

Lze za to míti, že přes půlku století 16. stoly i jiná nářadí ráz měla malebně gotický. Ještě roku 1572 nalezl jsem v kancionále stůl podepřený na straně delší vyřezávaným prknem a všecko gotický neb „gotisující“. Renesanční habitus všech uměleckých věcí vně i doma zobyčejnil u nás teprve dávno po tom, když v Itálii přečkavše nejušlechtilejší periodu renesance, už už začali elegantní sloh ten z bujnosti neklidné převozovati v baroko.

Při hrubších stolech z druhé polovice 16. věku pozorujeme řezání kruhovitá na nohách, kteréž jsou vlastně hrubé prkno pěkně řezané a na kratších obou stranách stolu připevněné. Leckterý stůl má dva trnože. Stoly jemnější a nádhernější mívají nohy čtyři buď svislé buď šikmo postavené a vyřezávané tak, že hledí jako sloupky, jako nastavené koule a kuličky na prutě navlečené; někdy nesou stůl karyatidy a mořské panny a tak všelijak jináče vyskytují se stoly o formách bujných a přehojných, o něž renesance nemívala nouzi.

Po této poznámce otevřeme zase knihy archivní a přečteme sobě od husitské doby až po bělohorskou, která sobě naši předkové sami zapisovali o stolech svých a nářadí ostatním, k nim příslušným.

V prvních letech čteš pouze, že v každém domě mívali aspoň jeden stůl – u paní Krejzové r. 1430 mluví se i o více stolech – ale nikde se nepraví, jaký stůl byl. Stolice k stolu „pletené“ objevují se už v těchže letech nejprvnějších, a mluví se o stolicích pletených ještě za sto let pořádě a všudy. Byly to dlouhé lavice při zdi.

R. 1431 čtli jsme v dědictví po Strýci tesařovi, že měl „dva stoly dubové“ a k nim asi byl „koberec zelený pruhatý“. V jiném domě téhož léta měli jediný stůl, a to javorový. Vyskytují se stoly také, sosnové. Beneš dictus Sixt, měšťan a sládek novoměstský, měl do r. 1462 v bytě svém jeden stůl, k němuž „stolice mřežovaná“ byla a mimo to ještě tři stoly, k nimž byla též jenom jedna „stolice čili židla“. O třech stolech jiných poroučí, aby „zůstaly při domě“. Ta stolice čili židla jsou často „otvírací“, táhla se ovšem také podél stěny až do kouta ke dveřím: poroučí Beneš, aby Anna, žena jeho, v pokoji novém sic bydlila dle své libosti, ale také vůli

aby měla; k sedání u veliké světnice v kútě u dveří, kdež jest almárka. Sedala tedy na společné dlouhé židli nebo lavici.

Tři stoly měl r. 1477 Martin kotlář ve Flašnéřské ulici a k nim jen truhly – o stolicí neb lavici ani řeči, leč by byla ve zdi vsazena bývala a tím k celému domu náležita, jakož jsme tak leckdy shledali od r. 1426, že si prodávali domy „se vším, což jest hřebíkem přibito, s lavicemi, okenicemi“.

Roku 1487 ponejprv čteme o „stolci s truhlicí“. O málo později dí se, že Dorota Koželuška měla „stůl dubový a židlu k stolu“, a o židlech nebo stolicích praví se v těchže letech, že byly „s truhlú“.

Bohatá švadlí Nitha, která bydlela až do r. 1520 „U bab“ v tarmarce v podruží, měla tři stoly v pokoji, k nim dvě stolice pletené a čtvrtý stůl veliký stál v komoře.

V Nymburce byla roku 1550 „stolice pletená, jako na ní sedávala Magdalena Isaiáška“.

První stůl malovaný našel jsem r. 1539 u Kateřiny cukrářky, která měla dům průchoditý v rynku, a stůl ten byl obarven – černě. Odkazuje cukrářka „písařovi, který jí psal kšaft, Jiříkovi, stůl dlouhý černý s truhlicemi“. Že by to býval stůl z černého dřeva ebenového, nevěřím. Toť bývalo sic dosti záhy voženo z východní Indie do Evropy, ale k bohatým měšťanům do bytů dostalo se teprve v druhé půli 16. věku. Před tím bylo draho a převzácné.

Stoly se druhdy kryly.

Sladovnice Marketa Fišlova měla r. 1547 „ubrusů stolních šest a ubruscův několik, které se prostírají neb kladou na veliké ubrusy na stůl“. Což poznámka o vystrojení stolu zajímavá. Před tím obvěšovali stůl ubrusy o jednom kuse kolem kol, jakož vidíme v „Zrcadle spasení“ z r. 1420. Tím ubrusem velikým se utírali – hořejší zprávou se dovídáme, že ubrusce již kladeny na stůl.

Touž dobou Vyskytují se také „ubrusy na stůl s modří“, totiž s modrými vyšívanými liniemi, pruhy, jimiž ubrus rozdělil se na tři, čtyři půle, což udrželo se do konce věku šestnáctého (viz kancionál v univ. knih. č. 17 A 3).

Panna Johanna Dědivalská měla po r. 1553 „stolec ve světnici s přikrytím a v něm knížky“. První „uherský“ koberec na stůl našli jsme u kněze Jana z Betléma r. 1537.

Toť jsou zprávy o stolech až do polovice 16. věku. Odtud narůstá světlejších zmínek o stolech čím dále tím více, a čtoucí brzy pozná z některých dokladů, že v domácnostech měšťanských ne jeden kus byl nádherný a umělecký.

Také zrodily se z lavic neb židel, při zdi od starodávna přibitých a stojících, židličky samostatné, malé, přenosné: vlastně zrodily se na svět po druhé; vždyť už antičtí národové měli k sedění jedné osobě malé stoličky i křesla; a panovníci středověcí za všecken čas na pečetěch a jinde zobrazováni i vidíni bývali sedící na křeslech, jichž princip po tu chvíli tž zůstává a jen formy se časem a vkusem měnivaly.

Ale dosti dlouho to trvalo, nežli v některých pražských domech pořídili sobě nějakou drobnou židlu. Jako jsme spočetli v nejstarší hospodě české, známé z r. 1429, dvanácte stolův a devět stolic „dlouhých“, takž ještě r. 1572 měli v pražské hospodě šest, sedm neb více stolů a k nim několik židlí neb „dlouhých“ stolic, z nichž jedny byly ve zdi přibity a druhé obdloužné, mající dvojí sedění o jednom lenochu, stály mezi stoly a zvaly se „židle dvojnásobné nebo dvojité“.

V obytech měšťanských stoličky k sedání byly dosti záhy, ale nehojny. Ještě r. 1539 v knize „Hádání pravdy a lži“ při hodech zřítí, any tři osoby sedí na dlouhé lavici ke stolu přistavené, a po stoličkách ani stopy. Naproti tomu Tábořský namaloval r. 1561 do svého pěkného kancionálu pražského stoličky malé bez lenochu a polštářem kryté. V té době byly tedy už hojny.

Než vypravujme – nepředbíhající – hezky pořádně o stolech a jejich příslušenstvu tak, jako v knihách se píše. V letech šedesátých století šestnáctého nejprve pozorujeme na stolech tu a tam barvu zelenou, ale černou též. I stoličky jsou černy (r. 1560). Co do podoby již nejsou stoly jen rohaty, truhlář Michal Kreycar v týchže časech umíval dělati „stoly fládrové, okrouhlé, štukverky vysazované, okované i neokované.“

Ke stolu míval do r. 1565 kožešník Macperger „stolici koží pošitou, jako se obrací“. Toť první zpráva o „lenošce“, jakož my takovou stolicí zoveme. Spolu pozorujeme, že místo starodávného obkládání židlí a truhel koberci, polštáři, houněmi – teprve v této době začali u nás měkké látky přibíjeti a vycpávati sedadla.

Mimo dřevěné stoly – javorový jeden oceněn r. 1565 za kopu grošů – mívali už tenkrát naši měšťané stoly „mramorové“. První stůl mramorový s truhličkami jmenován v knize též při roce 1565.

Téhož roku objevuje se v knihách v krásné češtině hrozné slovo německé šreybtiš, kteréž v první mžik svědčiti se zdá, že nízké psací stoly, v nichž byla hromada truhlíků, k nám přineseny byly z Němec. Ale chyba lávky! Stůl s jarmárou (šrejbtíš) pochází z Itálie. Také nejednou čteš, že Vlaši z Mediolána i odjinud v Praze takové stoly prodávali. Naši staří mívali zárodky takových stolů; mívali ku psaní „pulpity“ [2], vysoké jarmárky to, na způsob domku, na jehož střeše se psalo. Domek byl dutý a o několika příhradách, v nichž stály knihy.

Takový pulpiti psací viz v rukopise univ. knihovny, v němž jsou psány Životy otců svatých. Ten dotčený pulpiti je sice sv. Jeronýma, ale český malíř maloval, co viděl r. 1516 kolem sebe. Jiný „pulpiti“, jako jarmárou o jednom zavřítí, nevysokou, se stupníčkem viděti v „Zrcadle spasení“ z r. 1420 v Musei.

„Psací stolky“ vyvinuly se z jarmárek nízkých a držících v sobě hromadu truhlíček, a to teprve v polovici 16. věku. V těch dobách také zmizely z domácnosti ony malé pulpity starodávné, které pozorujeme ještě v miniaturách „Zrcadla spasení“ řečeného svrchu.

Byly to pulty prapodivně sformované. Prkénce ozdobné, na něž kladena kniha, foliant nemalý, upevněno bylo na dřevě dvakráte pravým úhlem zlomeném. Asi v půli století narovnal se pulpiti dotčené a odebraly se z měšťanských a panských domů na kostelní kruchtu.

Počet stolů od polovice 16. věku v domech množí se. U Vlčehrdlů měli už na mazhauze pět stolů a paní Vlčehrdlová ví truhle měla „o tři stoly servitů“. Soukenník od Zlaté podkovy měl cínových talířů „na pět stolů“, a to obojí r. 1564; též tak roste všude počet koberců ke stolu. Jeden jsem v knize našel „velký na tři stoly v jednom kusu“. Také byly některé z těch koberců znamenitě pěkné. Aspoň r. 1564 ztratil se panu proboštu kostela pražského mimo „plášť pro díšť a 12 lžic stříbrných – i koberec, jako stoly příkrývají, znamenitě pěkný“.

I v městech po venkově mívali pěkná přikrytí na stůl. V Berouně našel jsem r. 1567 u Simona Vlže „koberec na stůl“, u jiného měšťánina koberec turecký, u jiného „plenu červenou vyšívanou“; koberce a kortény a jiné pěkné věci, svědčící o vkusné a nechudé domácnosti; v Rakovnici první koberce v těch letech se připomínají. Kouřimské knihy též mluví nejednou o kobercích.

R. 1573 počítal bys ve světnici pana císař. rychtáře Pavla Žipanského tři stoly, dvě židle, stoličiči prostou a jinou koží obtaženou; v jiné světnici stály u toho pána ještě dva stoly; dole ve

sklepě, kde na čepě bývalo víno, seděli hosté o pěti stolech na „třech stolicích“. Ve světničce „nad tím sklepem“ byl „stolček“. O stoličkách drobných v celém bohatém domě se nemluví!

Podobně čteš o bytě bohatého Pavla Žlutického z Třebokova od „Zlatého kola“. Tam stálo r. 1575 ve světnici „stolů pět a šestý štok, k tomu židlí šest a stolice tři“. V pokoji „vedle té světnice“ mluví se jen „o stole a truhle“; patrně, že v zástolí sedali na té truhle. V domě páně Pavlově bylo devatenácte místností, skoro v každičké byla aspoň jedna postel, někde také i čtyři – naproti tomu stoly shledal bys už jen ve čtyřech pokojích neb komorách. V jedné byly 4 postele a „starý stůl s truhlou“; na mazhauze „Štoček“ (malý stůl) a „tři židle“, patrně, že to byly ještě starodávné dlouhé židle o tři stěny opřené. V „novém“ pokoji měl pán „dva stoly – dvě židle“. U zdi byla dlouhá lavice „kobercem krajkovým“ krytá.

V komoře nad novým pokojem byl jen „štok“, na sedění nic; za to tři postele. Na odpor tomu v dolní klenuté místnosti byla tři lože – a židle. Tu zase není řeč o stolu, ba ani o „štoku“. Na ty stoly bylo „8 koberců tureckých, jeden cvilinkový s modrými štrychy, druhý zelený, třetí žlutý a jeden bavlněný dek“.

Z tohoto obšírného popisu tuším vidí se, že by neměl historický malíř ani strůjce divadelní scény v měšťanském pokoji, ani ještě r. 1575 ke každému stolu nastavěti hromadu drobných sedadel; pozorovaltě čtoucí, že v některém pokoji byly stoly beze stolic; v jiném stolice při zdi beze stolů, a jen v předním největším pokoji měl pán ke „třem“ stolům „dvě“ židle při zdi a „dvě prosté“ stolice.

Ty prosté stolice jsou první sedadla našeho způsobu. Stolicí koží pobitou – lenošku – našli jsme, jakž čtoucí jistě pomní, už deset let před tím, r. 1565; druhou „třínohou stolicí koženou“ měl primas novoměstský Kulíšek r. 1577. Jak nevysoké a nehluboké bývalo tehdyž procpávání stolic měkkými látkami, toho vzoreček jest v p. Náprstkově musei na stolicí díla německého a vypalovaným ornamentem zdobené. Že urození páni už za té doby mívali ke každému stolu „prosté“ stolice, a to tolik, kolik osob mělo zasednouti, a že starodávné lavice ode zdi již odtrhli, to věc možná: předčilitě ve všem dříve nad měšťany.

Mluvíce o stolech nemůžeme nevzpomenouti, že už za oné doby stůl býval předním kusem i pražských krámů. V nejstarší době vyložili na okno a uvnitř bylo všecko v truhlách. Později posluhoval stůl. U Pavla Žlutického, právě dotčeného, byl v prvním krámě jeden stůl okrouhlý s dvěma židlemi, v druhém krámě bylo stolů šest, dvě „dlouhé“ stolice a čtyři židly.

V době císaře Rudolfa nalezněš, že mívali v domácnostech všech věcí a tedy i stolů a stolic všelijakých i podivných drahně; až stýská se popisujícím. Tu má jeden „štoček bílý“, „stůl krátký obšírný“, „stůl červený“, „stůl černý kamenný“ a k němu „koberec aksamitový ze šlaků“, nebo zase „tracounový koberec“; jiný má ve světnici vzácný „stůl mramorový malovaný“, jiný všelijak prokládaný a divnými dřevy vysazovaný; jiný má zase „stůl a vokolo, kde se stůl vytahuje, dva panty“. Rychtář městský malostranský Jan Gertnštyl „když měl veselí, dožádal se dvou sousedů, aby při šenkyši byli a vína nalévali“. Ten kredenc byl na okrasu v pokoji.

U Zikmunda Freylichy r. 1582 spočetli jsme patero malých stoliček podle tří židlí; r. 1588 popsali páni v soukromém bytě Mikuláše z Lobkovic sedm stolic kožených, a na stůl koberce „uherské“ a mimo ně i „pruskou kůži a červené sukno uherské na stůl“; „stolice dvě obtažené červeným sukem a třetí aksamitem černým“, což bude asi za naši pohovku. Pán měl též „šrajbtiš“, do něhož zavíral klenoty.

Koncem století najdeš i stolce z přepychu – stolečky totiž, které neposluhovaly než parádě. Pan Sixt Theodosius z Ottersdorfa měl na takovém roztomilém stolečku „dva instrumenty zelené, loutny, citharu, housličky“ ležeti; v „šrejptiši“ skládal také jako pan Lobkovic poklady, z nichž se nám nejvíce líbí „jablíčka čtyři na hrdlo a řetěz zlatý veliký ve dvou stech dukátech“.

I paní Sixtova Kateřina mívala svůj „šrajptišek ženský“ a v něm „některé věci dětinské“ (to jest dětem náležité); ale všeho nářadí domovitého u pana Sixta nejnádhernejší byl asi stůl, o němž v knize popisné stojí, že byl „mistrovský, okrouhlý, rozkládací s rozličnými příhradami a zavřetím řemeslně a nákladně udělaný“. Ta zpráva je z r. 1599. Téže doby dosti často „stolečky opukové“; „stoly mramorové vůkol dřevem fasované“, „štukverky vysazované“ nalézají se v bytech možnějších. Jednou čteš také, že za zvláštní ozdobu měli „okolo stolu plátno malované“. Ze stolic vyskytují se též „stoličky dětské kožené“ a rovněž takové stolice pro nemocné.

Poslední stoly a stolice ze století šestnáctého buďtež vzpomenuty některé z těch, které měl Ludvík Korálek z Těšínu, měšťan staropražský, jeden z nejbohatších. Všech stolových svršků z předlouhého Korálkova inventáře (na dvanácti listech v knize arch. pr. č. 1174) ani vypsati nelze. Zajímavější stůl jeden byl „obdélný červeným sukem potažený“, jiný „okrouhlý z černého sukna“, „stůl bílý“ a posléze „stůl litého mramoru s erbem pana Ludvíka“. K stolům byly znamenitější „tři židle dlouhé na způsob polštářů“; „dvě stolice červenými kožmi obité,

okované“; „deset stoliček se sloupky“; „dvě stoličky zeleny“. Korálek měl také „modrace, koberce, podušky do stolic vyšívané, polštáře merhované, polštáře, na nichž z jedné strany planý aksamit z druhé kůže“. Těmi polštáři patrně pokládal stolice a tvořil sobě pohovky, jakož bývalo od časů nejstarších. R. 1599 poprvé vyskytuje se takovým stolicím jméno „pohodlných“.

U kupce Petra Altršpergera, jenž prodával na paláce hradu Pražského a vozil cizí zboží do Čech až do r. 1608, našel jsem v inventáři „tišplat slonovými kostmi vykládaný“, jež cenili v 35 rýnských zlatých; jiný „tišplat“ byl mramorový za 6 rýnských; psací stolek z ebenového dříví ceněn byl v 40 rýnských; „šrajbtiš slonovými kostmi vykládaný“ za 30 rýnských, skrovnější stůl byl tu i za 8 rýnských zlatých.

A posléz ohledáme stoly a stolice truhlářů pražských. Nejprve u truhlářky Salomeny Englsterové, jež měla r. 1611 sklad v Platněřské ulici. Vstupujeme do „dělnice“ čili veřtatu, kde stojí „veliký stůl vůkol se šrouby“; u něho pečlivě složeno tři kop „furnyršpenů nebo tříštěk tence řezaných z tvrdého dříví, každá tříška za 1 groš; počerných kusů lipových na černo nařezaných po šesti groších“. Toť patrně fládry, jimiž obkládán nábytek dražší. V dílně na hotově stojí kusy lacinějšího díla. „Stolice se zábradlím zelená ženská“ za 24 groše; stoličky dětinské po 24 groších; stolice noční zeleně kropená za 40 grošů, jiné stolice noční barvy hřebíčkové po 20 groších; sesel z prostého dřeva obarvený vořechovou barvou a šacovaný za 30 grošů; židlička prostá, jak na jednu osobu náleží, po 15 gr.

Neodejdeme nevšimnouce sobě ze sta dvaceti šesti hoblíků aspoň těch, z kterých lze soud učiniti o truhlářské tehdejší práci. Hoblíky „rukovětné“ nás ovšem nezajímají, ale „ksimshoble, hoble k zolzuku čili k prutování“, jichž tu do sedmdesáti, stojí za řeč.

Truhlář Horník v Linhartské čtvrti (do r. 1607) měl v dílně „dvacet čtyři židličky na jednu osobu nedodělané pěti kopami šacované“; „stůl s trnožemi hřebíčkové barvy, ofermežovaný“ za kopu 30 grošů; „sesel dubový neb stolici, jak se koží povláci“, za 40 grošů. I tento truhlář měl velikou hromadu hoblíků. Spočetl jsem jich 61 a všelikterakých. Měl také několikrát pily a pilky a dlat sedmnácte „k dlabání“.

Stolicím „prodlabávaným“ r. 1599 vysmíval se v Kouřimi švec Mrkvička. Prý si dali urození páni prodlabat stoličky, když bude vítr, „aby těmi děrami vílo“. Tu řeč na žalobu uroz. paní Kateřiny ze Zásmuka odseděl švec v kouřimské šatlavě.

Co do cen stolního a sedacího nádobí bud' tu na rozloučenou zpráva truhlářů přísežných, kterak roku 1613 ocenili ty věci u cukráře pražského Zelendra. „Stůl fasovaný vořechové barvy tuplované, jenž na díl se vytahoval“, ceněn pěti kopami a 15 groši míš. (asi tolik jako 70 korun našich); „stůl osmihranný furnirovaný ořechový za tři kopy 15 grošů; stůl starý sešlý s dvěma truhlíky za 1 kopy; židlička lipová vořechové barvy za 15 grošů; židličky dubové po 36 groších; sesle koží potažené po 50 groších a šrajptiš veliký augšpurského díla za pět kop 15 grošů.“

A leckterý ten kus, jež oceňovali tehdáž truhláři několika groši – „furnirovaný“ stůl třemi kopami míš. (asi našimi 42 korunami) – byl tak podstatný, bytelný a umělecký, že dnes nedostaneš podobného ani čtverásobnou cenou. Proto také sběratelé rádi platí za stůl, jež předeš zaplatil třemi kopami, sto našich zlatých a leckdy i víc.

Skončíme o stolech a stolicích a židlích dvěma poznámkami. Jednak tou, že v 17. věku teprve zobečněl způsob náš nynější, aby ke každému stolu přistaveno bylo několik drobných sedadel, čehož, jakž jsme ukázali, za dávna nebývalo.

R. 1611 sklenářka Šmídová měla „stůl v okrouhlý a k němu deset stoliček vyřezávaných“. Takové zprávy od té chvíle se v knihách množí. A tak dělo se i v obytech měst venkovských. R. 1661 v Písku měl Ondřej Renz, radní pán už k pěti stolům aspoň dvanácte „stoliček“.

Druhé slovo budiž o tom, zdali sobě čtoucí všiml, že již od počátku pojmenování sedadel všecko nějak je spleteno. Nesnadno bylo by pověděti určitě, co je židla, co stolice, co lavice. R. 1462 psali páni v inventář „stolice čili židla“; r. 1538 psali „lavice čili stolice, v které truhly jsou“. Z toho snad plyne, že všechny ty kusy byly podstatou věc jedinstevná, a snad lišily se později jen velikostí: nejdelší byla starodávná při zdi lavice; její dcera, židla s lenochem ode zdi odstavená, byla kratší; a stolice byla pak část židly a proto nejkratší. Naším „seslím“ říkali stoličky a malým podnožkám říkali „malé stoličky“.

Postel stávala v světnici jen v případech mimořádných, snad jen tehdy, když pán nebo paní domu dlouhou nemocí byla na postel vázána a nechtěla býti uzavírána v úzké, dusné komoře spací, v níž obyčejně postel svoje místo měla. Truhel bývalo v staročeské světnici až do 16. věku; víc nežli jarmar. Teprve dobou renesanční jarmar přibývá. Vývoj potom bral se dále tím způsobem, že z měšťanské světnice truhly zvolna mizely. V našich dobách zbyl ze starodávné truhly jen kufr, který však do světnice parádní nesmí. O malovaných a řezaných obrazech v

staročeské světnici a v domě první zmínky dějí se teprve v první půli XVI. věku. V době Rudolfově jich valem přibývá.

Mimo obrazy mívali po zdích měšťané v obytech svých někdy až z míry mnoho rohy čili parohy. O těch tedy teď.

S počátku století 16. vyskytují se porůznu. Od polovice pak téhož století téměř není domácnosti bez rohů jeleních, danielových či daňkových, srních, kamzičích.

Nechybíme, řekneme-li, že v každé čtvrté ba třetí domácnosti pražské mívali „rohy“. I řemeslníci zdobili jimi rádi své pokoje. Rohy přibíjeny bývaly na stěnu – a to nejenom nade dvěře neb okno – jsouce vsazeny „do dřevěných hlav“ jeleních neb jiných hlav paroháčů. Ale byly také při zdi rohy „bez hlav“. Martin Lípař měl do r. 1564 v světnici troje rohy, v dolejší světnici jedny a v hořejší dvoje. Roku následujícího spočítali páni ouředníci v domě ti zlaté podkovy sedmery rohy jelení u poctivého mistra soukenníka. O některých rozích jeleních praví se, že byly „hruby“. Rychtář Pavel Žipanský († 1575) měl v světnici patery rohy veliké, patery malé. Pavel Žlutický U zlatého kola († 1575) měl v světnici „rohy jelení visuté s pannou“; na mazhauze měl „rohy danyelovy a jelení několikeré“ – tedy jich komise popisující ani nepočítala. Zikmund Freylich měl „růžky kamzíkové čtvery s obrazy řezanými“, „srní růžky s hlavičkami“ a v jedné komoře ještě rohů velikých jedenáctero!

Řečník Potůček († 1599) měl „nahore na ponebí“ sedmery rohy jelení, srnčí, danielovy a vše s hlavami. Staropražský kancléř Simeon Humburg († 1612) měl jen na předsíni dvanáctery parohy.

Rohy bývaly druhdy též nepřírozeně ozdobovány. Leckdy čteš o „rozích jeleních s žaloudky pocínovanými“. Hosté vstoupivše na sednici neřídka věšivali své biryty na rohy. Nebývaly tedy jen na parádu než i na službu.

Mimo rohy přibity ke zdi bývaly – ovšem už ne pro ozdobu – rohatiny, mříže, římsy, police, na něž na všecky stavěno hliněné, cínové i skelné nádoby.

U soukenníka Šorta (koncem století 16.) byly na zdi „rohatiny žluté v světnici veliké a na nich misky, cejnové talíře“. Jiný měšťan měl „rohatiny dřevěné za kamny a na nich džbány, konvice a mísy“. „Dřevěné rohy“, o nichž r. 1603 v knize (č. 1174) řeč několikrát, byly také asi „rohatiny“, na nichž stálo nádobí i knihy. Příbuzny „rohatinám“ zajisté bylo oněch

šestnácte „šroubků cínových vokolo světnice“, jež byly přibity r. 1585 v jednom bytě pražském (u Václ. Albrechta).

„Misníky s mříží“ přibité našel jsem od poly století 16. často; „římasy“ častěji. Bývaly podél celé stěny. Kaplanovi v Týně pražském kupuje r. 1606 záduší římsu do pokoje šestiloketní. Římsám příbuzné „police“ byly kratší, a jak se z obrázků zdá, obyčejně hrubší. Bývaly konsolami podepřeny na dvou koncích. U zlatotepce pražského r. 1598 stálo na „římсах nade dveřmi“ hojné nádobí cínové. Jinde čteš o římsách, že hostily „šálce hliněné malované, žbánky alabastrové“, benátské filigranské s nádhernými reliefsy, a tvrdší čistější české sklenice, německé zelené, „žbánky e terra sigillata“ (roku 1608), konve způsobů a velikostí všelijakých; „skleničky s pozlacenú patkú“ (1537), sklenice „stříbrem obložené“ (u faráře sv. Štěpána ve zdi r. 1526); „mísy hliněné malované benátské“ (u apatykáře Šmejsara r. 1580).

Na římsách a policích stály džbánky podob rozmanitých umělého díla hrnčířského.

A ty všecky věci drahocenné stávaly na odív. Zlaté a stříbrné nádoby, za dlouhý čas jsouce v truhlách složené, vystavovány o slavnosti ne na římasy než spíše na skříně, na kredence, stoly a ozdobné stolečky. Často arci nesly na sobě římasy i sprostší drůbež a ne jen elitu drahocennou. Pan Treytlar z Krošvic (r. 1600) měl „na římsách sklenice s vocty, cínové nádobí i nade dveřmi s ampulkami“ – tedy věci k denní potřebě. U Peldřimovských byla hrubá police na mazhauze „s hrci hliněnými“ (r. 1590). A tak bývalo zajisté jinde, jenže páni popisující nezapisovali těch „střepů“; o takový „brambor“ (jak říkáno) dědicové se nešorpili.

Také nezapisovali těch „obrtlíků“, na něž staročeské panímámy věšivaly ručníky. Do knihy zapsán „obrtlík“, jen když stál za to, jako na příklad u Kulíška r. 1577 „vorel černý na dřevě rytý k ručníku“ aneb r. 1589 měl kdosi „vobrtlík s obrazy pozlacenými k zavěšování ručníků“ a přidáme-li k tomu, že ručníky bývaly pěkně černě, modře a jinými „barvami“ vyšívány: tož uhodl již čtoucí, že obrtlík i s ručníkem a s erbem byly při zdi také jen pro chloubu a ne k službě nepoetické.

Obrtlík s ručníkem býval při umývadle. Umývadla bývala cínová, měděná, mosazná, dřevěná, ale cínem obložená, zdobená všelijak, i makovičkami; čteš také o stojatém umyvadle, zformovaném ve způsob žaludu.

A když jsme se už dotekli služby nepoetné, nezamlčmež, že v světnicích svých mívali měšťané jako sedláci dlouhá bidla, na něž věšivali šaty, peřiny, duchny i polštáře.

Nejen v Kouřimi r. 1602 mívala paní Kateřina Florianová „perny šaty na bidle v světnici“, ale i v Praze kněz Pavel Kamil, druhdy „arcipryš' krymlovský“ († r. 1585), měl v pokoji svém „na bidle cejchy tři a tři oltární ubrousky“. Též u bohatého sladovníka Jana Kuchyňky našli jsme r. 1580 zprávu o bidle, na němž měl „polštář a plachtu“. Na těch příkladech přestaneme, poněvadž všechny ostatní jsou na jedno brdo. Skutek je ten, že mívali aspoň někteří i ve světnici, tedy v nejuhlednějším pokoji, u kamen bidlo; ba víc, několikrátě četl jsem při konci 16. věku, že měli v světnici veliké „i šrák na sušení šatů“ (u primasa novoměstského Kulíška r. 1577).

Tuť zpráva rázem napravuje bujnou fantasii, kteráž sobě snad všechny pěkné věci svrchu vylíčené snesla dobrotivě do jediného měšťanského pokoje. Tu je tedy ouraz. Vedle pěkných věcí u arcipryšta Kamila bylo bidlo – a to věc do parádní světnice neslušná.

Ted' ohledáme zrcadla.

Skleněná zrcadla byla povědoma v střední Evropě již ve století 14. Byla z křišťálového skla s podložkou kovovou. Koncem 15. století sklo obkládati se naučili rtutí a cínem spolu směchovaným; o málo před tím obkládali je cínem, olovem smíšeným se smolou. Zrcadla vůbec nebývala veliká, vždyť teprve 1688 vynalezli Francouzové prý zrcadlové sklo zvýší nad 80 palců. Do té doby tedy jen králové a bohatí páni mívali zrcadla na stopu, nejvýše dvě stopy dlouhá.

V pražských domácnostech před polovicí 16. věku o zrcadle neděje se zmínka. Mívali kus vyleštěného kovu aneb malé skleněné zrcadélko, jež nikomu nestálo za zmínku. Od půly století 16. trousí se ti v knize zpráva za zprávou. Zrcadel dost; ale jen v domech zámožnějších. Tu zřejmě jmenují se roku 1570 zrcadla „křišťálová“ a „prostá“ pospolu. Roku právě psaného stálo nějaké křišťálové zrcadlo čtyři kopy míšeňské. Nejčastěji čteš v rukopisech, že mívali naši parádníci „zrcadla ohnivá“; ba milý milé koupil zrcadlo ohnivé darem r. 1568 (kn. č. 1049). Jaká to byla zrcadla, lze jen hádati, na obrázku vypadají jako talíře. Primas Novoměstský Kulíšek († roku 1577) měl v pokoji „zrcadlo paní Doroty manželky“, to tedy bylo asi pěkné; v krámě svém šmejdiřském pak prodával „zrcadla zavřítá malá“ po groši; „zrcadel velkých na stěnu“ prodával tucen za 15 g., menší po 4 groších českých (80 kr. našich) i po třech. Jedno zrcadlo měl na prodej i za 10 grošů.

Malá zrcadla bývala ve „futrech“ kožených čili pouzdrech, velká (a přec malá!) visívala v rámech úzkých na zdi a bývala všelijak ozdobována. Leckdy čteme v knize o „zrcadle

visutém s firhanečky“. Někteří měšťané mívali i tři taková zrcadla s firhanečky ve světnici; čímž ovšem nebyl vinen měšťan, nýbrž měšťanky a vůbec ženské pohlaví, které vždy do nich rádo nahlédalo. A proč ne, když i kněz Václav Cykada, farář u sv. Jindřicha, rýmuje: „Studnice, zrcadlo, tráva – očím polehčení dává“ (r. 1607).

Rámy k zrcadlům bývaly jako k obrazům úzké; zrcadlo bylo první věcí, rám nic. Ale r. 1590 přece našel jsem „zrcadlo perlovou matkou obkládané“, jiné „do fládrů fasované“. Sprostá zrcadla při hřebenech v nějakém pouzdře prodával do r. 1614 šmejdiř Krok po patnácti až i třiceti krejcarech (3 až 6 korun našich).

Kromě obrazů a malých zrcadel visívaly na stěně měšťanské světnice při samých dveřích tabulky, na nichž hospodář neb hospodyně psávali své drobné věřitele. Tabulky ty bývaly „kamenné“; Kulíšek na můstku (r. 1577) měl v světnici „tabulky kamenné pozlacené“; ale také čteš o tabulkách pergamenových; jednou i o „tabulce bílé pergamenové s rafičkou stříbrnou“. Nač rafička, kdo ví.

Tabulky bývaly v rámu. Čtemeť o jedné: „tabule křidlicová v rámu k poznamenání“. Tabulek na zdích nemívali jen v Praze. V Kouřimi už r. 1511 psávali sobě sousedé dluhy „na tabulky“ a podle nich ovšem řezali je i na vruby.

Od druhé polovice 16. věku mívali nejedni svícny na stěnách přibité i na stropě visuté, ač nelze nepověděti, že první „svícen visutý“ (lustr), nám vědomý, již r. 1433 měl brniř Mařík v Praze a r. 1515 mluví se v jedné pražské knize soudní (č. 1046) o svícnu „mosazném skladitém velikém“, pak o „svícnu rozebíracím“.

Visuté svícny, svícny „skladité“, svícny „z rohu jeleního železem okované“, „mosazné svícny visuté s kozlovou hlavou“, „visuté o pěti cívkách mosazných“, posléz i svícny skelné a zavěšené uprostřed světnice nebo po stěnách, nacházíš hustěji teprve v druhé půlce věku šestnáctého. A tu patrně zprávy množí se a s nimi i forma i látka svícnu. Tu čteš o svícnech alabastrových, tu zase o „svícnech do stěn k šroubování“ (r. 1589), o svícnech „visutých o dvanácti cívkách“, o svícnech visutých železných (u sladovníka Pavla Sedlčanského 1582), také poznáváš z knih, že měšťan nepřestával na jediném svícnu visutém – Korálek svrchu často dotčený měl jich v bytě svém sedmnácte.

K svícnům bývala „umbracula“ (stinítka). Roku 1609 prodávali nějaké skleněné umbraculum po jednom rýnském zlatém, tedy stálo už zač. V inventáři Korálkově stojí, že měl svícny šroubované o dvou cívkách na stěnu „cum umbraculo vitreo“.

K lojovkám a voskovicím na svícnech bývaly kratiknoty na plátech zhusta prací sličnou, řemeslnou pořízené. Korálek měl „cínové dva pláty k pučlychtům“ a tři „pučlychty“. V Musei zemském ukazují ohromný kratiknot; jest jako slon mezi kratiknoty.

Nade dveřmi světnic měšťanských shledali jsme několikrátě „krucifix“; r. 1610 byl u Maryany Pelhřimovské „tucen krucifixů dřevěných po deseti groších“.

Po zdech světničných leckde visívaly zbraně. Jejich dnešním u nás nebytem liší se z míry staročeský pokoj od našeho. Proč tak, výklad na snadě. V oněch dobách bývali měšťané povinni hájiti svého města. Na to mívali svou zbroj doma, také se zbrojí stále chodívali. Bohatším připadala povinnost stavěti k obraně i svou čeleď mužskou, tovaryše, ba znám z archivních zpráv případ kde i učedník dobře ozbrojený a nemálo zpítý bránu rakovnickou střežil. Tedy na ten svůj lid vojenský také míval měšťan doma zbroj. Která „braň“ byla z lepších a nákladnějších, tu si pověsili na stěnu, na postele – a prostší braně složili pro strýce příhodu do truhel; později míval ten onen při svém domě městském i „zbrojnou komoru“, jako páni na hradech.

Hodiny stávaly ve světnici leckde, kde se hodilo; také visívaly na zdi. Byly dvojí: sypací a strojové.

V sypacích písek pršící značil čas. Byly všelijakého složení a velikosti. Byly o jednom skle, i o čtyřech sklech. Při čtverném složení ukazoval vypršělý písek v první sklenici, že vypršela první čtvrt; když písek dopršel v sklenici druhé, bylo to znamením, že dopršela druhá čtvrt hodiny, a tak dále až do vypršení čtvrté poslední sklenice nebo celé hodiny.

Sypací hodiny byly některé na prst malé, jiné i na loket dlouhé. Když dopršel písek, bylo potřebí sklenice obrátiti, aby pršel zase. Domečky, v nichž sklenice tkvěly, byly ze dřeva, z kovu a vždy nějak sličně ozdobeny. Písek musil býti zvláště připravován, prán, sušen, pražen na pánvici, aby nabyl barvy pěkné. Nejbělejší písek robili ze skořápek vaječných. Do písku sypali též cín a olovo.

Strojové hodiny na zdi visívaly se závažím již v XIV. věku.

Celkový charakter jejich neliší se od hodin, které visívají v prostých domácnostech našich. Domeček nebo boudička, v níž uzavřen jest stroj, ovšem má ráz gotický. U nás hodiny se závažím v XV. věku připomínají se tu a tam. Někdy se připojuje, že byly mistrné. Na příklad

u staroměstského apatykáře Prokopa, jenž zemřel r. 1460, byl „na síni orloj nákladný a mistrný“ uprostřed rohů jeleních a kortén malovaných.

Nalezením pružného spirálního péra, jež stroj hodinový hnalo (r. 1480 ve Francii Carovagius, zlepšeno v Norimberce Helem), bylo lze pořizovati hodiny stojaté, ležaté, i drobné a nejdrobnější.

Všecky druhy hodin v XVI. věku příslušejí k přepychu. V inventářích přibývá jich stále víc, až v době Rudolfově potkáváš se s nimi v Praze počtem znamenitým. Praha byla tehdá sídlem mechaniků i astronomů. Jestliže pražský arcibiskup Brus z Mohelnice v letech šedesátých byl nucen poslati hodinky své k správce až do Norimberka, v době Rudolfově již nebylo potřetí jíti s tou věcí za hranice.

V našich inventářích připomínají se nejprve orloje a orlojčky bicí. Bily buď celé hodiny jen, nebo i části; jsou tedy „hodiny bicí poloviční“, „hodiny čtvrtní“. Pro zvláštní funkci mívali u nás také hodiny „bdicí“ čili „budiče“ jichž mechanismus hřmotně budil spáče ze spaní. R. 1582 byly v Praze takové hodiny „bdicí“ zastaveny v 15 dolarech. Orloje domácí často byly skládány s planetami – vždyť obliba hvězdných věcí byla tehda ráz doby; některé hodiny byly složeny s budičem pospolu.

Orloje byly v jarmárách, v pouzdrech, truhlicích, vše ozdobných kovových nebo z dřeva, „hladkých“, „vyřývaných“ nebo i řezaných a zlacených, majíce podobu věží, sloupů, stavení, pyramid, sloužily parádě a přepychu. Které visely, sluly „visucí“, které stály, sluly „mandly“, „štočky“. Byly mandly „okrouhlé“ i „čtverhranné“. Byly drahé; hodinář pražsky Jonáš Pirnbruner (pocházející z Augšpurka) r. 1581 ocenil si mandl bicí poloviční 150 kopami grošů míšeňských. V jeho inventáři zapsány jsou také nějaké hodiny „zrcedlní“, bezpochyby orloj zrcadly zdobený. Jindy jsme shledali mandly s „křišťálem“. Ve sbírkách zdejšího Rudolfa mají znamenitý stojací orloj z doby Rudolfské, bohatě kráslený figurami, rytý a ciselovaný. Je to sic dílo augšpurské, ale uvedením svrchu řečeného augšpurského mistra v Praze bytujícího patrně, že naši lidé mívali v přepychu svém taková díla cizinská též.

Pohlédneme v některé pražské domácnosti, abychom poznali, kdo jaké hodiny měl.

Od polovice 16. věku zprávy o hodinách u měšťanů rostou. Také pozorujeme, že hodiny, jež za starší doby byly ležaty, nyní vstávají. Některé stanou na svých nohách, jiné dávají se na zeď věšeti. Čteme o hodinách „bicích, velikých“ (r. 1567 u Martina Šípaře); o „hodinách bicích v truhlici“; Jiřík Bakalář r. 1566 měl „zavěšený orloj“ v světnici; paní Anně Horské (†

r. 1570) stával v pokoji „šrejbtíš a v něm hodinky dvoje“. R. 1564 mluví pražská kniha o „hodinkách v zlatě udělaných, pěkně zdobených“ a „hodinkách zlatých maličkých s perlami místo skla“, kteréž obojí byly dcer páně hofrychtěfových. V knihách popisných r. 1570 vyskytují se „hodiny sypací troje v hromadě spojené“ podle hodinek sypacích prostých; také se dovídáš, že měl kdosi „hodinky malé pozlacené v měšečku“ a jiné hodiny jsou popsány slovem: „hodiny na prsech se nosí“. Pan Pavel Žipanský z Dražice († 1573) má v pokoji „hodiny slunečné“ a mimo ně i několikanásobné sypací.

Zmínky o hodinách v bytech českých čtou se i v knihách z let následujících, ale nezvídáš ze zpráv těch mimo jméno nic více. Jednou (r. 1599) čteš také, že měl kdosi „hodinky sypací sklenné velké“. Tedy sypací hodiny jsou za celé století 16. a přečkaly století to ještě mnohými lety. Stále ještě v nich „pršel“ písek a s ním spolu čas; také za dlouhou dobu ještě žily hodiny slunečné na domech i na okenních zdech, poněvadž jimi napravoval se neomylně čas kolečky hodinovými zmýlený.

Konečně při r. 1602, kdy umřel hodinář Adam Freylich, vedle Zlaté husy v Dlouhé třídě, našel jsem v knize poučný popis tehdejších hodin.

Na mazhauze měl nebožtík „troje hodiny na stěnu, hodiny větší na vížku (ty prý jsou nějakého kněze), hodiny, slovou mandl bicí, pozlacený s cedulkou pana Pacovského prokuratora, dvoje hodiny k bití vokrouhly (jedny Galla z Moravy), jiné bicí, vokrouhly pozlacený s cedulkou Vodolka z Benátek“. A tím způsobem počítá inventář ještě šestnáctery hodiny cizí, patrně do správký hodináři poručené; z nichž zajímaly nás „staré bicí, mandl vokazující (Mart. Karchesia, povědomého kancléře pražského), čtverhranné hodiny maloučké bicí na stůl, starý budič nevelký, štočky ukazující na stůl, štoček s budíčkem, štoček s pouzdrem nevelký, mandl bicí, špihl maličký, pozlacený, šlogwerk čtverhranný na stůl s pouzdrem, tabulové hodiny s bílým pouzdrem“. V krámě neměl hodinář dotčený nic víc nežli „hodiny staré hrubé visuté, veliké hodiny nedodělané do Litomyšle, ampusy 3, měch, pilníky, nákovadlí a 14 perlíků“.

U soukromníka nejvíc hodin postřehli jsme u radního pána a nákladníka i sladovníka Severýna Rudnera z Rudenperku († 1610), jenž připadal mi asi tak horlivým milovníkem hodin jako kdysi císař Karel Pátý. Měltě v pokoji „hodinky okrouhlé bicí, vyrejvané, s budíčkem, pozlacené“, a rovně takové ještě dvoje; čtvrté hodiny byly „hladkého díla“, páté, „ukazující s kříšťálem svrchu pozlacené“, šesté „stojící maličké pozlacené, okolo s kříšťálem

v pouzdru“, rovně takové ještě dvoje; devátý kus byly „stojící hodiny veliké v pouzdře“ a „hodiny na stěně ukazující“.

Toho, myslí čtoucí, že by bylo už dosti. Ne tak. Na mazhauze měl pan rada ještě hodiny „čtvrtní“ na stěně a v „pokojíčku novém po pavlači jdouc“ měl tento znamenitý sladovník ještě „hodinky čtvrtní s almárkou, pozlacené, na stěně, druhé hodinky s planetami s almárkou u dveří“. Teď teprve dosti.

Na konec o hodinách stůj tu dějepis i vzácnost hodin, kterak se čte o nich v knize Martina Karchesia, písaře radního v Starém městě pražském r. 1602. Dí: „O císaři Karlovi Pátém praví se, že to za jisté znamení dobré správy města držeti ráčil, v kterémž orloj a škola dobře spraveny byly. Podle toho také pánu Bohu děkovati povinni jsme, že nepochybně skrze vnuknutí jeho, takové umění orlojův nalezeno jest, bez něhož město Řím za tři sta let po vystavení zůstávalo; a předně den na rovný počet dělití musili, z toho také podle dlouhosti nebo krátkosti dne hodiny delší nebo kratší byly, až potom Egyptští a Řekové hodiny srovnali a ti s počátku v klepsydrách anebo v sklenicích, do nichž se vody nalilo a ta zespod cívkou, jako nyní v hodinách sypacích písek, zase vytékala, svá znamenání mívali. Proti čemuž těchto časů netoliko bicí hodiny neb orlojové ve všech místech, ale také tak skrovní muštrštukové, že se do škořepiny vlaského ořechu zavřítí mohou, na cestu velmi pohodlní se nacházejí.“ Nebylo by snad ani zvláště potřebí dotknouti, že český hodinář robil orloj na dvacet čtyři hodiny, a které hodinky byly z Němec, že mívaly jen hodin dvanácte, tedy jen půli českého orloje.

Císař Rudolf shromáždil ve sbírkách svých nádherných právě uprostřed největšího sálu pěkné orloje. Jak vypadal drahocenný orloj – „mandl stojící“ – lze pohlédnouti v uměleckých sbírkách v Rudolfinum, z nichž v „Zlaté Praze“ (1887) astronomický stojící orloj, bohatě okrášlený figurami i ornamenty rytými a ciselovanými byl dle galvanoplastické kopie vyobrazen. Je to dílo augšpurské, a dr. K. Chytil vysvětluje obrázek, dí, že podobné hodinky z roku 1563 prodány byly nedávno za 40.000 mark! Trváme, že mnohý kus „vyrejvaný“, „pozlacený“, „s křišťálem“ a „s planetami“, jakož svrchu se píše o hodinách v pražských domech, daleko za tou cenou by teď nepokulhával.

Od hodin krok jest k nádobí klenotnému, jímž leckdy staročeský pokoj býval vyšňořen. Některé drobnosti – jako šachovnice, mísy, konvice přerovnaného způsobu a jména (r. 1462 říkali taky jedné Magdalena) – bývaly v pokoji vždy na odivu. Ale klenoty drahé skrývaly se v obyčejný čas v truhlách pod zámkem i řetězem někdy. Jen k případnostem vzácnějšího rázu

vyprázdněny truhly a zlaté koflíky, řetězy, slánky, studny, tatrmánci, drahocenné pásy a páteře, knihy o skvostných deskách a cenných puklách a jiná všelikteraká zlatá, stříbrná skleněná drůbež postavena byla na misníky, stoly, vlaské komíny, jarmárky; aby příchozí hosté poznali vzácnost i zámožnost hospodářovu. A měli těch věcí naši z míry hojně. Byla by kniha dosti obšírná, bychom vypsati měli všecku drobotinu v rukopisech jmény uvedenou.

Jest nutno oživit českou domácnost – alespoň některou – muzickými instrumenty.

V první půli XVI. věku jen tu a tam shledáš, že měšťan některý zanechává dědicům svým „virginal“ neboli „clavicordium“ – praotce to nynějšího fortepiana. Ode doby Rudolfovy právě jako obrazův v bytech, takž i nástrojů hudebních stále přibývá. Z nástrojů jmenují se v pramenech: píšťaly, trouby, loutny, cithary, housličky, violy, virginal nebo klavikord a positiv. Mimo tyto nástroje nalezněš po krámech kupeckých i moltanky a kobzy.

Ke konci století XVI. spočítáš ve stu popisech měšťanských (na příklad v knize archivu pražského č. 1174) osmnácte rodin, které sobě oblibovaly hudbu. Tohle slušné procento by zajisté vzrostlo, kdyby člověk směl každý „regál“ a každý „instrument“ vzít ihned šmahem za muziku. Regal v popisech někdy je hudební nástroj, jindy zase ne.

Čteš-li na příklad v životopise Viléma z Rožmberka, že pán r. 1552 ráčil v Budějovicích svému varhaníku dáti dělati regal s několika mutacemi za 90 kop míš., toť neomylně muzický instrument; ale čteš-li v pražském inventáři, že kupec Netter r. 1585 má „nahore v komoře regal a hodiny s cymbálem“ a starý Lobkovic v touž dobu že má „regal se závažím a vším příslušenstvím“: tu dobře nevíš, co páni popsali. Určitěji ovšem zvíš pravdu, stojí-li psáno, že r. 1556 Jiřík Bakalář má „regal a clavicordium“ – aneb že cukrář Zelander má v krámě „regal s patnácti truhličkami“. Onde je to muzika, tu je krámská „židle“, pult.

V podobné rozpaky svádí člověka slovo instrument. Knihař Fikar má nad postelí instrument (roku 1500), sladovník Rudner má ho na stole, kanclíř pan Humburg má „instrument a při něm vrhcáby“, u kupce Alteršpergera stojí „instrumentum“ 8 rýnských zlatých – a Salomena Mathyášova r. 1565 má „instrumenta k včelám“; lazebník jeden r. 1592 má „instrument na geyst“, a konečně bohatý vinař Šmertoš má v domě „mandl se vším instrumentem“. A přidáme-li k tomu i to, že někde píše se „loutna a instrument“ hned podle sebe: jest pak nejasnost slova „instrumentu“ velice jasna. V jedné případnosti je to hudební nástroj, v jiné jest to patrně něco hodně prosaického, a jinde zhola nevíš, co je to.

Regal a instrument jsme tedy v hořejším počtu procentním kladli za hudební nástroj jen tu, kde to bylo nadbytkem jisto.

Teď bylo by dotazovati se, v kterýchž domácnostech a jaké nástroje hudební byly shledány.

Odpovídajíce, přestaneme jen na mále, jen tak pro charakteristiku.

Lze říci vůbec, že z řemeslníků nejvíc hudbu mívali doma sladovníci a soukenníci. V nejbohatších domech řeznických naproti tomu neshledáš knihy, ani drobet muziky.

Z jiných stavů shledáš, což zcela přirozeno, nejvíce hudby u bakalářův a kantorů, některý kus i u kupcův a lidí od péra – ale v inventářích kněží obyčejně muziky pohřešíš.

V nejstarší knize zápisův archivu pražského (č. 1172) čte se, že nebožtík Jiří Bakalář míval až do roku 1566 vedle pěkného „vorlojika v pouzdře a s budičkem“ i virginal ve světnici dolejší. Mimo to míval v komoře na mazhauze „vorloj zavěšený“, pod ním stál regal a klavikord. „V aumaře“ u kamen v téže světnici měl bohatý pan Jiřík knihy a „partes“, z nichž hrával, kdykoli měl pokdy. Dokud býval školním bakalářem, hrával asi častěji. Vyženiv ženu, dům a vinice, kdo ví, nezanechával-li partesů v aumaře klidně spáti. Ale ne, toť pomluva, vždyť inventující komise našla mimo almaru mezi žejdlíky a pintami cínovými „jedny lamentací“. Tedy pan Jiřík nehoudl-li na klavikord, aspoň zajisté – lamentuje – zpíval. Byltě asi literátem kostelním, členem spolku zpěváckého, v němž mívali mezi měšťany bývalí bakaláři všudy předeck.

Pak není ve zpomenuuté knize řeči o muzikantovi až na listě, kde popisují jakémus Vlachovi Troillovi „dvě loutny v pouzdře“. A to bylo roku 1572.

V letech osmdesátých, kdy bývalo v Praze veřejné hudby mnoho, přibývá i zápisů soukromých. Důkladný muzikus podle inventáře býval mezi jinými písař deseti soudců pan Florian Pretlík, jenž umřel r. 1583. Ve své „kancelářce“ (což jednou znamená pokoj, jindy almaru) a na stolečku černém míval mezi knihami právnickými i noty rozličné. Tu čteme na obtloustlé knize nápis „Hymni ecclesiastici“ – a na poličce nad „stolečkem“ leží partes čtyř, pěti a šesti hlasů „Joannis de Bachi et alliorum autorum“, k nimž tisknou se důvěrně „tabulky dřevěné k spisování piva“ a „cantiones gallicae trium vocum“ psané. Nástroje hudebního v obyčej bohatého písaře nebylo.

Přítel hudby býval souvěkovec Pretlíkův, měšťan Zikmund Freylich, jenž umřel r. 1582. Měl čtyři v Praze domy – největší byl U zlatého půlkola, kterýž znak podnes viděti; měl vinice a

čepoval víno v piternách svých domů. V domě U půlkola v hořejší světnici stával za života jeho „virginal velký, druhý bez klíčů, oba bílé, třetí malý, na způsob pulpitu dělaný, zelený: clavicordium černé, měchy od regalu“. Ale tyto věci muzické byly – a to neschvalujeme – složeny v komoře pusté spolu s „13 mřížkami drátovými zelenými k voknům“ a s plaveckou sekerou a s jinačím haraburdím. Byla tedy Freylichova muzika jaksi už na pensi.

Známý Kropáč z Krymlova, nejpřednější z rady, rád hrával doma na positiv († 1584). Mimo něj měl syn jeho i regal a byl ctitel hudebních prací Orlanda Lassa, takže tu dědila se záliba hudební s otce na syna.

U zemského prubíře v království Českém zkoumajícího dobrotu drahých kovů, u Pavla Krymilera ze Třebeska r. 1593 našli jsme loutnu; Škretovic rodina, z níž posel výtečný náš malíř Karel, mívala doma virginal. Hodinář Adam Freilich miloval své „housličky, instrument, loutnu“; Nysl, šmukýř, míval nad ložem citharu a „violu na způsob loutny“; soukenník Dycler měl citharu i loutnu, ale půjčil jednu Adamovi Geronisovi z Libušína a druhou Melicharovi Stárkovi, kteří nástroje ty po jeho smrti vrátili dědicům. Rudner, sladovník, až do r. 1650 měl „housličky v pouzdře“, a dejme tomu, že na ně rád hrával, když byl piva navařil. U ševce Postula popsali páni r. 1614 „tabulaturu k loutně“. Tento švec budiž poslední, o němž se zvláště zmiňujeme. Čtoucí už pozoruje, kdo asi v Praze před třemi věky doma rádi obírali se hudbou, aniž lze pochybovati o tom, že právě tak jako urození, i měšťané své děti učiti dávali leccemus toho, co vypravuje se o Petrovi z Rožmberka, jenž byl cvičen „v kunštech i u věcech heroitských, jezdění, do terče střelení, tanci a při loutně zpívání.“

Personifikace hudby tehdejší býval ovšem kantor. Podařilo se nám v knize inventářů č. 1173 nalézt celou kantorovu muzickou bibliotheku a máme za to, že to bude asi tehdejší literatura všecka všudy. Svrchu vzpomenutý kantor zval se Jakub Handl a zpíval až do r. 1591 při kostele sv. Jana na břehu. Ale slovem kantor nemaťte svých o Handlovi soudův. Bude nade vši pochybu s pravdou, že v inventární knize Handl vzpomenutý není nikdo jiný, nežli slavný skladatel Gallus, rodák z Kraňska, jež Němci přezvali Handlem, a kteréhož Rudolf císař ze služeb biskupa moravského přivedl sobě k své hudební službě do Prahy. Díla Kohoutkova – Handlova – vydali Angličané v 50 svazcích, a historie hudební klade Galla za rovna slavnému Palestrinovi. Naše zpráva z pražského inventáře jest nový[3] příspěvek k životopisu slovanského komponisty, jenž mezi Čechy v Praze pobýval.

Zanechal po sobě: „Partes svázané v červené kůži; partes v bílé kůži, obé Orlandi. Moraliū 19 v traktatích; quator svazků Morailū; tomum primum harmoniarum opus 25 kusů; secundi

tomi 60 exemplářů; tertii tomi harmoniarum 100 exemplářů, čtvrtého svazku 250 kusů; Calepin nesvázaný; Friderici Lintneri gemma musicalis tomus primus 6 exemplářů; secunda gemma 6 exempl.; třetího svazku Lintneri 8 exempl.; Corollarium cantionum sacrarum 7 exempl.; Fasciculorum Orlandi 8 exempl.; Magnificat in folio Orlandi; Thesaurus musicus norimbergensis; Pamingeri opus, tres partes; missale Fi. Lindurci; německé psalterium Lobnaseri; opus sacrarum cantionum Dresleri; harmoniae Lechneri; modulationes sacrae“ – vše o několika exemplárech.

A právě to, že míval nebožtík „kantor“ tolik kusů každého díla, zdá se svědčili tomu, že Handl, anebo snad poctivěji řečeno, Kohoutek muzickou literaturu umělou a moderní v Praze prodával. Díme moderní, poněvadž našim literátům v chrámě nejobyčejněji stačivaly prosté zpěvy starobylé v kancionálech, kteréžto zpěvníky právě v druhé polovici 16. věku veliká většina literátů v městech českých s nemalým nákladem sobě pořizovala. Literáti tedy zpívali prostěji, kantor se žáky provozoval hudbu umělejší, polyfonní, v níž byly kontrapunktické oříšky tvrdé. Čtoucí světle vidí v notách nebožtíka Handla jen a jen muziky zbožné, a. toť býval obecný ráz vážné hudby za celé století – alespoň v Praze; neboť o nějakém světštějším skládání nenalezneš tu nikde stopy. Opera narodila se teprv asi tři, čtyři léta před smrtí našeho kantora, a císařské zpěvce operní v Praze shledáváme teprve na samém počátku věku sedmnáctého. Rozboru jednotlivých hudebních jmen uvedených v dědictví kantorově pomineme; bylo by nám opsati kousek dějin hudby, a to proti nám jest. Jen tolik budiž dotčeno, že Orlando Lasso, nejčastěji v Praze jmenovaný, žil v letech 1520 – 1594 a rozvinul zákony kontrapunktické měrou dosaváde nebývalou.

Bylo by snad dotknouti ještě, kterakou že podobu a cenu měly nástroje, o nichž stala se zmínka v pražských domácnostech.

R. 1471 prý vymyslili v Benátkách pedál – a od té chvíle jali se pořizovati varhánky přenosné. Takový tedy asi byl positiv, s nímž několikrát se v inventáři setkáváš. Kupec Altršperger († 1608) prodával positiv i po 100 zl. Rýnských. Ale r. 1612 byl také jeden positiv ceněn ve 20 zlatých. Ze starého psalteria, jenž byl ostruněný, vyvinul se v stol. 16. virginal nebo clavicordium (klavichord) – truhlík resonanční o drátěných strunách stejně dlouhých, do nichž bítelo se havraními péry, s klaviaturou spojenými. Později tomu říkali špinet, když struny staly se rozmanitějšími a klaviatura lepší. Proti dnešnímu pianu byl ton klavichordu i spinetu málo zvučný, neplastický a celkem melancholický.

Je-li clavicordium v inventáři totéž jako „instrumen“ i tož známe cenu jeho. R. 1608 šacován instrument v 8 rýnských zlatých.

Loutny z věku Karla IV. mají podobu touž skoro jako naše. Byl to nástroj o 14 strunách a oblíbený lidem poněkud vznešenějším. V Praze prodávali je koncem století po 2 rýnských zlat.

Kytara, cithara – původu španělského – mívala struny nejméně čtyři.

Struny kupovaly se v Praze u šmukýřů, šmejdířův a tkaničkářův, ale nejčastěji u ročmídů, kteří vůbec pracovali o mosazi a mědi. U ročmída Matesa Gintera za rathouzem bylo lze tedy také mosaznou troubu po 3 i po 4 rýnských zlatých koupiti. Podle Zámorského jsou „trouby rozličné, jiné libé, tiché; jiné pak hrubě zvučné; jiné tenké, tlusté, vysoké.“ Jaká trouba byla za tři zlaté, nevíme.

V 16. věku leckterés hudební nástroje – obzvláště foukací – shledáš po museích u velikosti podivně ohromné. Do konce 15. věku vůbec všem nástrojům, druhdy skrovným, přivětšeno znamenitě. Některého takového slona hudebního naše ruce s těží obsáhnou, právě tak jako nedovedla by naše těla na dlouze nositi těžkých zbraní středověkých.

Vzpomínám jen fagotů, klarinetův a trub budějovických, o nichž psáno v Památkách III., anebo vzpomínám známého fagotu v českém musei v Praze. Kdosi chtěje foukati v ohromný onen fagot budějovický, položil jej přes lenoch stolice a měl prý co dělati, aby dosáhl klapek. Guarinus, svrchu vzpomenutý, mluví ve spise svém (r. 1610) též o nějakých velikánských loutnách, vůbec „tiorbe“ zvaných a nedávno vymyšlených, jichž prý nebylo lze bez velikého namáhání a bolestí rukou obsáhnouti.

Viděti ze všeho, že v staré Praze za všecken čas dotčený až po malinkou bitvu za branou Strahovskou – ale v následcích přehroznou – bývalo vně i doma muzik dost. Ba v knihách soudních shledali jsme se i s rodinou, kteráž hudby nadužívala.

Alespoň to, co vyvedla roku 1557 rodina papírníkova počestnému mlynáři Martinovi Štaškovi, nelze jinače zváti nežli zneužitím hudby. Mlynář měl svůj mlýn kdes v Libni vedle papírny. Papírník s mlynářem byli sobě stále ve vlasech. Mlynář trpěl jak tak až po tu chvíli, když papírník, žena jeho, děti i čeled'všecka od stárka po umouněné kluky všecky užili na posměch pantáty mlynáře bubnu, píšťal a houslí. Toho nesnesl. Ale kdo by to taky snesl? Kdykoli mlynář šel z Prahy domů, bylo mu jíti mimo dlouhou pavlač papírníkovu, a tu již

stála kapela. Hudouce a zpívající provázeli veselí papírníkovíc pantátu až zašel, a na konec mu na nepoctivost' ještě vystřelili.

Těch koncertů tedy nesnesl a žaloval na pražském soudě: „Když jde ze mlýna, vezmouce buben provázejí ho, a též když do mlýna jde, vezmouce housle po té pavlači ho provázejí, všecko jemu na posměch a těžkost' činíce, též střílením z ručnice, tak že mu dítě zděsili, což se na něm i vyrazilo. A když jim řekl, aby toho nečinili, tehdy jeden že vzal buben a druhý housle, bubnovali, founěli a na střechy házeli.“ Co házeli, nepravil.

Paní Anna, papírnice, když muž (s odpuštěním snad bačkora) mlčel, hájila sebe a svých lidí nejprv co do střelby. Na mlynáře prý nestřílejí – než mají prý ručnice proto, když čeled' chodí přes Špitálsko domů, aby jí nikdo nezavraždil, jako onehdy jí písaře tu zabili. Bylo tehdejší Špitálsko čili nynější Karlín tak hodno, jako do nedávna Abruzzi. Co se tkne hudby, tu pravila paní Anna toto: „Když máme svatvečer, vezmou ty housle aneb buben a. pro potěšení po práci sobě hrají, ale bez ublížení všelikého Martina Štaška. On, Štašek, má kolikery varhany (!) a když se mu líbí, káže sobě housti, a proto jemu toho žádný nebrání.“

Ale konšelskému soudu se ten pochod mlynářský nelíbil a protož vyřkli takto za právo: „On Martin Štašek podle práva prokázal, že jemu příkoří z papírny pískáním, hudením, bubnováním i z ručnic a půlháků ve dne v noci střílením jest učiněno, z té příčiny pan purkmistr a páni ji, Annu, papírnici, též manžela jejího, syny i jinú mužského pohlaví čeládku v svú kázeň a trestání bráti ráčí.“

Muzická rodina papírníkova i s čeledí – tedy všecka kapela – požívala v pražské šatlavě, v kládě tkvic za nohy a nožičky, bezděčný honorář za koncerty, jejichž programu ani mlynář ani konšelé rozuměti nechtěli.

Na konec ještě dva droby. V Praze mívaly také muziku – němou. Lékař Guarinoni vypravuje v knize své, že nejednou v Praze to vídal, kterak jeho přátelé všichni jsouce němi provozovali hudbu rozličnými posuňky rukama i nohama tak dělajíce, jako by v nástroje hudební hráli a foukali. To prý vždy končovalo se veselým smíchem. Byla to tedy hra němá a veselá, asi táž, kterouž pisatel těchto řádků za studentských let svých u veselé besedě nejedenkrát sám hrával. Hra to tedy v Praze už třistaletá!

Druhá poznámka dotýká se učitelů hudby. Týž dotčený Guarinus vytýká, že měšťanské dcerky opičice se po panství učívají se teď hojněji, než za stara bývalo, hráti na „citharu neb instrument neb jinou hru struněnou“. Ať prý panské i měšťanské panny hrají sobě raději

jehlou, kolovratem, chvostištěm, kotlem pracím a kuchyní. A chtějí-li mermo nějakého instrumentu, ať prý si vezmou růženec a modlitby. „Trestání mají býti oni rodičové, kteří instrumentisty a musicos do svých obytnů k dcerám volají a ve zvláštních pokojích učitele s dcerou samotny zanechávají. Býváť z toho často plný a dobrý užitek“.

Tím jsme skonali výpis měšťanského bytu starodávného kus po kuse.

Na konci vzniká dotázka, kolik a který z vylíčených kusů opravdu byl v tom nebo v onom pokoji měšťanském pospolu. Ta otázka připuzuje nás k tomu, že na rozloučenou vypíšeme některé světnice měšťanské z doby Rudolfovy tak, jak v popisné knize se jeví nic neuberouce, nic nepřidadouce.

R. 1573 měl svrchu již řečený Žipanský ve světnici velké v domě Sylvestrovském tři stoly, k nimž byla stolice u zdi a dvě židle. Stolice koží obtažená byla pánovi za pohovku. Také „za stolem byl polštář kožený“ k službě. Stranou kdesi stála obšírná postel pod nebesy se zeleným „firhaňkem“ a postel prostá. Na zdi visel koberec a nad ním stěna ozdobena byla obrazem „Ecce homo“, a ještě dvěma jinými, z nichž jeden zove se „Symbolum apostolicum“; mimo to na stěně „byly zbroje na dva pacholky se sedmi ručnicemi rejtharskými, rohy jelení s hlavou, dva menší bez hlavy, rohy srncovy s hlavičkou a rohy kamzíkovy“. Též na stěně míval pán „hodiny bicí visucí“. U postele stála jarmárka dřevěná a v ní malé umyvadlo, na němž bylo čtrnácte baněk mosazných k pouštění krve. Tu také někde při zdi roztažena byla „oháňka pávová“, kterou v přemnohých bytech za ozdobu i dámy za obranu od vedra i much mívaly.

V almárce „koutní“ o několika přihrádkách byly sklenice a knihy. V jiné jarmaře, kterouž zvali „kancelářkou“, byla hromada kancelářských akt a v krabicích klénoty. Na kancelářce stál „kalamář“ s truhličkou a hodiny sypací. Zeď nad kancelářkou byla též zdobena srními a kamzičími růžky, a to pěti kusy. A víc v pokoji nebylo nic pamětihodného. Které věci by čtoucí pohřešoval, tyť míval dotčený pan rychtář v komorách a sklepech.

Navštívme velkou světnici Zikmunda Freylichy U zlatého půl kola r. 1582. Výpis bude krátek.

Je to síň patrně parádní. Postele tu není. Jsou v ní dva stoly, třetí černý kamenný. Stoliček k nim není, tedy byla ve zdi lavice. Zdi ozdobeny jsou: „čtverými růžky kamzíkovými s obrazy řezanými“, „srními růžky s hlavičkami a danielovými s hlavou“; mezi rohy visí „veliké zrcadlo“; při stěně kdes almárka „k umyvadlu“ stojí a na římse rozloženy jsou: alabastrových koflíků s přikryvadly patero, džbáneků hliněných s cínovými víčky čtvero a některá kniha „in

folio“. Na stropě byl mosazný svícen visutý. Tent' pokoj – řekněme salon – bohatého měšťana, majitele čtyř domů. Obrazy měl venku na mazhauze a ostatní všecky potřeby v komorách. V komoře, kde na „loži pod nebesy“ spával, měl stolicí koženou, zbraně a knihy.

A zase jinačí povahu má veliká světnice písaře Floriána Pretlíka r. 1583. Stojí v ní dva stoly a „nad nimi při stropu jsou dvě veliká zrcadla visutá“. Těm stolům sluší dvě stolice červené. Stoleček černý stojí opodál. U „kancelářky“ posluhuje ještě jeden malý „stoleček bílý“ s truhličkou; konečně pátý stůl, jež inventář zove „štokem“, ten zřejmě stojí u kamen. Kamna velika. V sobě mají hrnc a kolem sebe mříži železnou. V jarmaře koutní je mnoho věcí všelikterých; také patnácte sklenic s vodami pálenými. Se stropu visí „svícen veliký mosazný“, jež cenili páni devíti kopami míšeňskými. Ozdobou stěn jest „šest párů jeleních rohů“. K stěně jest „přišroubován dřevěný misník“, v němž leskne se osm mis velikých, tři k omáčkám, hromada konvic a dvanácte talířů. Při druhé stěně jest „zrcadlo okrouhlé zavěšeno“ a pod ním stojí „almarka k umyvadlu vnitř procínovaná, a v ní cínové umyvadlo“. Podle jarmarky té jsou „dvě přípravy“ (!) k ručníkům zavěšené. Nedaleko kamen stojí „šrák“ k sušení šatů. Z tohoto velikého pokoje šlo se do menšího, jenž slul jménem „kancelářka“, též povědomým již svrchu. Tam byl stůl, poličky přibité nad ním; na stole mnoho knih právnických, náboženských a některé noty a loutna. Po stěnách a truhlách zbroj a „tabulky dřevěné k spisování piva“. V almarce „při stěně“ zase knihy a zrcadlo „velké“; nad almarou váhy mosazné a sekera. „K zastření okna“ měl plátno zelené. Postele, několik truhel i okovaných se znamenitým bohatstvem, dvě jarmary s mnohým šatstvem byly chovány u „velikém sklepě“. Tu stál uprostřed stůl a na něm „herbář český Malhiologa a biblí česká veliká“.

Toť příklady a výklady bytů nádherných. V bytě chudém bývali páni, od ouřadu k popisu vydání, brzo hotovi. Čtvrt, půlstránky popsáno v knize – dost. Všude zmínka obšírnější a podrobnější jen o posteli a šatech ložních, které patrně mívaly cenu; pak o stole a truhle se šaty „vinutými“, dále o cínovém nádobí, kteréž bývalo všude i u lidí nejchudších – o jarmaře se šaty „chodícími“ a posléz o hrnci měděném „medenici“ v kamnech. U řemeslníka vyčetli páni obyčejně i nástroje v „dělnici“ a „forkaf“ – čili materiál k řemeslu a tu i tam nějakou kolébku.

Naposled ptá-li se kdo, měli-li předkové v bytech svých čisto, tož v nerovnou odvetu měj dvě zprávy: jednu, že několikráte i snem království českého za doby morní horlivě přikazoval, aby

dbáno bylo čistoty – i v postelích, a slovatný doktor Křišťan roku 1444 upřímně radí: „V listopadu měsíci světlici kuř vonnými věcmi a – pomyjí v ní nechovej.“

Druhá zpráva budiž ta, že už v 16. století se důkladněji mylo a čistívalo před svátky, tedy jen několikrát v rok. Mužské pohlaví duchem zlostným – jedni tiše, jiní láteřice – z domu svých utíkávali, když ženské, čistotnější pohlaví, strojívalo se před svátky po domě, v pokojích – strouhati a drbatí špínu. Bývali tedy muži nepřátelé čistoty.

Že mívali měšťané v pokojích a komorách myši, o tom dokladu dost. U Veleslavínů na př. zhryzly velikou hromadu knih, jakož inventář pražský stručně a bez bolesti připomíná. Ale myši nebývaly jen u sedláka a měšťana: neumělyť vůbec tehdejších stavů dobře rozdělovati. Bývaly všudež, i na hradech urozených pánů. Z počtu panských, v archivě jindřichohradeckém chovaných, víme, že r. 1564 koupeno bylo do „fracimoru“ – do pokoje dámského – kadidlo – a mast na myši.

O staročeské posteli

(Zlatá Praha 1887, Sborník učitelský 1888 a V měšťanské světlici; vyd. Wiesner.)

Ó posteli staročeská, posteli století patnáctého a šestnáctého, bych básníkem byl, věř, na tebe bych sdělal ódu horoucí a nadšenou! Tys byla ohromné, krásné stavení, bylas malovaná, prokládaná, řemeslně řezaná; na tvých točených sloupcích rozpínala se nad staročeským spáčem nebesa tafatová, damašková s pasomany, třepením řasnatým a bohatým; boky tvé kolem kol obepínaly malované koltry a záslony visuté na krouzcích, halící zrakům neposvěceným tajemství. Jako do chrámu vedly do tvého lůna dva tři stupně a lůno tvé což to vřele, což měkce vystláno bývalo šaty prašnými, pernými, k nimž i poetická labuť poskytovala svou nejjemnější, nejbělejší sukničku. A prádlo tvých prostěradel bílé kmentové s „cýšemi pruhatými“ o barvách všech, což to pestrá luční barev harmonie na půdě bílé v tobě bývala!

Než odpust', milý čtoucí příteli, již jsem zase sám u sebe a hned klidněji a prostičce, jako na kulturního zpravodaje náleží, vypíši tobě postel staročeskou.

V měšťanských domácnostech – a tu' přední pole naší dosavadní zkušenosti – podstatná postel bývala ode dávna nejdůležitější kus, bývala chloubou české hospodyně, zvláště postavena-li byla ve světnici hlavní. Ale i když stála v spací komoře, postel bývala tak pěkně vnitř i zevně pořizována, jako se sluší na místo, v němž rodina trávila polovici svého života.

Pravíme „rodina“ – a běfeme to doslova. Obyčejná postel – pokud zprávy jdou z dob nejstarších – bývala velmi široká, tak že v ní složila se nezřídka všecka rodina svorně podle sebe. Bývalo tak nejen v Čechách. Lund vypravuje, že v severních městech evropských do postelí k hospodáři, k hospodyně a k dětem i hosta kladli na odpočinek, a že dosti zhusta se přiházelo, že tvrdí spáči dítě zalehli do smrti. Urození spáči začali oddělovati se nejdříve, a to již v 16. věku, ale konservativní měšťané zůstávali při zděděném zvyku za dlouhá, dlouhá ještě léta.

Postel stará tedy bývala velmi veliká. Protož nedivíme se badatelům kulturním, dí-li, že původ toho lože velikého byla starodávná alkovna, komůrka, pokojík ve zdi vyhloubený, do něhož druhdy stoupali po stupadlech. A věru, mívala veliká postel měšťanská jako pokojík nad sebou strop i před sebou stupně a zavírala se druhdy mřeží, koltrou neb kortynon a záslonou.

Než ohledejme kus po kuse! Nejprve strop. Čteš-li v knihách městských o české posteli v době husitské vojny, nikdež neshleď ještě, že by byla s nebesy či s nebesím. Jen r. 1430 čtli jsme o posteli Ondřeje Krejzy, měšťana pražského, že byla „s panpetem dřevěným“; ale naproti tomu víme již z knih století předchozího, že bývaly postele obvěšovány koltrami, a ty přec visívaly na nějakém prutě nebo římse, a ta římsa lákala zajisté měšťany k tomu, aby ji stropem přikryli všecku. To lépe pochopíme bezpečně vědouce, že nepochopitelnou, velikou hrůzu a ošklivost' pocíťovali naši předkové před pavouky, jež kladli za zvířata jedovatá. Je tedy zcela přirozeno, že spící člověk chtíval býti v oněch dobách se všech stran kryt a bezpečen jedovatých útoků asi tak, jako se děje v krajinách jižních, kde štípají moskitové.

Od konce patnáctého věku čteš pak již pořád v knihách starých zcela zřetelně o ložích s nebesím a polounebesím. Tenkrát za krále Vladislava vlivy jižními i východními nejprve u šlechty a pak v měšťanských domech začala se ona pestrá nádhera, která pak z vnitř domácností ven do stavebního ruchu se dostavši dodnes v přemnohých českých městech tak pěkné svědectví vydává o vzdělanosti našich otců. Všude stavěli; stavěli slohem gotickým

vybujnělým, bohatým, slohem, jehož leckde kamenné zdooby nejsou nepodobny krajkám, slohem, po němž ihned mohla k nám vjezd svůj učiniti nejrozvinutější renaissance, aniž bylo potřebí přechodů pozvolných, zdlouhavých. To vše pozorujeme na obrázcích o domácnosti české tu a tam zachovaných, kteréž ukazují o vkusné míchanině pěkných věcí.

Předepsaným hovorem mělo býti jen to na rozum dáno, že lože, jak se o něm mluví v inventárních knihách věku XVI. na každé skoro stránce, nebývala vesměs prostičká čtyři prkence v hromadu sbitá, alebrž často že to bylo umělecké dílo truhlářské, řezbářské a co do nebes i truhlářské a čalounické, ba malířské. Vždyť čteme v knize archivu pražského č. 1172, že primas Kulíšek, jenž umřel r. 1577, míval mimo několik postelí zelených pod nebesy i jedno veliké lože pod nebesy malované. A poněvadž v oněch dobách dávných ani malíř Rafael se nestyděl svým božským uměním vystrojovati komnaty a malovati vzorky ku gobelinům, a malíři všude spojeni bývali cechem s jinými řemeslníky: nechybíme se s pravdou, tvrdíce, že mnohá koltra nad postelí v domácnosti měšťanské, o níž dí inventář, že byla malovaná, zajisté pořízena byla štětcem dobrého umělce.

Nejobyčejněji bývaly koltry i nebesa barvy zelené. Staroměstský měšťan Lukáš od Zlatého orla měl r. 1420 koltru tafatovou zelenou; v polovici věku následujícího shledali jsme několik kolter karmazínem vyšíváných, i „firhaňky ze zeleného tafatu plátnem černým podšité“, koltry na plátně tlačené, tedy všelijak oku vděčně zdobené. Ludvík Korálek, měšťan pražský z nejbohatších, umřel r. 1599 v posteli „pod nebesy vykládané s firhaňky plátněnými tělně barvy“.

Látky vydáno bývalo na nebesa a záslony hromada skoro nepodobná víře. I padesáte loket tafatu vydáno na záslonu a rovně tolik na nebesa. Potentáti a urození mívali ještě více. Lund vypravuje, že postel královny švédské Kateřiny r. 1559 byla obvěšena hedbávím 87 loktů po stranách, a nebesí toho lože zhotoveno bylo z 93 loket!

R. 1606 ocenili v Praze „tafat okolo celé postele v jednom kusu zelený“ ve třech kopách míšeňských; a za tři kopy koupil jsi tenkrát to, co dnes za 43 koruny, ovšem za hedvábí kolem postele musil bys dnes dáti násobně víc.

Mimo záslony z látek všelikterakých stávala při posteli leckdy mříže. Několik jich vyskytuje se v popisech. Jednou čteme i o „loži s nebesy a mřížemi velikými vůkol a vůkol“ (r. 1568).

Nebylo velikého lože, aby v něm dole nebyl vpraven jeden nebo více truhlíků. Dosti často čteme o „ložích s truhličkami vytahujícími se“. V truhlíku takovém bylo také lze z nouze spáti. Má se za to, že právě z dotčených truhlíků vyvinula se lože nízká, malá.

V pražských inventářích čteš několikrát (ale ne často) o „loží úzkém p r o n e m o c n é“; jindy čteš, že nemocnému ustláno bylo na zemi nebo při zemi nízko. Toť patrně souvisí s tím, že zdravá rodina bývala v loži jednom – nemocného člena že kladli zvlášť – v „ložě úzké“.

Když r. 1567 Tobiáš Dobeška, měšťan pražský, „složil se a velmi stonal, ležel na zemi ustláno majíc“.

Některému hosti někdy ustláno také na lavici. Píše císař Ferdinand r. 1540 do zemského soudu moravského, že „Hynek Konias z Vydří v Dačicích slovutného Krištofa Teurbugera, když jest na lavici měv ustláno se upokojil hanebně a neohradně ho probodl“.

Do vysokého lože nade všechny truhlíky nebylo lze vyšplhati se každému. Obširný pan primas anebo některá obširná paní pivovarníkova byla by bez stupadel marně toužila po odpočinku. Obyčejně bylo lože o dvou stupadlech; jen jednou inventovali páni po nebožtíkovi jakéms, že měl lože o třech stupadlech. Pan Florian Pretlík, písař desíti soudců, měl do r. 1583 „postel velikou se stupadly s obou stran odvěracími“.

Někdy byla vysoká postel sama postavena ještě na nohách. Alespoň popisovali nejednou městský rychtář a radní pán leccos „pod postelí složeného“ a cenného, což bylo pak dědicům. U Kulíška svrchu dotčeného bylo pod postelí, na níž plátěná malovaná koltra visela, nalezeno „drobných věcí, dlátek nemálo, hřebíků v krabici drahně“. O to byla tedy vysoká postel ještě vyšší. Postel nižší, nemající stupňů, zvana vůbec „prostou“, a tu je zajímavě od druhé polovice XVI. století počítali v pražských knihách inventárních, kolik prostých loží připadá na jedno veliké se stupadly.

Nelze říci, že v domech pražských bylo jen po jediném loži se stupadly. Někde jich bylo i více; viselo to na bohatstvu, na hojné rodině i na pohostinnosti hospodářově. Přemnohý pražský dům choval v sobě v hořejších komorách postele s nebesy a stupadly, patrně pro hosty z kraje příchozí, poněvadž ještě v XVI. století, kdo nemusil, do hospody noclehovat nešel. U Veleslavínů shledali jsme, že i kuchařka líhala na nějaké posteli se stupni a pod nebesy, ovšem snad na posteli z panské světnice vystrčené a chatrnější. Prostý princip shledali jsme v domě u „mořské svině“, kde paní Lidmila z Ourazu r. 1570 měla „lože se stupněmi jedno a tři lože prostá“.

Do stupadel a vysokých loží touží doktor Guarinus zle: „Vím to a viděl jsem sám, že lidé s lakových loží a stupadel padali a uráželi se hrubě. Nač ta ohromnost' a výška postelí? Či jsou to hradby proti blechám a štěnicím? Vždyť právě v těchto velikých, neohrabaných posadách největší hnízdo jich bývá. Též naplňuje taková dřevěná stavba celou komoru. A což bývá taková nemotora doktoru, nemocnému a ošetřujícím na překážce! Skoro všude (Guarinus byl v Praze i v Tyrolech za dlouhá léta) bylo mi lézti po stupadlech nahoru, tam pak lézti k nemocnému, abych ohledal tepnu, celým svým tělem a šálem dotýkati se peřin a lecčehos ještě jiného.“

Přišla-li komu na mysl otázka, kolik že stála taková měšťanská posada, posloužíme odvetou hned. Asi v polou století XVI. lože se stupněm bylo za půl druhé kopy i za dvě míšeňské (což má kupní sílu dnešních 21 a 28 korun); lůžka větší s nebesy touže dobou byla ceněna jednou třemi kopami a jindy jen jednou kopou a 4 groši míšeňskými, což nejsou vůbec ceny právě valné. Ale tehda bylo všecko všudy lacinější, i dřevo i umělecká práce.

Ku konci sloletí pozorovati v knihách, že ceny postelí stoupají. „Vykládané lůže s nebesy“ r. 1593 cenili už v půl šesté kopě. O sto let později (r. 1660) cenili v Písku dvě lože s nebesy za 4 zlaté rýnské. Jest-li to mnoho nebo málo, odhadněte sobě zprávou tou, že krávu hodnou tenkrát cenili po šesti zlatých.

Peřiny a prádlo postelní zovou se „šaty lehacími“ proti šatům „chodicím“; peřiny samy zovou se „pernými“, „pernatými“ a „prašnými“. Bývalo jich v českých domácnostech přenáramně mnoho. Vycpávali je peřím všelikterakých ptáků. Někdy čteš také o peřinách peří „nedraného“. Roku 1523 měl kdosi v Praze „čistou peřinu labutího prachu“.

Měřivaly peřiny naše staročeské panímámy městské „ve tři půly, v půl třetí půle, po třech polách“ a tak všelijak podobně.

V polou stol. XVI. cenili podruhyňi Hedvice, chůvě pražské, „peřinu svrchní se sovkem“ za tři kopy a „dvě podušky pernaté se sovkami“ za půl druhé kopy grošů míšeňských.

Lund vypravuje, že v severních krajinách i v Anglii vůbec dlouho byly na postelích jen pytle kožené, vycpané řezankou a senem. Peřiny a prádlo, ač bylo již před tím známo, přece ne prve než kolem r. 1500 zobecnělého, a to jen tím, že plátno velice zlacínělo. Kdežto za starodávna pokrývali se kožešinou a v létě „dekem“: od roku 1500 nastupuje všude místo kožešiny peřina, a to ne jedna, než peřin tolik, že postel stává se hromadou peří. U nás v Čechách o peřinách (plumalia) a polštářích (pulvinaria), poduškách (cussini) a prostěradlech (linteamina)

hovoří se v nejstarších už knihách století XIV., a to tak, že patrně, kterak u nás po té stránce asi dávno před tím pokročili bývali. Perné šaty proti kožešině, kterou nebylo lze vyprati, byly na všecken způsob pokrok.

Jenže v tom patrně velice upřílišovali. Nejprostšího člověka postel bývala vystlána ve spod „strozem čili poslámkou“ (jež stála r. 1550 pět bílých grošů). Na tom vždy bez výjimky ležela peřina „spodní“ a na tu teprve lehl si člověk. I postele podruhů, tovaryšů, učedníků a slovem: postel kde čí mívala peřinu „spodní“ a „svrchní“, mimo podušky a polštáře.

Z polštářů často nalezněš některý „kožený“ pod hlavu; v husitské době často čteš o „polštářích kožených a zvířecích“. U panstva v Praze bytujícího četli jsme o polštářích aksamitových v posteli. „Deků“ do postele na přikrytí našli jsme velmi skrovně. Jednou četli jsme o „deku bavlnou procpávaném a pošitém tafetem“ (r. 1566); jindy (r. 1523) naskytl se nám „dek stříbrný“ u Plengara nožíře; a r. 1575 Pavel Žlutický U zlatého kola měl „bavlněný dek“ – a toho tuším až po konec století XVI. dosti. Víc „deků“ sotva v pražských inventářích postřehneš, leč že by se některý dek skrýval pod jménem koltry nebo také „moderace“, bavlnou podšité.

To tedy svědčí dobře pravdě, že měšťané XVI. věku nemírně halili se v spousty peřin. Jeden doktor jich k tomu naváděl říka: „Lůžko at' jest měkce ustlané, se všech stran zelenými kortynami obestřené.“ To dí Huber v Regimentě zdraví a třebatě dosti moudře hned připojil: „Poduška lepší jest bavlněná jako modrací nežli pernatá“, nic nevadilo – lůžko mělo býti měkko a bylo všecko hodně pernaté.

Kopp doktor proti tomu píše v první půli věku XVI. rady do dnes moudré: „Není zdrávo pod horkými a stuchlými peřinami spávat, než toliko dosti mají, aby pod koltrami léhali.“ Tu je patrně „koltra“ přikrývkou. Kopp radí obzvláště souchotinářům, aby raději léhali pod vyšívanými koltrami nežli ve hromadě peřin; zdravým lidem pak radí, aby v létě mívali na postelích peřiny „zámišové“ nebo z jirchy a z jiné kůže místo „sovku“. Ale nevíme, aby ho kdo poslechl. V pražských inventářích samá peřina, samý sovek a peří, ale kůže velmi málo.

Do hojnosti tehdejších peřin touží též i neomalený Guarinus: prý lidé válejí se v nich jako polní myši v zemských děrách; v mnohých místech říše německé (Čechy k tomu přibíraje) vídal prý u velkých postelích spodní dvě i tři peřiny – věc to ješitná a lehkomyšlná – na nich pak stlány polštáře „žalostně velikánské“ a na nich pak naházeno peřin, jakoby nějaká pevnost

a hradba nezdolná byla, a to vše proti kázni a ctnosti. Někdy prý svrchní peřina až nebesí dotýkala se a v tom povaloval se člověk!

České inventáře tuhle žalobu nechat' přivedou na míru pravou. Spatříme lože pro poučenou některá na schválí vybraná, a to od prosté doby, kdy Husité pořizovali hrdinské dějiny české, až po práh století XVII.

R. 1425 Husita Tomášek z Hlohovic odkazuje bratru svému mimo jiné pěkné věci tuhle postel: „Lože s kortynů, v něm duchnu svrchní velikú a peřinu spodní velikú, dvě duchně menší, polštář prašný a tři podušky.“

Téhož roku měla v obyčtě svém – nevíme, na jedné-li posteli – Clara Helmonissa, Klárka Helmova, „velké tři peřiny a tři menší, 8 polštářů, 7 podušek a tři zvláště podušky, koltru zelenou postavčovou“.

Postel Lukáše od Zlatého orla mívala do r. 1428 tyto kusy v sobě: „koltru zelenou, dvě peřiny svrchní a spodní; čtyři podušky a polštář hlavní“.

Postel nevěstinská nebo šaty ložní, které pražská nevěsta přinesla Ondřejovi Krejzovi a kteréž; sobě, ovdověvši r. 1430, vzala zase, vypisují se takto: „Ložní rúcho, totižto tři peřiny, dvě spodní, jedna svrchní, polštáře dva u podhlaví rušená, čtyry podušky a čtyry prostěradla, jakož jest k němu přinesla i dva polštáře kožená, z nichžto jeden jest šitý a druhý zvířecí.“ Přidáme-li k tomu, co tu předepsáno, ještě „dvě truhle, almaři dvě, dva stolní ubrusy a dva ruční, medenici ruční k umývání, dvě konve cínové, dvě misce cínové, stól, stoličky pletené a kotel“, máme před sebou všecku výbavu nebo výpravu husitské nevěsty.

Z roku 1433 dostalo se nám čísti o čeledním loži pražském. Bylo dosti hojné: „Peřinka svrchní a spodní čelední, 2 prostěradle, 2 podušce“.

V dědictví po Strýcovi tesaři čteme k r. 1431, co šatů lehacích rozděleno sirotám: „dvě peřině spodní s cýchami cvilinkovými pruhatými a třetí s cýchů plátěná; peřinka malá svrchní dětinská, 2 polštáře kožená a třetí vyšíváný, dva polštáře hlavní, polštář podhlavní s cýchů cvilinkovú pruhatú, pět podušek a 4 prostěradla.“

Ty příklady vybrali jsme tedy z doby husitské. Prosím, nechat' nejsou tyto šaty ložní právě vypsané nikomu věcí tak nepatrnou, aby z ní spolu nevyčetl pěkný kulturní stav našich předků za doby od nepřátel českého národa za hrubou, surovou pomlouvané.

Co jsme vypsalí, tak zůstává za celé XV. století, a nejen v Praze, než všude v Čechách. Na příklad v nejstarší knize písecké četli jsme k roku 1467 o „koltře postavcové“ k loži, na němž byly „dvě duchně, dvě peřině, dva polštáře, čtyři podušky“.

Jenom zdá se, že prádla přibývá. Při té písecké posteli mluví se již o prostěradlech osmi kmentových.

V století šestnáctém čím dále všeho více. Hned na počátku lze přesvědčiti se z kšaftovních knih pražských o tom, kteraké bohatství a zjemnělé pohodlí naši mívali. Vstupte na příklad r. 1519 k švadlí Nithě. Bydlila. „u bab“ v tarmarce a počítejte její ložní věci. Není ovšem švadlí jako švadlí. Nitha byla, soudíc po dlouhém a plném kšaftě jejím, švadlí velmi bohatá. Kuchařce své a knězi nějakému odkazuje po peřině; komus jinému peřinu třetí ve tři „půli“, polštáře dva, „jeden, jenž na bidle visí“; jiným poroučí ještě tři peřiny po půl čtvrté půle, čtyři po třech pólách, dvě malé, podušek šest, tři „polštáře pernatá, dva kožená“, tlustých plachet 26, devět cýšek, 7 prostěradel zlých i dobrých. Tedy počítejme! Dvacet jeden pernatý kus, buď peřina buď polštář – – a to všechno měla jediná stará panna švadlí Nitha r. 1519!

Ovšem bylo hojně lidí, kteří měli méně peřin než Nitha. Na příklad její souvěkovec student v kolleji, syn Jana Šuda, měl roku 1521 postel v kolleji o dvou peřinách, polštáři a podušce. Ale i v tomto studentském loži pozorujeme mrav obyčejný, že „lidé na peřině spali a peřinou se kryli, což nám vidí se býti nezdravým přepychem.

Díl jedné z dcer Václava Randy, měšťana v Písku, r. 1532 byly tři peřiny, dvě duchny s cýchami, dva polštáře, pět podušek, 6 prostěradel a ruch. To vše ceněno ve čtrnácti míš. kopách, což kupní silou rovná se dnes nad dvě stě korun.

V polou století mívali u Vlčehrdlů na Malém náměstí pražském na posteli v komoře po třech peřinách, pěti poduškách a polštáři. Ale paní Kateřina vdova sama spávala jen ve dvou peřinách, majíc pod hlavou dvě podušky a polštář. Její kuchařky spávaly v jiné komoře a každá též ve dvou peřinách a na polštáři. Prádla ložního mívala paní už mnoho proti starým časům. Spočteno paní Vlčehrdlovic prostěradel kmentových šestnácte, kdežto sto let před tím nikdež více nad pět jsme jich nevyčetli.

K r. 1575 pražská kniha inventární vypisuje domácnost' velice zajímavou. Jest to domácnost' Pavla Žlutického z Třebokhova, pražského měšťana velmi bohatého, jehož byl dům dosud řečený U zlatého kola. Pan Pavel léhal v pokoji vedle veliké světnice na loži ve třech peřinách, na podušce a dvou polštářích. To by nebyla věc divná. Ale divná věc jest to

převeliké množství postelí páně Pavlových, s nimiž podle svého rozumu nevíme kudy kam. V zadním pokoji čtyři postele, na každé svrchní a spodní peřina, polštář, dvě podušky a druhý polštář kožený. V komoře čtyři postele, na jedné je poslámka, na všech jsou peřiny svrchní, spodní, polštáře dva, z nichž jeden vždy kožený. Mimo to jsou též v komoře „dvě lože vojenská“, peřinami právě tak vystlaná jako jiná lože. V komoře nad pokojem tři postele; ve sklepě proti pokoji čtyři postele, dvě kolíbký, všecko se šaty ložními; v komoře nad sklepem paní staré čtyři postele – ej, stýská se nám už opisovati z inventáře, spočteme ouhrnek. Dosud vyčteny dvacet dvě postele a v sedmi jiných sklepech (klenutých pokojích) a komorách stálo ještě 18 postelí, vše s prádlem a ložními šaty, což ouhrnkem dvě stě čtyřicet peřin, dučen, polštářů a podušek. Nač tolik loží pan Pavel?

Nejpodobnější pravdě jest domněnka, že měl Pavel Žlutický u zlatého kola před třemi sty lety nějaký „hotel“. Vždyť měl tři sklepy plné vínem českým i uherským a „dole v síni konvic k bílému pivu 28, k rakovnickému pivu 29“ a hromadu žejdlíků baňatých po půl pintě k vínu.

Téže doby – okolo polovice XVI. věku – i v městech venkovských mnoho peřin mívali. Berounskému rychtáři císařskému Janu Střelcovi spočítali jsme jich při roku 1569 třicet velikých, podušek tolikéž a polštářů 17, vše všude s povlaky a prostěradly.

Rozumí se už samo, že ku konci století XVI., v době Rudolfově, nebývalo věcí ložních méně, spíše více. Na poučenou vstupme jen ohledat loží r. 1599 k bohatému Sixtovi Theodosiovi z Ottersdorfu. Na sklepě, kde spával, bylo lože s nebesy veliké, vykládané řemeslně, s řezbami, firhaňkem a stupadly. Šatů vinutých na postel mívala paní „Sixtová Kateřina se dvě truhly „do vrcha narovnané“. Nahoře v komoře stávala ještě dvě lože pod nebesy a tři prostá – a peřin na těch loží bylo též „do vrcha“.

Tu hojnost' v posteli až nemírnou pozorujeme koncem století i na venkově. Takž má kdosi r. 1590 v Hradci Jindřichově na posteli spodní peřinu a svrchní, třetí duchnu, dvě podušky, polštář a k tomu všemu ještě „hřevnou“ peřinu. V těch sedmi kusech ležel!

Týž, ba skoro větší přepych v šatech ložních jeví se v panských domácnostech. Ale některý urozenec léhal přece rozumněji a bez přepychu. Uvedeme z pražského inventáře jen o loži pana Mikuláše z Lobkovic na Nových Hradech a Tejnici, císař. rady a hejtmana Starého města Pražského. Tento pán obyč měl v domě na rynku „u váčků“ řečeném až do r. 1588. Ve světnici čalouny zdobené míval pán lůžko, na němž „modrací“ dvě podušky, červený aksamitový polštář; druhé lůžko s nebesy stálo hned za dveřmi téže světnice, bylo obvěšeno

červenou záslonou; na loži byly čtyři pernaté kusy – svrchní, spodní – a polštář i poduška. Nechtěl-i se urozený pán krýti peřinou, měl na krytí „dek zelený jeden a druhý bílého sukna“. Spával tedy pán tak jako měšťané, jenže míval polštář pod hlavu aksamitový, a bylo-li mu teplo příliš, bral ochotněji „dek“ nežli měšťan. Že nebyl pán horlivý přítel „pernatého šatu lehacího“, sud’ z toho, že po jeho smrti nad komorou našli „starých šatů ložních (peřin) sedmnácte kusů na polou shnilých“.

Měšťané milovali teplo velmi. Tomu na svědectví mimo dotčený počet peřin i to, že hřívali sobě postele i uměle. Na to každá skoro domácnost’ mívala „flaše ohřívací“. V polou století XVI. přechoť čteš, že mívali i šestero takových „flaší“, s jedinou nespokojoval se nikdo. Jednu takovou flaši zvali roku 1568 „geydou“. Bohatý měšťan pražský Korálek do r. 1599 míval 22 flaše s řemeny a „s futrem k vyhřívání šatů ložních“. Nemívali v komorách spacích kamen, a tu zajisté „flaše“ dobře posluhovaly člověku běžícímu z teplé síně do komory a po cihlovém dláždění vystydlému. Sám doktor Huber radil svým souvěkocům, aby si hřáli postele; dí v Regimentu svém: „Lůžko v zimě rozpáleným ohřívadlem měděným vysušujte a vyhřívajte.“

Mnozí jdouce spat raději už napřed se vyhřívají hodně u kamen a pak teprve hnali se do komor. To se nelíbilo zase doktoru Guarinonioví, jenž dí: „Obecná lenost’ se do mnohých už velmi tuze vžila i nestydatost’. Přemnozí u večer svlékají se u kamen vřelých a pak spěšně prchají do komor a do postelí, aby snad na té dlouhé cestě nezamrzli a právě tak, jak večer nestydati byli, i ráno zase vstávají a z postele ke kamnům – staří před dětmi – běhají. To bude jedenkrátě jadrné plemeno!“

Na konec abychom poněkud zevrubněji pohledli k ložnímu prádlu, poněvadž z jeho počtu dosti pevný lze učiniti soud o čistotě našich předků městských. V husitské době našli jsme ještě několikrátě „prostěradla kožená“, na nichž spali. Svrchu vzpomenutá Klára Helmova měla roku 1433 takové ložní prostěradlo. Prostěradla v loži kožená a zvířecí patrně jsou zbytek dob pradavných. Prádlo lněné pak jest pokrok k dobám vzdělanějším, novějším, čistotnějším. A tu jest pozorovati, že již ve čtrnáctém věku u nás v ložích bývala prostěradla kmentová nebo z domácího plátna. Od počátku pak století XIV. čteš přes tu chvíli v knihách o pěti, čtyřech prostěradlech a při tom vždy též o zásobě plátna, které hospodyně české mívaly v truhlách, aby z něho, kdykoli potřeba, pořídily čerstvé prádlo vinuté a postelní.

S rostoucí vzdělaností množilo se i postelní prádlo stále, takže v druhé polovici XVI. věku počet „ruch ložních“ přebíhá až míru. Anna Horská, domácí paní z osady sv. Michala v Praze,

mívala šatů „vinutých“, prostěradel, cejšek, na čtyřicet kusů, Korálek často připomínaný míval ke svým ložím až do r. 1599 šatů vinutých, plátěných, kmentových i díla damaškového sumy nepodobné k víře.

Toť ovšem česká domácnost' nad jiné bohatá, než věřeno nám už buď na slovo, že i průměrem všude v českých městech dost a dosti čistého prádla ložního mívali, a z knih kšaftovních kterého města koli víme, že všude hojně mívají doma plátna a celé „trouby“ ho odkazují chudým a do škol žákům. A kde hojně plátna, tam čistá postel, čistí lidé.

Na konec dotázka učiněna buď, kterak naši předkové se oblékali do lože. Není z pramenů pochyby, že veliká většina měšťanských lidí choďovala spat slušně v nějakém lehčím šatě. Na cestu ze světnice do komory brávali sobě župany, jimž říkáno „šlofpelc“. Ale po té stránce přece pověděti jest, že jako jinde i u nás divná, nechutná protiva dosti hojně se naskytovala: sprostí lidé někteří léhali na noc všicci oblečeni šatem tím, v němž choďovali za dne, a jiní naopak uléhali na lože všeho roucha prosti. Důkazův o tom v našich soudních knihách hojně. Profesor Lund vypisuje život v Skandinavsku, dí, že v XVI. věku dalo se to nechutenství též po všem severu, a to z lakomstva. V Jutsku prý přemnozí po tuto chvíli jdou v lože beze všeho roucha.

O těch věcech dí Guarinoni nejprve to, že starým osobám sluší bráti na noc čepici, ale ta děrava budiž, aby jí ztrácel se výpar, však ne rozum. Kdo spí všecek oděn jsa, mívá z toho škodu a nečistotu. Také není zdrávo spáti ani jen v županech, poněvadž župan násilně v sobě dusí výpary. Ale bez roucha spáti, toť věc zvířecká, a. té dopouštějí se nejen měšťané, než i nezřídka urození páni.

Když ráno vzešlo a noc pominula, spáči vybrali se z loží, z lavic, z pekelců. Ale ranní mytí nebývalo pravidlem u všech. Sprostý člověk vymnuv sobě oči šel po svých. V měšťanských domech v XVI. století všude bez výjimky čteš o medenicích na mytí, o almárkách s umyvadly, a protož jest v té příčině našim dáti přednost před národy severními, o nichž dí Lund, že do konce šestnáctého věku umyvadlo u nich bývalo řídko kdy.

Podle umyvadla v našich českých domácnostech „na obrtlíku“ visíval ručník k utírání. Četli jsme, že v druhé polovici XVI. věku kdosi v Praze měl i „vobrtlík i s obrazy pozlacenými k zavěšování ručníků“. Tedy v tom už tenkrát u nás byl nemalý přepych!

A podobně jest nám chváliti čistotné předky, že vstavše z loží česávali se. Řekneš, trpělivý čtoucí příteli, pro takovou malichernost jich nepochválím. Však pochválíš dověda se, že jako

mytí ani česání nebývalo obyčejným zvykem. Dí Guarinoni zlostí jsa pln: „Kdož mají koně v chlívě, zajisté je ráno čistí pilně a horlivě, strouhají je, česají, čistí z prachu – ale sebe kdož denně česají, těch v Němcích velmi málo.“

Vlaský doktor právě citovaný ovšem v Němce počítá vždycky i Čechy, ale tentokráte jest nám panu doktorovi, měl-li na mysli naše předky české, tuze odporovati, vímeť o kupcích a kramářích pražských u věku šestnáctém, kolik mívali všelikterakých hřebenů a štětek na krámech až do omrzení na prodej. My nevěříme, aby ta „koštiště k vyčesávání vlasů“ a ony hřebeny dřevěné, slonové, kostěné, kovové byly bývaly jen v krámech a nikoli doma u postele.

Pro úplnost připomínáme snad zbytečně, že droboučtí Čechové spávali v kolébkách. Jeden způsob takového lože byly „kolébky visuté“, jež na ose visíce, houpaly se.

O staročeských truhlách a jarmarách

(Světozor 1887; Sborník učitelský 1888 a Měšťan. světnice; vydání Wiesnerova.)

Pudilo-li mne říkati o staročeské posteli nadšenou ódu, tož – maje psáti teď o truhlách českých – abych zahudl vznešenější nějakou „kantorii“, abych zahudl hymnu! Vždyť truhly, ctihodné matrony, bývaly od nejstarších dob až v století sedmnácté nejdůležitějším v domech „nádobím“ čili nářadím; ba truhla v starší době bývala, v světnici vším, někdy sloužila i za stůl, na ni sedali (proto nacházíš v starých inventářích tak málo stolic), na truhle i léhali, do ní skládali všecko bohatstvo. Truhlu obkládali polštáři a sedající dávali sobě polštáře za hřbet i po nohy, a tím stala se truhla pramatkou nynějších pohovek. A když truhlu zdvihli na nohy a natáhše ji do výšky otevřeli její bok dveřmi, vylíhla se ze starodávné truhly skříň, almara neb aumara (v Náchodsku jalmara, v Lounště alměj).

Truhly bývaly mimo postel předním v bytě nádobím, a to nejen snad v selských chalupách, nýbrž i u pánů a zemanů. Zajisté čteš ještě r. 1543 v trhovém kvaterně (č. 4.) zemských desk,

že odkazuje urozený Mikuláš Střela na Krumburce svým dědicům „šuby, mísy, talěře, hrnec mosazný, tesák stříbrný a truhly i truhlice velké i malé na zámku nebo v Praze.“

Čtoucí neomylně pozná brzičko, že chybuje historický malíř i sceny divadelní správce, klade-li na obraze nebo v divadle truhlu za obzvláštní znak jenom selské světnice a nikoliv i měšťanského pokoje. Však dočítá se člověk v knihách inventárních i kšaftovních o truhlách měšťanských tolik, až se mu věru postyskuje s nimi. Není téměř domácnosti bez truhel! Ba zdá se, že v staré době i na radnici truhla bývala se stolem „rovnoprávná“ a že mívala důležité, čestné postavení. Čtemeť v jednom manuále novoměstském, že r. 1450 Katruše na rozkázání panské pět kop v plné radě „na truhle položila“.

Čteš-li na knihách městských doby husitské, od níž své studie začínáme, udá se ti nejednou, že v pozůstalosti tohoto onoho měšťana z dřevěného „nádobí“ uvozuje se jen truhla.

R. 1425 odkazuje v Praze Tomášek z Hlohovic bratru svému kromě jiného duchny a peřiny, díl bible na pergameni – a dvě truhlice. Když umřel brniř Mařík r. 1433, popsali páni s rychtářem peníze brniřovy, zbraně, mísy, konve, šaty – a „dvě truhle veliké“. Tu jsou tedy truhly nádobím po výtce předním, ostatní, bylo-li, nestálo asi za řeč.

Jinde truhly rovné právo s jarmarami mají. V dědictví po Ondřeji Krejsovi r. 1430 zvláště se připomíná, že paní Krejsová na vdavkách přinesla muži svému postel, konve, medenice, kotel, nějaké stoličky a „dvě truhle“ i „almaři dvě“.

Sirotci po Strýcovi, tesaři, obdrželi r. 1431 mimo peřiny, šaty choděcí a kovové nádobí „dva stoly dubová, jednu almaři a čtyři veliké truhly, pátou maličkou“. Tu zase truhly předek před almarami mají; aby pak truhly v měšťanské domácnosti staré počtem odstrčiti se daly mladší dceři svou almarou, toho nebylo.

Všude byly tedy truhly, ovšem podle nich i almary, podstatná část movitého statku domovitého. A přec ještě touže dobou některý kšaftující světle oznamuje, že mimo truhlu, postel a stůl nemíval jiného nic. K takovým lidem jarmary nedobily sobě dosud přístupu. Tak nemíval ve svém bytě do roku 1477 nižádné almary Lekeš vetešník švec. A nemyslete, že byl ten příštipkář chud'as! Měl dům! Veliký-li, ovšem nevím. A v tom domě míval „třinácte peřin a polštářů, 9 konvic, 10 mís, 8 talěrů, medenice, prádlo na stůl, tři lžice s držadly stříbrnými a – dvě truhle veliké a dvě menší“. O jiném náradí ani muk.

Také Marketa tandlěřka synu svému r. 1483 neodkazuje nic než „velikú truhlu a ložnici velikú“.

Ale přiti nelze, že právě v době Jiřího krále, nebo krátce po něm, začíná se zápas mezi almarou a truhlou skloňovati v některé domácnosti k vítězství almary, dcerky lépe urostlejší, pyšnější, nad starožitnou, malou, scvrklou mateří.

Čtemeť v dědictví po Martinovi kotláři, jenž býval ve Flašnýřské ulici (Spálené) r. 1477 o množství domovitého svrchku: konvích, šatech, peřinách a při tom o třech stolech, čtyřech almarách a třech truhlách. Ten míval tedy už almar víc. A Vaněk provazník roku 1487 měl tři skříně a truhlici jen jedinou, a to ne samostatnou, nýbrž v podružství: meltě „stolec s truhlicí“, tak jako jinde shledáš „stolici s truhlou“.

Ale nelze neoznámiti, že bývaly i v první půli století následujícího, šestnáctého, osoby, které vynikaly konservativní přízní k starodávnějším truhlám a truhlicím. Taková konservativná stará panna byla švadlí Nitha, kteráž r. 1519 činí velmi obšírné poslední pořízení. Což ta měla truhel! Nechať některá sloužila k obchodu – Nitha bývala bohatá švadlí – však většina jejich truhel byla přece asi pěkná, poněvadž truhly jarmarečné pro malou cenu by s těží dostaly se do kšaftu.

Spočítejme Nithiny truhly! Kuchařce a kterémus knězi poroučí truhlice dvě a truhlu, kteráž jest u děveččí postele, truhlici, která v krámě stává, jednu truhlici, jest v ní za kopu nití a mimo to je řeč v kšaftě ještě o dvanácti truhlách. Na odpor tomu almary měla švadlí jen dvě: v jedné byl med a v druhé šafrán.

R. 1556 v komorním soudě Tomáš kožišník viní Ludmilu Plánskou ze Sedčic, že „mu vylámala dvěře a pobrala všecken jeho chudý stateček jako čtyři truhly zamčené, lůže i šaty lehací a stůl“.

Tento „chudý stateček“ kožišníka Tomáše, obyvatele venkovského města, ač nevíme, kterého, svědčí snad tomu, že v městech venkovských truhly nad almarami déle měly vrch. Nymburský mlynář Václav Vrána ještě r. 1578 má tři truhly v světnici a jedinou almaru. S tím zajisté poněkud souvisí, že mistrovský kus truhlářů v Brandejse ještě roku 1689 dotýkal se stolu, vrhcabnice – a truhly „vnitř se šuplaty“. Jarmar se řád nic nedotýkal.

V druhé polovici 16. věku poznáváš v pražských inventářích, že jarmar v bytech měšťanských pomalu přibývá. Ale ne hned ani všudy. V pražském domě U zlaté podkovy r. 1564 nenalezli

jsme ani jediné jarmary, za to celou rodinu truhel. Ba ještě koncem století přihodilo se, že leckdo svoje dražší věci raději v truhly skládal nežli v jarmary.

I obecně pořád kladeny bývaly truhly za schrány pokladů. Na svém kázání o lakotě tehdejších lidí volá r. 1614 kněz Šimon Valecius, farář u sv. Petra: „Vídáme, kterak lakotně shromažďují do stodol, komor, sýpek, špižiren, truhel, měšců – ani toho nejmenšího klásku chudým nenechávají!“ Tedy za celou půli věku 16. dosti často shledáš se s lidmi, kteří více víry měly k truhlám nežli jarmarám.

Takový konservativní pán byl farář svatomichalský v Praze, jménem kněz Jindřich. Ten měl sic něco knih v koutní almaře, ale ve čtyřech truhlách míval nádobí, šaty a většinu knih.

Také kněz Pavel Kamill, arcipryš krumlovský, v pražském domě svém zanechal r. 1585 vedle jedné almary patero truhel.

Ba r. 1609 nemluví se v dědictví faráře od sv. Jiljí Mikuláše Reyského Heřmanoměstského o jiném náradí dřevěném nežli o pěti truhlách, několika sudech, do nichž narovnáno knih, o čtyřech postelích a kolébce na kruzích. Tento chudý farář tedy jarmar neměl.

Ve dvou nejhojnějších inventářích pražských před samou dobou bělohorskou shledáš podle almar ještě slušný počet truhel v pokojích měšťanských. Jan od Mazánků, radní pán staropražský, jenž vykročil z tohoto světa roku 1612, zanechal po sobě všeho svého bohatství v almarách a v osmi truhlách. A Jan Kropáč z Krymlova ve svém domě na Uhelném trhu; až po rok 1613 všechny cenné věci uschovával do sedmi jarmar a deseti truhel.

Z toho viděti, že nelze sobě pomyslití bytu měšťanského ani ještě v první půli století sedmnáctého bez truhel.

Ted' budiž odpověděno k dotazce, kteraké že bývaly ty měšťanské truhly. Nejprve co do velikosti. Řídko kdy poví tobě kniha určitou míru, že byla tato truhla dvoulokenní. Ale vskutku zdá se, že tuto míru dvoulokenní lze bez veliké pochyby klásti za míru průměrnou. S tou měrou dobře shodují se obyčejné truhly po museích dosavad chované.

Kteraké bývaly látkou? Otázka nikoliv jalová.

Bývaly ovšem ohromnou většinou dřevěné, ale našli jsme též i truhly železné. Dřevo řídko kdy se jménem jmenuje. Jenom r. 1462 praví v kšafte svém Beneš Sixt, měšťan Nového města, že odkazuje ženě své „truhlu velikú javorovou“. Několikrátě čteš o truhlách sosnových.

Že byly z dřeva všelikterakého, toť věc jista. Železnou truhlu první našel jsem roku 1513. Měl ji Jan z Vratu, bývalý farář na Mělníce. Pokrýval v ní „glenoty“. Druhou železnou truhlu našel jsem u Arnošta Hybnera, kupce U pěti korun v Staré Praze. Stála v klenuté místnosti podle fládrové almary, v níž choval hedvábné věci na prodej, a byla veliká a zdržovala v sobě zajisté také nějaké „glenoty“. Pak již nezavádl jsem o železnou truhlu až teprva roku 1613 u bohatého Jana Kropáče z Krymlova. Ten měl „ve sklepě skrze světnici do něho jdouc železnou truhlu a v ní peníze a majestáty“. Stála u postele pod nebesy.

O zevnějšku truhlic městských dovídáš se v pramenech nejčastěji, že byly malovány. Beneš Sixt, sládek, r. 1462 odkazuje komusi „truhlu velikú písanú“. Písaná truhla je truhla malovaná.

Toť tuším nejstarší zpráva o malované truhle. Nedím, že jich před tím nebylo. O truhlách „malovaných“ pak čteš až do 17. století poměrně dosti často v rukopisných pamětech. Ale častěji udá se ti nalézt v inventářích truhly barvy jedné. Snad se tím aspoň někdy míní z několika barev barva výsledná, nade druhé vynikající. V kšaftovních knihách hned s počátku 16. věku mluví se o truhlách zelených. A barva zelená zůstává oblíbenou napořád. Ještě r. 1615 našel jsem truhlice zelené u truhláře Šmelcera v Praze. V rakovnických knihách rokovních mluví se o zelených truhlách ještě r. 1634. Přivezli si je z Loun.

Po zelených truhlách nejčastěji řeč o truhlách žlutých. Takovou měl r. 1566 Jiřík Bakalář, ale podle truhly žluté přece měl také zelenou. I žluté truhly shledal jsem u pražského truhláře Jana Grejfa ještě roku 1614.

Třetí barva, kterou natírali truhlice, bývala bílá. Panna Johanna Dědivalská r. 1553 odkazuje komusi truhlici „bílou na nohách“. Od té doby čteš o bílých truhlicích častěji. Opak bílých truhlic bývaly truhly černé. Těch pohledal jsem nejméně. Zikmund Freylich r. 1582 měl dvě, v jedné klenoty, v druhé vaření! Za to koncem století 16. vyskytují se truhly červené, a ty jsem našel ještě r. 1661 v Písku u pana radního Rence. Též před koncem století 16. nejednou truhlář maloval truhlu „na vořechovo“; r. 1607 truhlář Mikuláš Horník v Praze „fermežoval“ truhly barvou hřebíčkovou, kterouž sobě tehda také na šatech oblíbovali.

Bylo by s chybou domnívati se, že naši předkové po stránce barevné dbávali jednotejností: měl-li kdo všelijaké nářadí a několikero truhel, že by je byl dal nafermežovati barvou stejnou. Chyba lávky! Postel byla fermežována jinače, a kolik truhel, tolik barev. Však to pozná čtoucí, až vejdemo do několika domů pohledat truhel i jarmar. Truhlář Šmelcer do r. 1615

prodával „truhly červené, velké truhly zelené, kolébky červené“. Ku konci století – právě u řečníka Potůčka – r. 1599 shledali jsme, že se truhly také pokrývali koberci. On si ji přikryl „kobercem nydrlantským tkaným“.

Od starodávnějšího malování byl umělecký krok k tomu, že truhly „řezali; vysazovali, fládrem obkládali a prokládali“ a jinače ozdobovali. Kterak pěkně uměli naši staří truhláři intarsovati čili prokládali jiným a. jiným dřevem svoje práce a kterak bujnou mívali při tom fantasií, o tom lze přesvědčiti se z truhlic dosud zachovaných. Vizte jen na příklad těch několik truhel chovaných u Náprstků. Jsou ovšem o něco mladší nežli studie naše se dotýká, ale nevadí. Jsou ze sedmnáctého věku a nechybíš, mníš-li, že před tím bývaly truhly ještě vkusnější, poněvadž byla v 16. věku renesance ušlechtilejší. Na truhlách v musei Náprstkově co myšlenek!

Tu ptáci na větvičkách se houpají, tu hvězda vpravena do jinobarevného dřeva a paprsky její zase hrají dvěma, třemi barvami. Tu zase všecek život myslivecký rukou řemeslného truhláře českého znázorněn. Kanec utíká, jelen utíká; myslivec má „švejšpís“ (jak nepěkně v inventářích českých za celé století šestnácté čisti jest), jiný zase přiměřuje střelnou zbraní k štvanému zvířeti. Někde jest ozdoba v tom prokládání jen přímočárná, ale což sličná, vkusná!

V inventářích 16. věku leckdy řeč „o truhlách fládrem obkládaných“; jednou četl jsem též „o truhle po předu vykládané dubem černým“, a roku 1578 měl Goliáš v Železné ulici „truhlici fládrovou, křížem vykládanou, na kteréž okolo zámku z každé strany dvě hvězdy vyloženy jsou“. Toť snad jediná z hojného archivu pražského určitější zpráva!

Truhly „štukverkové“ čili vysazované řezbářskou prací bývaly v městech jako na hradech zajisté ode dávna. Že se teprv od konce patnáctého a počátku 16. věku o nich v pramenech mluví, toho příčina jediná ta, že starších inventářů není a jsou-li přece starší zmínky o truhlách, málomluvný rukopis nikda nedí, jaká truhla byla. Ba ani mladší hovornější inventář nepoví tobě někdy na tvou lítost víc, nežli že tu a tam měli „truhlu starodávnou“. Jakou, hádej si!

O první truhlici „štukverkové“ čteš, že ji roku 1533 kšaftem odkazuje Jan Slivka od Sviní, majitel dvou domů pražských. Tu truhlici odkázal jakés panně Alžbětě. Tedy asi stála za to.

V truhle jedné našli r. 1567 po truhláři „kunsty ze dřeva řezané divně“. Těmi byl by zajisté ještě vysadil své truhly, jarmary a stoly, by té práce smrt nebyla překazila. Nalezli po něm páni z rathouzu i sedm fladrových špalků a prken všelijakých půl čtvrté kopy, což

připomínám na schválí proto, aby se starým Čechům zase nevyčítalo, že brali všechny vykládané a vysazované truhly z Němec. Také u jiných truhlářů v století následujícím našli jsme „vobrázky dílem řezbářským, řezané turmes dílem obhroubním, řezané kaptely“, zajisté to věci zdobné, jež lepili mistři na truhly i jarmary.

Ačkoli v inventářích kupců cizích, kteří prodávali leccos na hradě Pražském, mluví se o všelijakém drahém náradí (obzvláště skoro vždy o „šrajbtiši“) a o truhlách málo kdy co, nelze přití, že podle české práce do Čech zajisté také i německé a jiné truhly průchod měly. Vždyť nalezneš r. 1565 v knihách zapsané i „truhlice vlaské“, a truhlářské „dílo norimberské“ připomíná se v době Rudolfově nejednou.

Důležitou práci při truhlách míval i zámečník. Dělal k ní opásání, rukávy, „panty“ a zámky. Při pěkné truhle bývaly ty věci dotčené postříbřovány i pozlacovány; tak roku 1566 měl bakalář Jiřík „truhlu s pozlacenými panty a zámkem“. U pražských železníků četl jsem v inventáři z roku 1600 o „zámcích slezských všelijakým mustrem udělaných“, dále o zámcích „lipských, štýrských a malých okrouhlých“. Hrubší truhly s věcmi cennými ovinovaly se řetězem a mívaly zámku několikero.

O truhlách „řetězem opáсанých“, „přepáсанých“, „otočených řetězem“ nejčastěji čteš na počátku století šestnáctého a poněvadž později o takovém přepáсанí nečteš, zdá se býti soud na snadě, že tak bývalo jen v starší době, a jen při truhlách sprostších obvyklo.

Za to později naskytují se truhly „bílé“, „obité“, jako míval ve svém pokoji Jindřich Hrobčický do roku 1600.

Někdy bylo zavřítí tak důkladné, že česká truhla nebyla by dala v tom předek nynějším pokladnám vzdorujícím pobertovi. Vždyť ne jedenkrát čítáš v inventářích, že nejen rychtář se slavnou komisí popisující, ale ani zámečník do truhly dobytí se ani násilím nedovedl. Takovou truhlu měl v Celetné ulici krejčí Gregor Mellar, jenž umřel r. 1578. Touže dobou dali psáti páni v inventář svrchu psaného Jiříka bakaláře ode Tří studnic: „v světnici nahoře truhla veliká, pěkná, nová, do té sme nemohli a zámečník jí nemohl odemknouti.“

Teprve když o několik dní později zámečník Valentin na truhlu se rozběhl se vším „veřtatem“ svým, povolila a z ní se vyvalily poklady v truhlicích menších zavřené: „talíře, kment, páteře korálové s jablkem stříbrným, kradelíček dřevěný s groši, v jiné krabičce zlatý řetěz, v jiné zase kostky, hřeben stříbrem obložený a jiné drahocenné titěry“.

Že v truhlách velkých složeny byly truhly menší, to shledal jsem už roku 1464, když Anežka Chotěšovská odkazuje „truhlu velikú a malú truhlici v té veliké truhle“.

Z takových truhlic menších vyvinuly se přihrádky a „vytahovadla“. Jan Goliáš r. 1611 míval takovou truhlu vykládanou s vytahovadlem a v ní cejchy a jiné vinutí. Někdy mívala truhla i nepravé dno, pod nímž skrývaly se věci nejcennější. To skryté místo zvali „skrejší“ a říkali, že jest „skrejš“ pod „přítruhlím“. Tak stojí psáno o mydlářce Kateřině Geyzlerové, že po ní našli „u lože v truhlici pod přítruhlím v skrejši v měchejři malé neberné peníze v uzlíčku a mnoho berných“.

Truhly bývaly též na nohách a stávaly v pokoji při zdi. Kateřina cukrátko, majitelka průchoditého domu v rynku, píše v kšaftě, že odkazuje komusi „truhlice okolo postele, po kterých na postel vcházím i truhlici žlutú podle truhlice veliké“.

Stávaly tedy i u postele, což věc psychologická: v truhlách byly poklady. Kolik stála staročeská truhla, o tom víme drobet. Bylať ovšem cena relativní. V starší době drží nám poněkud ruku Prokop, truhlář, jenž v kšaftě svém r. 1523 praví: „Truhlu jsem fermežoval dvakrát a dno přivrtal a čtyři truhličky do ní dělal, stojí u mně na dvacet let, náleží Pytlíkové; její muž dal nakolik pléšků tenkých, něco hřebíčků k vokování zámku; nedal ani pantu, na kterém víko visí, ani rukověti a o to sme se rozcházel. Šacuji sobě za práci půl kopy české.“

Tu se dovídáme aspoň, kolik stála práce na truhle. Nepřišla-li sobě Pytlíková pro truhlu celých dvacet let, tož nestála asi za mnoho víc nežli truhlář chtěl od díla.

Matouš Želetavský v Praze měl r. 1538 truhly za jedenácte kop! V půlce století 16. cenil kdosi truhlu „fládrem obkládanou“ čtyřmi kopami míšeňskými, tedy dvěma českými. R. 1564 cenili u šmejdiře Faltýna z Mostku truhlářské dílo, a to tak, že jedna truhla na nohách byla za 20 grošů míš.; jiná za 40; truhlice železná za 4 kopy.

O něco později shledali jsme u kupce Ambrože Nettera žlutou truhlu vykládanou, jejíž cenu usoudili znalci za půl šesté kopy; zámek při ní za tři kopy; jinou truhlu též vykládanou se sloupky za půl čtvrté kopy; a zámek její za půl druhé kopy. Týž kupec měl i truhlu železnou; jejíž cena byla v deseti kopách míšeňských. V Rakovnici téže doby cenili okovanou truhlu za tři kopy.

Kdo by chtěl zevrubněji povážiti cenu staročeských truhel právě dotčených, tomu službě zpráva na přirovnanou sem schválně přičiněná, že totiž v té době, kdy ceněna truhla čtyřmi

kopami míšeňskými, koupils koně za 10 kop míš., dva voly za 11 kop míš.; a jehně za 7 grošů česk. Tehda byl bys za lacinější truhlu koupil nad třicet vepřů drobných a za železnou truhlu i za onu žlutou vykládanou, kterou měl kupec Netter, byl bys koně stržil.

Na počátku století sedmnáctého cenili u truhláře Mikuláše Horníka truhlici kopou; dvě truhly bílé na nohách třemi kopami; u truhlářky Salomeny Englsterové r. 1611 v Platněřské ulici cenili „truhlu velikou vykládanou“ dvěma kopama a sedmi groši. Roku 1614 oceňovali páni z radnice a přísežní truhláři vdově po Janu Grejfovi „truhlici bílou prostou bez zámku“ 30 krejcar; almarku žlutou offermežovanou se zámkem víc než dvakrát tolik, totiž 1 rýnským zlatým a 40 kr.; almaru velkou na šaty pěti kopami míšeňskými.

Kdo by zase tyto ceny chtěl něčím známějším uvažovati, věz, že té doby dávali žejdlík piva za 1 krejcar, pintu za čtyři, husu za 30 kr.; a strych žita, urodilo-li se, byl po dvou kopách. Chceš-li přirovnati truhlářovo dílo truhličné a jarmarní k dílu jinému z té doby, tedy čti v Pamětech slanských (od Laciny), že r. 1600 dělal truhlář za 32 kop 32 stolic do kostela a za čtyři kopy pořídil stolicu panu děkanovi. Byla tedy leckterás skříně pražská dražší nežli oltářní stolice děkana slanského.

Ted' ohledejme v několika domácnostech almary i truhly a pohleďme, co do nich staří skládali. Bezděk poznáme kus života i z těch mrtvých věcí. Co v truhly kladeno, lze povědět ovšem stručně, slovem. Za stára schovávali do nich všecko, co mělo cenu. Když vznikly jarmary, sdělovaly se truhly o poklady s jarmarami. Nejprve zpronevěřilo se truhlám nádobí, po něm šaty chodící a knihy. Vinutí čili prádlo zůstávalo v truhle. Klénoty též bývaly truhlám povždy věrny.

Ovšem bývalo za všecken čas dosti lidí takových jako byl Martin Příkupník, pražský měšťan na příkopě bydlivší, jenž dal r. 1520 psáti v kšaft, že schoval dvacet kop ve vsi Vlkáni „v komoře pod kamenem na pravé ruce ve zdi, kde kříž na kameni jest“. Takoví měšťané nevěřili ani železným truhlicím.

Nuže, navštěvme starožitné lidi všech stavů a pohleďme! Zachař Petr míval do r. 1471 „v truhlách rúcha tenší se všimi prostěradly“. Martin Kotlář roku 1477 skládal do truhlice šlojíře – takové truhlice zvané bývaly šlojířné.

Kněz Prokop dí ve svém kšaftě r. 1524: „U Slivenského na rynku mám tři truhly, v jedné nádobí železná, v druhé cínová a knihy, a mezi těmi knihami je dvacet kop a jsou to bílé

peníze, a v třetí skla“. Sklo bylo tehdy ještě cenná věc. I protož poručil kněz obsah těch truhel prodati na milosrdné, skutky a „prázdné truhly aby zůstaly Slivenskému“.

Již psaný Bakalář Jiřík († 1566) míval v zelené truhle „šatů vinutých 28 kusů a moždír“; v truhle žluté, „kožich feřtatový, soukenný kuní“ a jiné šaty choděcí, knihy sedmnáctery, dva koflíky a čišky stříbrny, jedna „s mužíčkem“.

V jiné truhle míval Bakalář pásy se stříbrnými puklicemi, obojky perlové a škatuli s čepci hedbávnými a zlatými, prádlo a svoji „reverendu šamlatovou“, kterou nosíval jsa bakalářem. V jiné truhlici byly jen šaty vinuté; a v jiné zase měl prsteny mosazné i stříbrné ouhrnem 25, sekrýt zlatý, zápony a peníze zlaté i některé „vohnuté“ a dva probodené. Ty nosívala nebožka Bakalářka bezpochyby na šňůře kolem hrdla nebo kolem rukou. Míval Bakalář ještě hromadu truhel po komorách.

Kupec Lorenz Lochman od Vlčehrdlů r. 1564 míval třinácte truhlic velkých i malých a jen tři almary. V truhle největší, kterou choval dole v pokoji klenutém, „měl 7 koflíků stříbrných s kraji pozlacenými, čtyři koflíky podluhovaté se dvěma štrychy pozlacenými“, jiný s příkrývadlem, slánky stříbrné, lžic rovně takových dvanácte, pouzdro nožů a prádla o tři stoly.

Vejdeš-li o málo let později do bytu Matiaše Teplického, písaře desíti soudců pražských (r. 1572), v Dlouhé třídě, almary neuzříš, za to truhel dost. V jedné jest cínové nádobí. V „truhle malované“ poznal bys šaty páně písařovy: tři kožichy, dva černé „horckopy“, dva kabáty barchanové, čepice tři kunami podšité, birýty soukenné, plstku s pérem na hlavu a koberce. V truhle černé míval knihy; v truhle třetí menší měla paní písařova roušky a zlaté i stříbrné prsténky na šňůrce černé, čepec zlatý, zápony a pentlíky perlové na hlavu, páteře korálové a jinou drobotinu cennou.

Souvěkovec jeho, advokát Matouš z Těchenic, míval dvě almary a tři truhly ve svém bytě. V truhlách našli jsme šaty choděcí v jedné, ubrusy a jiné vinuté v druhé, cejn v třetí.

U bohatého vinaře Zikmunda Freylichy v třinácti světnicích, sklepích a komorách spočítal jsem osm truhel, almary jsem neshledal ani jedině. Truhly i obsah stojí za řeč. V komoře proti světnici jest truhel patero. Jedna vysazovaná a v ní ruch a vyšívání i facalitů, cejch hromada; cejchy jsou „s modrými pruhami“, ručníky i ubrusy jsou s květy damaškovými, servity s květy karmazinovými; v truhle druhé, malované, složeno půl čtvrtá centnéře cínu; byla tedy obšírna. Šaty choděcí míval pán v truhle plechem obité. Bylo tu několikero kabátů, jeden

„mající rukávy všicek na skrže kroužky prošivané“, jiný s rukávy koženými, třetí bavlnou vycpávaný; mimo to byly tu suknice německé i vlaské, klobouk brunšvický, pláště atd.

V truhle čtvrté, rovněž malované, byly mimo koberec šaty ženské damaškové i tupltykytové, mantlík popelícemi podšitý s předky kuními. O těch šatech oznamovala vdova, když páni přišli popisovat, „že jí to nebožtík prve, než jeho byla, k ní domův odeslal“.

Posléz v černé truhle míval pražský ten vinař a majitel čtyř domů zlaté věci a stříbrné: jedenácte prstenů, ořech indický s přikryvadlem do stříbra zasazeným, řetězy, fladrové lžíce, pásy a „litý“ groš se svým obrazem.

Na pavlači jdouc z mazhauzu stála černá truhla s vařením; v síni pak choval Freylich „v truhle starodávní s přihrádkami“ pávové peří, závaží a jinou drobotinu. V jedné truhlici mívala paní koření.

Na odpor tomuto vinaři pražskému byl souvěký s ním písař desíti soudců Florian Pretlík přítel truhel i almar. Obojích měl hodně. V světnici velké měl almaru se sklenicemi a v nich vody pálené. Truhly tu nebylo. Za to v kanceláře, pokojíčku hned vedle, byly truhly dvě, almary též dvě; vše plno knihami. V „sklepě“ velkém (v pokoji klenutém) stála truhla železná, a v ní byly klenoty opravdu zajímavé: páteře čili růžence, jeden, s obrazem Joba a Krista pána, jiné páteře s groši a s tolarem saským; známo, žeť modlívaly se staročeské paní na páteřích, nač už Rokycana zle toužíval. Prý při tom nic nemyslily. Na všecken způsob to pravda jest, že se paní svými růženci chlubívaly jako šaty a proto na ně navěšovaly peněz s oušky, zrn stříbrných, drahého kamení.

Než nechme pomluv a pojďme zase do truhly železné páně písařovy. Koralů měl v ní do tří hrnků, prstenů dvacet, řetězů několik, v měchýři 100 zl. uherských sehnutých na šňůrce a na šňůrkách ještě 57 zl. a tupldukátů, jeden s lodí, jiný s hvězdou a což ještě jiných peněz a penízů! Měl v železné truhle tolary, groše, pacy vše krále Jana a císaře Karla a v „bejkovci v modrém papíru“ groše jiné všelijaké. Z pásů tu složených asi nejnádhernější byl onen „stříbrný a pozlacený s růžičkami velikými a s řetízkem, jablkem a zvonečky“. Což byla paní písařova pyšná, když ho sobě na boky vzala! V truhlici „červené na nožičkách“ byly zase peníze zlaté „nesehnuté“ a koflíky. Dva z nich měly na sobě obraz sv. Floriana, patrona páně písařova. V truhle velké okované mívala paní čepce s perlami, s růžemi zlatými na černé půdě, jeden černý hedbávný s perlovým okem, jeden „schozelý“, točenice zlaté s perlami na hlavu, věnec bílý stříbrný dívce na hlavu, perlové pentlíky dětské, peří papouškové, nože,

vinutí mnoho. Tu v tom sklepě velikém stály podle truhel jmenovaných též dvě almary a v těch byly šaty choděcí, ale ne všechny: u dveří ještě truhla „bílá“ měla v sobě „reverendu červenou s předky tykytovými“, kabát á kolárek, „vše starodávným dílem“. V ostatních komnatách a komorách stálo ještě truhel několik a v nich ležela pestrá míchanice.

V jedné byla mouka; v jiné „mnoho vinutí“, v třetí zase vinutí, „fěrtuchy ženské i nabírané, rukávce, vopleční košile, punčochy plátěné, koberce, konve a talíře“. V truhle „malované“ choval pán fěrtuchy prosté i vyšívané, v nich 18 tenkých pěkných zbíraných a provázky ztočených i dětinských, patuchy (do lázně) i se zlatou tkanicí a dva s bílým vyšíváním, 28 rukávců, tri košile mužské vyšívané, jednu „dětinskou k smrti“, 14 facalitů (šátečků), z nichž dva „tištěné“, karkuličky dětinské, čepce, náčelníky s černou tkanicí. V truhle „proti stolu“ míval pán hromadu nádobí cínového a měděného, z něhož račte všimnouti sobě cínové „nádoby, jako v ní bývá májové máslo v houskách“. Při té nádobě, která svědčí o vybroušeném jazyku našich otců, leží škatule a v „ní spravedlnosti města Sušice k soudu zemskému v té při o sklad soli“, pan Pretlík byl totiž také advokát; k těm „spravedlnostem“ tiskly se „dvě štuky mitlinku na pytle“, každá po třiceti loktech sušických, plátna na sta loket, cejchy a pár střevíčků tureckých, pantofle aksamitové, rukavice kožené. Pod truhlicí tou válela se zbraň: „zárukáví a šorc brněný“. –

Nelze odejít od Pretlíka a nevšimnouti sobě v pokoji ještě jedné sličné truhlice. Byla „žlutá na zelených nožičkách“ a naplnil ji nebožtík rouškami ženskými. Na podlaze měl pán sprosté truhly dvě a v nich „chmel lonskey dvouletý“.

A teď jinam! K panu Pavlovi Žipanskému z Dražice, cís. rychtáři († 1573). V světnici velké truhel neměl. Místo nich byla tu jediná „almárka koutní“ a „kancelářka“ na sklenice a knihy. Za to v komorách samá truhla. V jedné truhle „plechem pobité“, míval koflíky, „jeden v způsob kalicha udělaný“, řetězy a vidličky stříbrné a některé šaty „voděvací“. V truhlici druhé zelené choval pásy stříbrné, korále, „jeden na způsob jeleních růžků“, kožich, tři ručnice, kopí, čekán, voháňku z peří. V jiné truhle koberec na stěnu, talíře, svíce, konvice; ve čtvrté truhle prádlo, čepice a čep měděný; v páté truhle mísy a misky cínové, mapy a všelijakou jinou „drůbež“.

Podotknouti jest na rozchod, že pán míval k těm truhlám jen čtvero almar. Dvě jsme popsali svrchu, v třetí byly knihy a čtvrtá „ve zdi“ obsahovala konvice.

Pan perkmistr hor viničních Medař míval (do r. 1568) v truhlách svých knihy a papír.

V síni stála „truhla veliká“ a v ní bylo papíru dobrého 6 1/2 rysu, lacinějšího 13 rysů a půl třetího rysu černého trhacího papíru.

Na mazhauze stály tři almary plny taktěž papírem. Ostatních pět truhel naplněno bylo knížkami „malými, rozličnými, v nichž i kancionál český s puklami“.

Obrátíme-li se na chvíli od velikých pánů městských k řemeslníkům, tož roku 1570 navštívme nejprve sladovníka Řehoře Koníka. V inventáři jeho svrchku domovitého není hrubě řeči o truhlicích. Toť ještě vzácná věc. V almaře jedné má šaty, a v druhé 88 sýrů! Jiný sladovník, Jan Roudnický, v domě Rozsypalovic, jdouc k Židům, zavíral do jedné truhly šaty, do druhé nádoby cínové a to „žejdlíků deset, konví řádočních pro hořké pivo 20, konví po půl druhém žejdlíku 6, poloupinetní tři, jednu ve tři pinty, dvě po šesti žejdlíci“ a ještě několik jiných bandasek, z nichž pitelé pijíce u Rozsypalů chladívali sobě hrdlo.

Souvěkovec Matouš Goliáš, sládek u sv. Jiljí proti Sladkým, byl přítel starodávných truhel. Měl nahoře v komoře v truhle zelené 62 kusy „vinutí“; vedle ní stála truhla žlutá tolikéž plna vinuti. Ale svrchu na tom vinutí ležely poklady, jichž sobě všimneme. Nejprve tu jsou paniny páteře dva, každý o 36 stříbrných zrnkách; třetí páteř o 48 stříbrných zrnkách a tolikéž korálových. Čtvrtý páteř jest nějak hrozně dlouhý: navinuto v něm 64 zrněk stříbrných a 64 korálů. – Ale nastojte; tu leží ještě jeden páteř a ten je chlapík! Máť v sobě 76 zrněk zlatých a právě zase tolik korálů červených. Byla to asi pěkná „příprava ženská“ čili paráda, když paní kolem rukou ovinula sobě zrnka zlatá a červená. Než není dosti toho. Každý růženec má na sobě ještě závaží: groše lité čtyři, půltolary a tolary, na jednom penízi stříbrném a pozlaceném jest obraz „svatého mistra Jana z Husince“; na jiném visí „starý groš“, na jiném „zasazený křišťál do zlata“. To už pochopujete, že nebyly růžence na to jen, aby se při každém zrnku šeptala pánu Bohu modlitba. Peněz Goliášových v truhle bylo 55 kop míšeňských.

V „okované“ třetí truhle pozorujeme vinutí a šaty pánovy, několik kožichů, poctivice kožené, čepice – jedna aksamitová vysoká – reverendu a „košili pancířovou“, ručičky i tesáky a jinou zbroj.

Ve čtvrté truhle bílé složeno cínové nádoby. V kterémž 61 konvice na pití! Jedna i desetizejdlíková! V poslední truhle měla paní „vaření“. A když jsme navštívili jednoho Goliáše, pojďme k druhému, jenž žil do r. 1578 „u Goliášů“ v Železné ulici, tam, kde na domě dosud ohromný obr Goliáš jest namalován. U veliké světnici jsou „v koutech almary přibité“, v nich nádoby – ze světnice veliké viděti do vedlejší komory nebo komnaty a tu jsou

truhly. Jedna plechem pobitá a v ní biblí česká v černém aksamitě a jiné poklady i dlužní úpisy. Však o ty poklady sděluje se tu ještě několik jiných truhel: v jedné je panina „roucha křtitelní“, čišky, koflíky, jeden na „spůsob hrušky“, jiný má na vrchu „žaloudek“; v truhlici fládrové křížem vykládané je hodně peněz: tolarů se lvy, grošů holých po deseti krejcarech, paců a dudků všeho všudy nad šest set kop míšeňských! V „žluté truhle“ vysazované, zdělí půl třetího lokte, je vinutí a při něm „groš s ouškem a na něm obraz císaře Karla“.

V jiné truhle žluté šaty byly. Skládal do ní pán také zbroj, ale paní Anna oznamuje, „že jest zbroje nebožtík pán půjčil do cechu“.

Nechejme sládků pražských, jejichž truhlice svědectví dávají o dávném bohatství toho slavného českého řemesla, a podívejme se k truhlicím postřihače Jana Strejce († 1574), a to jen těm, které jsou na síni při ruce. Jsou to truhly tři, jedna malovaná, a po nich poznati jest soukeníka postřihače. Jsou v nich složeny „polštáře z vokrajků, čalounky okolo stolu, koberček z vokrajků na stůl“ a podle mnohých šatů i „závaží soukenické“. Mimo tyto věci zajímá nás všetečky ještě „šest tabulek s figurkami malovanými, svícen s pannou mořskou, plát s mřížkou, na níž jest vorel, andělíček na stůl pro sůl, postilla, páteříčky akštejnové kolem ruky.“ Jiných věcí zanecháme, pospíchámet’.

Pojďme k panu páterovi knězi Jindřichovi, faráři u sv. Michala, ohledat almar a truhel. Najdeme všeho málo! I to charakteristické! Kněz byl tou dobou člověk chudý, služebný, na svatého Havla a na sv. Jiří vypovídáný a najímaný. Svatomichalský pan farář († 1584) měl „almaru koutní“ s knihami dvaceti dvěma, při nich tobolku kněžskou – a v ní groš jeden. V jedné ze čtyř truhel, v truhle „bílé“ i v druhé podle ní bylo něco málo šatu páně farářova. Dva liščí kožichy, jedna černá reverenda slušná, druhá sukně dlouhá stará. Pán: nosil také „plátěné plundry“ a poctivice kožené, punčochy vázané a krátké punčochy kožené. Ostatek nestojí za řeč. V druhých dvou truhlách bylo do padesáti knih, což chudému knězi ke cti jest.

Jiný velebníček kněz Pavel Kamill, arcipryšt krymlovský († 1585), byl bohatší. Měl svůj dům v záduší svatého Kříže, a sem pohledneme. V „dlouhé bílé“ almaře 36 mis větších a menších, talíře, 6 konvic hostil pan arcipryšt. Nad almarou žbán hliněný s rozličnými figurkami svědectví vydával, že bývalo v síni někdy veselo. Na ten konec i v druhé almaře pohotově bývaly sklenice. V truhle jedné kněz míval 26 latinských knih, fysiku, Luthera – v druhé truhle „u postele“ složeno bylo 12 fěrtuchů, 19 rukávců a košilí 8, všecko ženských, a váčky aksamitové paním. V jiné truhlici pozorujeme „voltáříček dřevěný pěkně malovaný“, ženský čepec, tisknutý šátek, košili kněžskou, váček starý aksamitový též kněžský, „paučníky a

ženská roucha“. V „přítruhlí“ choval arcipryšť „jablko stříbrné a při něm kouli sklennou rozličných barev; pak nádobu měděnou pozlacenou ke kouření“. Patrně, že ke kouření pokoje. Tabáku Čechové ještě nekouřili. V malé truhle měl pán zajímavý kontrast: růženec dřevěný černý – a vážky pro zlaté. Peníze zlaté bylo totiž dobře odvažovati, poněvadž je Židé obřezovali. V „malované“ truhlici povalovalo se „sítko plechové a struhadlo se ženským paučníkem“. Poslední truhlice byla plna hrachem.

Tedy honem ještě k některému ševci pojďme poznat truhel a skříní. Z potulek svých po inventářích znám dost chudých ševců. Ctím je, neboť nenajdeš snadno ševce, aby byl bez knihy. Však přec jednoho znám, že neměl knih: byl to r. 1571 Jan Malý v Dlouhé třídě. A kterak to, že neměl knih? Vysvětlení: „Měl 11 kopyt starých, ve většatě 10 párů zůstává, co vojáci nedopálili.“ Tedy chudšas pohořel!

Ale na poznanou truhlic a života, v těch truhlicích zavřeného, nelze jíti k chudým ševcům. Navštívíme bohatého ševce, mistra Jana Postula, naproti Zlatému kříži, kterýž co do bohatstva žádnému pražskému sládkovi nedá předek. V hořejší světnici vedle postele „s firhaňkem“ stojí truhla ozdobná, v ní prádlo složeno; v koutní almaře 29 knih českých i latinských; ty latinské snad zdědil po některém učeném předkovi. Či i na nich čítati umíval?

V několika truhlách v téže světnici byl ševcův „vorkať“ – hotové dílo a kůže. Bylo ho velmi hojně, tolik, až sleželo se. Jen střevíců kordovanských půl druhého sta párů! V truhlice malé měl Postul stříbrné lžice, pásy, koflíky, 12 prstenů, čepce zlaté tři paniny, a tolar s nápisem „recte faciendo neminem timeas“. Po komorách, shledali byste tři truhly se zbraní, v níž i tři muškety a několik truhel se šaty choděcími i vinutými.

V krámě má Postul více almar nežli truhel. V těch almarách je mimo přehojný ševcovský „vorkať“ ještě 20 knih, většinou obsahu zbožného; ale Kalendář historický, Rejstřík historický a Cesta Prefatova oznamují, že měl Postul smysl i dějepisu a zeměpisu pochopný; práva městská v almaře stojící oznamují, že byl švec také juristou a „Karchesiův bič židovský“ žaluje snad, že švec byl antisemita.

A což byl mistr rytířské mysli! Ve dvou truhlách velkých měl zbrojí dvacet celých a dvacet šturmbaubů (přilbic) i rukavic. Oblékl-li do toho někdy své tovaryše nebo jiné „pacholky válečné“ a sám se jim postavil na čelo, nelze ani pochybovati, že pan mistr i jeho armáda vypadali pěkně.

Poslední dům, do něhož vejde na podívanou truhlic a jarmar, budiž na Uhelném trhu; v něm umřel bohatý měšťan, postřihač suken a šmejdir pražský Jan; Kropáč z Krymlova r. 1613. Ten bohatý pán, majitel tří domů, míval v „pokoji nejprv „truhlici s dětinskými věcmi“. Na mazhauze stála mu truhla s ručnicemi a šesti „starými plesnivými kabáty a kalihotami“; v téže síni bylo několik almar se zbrojí a s knihami a hudebními partesy; v třetí almaře byly „šály hliněné novokřtěnské“ – tedy keramika umělecká, ve čtvrtou skládal pán cejchy, plachty a jiné vinutí.

V světnici přední líbí se nám v jarmaře 648 kop na dukátech, řetěz vážící 241 dukát, Zákon český na pergameně z r. 1417 psaný. Theatrum historiarum mundi na regalním papíru s figurami. Sem pokrýval také pán své majestáty, jeden o mlýnech Šitkovských z r. 1490, list o postoupení dvora v Letkách.

Ve sklepě, do něhož se vcházelo ze světnice, stála železná truhla s penězi a majestáty. V druhém sklepě „podlejším“ v truhle „vykládané“ měl Kropáč prádlo. Třinácte košil mužských, devět ženských! Toť summa největší do té doby spočítaná. V té truhle vykládané zajímá nás ženská paráda: 12 naušníků s krajky, šátky zlatem a barvami vyšíváné, fěrtochy kmentové s krajky. Ale toho není dosti! Ještě v pěti truhlách, z nichž jedna byla černá a jiná „na nohách“, bylo hojné vinutí, 589 loket plátna „mandlovaného i nemandlovaného“, šatů choděcích a peněz! Dukátu s krkavcí 200 kusů, bez krkavců 255, širokých tolarů šlikovských 415, saských 12, koflíků 15, lžic stříbrných 38 atd.

Což to byla v měšťanských domech českých hojná kořist bělohorská! Nelze o truhlách skončiti bez poznámky, že které truhly stávaly v pokojích a komorách čili sklepích našich otců, mívaly i drobné a drobnější sestry, jimž bývala úloha jinačí.

K drobnějším sestrám velikých truhel přičísti jest na př. onu „truhličku aksamitovou brunátnou k prstenům“, které mívala paní Alžběta od Pěti korun († 1570), a potom všecky truhličky švadlinské nebo „truhličky švadlinkám“, o kterých tak často čísti lze v knihách popisných. Už ve 14. věku bývaly klenotné a švadlinské truhličky řemeslně a druhdy i nádherně dělány. A tak zůstalo obvyklo. Vizte jen sličnou onu skříňku švadlinskou, kterou chová museum páně Náprstkovo! Zajisté se vám na ní zalíbí andělíčků na harfě třístruněné hrající!

I takové truhličky bývaly malovány. Malovanou měl Florian Pretlík svrchu již vzpomenutý r. 1583. V malované krabici té míval o dva stoly lžic stříbrných a 12 s lvičky pozlacených, 12 na

držadlech se znamením F. M. a s obrazem sv. Floriana; v pouzdřích i v šátku i v pytlících skrýval „základy na peníze půjčené“. Tedy pan písař deseti soudců měl v malované truhličce zastavárnu.

Někdy připomínají se též krabice cínové, a v Písku si Ondřej Renz až po r. 1661 schovával „list zachování svého“ v krabici plechovou. Od těchto kovových krabic jest krok ke „štoku železnému na peníze“, kterýž jsem našel v jedné apatyce pražské.

Malých truhlic a krabic úzkoprsí bratři bývaly „bejkovce a tvořídka“. Oba názvy staročeské, obyčejně kožené nějaké futrály značící, zmizely už z řeči naší. Ale byla tvořídka i bejkovce též ze dřeva. Kniha arch. pražs. r. 1172 mluví o „dřevěném tvořídku, v němž 50 kop grošů“ zavřeno, a r. 1566 žaluje nějaký pasíř, že „že mu kdos ukradl tvořídko přezek“. Do „bejkovců“ také dávali peníze. Aspoň jistě to víme o mlynářce Mandaleně roku 1575.

Které truhlice pěkné stávaly v komorách a světnicích staročeských, ty mívaly však nejen drobné, něžné sestřičky, alebrž i hrubé tety a kmotry a jiné příbuzenstvo „syrovější povahy“.

Míníme tu „jarmareční truhly“, truhly „pocestní“ okované, bité, pobité, opásané, se zámkem „petličným“. Tyhle truhlice zastupoval někdy galantní „sud jarmarečný s ušima“. Takový ušatý sud na příklad míval r. 1568 vačkář Jakub Šimon v Praze.

Co se naposled almar samých tkne, o nich bude brzy domluveno. Jak závodily s truhlami počtem a co v sobě chovaly, o tom již promluveno: zbývá doložití některou zprávu z jejich historie si pověděti, kterak městská jarmara vypadala. Že se vylíhla z truhly, to jistá věc. Kdy, to se neví. Ale již v třináctém století v Evropě mívali na jihu i na západě jarmary. Prý byly nízký a polepeny často pergamenem, jež malíř omaloval. Později je napouštěli olejem, barvou, fermežující a trouce je. Ve čtrnáctém věku jali se truhláři skříně pěkně prokládati, vysazovati a řezbářským dílem řemeslně zdobiti.

Od té doby častěji prokládány skříně řezbářskými „obrázky“, jichž bývalo čím dále, to více; obzvláště když do Němec a do Čech v 16. věku přišla z Itálie renesance. Tu napodobil truhlář motivy z přírody, oblíboval sobě v akantech a jiných listech malebných, rád lepil na jarmaru antické sloupky, ozdoby perlové, zubové, masky, sfingy, karyatidy a jinou klassickou druž, jak to viděl na stavbách. Jarmary braly na se podobu architektonickou, bývaly o několika patrech, čili jak v Čechách říkali, o několika „podlahách“, mívaly vlisy na čele tak jako předchůdkyně renesančních jarmar, skříně totiž gotické, na vrchu mívaly zubatá cimbuří jako

hrady a na dveřích kružby pěkné vinuté a pletené, jako dosavad zříš na oknech gotických našich kostelů.

Jarmary u nás vyskytují se v pramenech koncem 14. věku, od kteréž doby počínají se studie naše. Možná, že byly už dříve v bytech měšťanských. Ondřej Krejsa, jenž umřel r. 1430, měl „almaři dvě“, do nichž, jak se zdá, skládal cínové nádoby. Ovšem soudíc po cizinském jméně jarmary – armarium, měla by skříň nejprve chovati v sobě arma – zbraně. Divná také věc, že v těch všech knihách inventárních i kšaftovních, pražských i venkovských, které jsem dosavad přečetl, jen jedinkrát nalezl jsem po česku slovo „skříň“ a jindy vždycky jarmaru, almaru i aumaru a v zápisech starších latinských „scrinium“. Tři „skříně“ měl Vaněk provazník r. 1487 v Praze.

Jako truhly tak i skříně bývaly za všecken čas aspoň malovány, když ne vysazovány. Zhusta čteš o jarmarách červených a černých, tedy tak obarvených, jako dnes není právě obvyklo. Nezřídka čteš také o jarmarách bílých, zelených a žlutých. Jsou to tytéž barvy, které známe z truhlic. Koncem století fermežovali truhláři jarmary též na ořechovo.

Co do skladu čteme o skříních „s dvojím zavřítím“ a o několik „podlahách“, o jarmarách s mříží a s mřížemi a s truhlíky uvnitř. R. 1565 ceněna „almara se šesti truhličkami vytahovacími“ za kopu míšeňskou. R. 1613 též čtli jsme o „jarmarách za sklem“. Podle místa nejčastěji – skoro v každém domě – naskytují se ti jarmary „koutní“, jarmary „ve zdi“, v „prampouchu“; co do výšky bývaly jarmary i „vysoké do stropu“

Pohlížejíce k obsahu, zvali předkové naši jarmary „misníkem“, špižirní jarmarou, „jako se v ní chleb chovává“, libráři, jako v ní knihy bývaly, „kanceláři“, v níž ukládali sobě listiny i knihy.

U Vlacha Troilla, kupce, nalezl jsem r. 1572 „kancelář dřevěnou zbořenou“. V „kanceláři“ Jana Kropáče z Krymlova bylo r. 1613 nalezeno 648 kop na dukátech a jiné poklady.

Od polovice století 16. čteš také o „jarmarách k šatům“, ale častěji poznáváš, že do jarmar dávány knihy a nádoby, pan Pavel Žipanský, cís. rychtář, míval „v almárce koutní v přihrádce sklenic křišťálových a jiných pozlacených dvacet s příkrývadly, svícen sklenný, všelijaké traktáty“ z roku 1547, měštům smutně památného, „vejписы“ z knih městských. V „kancelárce“, kteráž stála v též světnici, míval knihy a ouřední listiny.

Některá jarmara v staročeské domácnosti neobsahovala jen věci jedné, než všechny všudy. Takový babylonský zmatek vizte u povědomého písaře Floriana Pretlíka († 1583). Ten měl skříň, v jejíž „hořejší podlaze“ byly ženské šaty a košile pánovy chodící, každodenní, bylo jich jen pět; v druhé podlaze byly zase šaty; v třetí kořeni, škatule šafránu, pepř v pytlíku, v hrnci zázvor, květ, hřebíček a tři klobouky do lázně; ve čtvrté podlaze měl pan písař čtyři hrnce medu přepuštěného.

Řemeslníci měšťanští mívali ve svých koutních jarmarách anebo v skříních na mazhauze stojících také svůj „vorkaf“ anebo řemeslné nádobí. Sládkové chovali v nich cínové nádobí hostem i sobě; co bylo vzácnější, skládali v truhlu, co mělo býti na hotově, stálo v jarmaře.

Postřiháč sukna – Jan Strejc – míval do roku 1574 u veliké armaře „hoblíky a věci truhlářské“; kupci a kramáři do jarmar skládali hedbávné a jiné látky prodejné, na což měl kupec od Pěti korun Arnošt Hybner r. 1539 i „almaru fládrovou“; apatykáři sypali do truhlíku svých jarmar zlatým papírem vylepených, suché květy a jiná suchá lékařství – cukráři dávali do „jarmar s mřížemi“ cukr a konfekty; cukrář Mikuláš Zelander (r. 1613) míval almárek „s mřížkami na sušení piškotů“ šest, almárku na papír zelenou, v krámě almaru s truhličkami černými, regál s truhličkami patnácti a v jiné jarmaře „šuptovny“ pozlacené, a tím způsobem kde kdo, chtěje míti věci a potřeby k ruce hotové, užíval jarmar, kdežto v truhlách zavíral zásoby, poklady.

Co do cen víme, že r. 1607 cenili měšťtí páni nebožtíkovi truhláři Horníkovi, jenž měl „dělnici“ nemalou ve čtvrti Linhartské, „almaru se dvěma truhlíky“ v třech kopách a 30 groších. Ten dělal náradí z prken smrkových a borových, jichž kopu v Podskalí páni cenili v sedmi míšeňských kopách (tot' kupní síla našich 108 korun).

Sousedka truhlářka v Platněřské ulici Englsterová mívala prkna lacinější. Zbylo po ní roku 1611 půl čtvrté kopy prken lipových, smrkových a borových jedno druhému na pomoc po 9 groších i po 5 groších. Jí ocenili páni „almaru oštrejchovanou kropenou“ za kopu míšeňskou (14 korun našich); putna „sazí na barvu“ 28 groši oceněná oznamuje, čím truhlářka barvila almary na černo.

Jinde touže dobou „šacovali“ páni z rathouzu „almárku o dvou kusích v hromadu se vstavujících se šuplaty“ čtyřmi kopami a 15 groši míš., jinou „almárku o železných dvířcích s plechy děravými“ za 1 kopu 20 grošů; „jarmárku se slibovanou mřeží“ dvěma kopami a 7 groši. U cukráře Zelandra cenili starší truhláři „almárku nízkou, hlubokou“ a šrajptiš na ní za

kopu 15 grošů. U truhláře Jana Grejfa roku 1614 cenili „almárku žlutou ofermežovanou se zámkem“ jedním rýnským a 40 krejcary.

Měšťanské knihovny v XVI. věku

Přednáška v Společnosti Musea král. Českého dne 15. pros. 1891 (Časopis Česk. Musea 1892.)

Před knihotiskem bývaly knihy v rukou měšťanských vzácným klenotem, drahým zbožím. Otevřeme-li inventáře XV. století, dosti často sice zavadíme o knihu rukopisnou, kterou držel ten neb onen šťastný člověk, ale bývá tu dotčena obyčejně kniha jediná, nejspíše biblí, kteráž zastupovala všecku vsudy librář měšťanské domácnosti.

Všakť drahá byla dost i jediná ta kniha. Václav Voštník, měšťan staroměstský, r. 1427 dí ve svém kšaftě, že odkazuje knězi Vaňkovi Drachovcovi „tu biblí, kterouž u sebe má“, za niž dal 13 kop grošů.

Mimo biblí ještě nejhustěji naskytne se v měšťanských inventářích XV. věku tu a tam leckterý výklad na kázání, životy svatých a žaltáře.

Librářů velmi hojných a rozmanitých v XV. století nehledejme při měšťanech. Tyť byly tehda jen při některých šlechticích, na příklad u Bohuslava z Lobkovic († 1511), jehož knihovna i vittenberské universí posluhovala; valné knihovny byly dále při klášterech, v kapitulách a v universitě. Universitní knihovně dal, jakož povědomo, základ Karel IV., zakoupiv r. 1370 114 knih theologických, právnických a filosofických z pozůstalosti Vilíma Hasenburského. Při bouři husitské následkem smrti Jana Želivského utrpěla knihovna pražské akademie ránu, ale r. 1448 mistr Jan Šindel, děkan vyšehradské kapituly, horlivý sběratel knih, ránu zahojil; darovalť kolleji Karlově prý 200 rukopisů, s větší částí lékařského a mahematického obsahu.

Zmiňujeme se o těch věcech proto, aby zřejmo bylo, že počty knih – 114 a 200 – byly v XIV. a XV. věku počty veliké, neobyčejné, paměti a vděku hodné. Sto let po Šindelovi vyskytují se

čísla vyšší. V druhé půli XVI. věku následkem knihotisku sto i dvě stě knih má leckterý měšťan pražský a venkovský ve své librării. Jeť pro změnu poměrů knihovních do těch dob zajisté zajímavo, když v inventáři, kdež zapisovaly se kde které cenné věci, čte se, že ten aneb onen má „repositorium knih nepočítaných“, jakož zapsáno r. 1596 o knihovně měšťana z Koňského trhu Jana Kříže, nebo když se o někom praví, že má knihy v plný sud.

Knihkupci čili knihaři v druhé půli XVI. věku na několika místech v Praze mají své krámce a sklepy tak naplněné knihami, jako nikdy před tím nebývalo. Knihař Fikar na příklad († 1612) měl v krámě 909 knih rozmanitých, jež oceněny jsou při nejmenším v 1272 kopách. Když paní Anna Veleslavínka zemřela r. 1606, spočítali jsme v knihařském krámě jejím, jež měl již slavný mistr Adam, manžel její, v Karolíně najatý, 35.383 knih.

V těch dobách také již rozjížděli se knihaři z měst přednějších po všech českých jarmarcích s knihami, a takž vnikaly všelikteraké knihy do nejširších vrstev měšťanských i lidových vůbec měrou snazší a hojnější, nežli bývalo kdysi.

Ohledáváme-li knihy v měšťanských domácnostech chované co do rázu jich, pozorujeme, že za celé XV. století nejčastěji vyskytují se v inventářích biblí. V tom se tedy podobá toto století předešlému. Jsou lidé chudičci, svrchků mají pramálo, ale biblí u nich najdeš. Což chudý, několikařádkový jest inventář pražského hrnčíře Kropáčka r. 1570 – ale biblí velikou vázanou, hrnčíř měl! Vezmi do ruky nejstarší inventáře kouřimské z r. 1515, vezmi seznamy turnovské z doby bělohorské, z obou jde na jevo, že za vši tu dobu mnoho bylo domácností, v nichž všecka librář byla jen biblí. Ondřej Slovák, staropražský švec, zemřelý r. 1582, byl tak nuzný mistr, že nespočítali jsme v jeho „veřtatě“ víc nežli 8 párů střevíců a sedm pantoflí – ale biblí měl dokonce dvě a mimo ně ještě nějaké čtyři knížky.

Podobá se, jako by v domech tehdejších biblí byla jakýms andělem strážným. Vždyť Voršila Příčská, měšťanka pražská, měla r. 1578 doma biblí pouze latinskou, v níž asi sotva uměla čísti a přece ji držela jako zlato až do smrti. Chápeme také, když r. 1615 praví staroměstský měšťan Herynk Sibylle Opiciusové, že by jí českou biblí ani nedal ani neprodal, dokud živ, aby mu za ni dala třeba 30 kop míšeňských. Když pak mu Sibylla biblí vyloudila přec a zašantročila ji za 7 1/2 kopy, soudil se s ní tuze.

Četbou biblí krátili si leckteří práci denní. Jak dojemný obrázek ze života měšťanského jeví se v prostých slovech jednoho Kouřimana z roku 1602: „Já seděl v okně proti řeznickým krámům a četl jsem sobě v knize o Skutcích apoštolských, a Pavel, zedník, podle mne stál,

poslouchal, a Duchoslav seděl v druhém okně, kteréž jest nad krámem zámečnickovým, a šil – a všickni poslouchali.“

Druhé místo v měšťanských librářích držely žaltáře a kancionály; hned po nich valnějším počtem objevují se postilly čili výklady na čtení nedělská i sváteční. V některé domácnosti žaltář anebo postilla zastupují dražší biblí. Kancionálů nejvíc našli jsme v městech, kdež pevně seděla víra českobratrská. Na příklad v Turnově, v Mladé Boleslavi, v Rychnově a bezpochyby v těch končinách všude jinde buď jsou biblí s kancionálem bratrským podle sebe v domácnostech nebo střídají se. Bratrské kancionály vyskytují se také dosti zhusta v pražských bytech.

Z postill našli jsme v měšťanských inventářích všechny povědomé a po tu chvíli zachované. Řídčeji přichází mezi nimi postilla Philadelpha Zámrského, snad proto, že ji ouřadové stíhali. R. 1601 vydal sám císař rozkaz do Kutné Hory, aby císařský rychtář snažil se o jarmarce, až tam knihaři přijedou, polapiti postillu Philadelphovu. Poněkud častěji vyskytují se v librářích měšťanských „Výklady na evangelia“ Petra Chelčického; dosti často čteš v inventáři o postille Husově; ale nejhustěji – aspoň v pražských inventářích od let sedmdesátých XVI. v. – dějí se zmínky o luterské postille Špangenbergově, z němčiny přeložené.

Menším počtem nežli postilly a zpěvníky vyskytují se v inventářích knihy modlitební; spíše najdeš některý kus v ženské paradě. Bývalyť modlitby všelijak v hedbáví i aksamit nádherně vázány, a dámy si je nezřídka zavěšovaly za pás, aby je kde kdo viděl. Z knih modlitebních prostějších nejčastěji vyskytly se nám od let osmdesátých v XVI. věku modlitby Ojířovy. Složil je Bohuslav Ojíř, někdy rada a soudce při nejvyšším purkrabství. Také často v týchže dobách přicházejí „modlitby děkana Jičínského“ a „Zahrádka duší nemocných, v níž se mnohé zdravé byliny nacházejí“. Je přeložena od Pěšína, měšťana žateckého. Na exemplářích v universitní knihovně chovaných pozorujeme, že právě modlitby večerní jsou od obracení skoro zčernalé: před noční dobou mívali zbožní předkové největší strach.

Podle zbožných knih zajisté počtem svým vrch držely světské knížky četby lidové – ale v popisech inventárních jest knížka lidová velikou vzácností. Věc snadno vysvětlitelná. Do inventářů zapisovaly se obyčejně kusy cenné. Knížka lidová, prostičká, laciná, nestála za popis. Ouřadu, jenž popisoval, byly to knížky, které „platnosti nenesou“. Že vnikly do všech vrstev lidových, to lze souditi už z toho, že jsme našli v smolné knize táborské r. 1533 knížku o Gryzeldě i v rukách člověka toulavého, loupežného; jinače jsou přímé zprávy o tom, že lid český hojně čítal všelijaké rozprávky o Melusině, o Ezopovi, Markoltovi, Enšpiglovi,

Bruncvíkovi a jiných hrdinách nebo chytrácích starověkých i středověkých. Také tomu svědčí, že některé jméno z knížek těch vniklo do běžných úsloví lidských; ba dokonce Brunclíkem, Štilfridem, Markoltem zval se leckterý měšťan. Dotčené rozprávky a povídky bývaly plny drsného vtipu a žertu i všelijakého šelmovství, některá oplývala dojemnými a plačtivými příběhy nešťastných princezen a královen, byly plny všelikterakých zázraků, provozovaných od lidí nadpřirozenou silou nadaných, ba někdy byly promíchány scénami tak lascivními a s takovou věností a živou pravdou vypsány, že by i za našich dnů nejhörlivější přívrženec realismu nad tím ruce spřáhl a se zarazil. To lid, a nejen lid, i panstvo rádo čtlo. I censura kněžská, kterou měli v Čechách již od r. 1524, shodujíc se s tehdejší dobou, neviděla v těch knížkách nic pohoršlivého a nepřekážela jim. Od Ferdinanda I. známe ovšem několik rozkazů, aby se tiskli jen „fabule poctivé“.

V inventářích měšťanských, jakož praveno, těch knížek, jež opravdu všude bývaly doma, nenalzáme pro jich nepatrnou inventární cenu. Na odpor tomu najdeš tu a tam, že si mnohý měšťan schoval do své knihovny i drobné knížky školní. Na příklad pražský kožešník Hanyzl zanechal r. 1609 po sobě 16 knih větších, v nichž Cesta do Benátek, Postilla Husova a Hádání s králem Jiřím, a kromě toho 20 knih „dětinských a drobných školních.“ V Ronově přichoval kdos i do statku sirotčího knížku Elementa, která měla cenu 6 grošů. Zanechávali si měšťané takových knížek pro památku.

V malých měšťanských librářích vyskytují se podle knih posavad jmenovaných znamenitějším počtem knihy lékařské a právnické. Z lékařských nejobyčejnější bývá v první půli XVI. stol. Koppův Regiment zdraví; v druhé půli Huberova Apatyka, podle nichž i některý herbář v jarmaře místo mívá; věc to přirozená: za nedostatku lékařů chtěl každý míti aspoň tištěného rádce lékařského po ruce. Z právnických knih bývají Městská a Zemská práva buď psaná, buď Brikcího nebo Koldínova tištěná. Patrnější počet těch práv svědčil by o hádavosti našich předků. Praktického práva chtíval býti znalý i člověk prostičký, aby nemohl od jiných býti „právem přemožen“.

K těm knihám, kteréž vyskytují se v drobných měšťanských librářích, přísluší na konec ještě čtení historická, všelikteraké kroniky, a ku konci století zvláště Historický kalendář Veleslavínův. Jest patrné, že záliba v historickém čtení jest u nás odvěká. Po historické knize sáhl kde kdo nejraději. Na příklad, když popisovali r. 1599 statek nebožce Theodora Sixta z Ottersdorfu v Praze, zapsali páni kolik knih a připsali, že kroniku českou poručník Břekovec hned si vypůjčil.

Malé libráře řídko kdy byly složeny z knih obsahem příbuzných, z nichž bylo by lze souditi o směru majitelově. Svrchu jsme něco toho poznali při knihách zbožných, a podobně bývalo při knihách mravoučných. Některý měšťan sbíral horlivěji jenom sněmy, a ty byly podle bible nebo postilly celou libráří. Jiný oblíboval si v kalendářích; v jedné libráří r. 1596 našli jsme 27 kalendářů.

Ale takových případností jest poskrovnu. Obyčejně i v malé bibliothéce bývá každá kniha jinačí a přečasto takové, že je s majetníkem stěží srovnáš. Na příklad jeden z pražských mlynářů, Stašek, měl r. 1585 v knihovně své jen bibli a klassické tragedie. Ale proto podezíráti mlynáře věc byla by snadno omylná. Mnozí naši lidé, při nichž bys toho nehledal, mívali znamenité „vědy“. Připomínám případ zvláště zajímavý. Roku 1542 skonfiskovala komora česká komusi několik hebrejských listů z Jerusalema došlých. Židům učeným nechtěl ouřad královský dáti těch listů na vyloženu, a jiný člověk po vši Praze jim nerozuměl. Až v Roudnici našli páni měšťana Jana Vartovského, jenž posloužil. Roudničtí píší o tom do komory: „Spolusousedu našemu, v řeči hebraiské učenému, ukázali jsme listy židovské, nám od V. Milostí odeslané, aby je vyložil, kdež on nahledše v takové listy, ač psané hebrajskými literami, však řečí německu, nejsa v té řeči zběhly dobře, a nemohše slovo od slova jich vyložiti, rozum toliko z nich kratičce vytáhl jest.“ Mimoходом poučno, že soused v Roudnici v hebrejštině byl vzdělán – a německy neuměl!

Podívejme se k některým řemeslníkům na drobné jich libráře, a zpytujeme, zdaž není možno úsudek si odtud tvořiti o vzdělanosti v této vrstvě měšťanské. U řezníků zřídka kdy v pozůstalostech nalezneme knih. Pražský řezník Selátko má r. 1588 dům a znamenitý statek domovitý – knihu ani jedinou!

Podobně r. 1615 pražský řezník Neymon má dva domy, čtyři krámy masné, stání na sobotním frejmarce, dvůr se zahradou na gruntech arcibiskupových, sedm kusů rolí, ale knihy nezapsáno ani jediné! Pouze roku 1610 podařilo se nám knihu postřehnouti u řezníka Slepíčky v Praze; před tím v popisech domovitých neshledali jsme nižádné stopy po knihách. Na odpor tomu ševce stěží najdeš bez knihy. Za nejznamenitějšího z řemesla toho v Pražských městech klademe Jana Postulu, jenž zemřel r. 1614. Byl z bohatších, měl dva domy, vinici a při tom knihovnu, jež na svou dobu byla z velikých! Obsahovalatě 142 kusy.

Také krejčovské řemeslo oblíbovalo sobě v knihách. V kšaftech litomyšlských jest r. 1512 krejčí Suchan první soused, u něhož jsou knihy vůbec. Obyčejně přestává mistr na málu; ale krejčí pražský Stříbrský r. 1570 nechal po sobě bibli a 26 knih rozmanitých.

Při ostatních řemeslech najdeš drobnou knihovničku jen tu a tam; některý mistr má, jiný kusa nic. Na příklad roku 1604 shledali jsme u jednoho kotláře pražského 27 knih, u truhláře pražského Stradovského spočetli jsme roku 1581 18 knih; z řemesla soukenického pražský bohatec Bohemický († 1616) neměl v bytě ni jedinké knihy; bohatý Tuchman roku 1582 měl knihy pouze čtyři – což o nějaké zálibě v knihách ovšem nesvědčí.

Při měšťanech kupeckého řádu připadneš na drobné libráře velmi často. I u kramáře Pavla Micla r. 1576 našli jsme 16 knih, třebaš nebyly za víc „pošacovány“ nežli dvěma kopama míš. Kupec Kašpar z Lebentalu na Koňském trhu nechal po sobě r. 1583 15 knih, v nichž nás zajímal mimo postilly, biblí a Historický kalendář zejména kancionál kněze Jakuba Kunvaldského. Při těch lidech obchodnických, kteří pocházejíce z cizího národa, zde stali se měšťany, vídáme na librářích tu spravedlivou věc, že nebyli nepřáteli české knihy. Majít podle knih německých, francouzských vždy některou knihu českou. Snažili se zajisté býti vhod svým českým sousedům. V knihovně Ambrože Nettera r. 1594 na příklad zříme podle 12 tomů Lutherových, ve 22 tolařech oceněných, a všelijakých knih německých také českou Kosmografii a Tureckou historii, z nichž prvá ceněna třemi a druhá dvěma kopami; v knihách kupce Retle, jenž měl dům proti Stodole u sv. Mikuláše, postihli jsme mimo německou postillu a německou historii o českém národu také český život Křištofův, český život Krista Pána, starou knížku „Kvidona“, české písně; Silva quadrilinguis ukazuje asi, že se česky učil. Německý kupec Jan Ursperger († 1611), jehož byl dům na rynku vedle apoteky, měl ve svých 62 knihách mnoho českých, mezi nimiž Biblí, Postillu Husovu, Münsterovu Kosmografii, Vorličného Jozefa Flavia, Rešelova Jez. Siracha, Petrarku a Život Krista Pána. Stejně tak shledali jsme téže doby u kupce Gloza v Železné ulici. Měl velikou librář – 150 knih – německých i českých.

Od kupců k vzdělaným odborníkům a jich knihovnám převádějí nás materialisté, a apotekáři. Nahlédneme do libráře některého z nich. Rozumí se, že bez knihy není žádný; ale nečekej nikdo, že spatříš v librării jejich knihy odborné počtem tak znamenitým, aby převahu měly nad knihami rázu jinačího. Toť klam by byl; všecko jest pestré. Na příklad Šmertoš z Ryzntálu († 1592), pražský materialista, jenž svým zbožím opatroval všechny pražské lékárny, měl v librării padesát knih, samou míchaninu.

Majíce tedy ohledávati měšťanské libráře lidí akademicky vzdělaných, musíme jíti k těm, kteří se dali z učitelství nebo z jiného učeného zaměstnání mezi měšťany, obyčejně tím způsobem, že se přiženili k měšťáckému statku. A tu lze se spravedlivou pochlubou oznámiti,

že takových vzdělaných měšťanů bývalo v Čechách znamenitě mnoho. V každém městě jsou v pramenech i v jiných památkách stopy světlé a čestné po nich. Onen svrchu řečený měšťan roudnický, jenž uměl hebrejsky, byl ovšem z nich. Z nich zajisté byl též onen Bartoš z Prácheň, sukňakraječ v Kutné Hoře, jenž měl již v konec XV. století ve své knihovně do šestnácti cenných knih psaných i tištěných impressí prvotnou, latinských i českých. V pražských inventářích nepřevržeš mnoho listův, abys nepřipadl na některého učeného měšťanského filosofa, jenž měl v knihovně hromadu knih. Ceys z Pirnova na př. měl již v pol. XVI. věku († 1575) 65 knih. Kromer Matouš, jiný měšťan staropražský, měl v domě svém proti jezovitům 239 knih počtem uvedených, v pergamen vázaných nebo všitých, a „starých knih bez počtu“. Václav Stříbrský z Krušce, jemuž byl dům v ulici Nekázané, nechal po sobě roku 1603 177 knih, v nichž vokabuláře, klassiky, grammatiky, arithmetiku.

O pěkném vzdělání svědčí také knihovna berounského měšťana Maxmilana Albina, králova rychtáře, zesnulého r. 1606. Obsahovalatě 125 knih, při nichž asi čtyři psané. Desatero knih v té librării bylo historických a zeměpisných obyčejných, 13 knih dotýkalo se praktického práva, 8 knih Albin choval latinských; dále měl 4 postilly, biblí, herbář, troje pranostyky, arithmetiku a knihu kuchařskou. Že byl horlivým literátem čili kostelním pěvcem, o tom svědčí jeho 17 knih kancionálních. Ostatek bibliothéky zajímá 9 spisů polemických, většinou bratrských, a 48 knih obsahu mravokárného i vůbec zbožného; z nich zajímavější vidí se nám býti kázání Hieronymi Savonarolae o způsobu a životu křesťanském, Rozmlouvání Pánaboha s Evou, z ráje vyhnanou, a Kniha o zlých ženách, které muži vládnu. Albínova knihovna jest z těch převzácných, kde jsme postřehli také četbu lidovou – Život Esopův s fabulemi a Ellenšpigla.

Podobně vynikala humanistickým rázem knihovna slanského měšťana Jiříka Vojny († 1618), jenž za kolik let primátoroval. Obsahovala málem 300 děl, většinou latinských, něco řeckých, německých a pouze devět českých, v nichž byla „Příprava a zbroj duchovní Jana Augusty, Regule české staré, soudci každému náležitě, Kazatel domovní“.

Chtějíce dále ohledávati měšťanské libráře lidí odborně vzdělaných, postojíme na chvíli již jen při juristech a lékařích. Praktických právníků bývalo u nás v XVI. věku z míry mnoho, však mezi nimi byl větší počet lidí akademicky nevzdělaných; jich knihovna také podle toho vypadá. Na příklad u řečníka čili advokáta Potůčka r. 1599 spočítali jsme 116 svazků „lidských při“ – tedy praxe z míry veliká – ale v knihovně své neměl nežli Právo zemské, Právo moravské a staré Zřízení zemské.

Tyto tři knihy a přirozená chytrost stačily jemu a přemnohým jeho kolegům k veliké soudní praxi.

U vzdělaných juristů té doby vypadá knihovna jináče. Na příklad Samuel Lavín, prokurator, jenž řečnil až po rok 1595 při hořejších soudech, muž ne mnoho zásobený, měl sedmdesát šest knih historických, klassických a právnických, většinou latinských.

Jiný „jorgeltný“ a vzdělaný řečník pražský, Pavel Kostelecký, jenž do r. 1595 měl dům na Poříčí, choval v své librării 224 knihy. Měl v librării řadu klassiků řeckých a římských, slovníky, historii Husovu, Kroniku světa, Sylviovu, Kocínovu, dialogy Wiklifovy, biblí, herbář a latinskou fysiku Aristotelovu.

U kancléře čili předního písáře staroměstského Simoena Humberka spočítali jsme r. 1612 222 knihy, z nichž něco málo náleželo do bibliotéky kolleje Karlovy; v historických zajímavější byl Paprocký, Politia, Historia Hussitarum; z právnických jeho knih za zmínku stojí „Práva městská rukou jeho komentovaná“.

Dr. z Lobru, rada při appellacích, měl r. 1618 v librării do tří set knih, jichž ráz nám nepovědom. Byla to nejhojnější librář, kterou jsme našli u právníka.

Mediků vzdělaných bylo u nás v XVI. věku po málu. Jest tedy vzácná náhoda, uhodíš-li v inventáři na librář doktora v lékařství.

Na poznanou medikovy libráře vizme knihy, jež zůstaly r. 1558 po doktorovi Janovi Švancarovi z Tepence. Všecka librář obsahovala 101 knihu. Na předním místě ovšem jest Avicena, Hippokrates i Galenus, trojice to, z níž všickni tehdejší lékaři čerpali svoji učenost. Z ostatku Theophrastus a Anatomie. Dále tu byly knihy botanické. Ty knihy všecky měly býti chovány na radním domě pro sirotka spolu s erbem a „s listem na mistrovství“.

S tím budiž konec o librářích lidí odborně vzdělaných. Mohli bychom vůbec skonati svoji přehlídku po knihovnách, kdybychom nechtěli na konec uvéstí dvě měšťanské libráře zvláštní, o kterých jsme našli v pramenech zapsáno. Jedna náležela radnímu pánovi staroměstskému Rudnerovi z Rudenperka, rodáku budějovickému, jenž zemřel r. 1609. Uvádíme jeho bibliothéku, protože jest vůbec všech měšťanských librării největší. Obsahovala 540 knih. Žel, že veliká knihovna tato jen v 59 kusech jest zevrubněji vypsána – u větším ostatku jsou uvedeny knihy jen čísla. V oněch popsanych spočetli jsme 3 filosofické knihy, 22

starých sněmů, dvě knihy právní, 7 knih historických, v nichž též *Civitates orbis terrarum*, 22 knihy theologické a vůbec pobožné, herbář Joach. Cameraria český.

Druhá znamenitá knihovna není sice z největších, obsahuje 244 knihy, ale jest všecka zevrubně vypsána a náleží zajímavé osobě pražského alchymisty Ludvíka Korálka z Těšína, zemřelého r. 1599.

Bohatý alchymista pražský, sám od cizích alchymistů šizený, měl knihovnu ve svém domě U hřebena. Knih chymie i alchymie se dotýkajících spočetli jsme v ní dvanácte. Největší počet knih v Korálkově knihovně byl rázu theologického, pobožného a mravokárného. Bylotě knih těch 69. V nich jedna biblí „v červené kůži se zlatem“ a postilla Husova. Po knihách toho řádu největším počtem – 37 – byla v knihovně Korálkově díla filologická a klassická. Je tu Livius, Caesar, Plutarch, Herodot, Thukydidés, Cicero, Vergil, Euripides, Demosthenes, Sallust, dikcionář Veleslavínův. Počtem potom největším zahrnuty byly v knihovně alchymistově knihy historické. Spočítali jsme jich třicet pět.

Lékařských knih i s herbáři spočítali jsme 17, právnických 16. Z oněch zajímavějšími podobaly se nám: *Herbarium Loniceri*, *Institutiones medicinae*, Regiment Koppův, *Schola Rantzovii*, *Aphorismi Hippocratis*, dvě knihy medika Thadaei ab Hájek.

Korálek měl v librării také jednu knihu kuchařskou, jednu hospodářskou, jednu arithmetiku, 6 knih fysikálních, z nichž jedna byla *De spectris*, 12 děl filosofických a politických, v nichž zajímá náš *Theatrum vitae humanae* o šesti svazcích in folio a *Seminarium totius philosophiae*, *Antimacchiavellus*; kromě toho měl Korálek pět knih vojenských, z nichž povědomější jest *Buchsenmeysterei* a *Kriegsdiscors Swendy* a *Bellevii*. Sedm knih měl Korálek zpěvných a žaltářních, většinou bratrských – ale byl mezi nimi i „žaltář“ český kostelní, duchovní písně Lutherovy. Na posledku všimli jsme si také hromádky knížek polemických, zvláště proti papežům: *Obrana bratří proti Šturmovi*.

V dotčených 244 knihách libráře Korálkovy bylo 25 knih německých. Tím budiž konec o znamenité librării českého měšťana alchymisty. Kterou cenu celkovou mohla míti librář Korálkova, to posuďme ze souvěkého příkladu. Knihovna rytíře hornorakouského Erasma von Rödern, obsahující r. 1601 272 kusů, cenila se v 658 zlatých rýnských, což dnes kupní silou asi 7896 korun.

By čtoucí nedomníval se, že jsou inventáře zvláště v druhé půli XVI. století knihami plny, povinni jsme oznámiti, že v pražských 193 popisech měšťanských, jdoucích od r. 1564 po rok

1583. našli jsme 43 liberáře, tedy 22%. Ale chyba byla by činiti z toho procenta neomylné důsledky; neboť do inventářů městských, z nichž čerpáme, nevcházela dědictví přímá, alebrž jen sirotčí; tudy náš počet kusý.

Co do zevnějšku librářů měšťanských lze povšechně říci, že knihy ojedinělé bývaly na polici, libráře valněji v jarmarách, zvláště v koutných, a skoro vždy v světnici, tedy při ruce. Knihy bývaly podstatně vázány, jakož o tom namnoze dosavad jsou doklady živé. Kde kdo snažil se míti vzhlednou knihu. I nebohatý Talačka v Litomyšli dal r. 1530 za vázání Chelčického vazači Placendovi korec žita, aby měl knihu na pohled pěknou. Desky chtivali přemnozí míti vytlačené figurálními a jinými zdobami; ba pořizovali si také ořízku zlatou a malovanou. Že tak všeobecně dělali, to víme ze zpráv Lomnického roku 1615, naříkajícího do pýchy v pozlacených knihách.

Vzácnější knihy byly aksamitem obvláčeny, puklami kovu i druhdy drahého obíjeny, ba našli jsme jedenkráte r. 1504 také knihu „s perlovými střapci“.

Obrazy v domech

(Sborník učitelský VIII. 1888; V měšťanské světnici. Wiesner. Zlatá Praha 1906.)

Je to zvláštní spletek. Obrazům říkali za starších dob obyčejně figury, figury v rámcích, a figurám plastickým říkali obrazy. V dobách mladších nebývali v tom již důsledni a pletli jména po libosti; slujeť malovaný obraz obrazem i figurou.

Znám zápisy měšťanských domácností pražských, některé již od r. 1400, ale o obrazech či figurách není v nich zmínky. Až teprve v století renesančním, v šestnáctém.

Nejzajímavější – a nepochybně docela nová[4] – jest z r. 1533 zmínka v kšaftovní knize o některých obrazech, které měl Pavel illuminátor.

Tentě psal: „Mám také čtyři tabule, na jedné tvář císaře Karla a jiné tři tváři jsou těch panicův, kteří na svůj náklad dali stavěti kostel na zámku Pražském; i byl jsem žádán od kanovníků

pražských, abych jim je prodal, protože budou-li chtít je mít, ať za ně dadí tři kopy grošů míšeň. Voršile, sestře mé. Vorloj bicí s kronikami odkazují panu Jakubu písaři radnímu z milosti a lásky.“

Touže dobou začínají se trousit zprávy též o řezaných obrazech. R. 1521 měla Johanna Berčinka z Dubé, v Praze bydlící, v pokoji svém „truhličku s božím umučením“.

Podobných zpráv přibývá čím dál, to víc, a v druhé polovici 16. věku lze je zvatí hojnými. V knize archivu pražského č. 1172 čteš léta 1565 „o malovaných figurách“ i o biblických nákladných u leckohos. Salomyňa z Rovin, která umřela r. 1568, měla „čtyři tabule malované“. Kupec Hebnštrejt mohl chlubit se „osmi tabulemi malovanými“. Truhlář Krejcar byl takový malby milovník, že si pořídil i „umývadlo cínové zlatem a barvami vynášené“ a při tom rovně přál i řezbářům, neboť měl „obrázky bílé z alabastru“.

Touž dobou častěji čteš o malovaných „čalounech a koltrýnách“. Jiřík Bakalář († 1566) měl také pěknou dráhu planetní vymalovanou v světnici podle „orloje zavěšeného“. V jiné domácnosti měli „tatrmány se dvěma dětmi z bílého alabastru“; jinde našli jsme „matku perlovou s obrázkem Fortitudo“ (r. 1570). U pekaře Pěnivody, jenž umřel r. 1570, shledal bys „figury na plátně malované“. Marta Kakaska, vdova, měla „štit stříbrný s helmem a na něm erb šmelcovaný se zlatem a barvami“. Jinde čteš o „svícnu s pannou mořskou“.

V letech sedmdesátých začíná se častěji dít zmínka v knihách inventárních o „kontrfektech“. U jednoho truhláře pražského bylo r. 1575 nalezeno až pět kontrfektů. Byt císařského rychtáře Pavla Žipanského z Dražice († 1573) stojí příčinou obrazů za návštěvu. V světnici veliké měl „koberec na stěně, figuru Ecce Homo, a Symbolum apostolicum“. V jiné světnici visely vedle sedmi kordů na stěně „čtyři figury, tři mapy, a jedna figura vokrouhlá na dřevě“. V světničce nad sklepem také byla „figura“. Zajímavé kusy umělecké měl v týchže letech Vavřinec Goliáš v domě „U pávů“ v ulici Železné. Tu visely pod jeleními rohy „dvě koltrýny, na jedné obraz Adama a Evy namalovaný, na druhé Zuzany; dále byl tu obraz Patientie a obraz Magdaleny.“

V letech následujících všech těch malovaných i řezaných věcí přibývá počtem někde i podivu hodným. U Hanuše Falka, kupce († 1587), shledalo se dvacet (!) malovaných koltrýn a „drak malovaný na dlouhém plátně“. V domě U slunců v Celetné ulici téže doby měl Jakub z Vlkánova osm koltrýn v rámci.

V těch letech také již se udá, že nejsou prameny skoupy slovem, povědít leckdy, kteraký obraz byl. U Zuzany Strejtovy z Varvažova, kteráž obývala v domě U stříbrné růže, shledali

jsme „kontrfekty na skle Jeho Milosti krále a královny francky, figuru v rámci a na ní obraz muže bezrukého a nohou písícího“, což po esteticku byl asi vrchol nechutenstva. Dále měla paní „kontrfekt dětinský a to hlavičku z vosku bílého; obrazů s křídly jako andělíčků osm se spodky barevnými stojatých, tabulek hliněných s obrázky ve způsob alabastru patero, obraz alabastrový panny Marie, ba i mísu dřevěnou malovanou“.

Osm allegorických obrazů na zdi viselo u bohatého měšťana Pavla Žlutického z Třebokhova († roku 1575) v domě U zlatého kola. Mělte „Italii, Antverpii menší a větší, Maltu, Zigeth, Gottu, Pragu a Fortunu“.

Václav Albrecht, v Železné ulici obchodník, měl po rok 1585 dvacet obrazů „v kusích na papířích“, na nichž namalována „passio Christi“.

U Jana Škreyty Šotnovského na Šmerhově visela na zdi „figura se Samsonem“ (do r. 1590).

Škoda, že r. 1594 zevrubněji nepopsali páni z rathouzu pozůstalost Mikuláše Štrejta od Stříbrné růže, jehož manželku i s obrazy svrchu jsme drobet poznali. Onť zanechal po sobě „dva kontrfekty císařské“ a 14 figur i kontrfektů jiných!

Naproti tomu nepostřehli jsme u bohatého železníka Kyrchmajera, jehož byl veliký dům u andělů vedle sv. Michala, obrazu ani figury nižádné nežli „mappu světa“ (r. 1594). Byl to kupec na peníze honný, s nímž v soudních knihách pražských potkáváš se několikrát. Vždy soudí se o peníze a statek. Takoví lidé nekupují obrazů.

R. 1592 byli páni z radnice voláni na popis domovitého statku malíře Ambrože, jenž měl dům v Celetné ulici. Páni pozvali k sobě malíře Matiaše Kluckého a sklenáře Jakuba Kuchlera, aby nebožtíka kollegy pozůstalost ocenili. Za ten odhad – to víme z artikulů cechovních – měli mistři z kopy tři krejcare. Páni přišli a v světlici sotva že si všimli „almárky bílé, nízké, s některými barvami skrovnými a prostými“. Za to na déle stanuli v komoře, kde v truhlici měl Ambrož některé klenoty, v nichž i čepec se zlatem stříbrný, srdéčko kalcedonové, páteř korálový (88 zrn) a sto čtyři zlaté uherské na šňůře i kurfiřtských tolarů 112. Mezi prsteny též tu jeden „mosazný se žabovým kamenem“.

Zastavili jsme se s čtoucím u té truhly, aby poznal přec zas jednou malíře, který nějaké ty toлары měl. Poněvadž hledáme u malíře věcí malířských, nevšimneme sobě hrubě ani „dvou loží pod nebesy s firhaňkem zeleným“, ani té kolébky zelené, v níž křičivali malířovi potomci, Dorna i Simeon, ani té řady cínových mis, talířů, kotlíků, flaší a konvic, z nichž jedna „jest

díla starodávného“. Těch deset rožňů kuchyňských, a šest žbánů s víky cínovými jest malíři drobet na pomluvu. Ale nešť! Pokažen-li žaludek, poradil támhle doktor Kopp, kniha „česká lékařská“ pevně svázaná, a jednou za čas vyhnaly „melankolickou krev“ mistrovu tuhle těch šestero baněk a pušťadel.

Hoj, tuť něco malířského! „Dva štapuchy“ – v nich něco málo psáno, malováno nic – ale vedle nich leží „kniha velká z regalního papíru do bílé kůže svázaná, v níž figury všech arciknížat rakouských“; tu zase kniha „kunstpuch, z nížto se pacholata malovati učí“. A dost? Kde má ten člověk dílnu neb dělnici svou?

I toť musíte nahoru pod krov, tamtě bylo nejvíce světla. Tam na stole i na zdi dost věcí na podívanou. Na zdi vidíme „kontrfektů některé umrlych osob barvami bledějšími na papíře vymalované; kontrfekt nebožtíka Valtera a jeho manželky“. Nač tu visí také devět ručnic a deset „forem k ručnicím“, odpovědi necht’ se trdí, komu libo. Na stole pozorujeme: „tři tabulky mosazné, třicet dvě formy volověné, formu měděnou a forem z gypsu slitých šestero“. Toť samé modely a vzorky, dle nichž Ambrož maloval; i to pouzdro s píšťalami ukazuje k nějakému pohanskému pánbičkovi. Tu také krabička s modrou barvou a podle ní „jiných barev v skromnosti“. Na jiném stolečku je hromádka „kunštuků malířských všelijakých, zrcadlo ohnivě, 9 kusů mědi, dvě starodávne hrušky železné, 9 kunštuků v knížkách svázaných, mosazné linie“. V koutě stojí „pres dřevěný na olej“. Tent’ atelier malíře Ambrože r. 1592.

Na síni jest komora, v níž sklad mistrových prací buď hotových, buď nedodělaných. Sem vstupme tedy také. Nejprv pozorujeme „kontrfektů neb landšaftů nydrlandských pět“, ty koupil Ambrož „na paláce“, rozuměj na hradě Pražském, kde kupci leccos cizího prodávali. Tato zpráva zajímavá. Svědčít, že naši umělci také kupovali sobě vzory nizozemské. Z vlastních prací Ambrožových visí v pokojíčku „kontrfekt Jana Žižky, kontrfekt nějakého mládence bez rámu, čtyři velká epitaphia nedodělaná, a 8 kontrfektů jiných, též nedodělaných, a posléze kontrfekt nebožtíka pana Vančury“. Na zemi se válejí kameny na tření a „spravení barev“. Na rozloučenou vstoupíme ještě do „suchého sklepa“ při zemi. Ne žebychom tam viděli něco malířského, to již ne – ale v malovaných truhlách lze poznati vkus malířovy ženy. Zdá so, že byla „roušnicí“. Jsou tu kolovraty, forem švadlecích desatero a co roušek a všelijakého vinutí! Jsou tu „ubrasy kostkového díla“, některé „s mřížemi v prostředku“, fěrtuchy ženské „sbírané též s mřížemi“. To vinutí s mřížemi jest nepochybně

prádlo s vložkami, krajky a vyšíváním. Škoda, že není v knize zapsána cena těch věcí právě vzpomenutých.

Doktor Bann z Fenixfeldu, sekretář při komoře české († 1596), býval milovník obrazů. U něho se tedy chvíli zastavíme. Bydlil proti sv. Jiljí. V světnici „právě proti kůru kostelnímu“ na stěnách viděti „obrazy nebožky paní Bannovy, nebožtíka syna a dcerky; čtvrtá tabulka namalovaná se smrtí“. Divný vkus ta čtvrtá tabulka. Na jiné stěně visí „erb Jeho Milosti Císařské“ v rámě; dále „na stěnách z obojí strany černým sukнем obitých figura na plátně malovaná sv. Zuzany, jiná Adama a Evy, figura sv. Daniele se lvy a mappa, vše na plátně a do rámců pojeno“.

Po roce 1598 na první mžik v knihách pozoruješ, že v městských domech proti letům předchozím obrazů všelikterakých víc a více. Kontrfekty osob živých, obrazy náboženské i mythologické se střídají. Ale oněch prvnějších jest počtem nejvíc. Bohužel zase a zase dovídáš se, že tu a tam je obraz, ale nepovědí tobě, jaký. Svíčníkář Hon má „figuru v rámě, která slove Charitas, římsy zeleny okolo pokoje a na nich šest figur v rámcích“. Tu musíš vzítí za vděk holým počtem.

Skoro na zlost čteš, u Šturma nebožtíka že našli „deset tabulí malovaných na plátně v rámcích a čalouny s figurami“.

I za těchto let oblivovali sobě nejedni v obrazech, na nichž byli namalováni lidští prarodiče Adam s Evou.

Z kontrfektů nápadný byl mi r. 1600 onen, na němž v skupině vymalován byl „muž, žena a osm dětí“. U Martina Neytynkara, rukavičníka, r. 1599 nalezen „kontrfekt po smrti malovaný“. „Obraz císaře v rámcí“ shledal jsem u Adama šmukýře r. 1600, jenže zas nedí se, kterého císaře. Kašpar Blovský († 1605) měl „figuru v rámcí sv. Václava, obraz Salvatoris“. Zlatník Hirš obrazů na zdi neměl, ale za to pěknou „madonu ve vosku“. U sládka Freylichy nalezeno „pět kupřtuků v krabičkách“. Katolíci rádi mívali v domech svých malé oltáříky. Jeden nalezl jsem u rodšmída r. 1600 na stole a druhý „z alabastru řezaný“ u řezbáře téhož roku.

Bohužel velmi prázdný popis nalezli jsme při r. 1605 u Josefa od Bílého kříže v osadě sv. Štěpána malého. Ten měl „jedenácte figur v rámcích, kontrfekt svůj i manželčin a obraz ženský v škatulce dřevěné skrze sklo prohlédací“.

Tu se člověk podivuje pouze tomu hojnému počtu dotčených bezejmenných figur.

Téhož roku popsali páni u Matouše Krommera z Krunova deset figur v rámcích a „effigies nebožtíka, jak na márách ležel, po smrti vymalovaná“, kterážto zpráva, nejsouc ojediněla, jest i kulturně zajímavá. U téhož Krommera popsali páni totiž i „figuru nebožtíkovu na plátně“, tedy obraz páně ze života jeho: divný tedy zvyk dáti malovati téhož pána ještě „jak ležel na márách“. Pan Krommer míval v komoře taky nějakou „figuru starou, effigies caesaris a voltářík na stolečku s figurami vůkol i kámen jaspis na voltář“. Podle oltářička ležel i „jesuitsky birýt“.

Prostičká jablečnice Kateřina, rodem Vlaška, bydlící do r. 1606 na faře linhartské, měla mimo konfrakt svého syna nebožce i „hladký obraz Salvatoris v tabulce“.

Hledáš-li v knize popisů pražských dále, zase a zase čteš o hromadě konfraktů, aniž pohodlný písař zapsal, kteraké to byly obrazy, zda podobizny, zda krajiny, zda genry ze života, aneb co jiného. Všiml sobě čtoucí, že totiž slovem konfrakt nelze vždy mysliti sobě podobiznu, tak jako ne figurou jen postavu. Zovoutě knihy i mapu „figurou“.

V těch letech také častěji objevují se v pražských domech obrazy apoštolské. Treytlar měl „mappy na apoštoly“; kupcová Zimmermorová měla mimo „figuru Jahelis a sedmihradského knížete v rámci i dvanácte apoštolů malovaných v rámečkách nevelikých“. Podle apoštolů teď i častěji než prve čteš o podobiznách panovníků habsburských. Rychtář Voves († 1606) měl v rámech arciknížata rakouská Ferdinanda, Maxmiliána a Matiáše.

Mimo rodinné podobizny, jež pořáde nad jinými obrazy předeck drží, shledáš tu a tam obrázek z míry podivný. Na příklad rychtář Voves svrchu psaný měl „v škatulce sklo prohlídací a za ním člověka obnaženého zámezného“; soukeník Dyller měl „kuprštuk na mědi speculum justificationis, figuru hrabství Glacka, nové léto v rámcích“; Mariana Pelřimovská († 1609), materialistka ze Sirkové (Konešovic) ulice, měla „figurku o potopě světa“. Retl měšťan, jenž bydlel do r. 1607 proti „stodole“ u sv. Mikuláše, měl svoji podobiznu i obrázek nebožky dcery „v škatulkách za sklem“. Na zdi měl obrazy plátěné: manželku „prostřední“ a „effigies manželky poslední“. Manželku první vykonnfraktovati nedal. Řezník Slepíčka († 1610) měl „v krabičce malé okrouhlé malované effigies Adama Linharta“, stříbrný to obrázek. Taktěž u Doroty Radnické z Vysokého nalezen „obraz stříbrný nebožtíka pana Horského“ a jiný obraz cínový, jiný zlatý „císaře Maxmiliána s modrým safírem“.

Převrhující dále listy popisných knih městských postřehujeme, že málo let před bitvou bělohorskou počet obrazů v mnohém pražském domě daleko přebíhá nad počty dosavadní.

V domě Kateřiny Sylvestrové r. 1608 bylo 12 figur v rámcích; dejme tomu to že není ještě nic na div. Ale téhož roku Altršperger, kupec, měl v rámcích obrazy dvacet tři a císaře! Staropražský kancléř Humburk († 1612) měl figur třicet devět a ještě k tomu „obrazy voskové dva a jeden mosazný pozlacený“. A což teprv u paní Radnické svrchu řečené! Tamté obrazů šedesáte pět na plátně vše malovaných – některé i na kovu – toť jakoby nějaká obrazárna byla! V tom velikém počtu obrazů byly „tři kontrfekty, 15 figur a třicet osm figurek illuminovaných“, zbytek nazvala komise popisující „obrazy“, aniž dala psáti, jaké.

Doktor z Lobru († 1613) měl figur dvacet dvě v rámcích a mapu „totius orbis“; u Jana Stehlíka († 1618) spočítány třicet tři obrazy, z nichž jeden „effigies Syna Božího“ a druhý „effigies Panny Marie“.

Bohužel, také v této době předbělohorské řídko kdy dovídáš se toho, který předmět „figury“ hojným počtem dotčené a vyčítané zobrazovaly. Ovšem, dovíš-li se někdy přec, pak je ta zpráva charakteristická. Jiří Šort, soukenník, příkladem má dvacet „kontrfektů císařů římských, z nichž jest jeden arcikníže Leopold“, mimo to kontrfekt mistra Jana z Husince, Lutera, Melanchtona a Žižky, vše v rámcích (r. 1613).

Také při smrti povědomého a bohatého alchymisty Ludvíka Korálka z Těšína (1599) skoupá kniha poněkud propouští pohleděti obrazům a figurám nebožtíkovým. Na velkém mazhauze totiž visely „figury tyto: Totius orbis descriptio, Europae descriptio, Americae descriptio, Hungariae cum circumjacentibus regionibus Hulsii tabula, Germaniae descriptio, Bohemiae descriptio“. Z tohoto výpisu neomylně postřehujeme, že se tu i mapy zovou „figurami“; neboť co tu jsme vyčetli, jsou mapy.

Než čtemež na knize dále. Tu stojí, že nebožtík Korálek měl „obrazy, a to císaře Ferdinanda, císaře Maxe, Rudolfa, krále franského (nejmenovaného), knížete sedmihradského, sv. Jana, Žižky, Benátek, Jerusalema a tabule vymalovaného času“, kterýžto poslední obraz byl allegorie nějaká. Tu tedy vypsáno určitě šestnácte obrazů, ale Korálek jich měl ještě 15 nejmenovaných. Toť tedy také skoro malá obrazárna. Byltě Korálek vůbec muž zajímavý – v domě hřebenovském choval dvě stě čtyřicet knih v soukromé knihovně!

Téhož roku 1599 zanechal svému dědici Janu Fridrichovi, sirotě v kolébce, pan Sixt Theodosius z Ottersdorfu mimo hojný statek domovitý též šedesát šest obrazů! Toť vůbec

největší počet maleb v bytě měšťanském před vojnou třicetiletou spočítaných. A přeškoda zase, že nic bližšího se nedí o nich. Jedna jediná určena. Byla to tvář císaře Rudolfa. Z ostatních sedm zove „figury neb koltryny na plátně“, o pěti dí se, že byly figury na skle a jedna sluje v popise „tabule čili mapa“. Víc nevyčteš.

U Jana Goliáše, jenž dům měl nákladnický „u Horských slove od starodávna“, několik obrazů bylo r. 1611 světleji vytčeno. Měl „figur dřevěných malovaných, jenž pašije slove, sedm; figury na částky roční se vztahující; figury slove Fides“. Ostatní obrazy se neudávají zevrubně.

Posléze zastavíme se u cukráře Mikuláše Zelendra (r. 1613), jenž asi mimo sladké konfekty i obrazy prodával. Soudím tak z nemalého počtu obrazů v jeho bytě nalezených, přes to, že byl v Praze se šesti dětmi na bytě cizím, „ložumentem“, tedy zajisté bytě jen skrovném. V pokoji shledáno „19 kontrfektů na slepých rámcích natažených“; v sklepě, kde líhal, spočteno „27 kontrfektů, obrazů a landšoftů v rámcích“. V jedné almaře měl kuprštyky. Z inventáře Zelendrova na štěstí dovidáme se aspoň poněkud, kterakou měly obrazy cenu. Patnácte římských císařů mu ocenili po jedné kopě; kontrfekt tureckého císařství za dvě kopy; obraz Krista Pána u sloupu ceněn byl tolikéž dvěma kopama; kontrfekt Fridricha krále za 15 grošů; „kontrfekt starý Jeho Milosti Císařské paní matky“ též pošacován 15 groši; „obraz Španěle“ dvěma kopami; podobizny dvou malířů a „k nim ještě jeden podmalovaný kontrfekt“ všecko všudy za dvě kopy; devět ženských obrazů na tabulkách ceněno po dvaceti groších bílých; pět „kontrfektů dětinských“ za deset kop; menší po 20 groších bílých; obraz dvou dětí za 10 grošů; jeden landšaft za deset kop (!), perspektivy, což při zmatku tehdejších názvů nemusí býti právě optický nástroj, šacován tolikéž deseti kopami a „litý obraz z vosku v rámečku vsazený“ ceněn kopama dvěma.

Na přirovnanou dotčených cen stůj tu, že touže dobou – r. 1600 – zjednali Slanští při Janovi malíři celou archu k oltáři velikému, aby ji barvami okrášlil a místo maňasů modlitbu páně, vyznání víry a desatero božích kázání na ní vymaloval a zlatem položil, všecko všudy zjednali z devadesáti kop a dvou strychů žita.

Stůj tu zmínka ještě o formě starodávných obrazů, jakož i o tom, co říkali souvěkovci některým ideám zobrazeným. V první příčině jest jistojisté, že na obraze všecko záleželo, rám byl věci vedlejší, nepatrný přechod z obrazu v zeď. Protož byly rámy většinou černý, ouzky. Řídko kdy mluví se o rámech zlacených. R. 1564 na zámku v Hradci Jindřichově „fasoval“

truhlář sedm obrazů po pěti groších! Byly tedy i u pánů rámy prostičké. Teprva v době rokokové vymyslili sobě rámy obšírné, druhy i větší nežli plátno pomalované.

Podobizny v prostých domech měšťanských bývaly rozměrů malých, jakož viděti na obrázcích v českém musei.

Že malíři dobře uměli malovati perspektivou, o tom bezděky v 16. století dává svědectví kněz Zámorský, an dí: „Malíři některé obrazy, města, zámky na tabulích tak malují, že se kdesi velmi daleko býti zdají.“

Lékař Guarinus ve svém velikém díle kulturním líčí nejprve dojem, který působí obrazy krásné. Prý mysl bývá jimi jata, chopena a nadšena tak, že člověk nejen svých trampot a prací zapomíná, než leckdy ani jísti, ani píti nepomní; mnohý prý pohlédaje obrazu na domě nebo v chrámě ani sebe dobře mocen nebývá, tu nohama, tu vším tělem do zdi vráží nebo mimojdoucí převrhuje. Za takové obrazy prý sobě obzvláště páni nestěžují dávati po koliku stech zlatých. „Ba vím,“ dí lékař dotčený, „že mnozí i tisíc korun (zlatých peněz) za obraz zaplatili.“

Ale za to na místě nejednom tuze tepe Guarinus malíře obrazů „necudných“. K těm jemu příslušejí všecky antické bohyně a vůbec, kde která nahota. Kterak nadává ubohému maličkému Kupidovi, Amorovi, toho nelze ani vytisknouti.

Tím hůře pochodily dospělé bohyně. „Nahé Venuše, Pallady, Fortuny, obrazy bezbožné, pohanské, prokleté; pošetilí a necudní Satyrové, pohanské cizoložnice Latona, Leda a jiných nestydatých žen obrazy: ten brak se všelijakým kumpánům velmi líbí, to jsou jim obrázky pěkné, veselé i ctné. Ó té slepoty slepé! Takové obrazy beze strachu po domech a ulicích i na ryncích veřejně k trhu nosí. Jest také obyčejno, že v zahradách, letohradech a na všech kašnách obnažené bohyně na podiv postavují, ba pro kratochvil malují je na sklenice a jiná nádobí, jako kdysi bezbožný Heliogabalus na svých stříbrných a zlatých nádobách nejhanebnější obrazy sobě rýti dával. I na saních teď mají s předu osobu ženskou po pás řezanou a ostatek těla malovanou“. Tak a podobně nařiká dobrý doktor.

Z jeho dalších nářků patrně, že obzvláště kacíři – tím slovem jmenuje každého, kdo nebyl katolíkem – ve svých bytech mívali figury a obrazy antických bohů, které s sebou přinesl humanismus. A tu ptá se učený lékař, mravokárce doby císaře Rudolfovy, proč ti kacíři svých dětí na křtu nezovou podle svých obrazů, které mají všude v pokojích, Venuší, Bacchusem, Cererou, Junonou, Plutonem, Neptunem? Na jiném místě zase tvrdí, že rozmlouval s malíři

ctnými, zkušenými a moudrymi, kteří malovali obrazy výborné bez jediné nahoty. Z těch jmenuje Tutiana (Tizian) a Tinoretusa (Tintoretto). Ale zmýlil se dobrý doktor. Známeť Tizianovu Venuši a ta nemá sukně.

Na konec se zlobí Giarinus doktor, že obrazy necudné se prodávají všude, ouřady to vidí a líbí se jim to, konšelé je kupují. „O těch zhovadilých malířů“, volá, „kdybych na ně mohl, naučil bych je malovati jinače!“ Slibuje, že by vzal na ně hůl.

Na konec budiž propuštěno podati z pražských knih archivních zprávu o „figurách v rámcích“, které shledal jsem v Praze od roku nešťastné bitvy bělohorské až do polou XVII. věku. Přidrží se jen zjevů význačnějších.

Když otevřeš knihy po r. 1620, brzo přesvědčíš se, že každá onačejší domácnost chovala v sobě některé obrazy pro zdobu, potěšení a pro památku. Vyskytují se nejčastěji zase podobizny (kontrfekty), po nich obrazy náboženské, někdy i krajiny a genry rozmanité. Malování bývá na tabulích prkenných, kovových i na plátně a na papíře. Barvy obrazů jsou olejné i vodové.

Někdy čteš, že je obraz „nidrlandského malování“. Také „kupřstichy“ malované dávali si naši Pražané za rámy na zeď. Zvláště mědoryty měst a mapy. Vejdeme tedy již do některého domu! Do domu u sv. Michala v Opatovické ulici za krchovem. Bydlí tu do r. 1621. koncipista. při české komoře Peltha. Ten má na stěnách v pokoji tyto „okrasy“. Podobu císaře Rudolfa; „císařský erb nebo vorla“, dva krucifixy v rámcích, kontrfekt arciknížete Arnošta, obraz sv. Máří, Adama a Evy. sv. Jeronýma a ještě některou podobiznu, i dětskou. Mimo to má v rámež mapu regni Bohemiae, mapu Germaniae, tři bohyně v rámcích, lantšaft.

Budiž mimochodem připomenuto, že ten koncipista si dal do rámků také „tabuli českou, psanou, obsahující všecka panství císařská, města a lidi poddané“. Ale barvy a obrázky měl rád, svědčí o tom i „sklenice veliká s obrazy apoštolů“.

V Jesuitské ulici kupec Jan Pešon, zčeštělý Francouz, měl v domě svém (do r. 1621) „římských císařů v tabuli“ dvanáct, kontrfekty svůj, otce Petra a manželčin, „prostých obrazů“ dvaatřicet; bohužel líný úředník inventující jich zevrubně nepopsal; k zlosti mojí také jen úhrnem zapsal 12 obrazů v sklepě a 16 obrazů „starých“. Jen dva obrázky poznamenal pro jich kovový podklad: „obraz Salvatora na klíně Panny Marie stříbrný s erbem a obraz císaře Matiaše na zlatém plechu v škatulce“.

U Samuele Kolína z Elbinku (1621) zajímá nás „figura veliká v rámci, jak Kristus po moři chodil“. Nebudiž za zlé kladeno, zmíníme-li se, že ten pán nedůvěřivý měl vedle všelijakých cenných věcí i „petardu nebo varhany pro zloděje“, kterýž instrument nevíme, jak vypadal. U Karla Kirchmajera z Reychvic v domě U andělů na Starém městě r. 1622 jest mnoho věcí zapsáno zlatých, sklenných, při obrazech však stojí jen prostě, že jsou na římse kontrfekty, na mazhauze obraz Veneris (Venuše) a mezi drobnostmi cennými „figura na mědi malovaná“ a konečně kdesi na zdi že je „malovaných kusů od zvířat osm“. Tu byl zase písař inventáře buď lenoch, buď pospíchal. Zlopověstný pamfletář po bitvě bělohorské, pan Pička z Radostic, měl ve své domácnosti (1623) obraz císaře Ferdinanda a jeho manželky.

Kupcová od Pěti korun v dnešní ulici Melantrychově, Lidmila Nerhofová, měla 53 obrazů, bohužel, že nejsou vypsány. Čte se jen: „tři figury vodní barvy, osm figur velkých s vodními barvami“, a tak to jde dále. Jenom o třinácti „figurách“ dí se, že jsou to císařové a králové a jeden umělecký kousek popsán: „obraz panny Marie v černém dřevě, pěkně barvami vynešený“. Ale to mohla by býti plastika. Kulturního historika může v bohatém inventáři panině – zase jen mimochodem řečeno – zajímat i „zámek dřevěný k vinici“. Tedy v té době ještě k bezpečnosti stačil dřevěný zámek.

V domě v Havířské ulici u fortny měla na mazhauze čili předsíni de r. 1625 paní Kateřina Zelenková z Libušína mimo jiné „tabuli dlouhou v rámci, na ní rod Krista Pána“, v světnici rozvěšeno bylo osm kontrfektů, a to panin, „když byla v šesti letech“, kontrfekt sestry její, když byla ve třech letech, kontrfekt syna čtyřletého. Dále byl tu obraz Rudolfa císaře, krále Ladislava, všecko v rámech bílých, černých, malovaných. V rámci zelených byly obrazy Judithy, nějaký soldát a podzimek.

Doktor obojích práv Baltazar Tylesius měl v bytě svém (1625) „figuru o smrti“ fasovanou a 7 map. Staroměstský kožišník Jeremiáš Šerer (1627) nechal po sobě šedesát sedm obrazů! Bohužel, jen o jediném zapsáno, že je to obraz o marnotratném synu. Ostatní jsou naznačeny prázdnými slovy. Jedno z těch prázdných slov je dráždivé. Stojí: „15 obrazů poetických.“ Kteraké to byly? Hádáme (mythologické), ale nevíme.

V domě „u zlatého orla“ po nebožtíku Kašparu Loseliosovi u vdovy jeho (r. 1635) u jednoho obrazu smutná zastávka. Je to „tabule dlouhá, malovaná, Bílá Hora, jak se bitva v lethu 1620 stala“. Ta tabule také svědčí o smýšlení nebožtíka konšela staroměstského Loseliosa. Měl z nezdařené bitvy radost. V světnici veliké mimo tu Bílou Hora měla vdova na zdi kontrfekt Loseliův (malý obrázek je v museu městském), kontrfekt císařovny Eleonory veliký,

šacovaný za sedmdesát tolaru říšských, a kromě toho sedmnáct „figur drahých volejných barev“; nad almarou figury tři prosté vodních barev, nade dveřmi dvě figury „pěkné volejné“ a dvě figury veliké čili landšafy. To zajisté světnice bohatého konšela staroměstského vypadala se svými dvaceti sedmi obrazy jako nějaká obrazová gallerie. Na předsíni či na mazhauze měl pán po stěnách rozvěšeno ještě dvaadvacet obrazů „rozličných volejných i vodních barev“. Na dolejších mazhauze (tedy hned za vraty domovními) vítala příchozího „mapa veliká celého světa“, na stěně zavěšená. Ale to nejsou ještě všechny obrazy pánovy. V sklepě za velikou světnicí viselo 12 „figur císařů římských celých osob“ v rámcích, obrázek Panny Marie za sklem v rámečku; v světnici zadní za skrejší složeno figur olejních po spolu 28, při nich také dvě ručnice dlouhé v bílých kožených futrálech, „které nebožtík pan Loselius jeho milosti královské chtěl darovati“. Jeden obrázek je v inventáři Lozesilovském nad jiné zajímavý svým technickým provedením. Čtemeť: „Pás stříbrný s pozlacenými puklami, na kterém Dorota Loseliusova malována“. Tedy emailová podobizna na páse, zajisté svatební dar.

V jedné domácnosti r. 1638 našli jsme v zápisech „obzvláštní obraz Panny Marie ohnivě barvy v černém dřevě zafasovaný“, jinde zase „obrazy velké, které se jmenují Speculum principum (zrcadlo knížat) vodními barvami“, a opět jinde obraz Bacchus a Venus, obraz Alamoda Dama.

Rakovnické čtenáře bude zajímati zápis o obraze, jenž byl r. 1643 v domě Jakuba Dobřenského, měšťana staropražského. Stojí psáno: „Obraz velký na oltář blahoslavené Panny Marie do Rakovníka náleží, který nebožtík pan Jan Chroust z Velechova, někdejší císařský rychtář téhož města, malovati dal.“

Ten Chroust trápil Rakovnické po bitvě bělohorské a pomáhal je obracet na víru jinou. Dostal-li se Rakovničanům jeho obraz, nevím.

Ku konci vojny třicetileté (1648) našli jsme i u prostého staroměstského svícníka (voskáře) Amrela 88 obrazů. Škoda, že nepopsaných. Za to u Pavla Minicha, městského rady, jenž bydlil u Stříbrného medvěda (1648) je dvacet sedm obrazů a ty jsou jak tak naznačeny. A zajímavý! Těch si všimneme. Vedle kontrfektu císaře Rudolfa a Karla V. visel na stěně obraz velký obdlouhý a na něm kuchařka malovaná. To svědčí o vkuse, tou dobou již nizozemskými genry docela proměněném. Mezi několika obrazy svatých zavěšen kontrfekt starého pana Kapouna s literami J. K. Z. K. Vedle čtyř „lantšoftů“ visel „obraz, na něm malovanéj zahnbrecher“. Aby to byl tak originál známého obrazu nizozemského!

Dále byl v rámě „obraz blázna“ a jiný obraz, „na kterém blázen s bláznicí“. Tu se myslí bláznem nějaký komediantský paňáca. Čtyři obrazy představovaly čtvero počasí ročních. Dále tu byl obrázek Akteonis na dřevě malovaný.

Vedle něho svatý Lukáš a „králíček s sojkou malovaný“. Měl rada Minich víc takových kousků zvířecích, snad měl v tom genu zálibu. Zapsánť jest ještě „obraz štvání medvěda“, „dva ptáčkové pod firhaňkem“, „obraz veliký, na něm malovaný vorel na kapru sedící a sova proti němu na pařezu“; naposled „obraz pěkný na mědi malovaný, jak Pán Bůh Adama stvořil a jiná zvířata při tom vymalována“.

Pražský měšťan Václav Vyšín z Klarenburku (roku 1654), staroměstský nákladník, měl jen dvanáct obrazů, z nichž „sedum z domu rakouského osoby malované“, lantšaft, kohout a slepice, dva kontrfekty. Více než po obrazech sháněl se sládek Vyšín po hodinách. Těch měl hromadu a při nich i „kunst hodinářský neb nožičku k koflíku, že to, co se k ní přišroubuje, po stole, kde chce, samo jede“. V šestnácti obrazech pana Leskovce z Leskova, souvěkovce Vyšínova, jmenovitě uveden jest obraz Caesara, Augusta, Tiberia, Caliguly, Claudia, Nerona, Galby, Othona, Vitellia, Vespasiana, Tita a Domitiana.

Obrazy na svou dobu nebyly laciny. Obraz Nalezení sv. Kříže, v Augšpurce malovaný, ceněn roku 1647 v Praze na 700 zl. rýnských. Obraz Ukřižování od Karla; Škréty za 150 rýnských. Za 30–40 rýnských byl toho času prodáván kus skotu jatečného, jenž platí dnes 200–300 zl.; snadno se vypočítá dle toho prosaického příkladu, že cena 150 zlatých, jež přiznána r. 1647 obrazu Škrétovu, dnes by se rovnala 1000 až 1500 zlatých; a cena obrazu za 700 rýnských byla by dnes v 4000–6000 zl.

Zbraně honosné

(Časopis Česk. mus. 1893 v článku Přepych uměleckého průmyslu.)

Měšťané byli povinni službou vojenskou buď sami osobně, buď lidmi najatými. Tou příčinou mívali doma ode dávna zbroj a zbraň. Podle zbraní a zbroje sprostné vyskytují se v měšťanských domácnostech také kusy nádhernější, parádní, umělecky cenné. Ty visívaly po zdech mezi figurami, jimi byly obvěšeny sloupky postelí vysokých, nebesy krytých, dlouhé oštěpy ležmo zdobily hořejší římsu okna, dveří.

Zbroje a zbraně uměleckého rázu byly nejprv krevelem, popelem a jinými látkami na stroji polírovány, tak aby lesklé plochy střídaly se s plochami kalnými, kromě toho byly umělecky rýsovány; nejsličnější gravury jsou z druhé půlky XVI. věku; leptaný ornament, ježž znali v Itálii již v XV. století, do severních končin uveden počátkem století XVI. a vyskytuje se hojně a s oblibou i na kusech vojenských, druhdy sprostných: od doby Maxmiliána I., kdy začali býti vojenští pacholci s halapartnou pánům za ozdobný průvod, musila býti halapartna též ozdobná, vykrajovaná, prosekávaná, leptaná. Ke konci století se v našich knihách zhusta objevuje zbroj muzírovaná, prokládaná zlatem, a položená i kameny buď drahými, buď jen sklenými.

Lebek či přilbic zrodilo XVI. století několikero, přibyly k starším formám. V půlce XV. věku vymyslili hledí k přilbě; u nás hledí vyskytá se ponejprv zřetelně r. 1482 u měšťana pražského Myslíka. Jináč byla všude obyčejna forma šalíře, při níž brada kryla se zvláštním kusem nábradným. V počátcích věku XVI. rozšířil se nově vzniklý burgundský helm až k nám. Znak jeho je hřeben na temeni. U nás mu říkali „peklhaub“. První peklhaub zapsán – pokud přišlo nám do ruky – v knihách stříbrských roku 1517. V letech třicátých již má kde kterého statku fundus domovitý svůj peklhaub, ježž se prodává i s chalupou.

O něco později donesen k nám jiný druh přilbice, ve Španělich vzniklé, která povědoma jménem morion, morian. Byla to helmice, jejíž uši na způsob střechy nad čelem i nad šíjí obloukem scházely se ve špici. V inventářích českých slově „šturmhaub“ kteréž jméno na něm uvízlo, když se k nám bral z románských krajin přes Německo. Starodávný kapalín, kapalec – železný klobouk – zachoval svůj život u nás až do XVII. věku. Všecky ty lebky byly jako jiná zbroj zdobeny rytbami, leptanými ornamenty a zlatem prokládány. Rýhy a pruty bývaly na honosných přilbách řemeslně ciselovány.

V našich inventářích podle hromady obyčejných kyrysů jsou zapsány též kyrysy skvostné za důkaz, že v XVI. stol. měšťan nic nedal se zahanbiti rytířem. Kovaný krunýř, jenž vznikl složením plátů koncem XIV. století, měl formu gotickou u nás i u sousedů Němců ještě v letech dvacátých století XVI.; viz jen majestát nožířů z roku 1523, složený v městském museu.

Při kyryse, k němuž náležejí od polovice XV. století mimo přední a zadní plech i rukávy, myšky na loktech, plechovice na zápěstí, zárukávi, rukavice, náhlenky, šosy zbrojné i náhlenky, jevil se gotický habitus v elegantní štíhlosti, souměrnosti, svižnosti; železný šat přiléhal sličně k tělu; také jsou svižné linie a špice gotického ornamentu oku vděčnější nežli baňaté formy, které ho zatlačily. Kyrys se všemi svými částkami stal se v XVI. stol. těžším, širším, baňatějším a řekněme nemotorným. Nová forma toho kyrysu jest povědoma pod jménem odění milánského nebo častěji Maxmiliánského. Oblíbený dekor byly žlábký, vedené po všech kusech i na rukavicích. Jen holyně byly hladké, ale boty železné, majíce širokou podobu tlápů, už zase měly na sobě kanelury. Při tom se pláty na prsou zkrátily, šosy na stehnech zdloužily, boky vyesdly a tělo lidské tím znetvořeno. Patrně si platněji vedli podle mody civilní, podle krejčích, kteří v XVI. stol. leckterý kus šatný mají na svědomí. Jakožto dražší zbroj zapsána v inventářích našich „zbroj musírovaná“ u Korálka r. 1599, jiná „kameny vykládaná“; „pulerovaná“, „kalená“, „černá“, „žlutá“, „cvočky pobitá“, a v Čáslavi měl Vácha r. 1579 pěknou zbroj prutovanou.

Ze zbroje obranné vyskytují se v měšťanském přepychu dosti často rozmanité štíty; pavézy starodávné veliké, které naši Husité přivedli ke cti tak, že sám císař Maxmilian je uznal za „behaimische sitt“, ztratily v XVI. století ve vojště svou vládu pro veliké meče, dlouhé oštěpy, stělnou zbraň. Ale jako nerozlučná část rytířské zbroje živořil štít až do XVIII. věku. Naproti tomu v XVI. století zobyčejněly malé štíty, z nichž nejmenší byly jako mísky. Šermíři připínali je k meči. Zapsány jsou u nás po domech pavézy domácí i litevské, nejeden kus je „stříbrem položen“ a malován. I pražská paní Dorota Radnická († 1612) měla doma na odív „pavézy s erby“.

Ze zbraní útočných jest meč všemi svými odrůdami zastoupen v českých inventářích. Čítáš přes tu chvíli o všech povědomých kusech od velikého meče dvojručního až po malitkou dýku, a leckde po přidaném slově dobře znáti, že ty zbraně byly z honosných. Z velikých mečů zhusta vyskytují se u nás šaršouny, burdýře anebo německým jménem šlokšwerty – vše to byly meče nebo kordy „na dvě ruce“. Původ těch velikánu jest hrana XV. století. Byly a

zůstaly zbraní po výtce honosnou. Plamenatý šaršoun nosili drábové v slavnostních průvodech. V bytech věšeli je měšťané po zdích; paní Veleslavínova mívala dvěma šlokšverty ozdobenou postel! Připomínají se šaršouny „postříbřené“, „se stříbrnými jilci“; sladovník Suknička v Praze měl r. 1583 „šaršoun čili meč veliký, starodávný, s figurami – šlokšvert.“

Starodávný meč o křížové formě udržel se i v XVI. věku; ale podle něho vznikaly formy nové již v století předchozím. Zoužením mečové hlavně, broušením po jedné straně, zostřením špice pro rány bodené vznikaly dotčené nové formy a s nimi nová jména. Spolu vymyšlena lepší ochrana ruky, na rukojeť dostaly se některé začátky ke koši, jenž v XVI. věku tak přebujně se vyvinul. Z oněch nových forem vyskytují se u nás od samého počátku XV. století kordy, korčáky, korduláče. Původem svým jména nejasná. Prý z perského kard, prý z latinského chorda. Kordu bývá v našich pramenech leckdy rovnoprávné jméno „tylec“

Kord stal se v XVI. věku pobočnou zbraní všech městských i panských šviháků, a proto byl z posečitých zbraní nejzodbnější. Jeho koš byla sličná pletina kovová, jilec stříbrnými dráty obtočený, knoflík často i drahý kámen. Starodávná česká šavle uvozuje se též často jakožto cenná věc v popisích. Díme starodávná šavle. Němečtí básníci z dob romantického rytířstva (Biterolf, Neidhart) ji znají pod jménem „fletsche“ nebo „plasche“ a zovou ji zvláštností ryze českou.

Ta křivolaká slovanská šavle, jejíž matka a předchůdkyně bude původu bezpochyby orientního, a kterouž Čechové slavně uvedli do německých veršů XIII. století, v témž věku právě psaném zatištěna jest u nás západnickými zbraněmi rytířskými. V husitské době objevuje se zase. V inventářích našich čteš o šavli cennější r. 1478, potom již zhusta se objevuje, patrně vlivem doby Jagailovské. V konfessí bratrské čteme, že i bratří Vilémovští u oltáře „s šablemi velikými“ klekali.

V inventářích podle „české“ šavle zhusta objevují se za ozdobu pokojů šavle „turecké“ a „uherské“. Všecky ty zbraně připomínají se jakožto „prokládané“, s pochvami aksamitovými, stříbrem kované, „s knoflíky“, „se slovy“. Že byly pěkná řemeslná práce, to pozorujeme z cen jejich. R. 1546 je šaršoun za sedm kop míšeňských; drobnější zbraně posečité po kopě.

Z vojenských „dřev“, kteréž slovo jest název technický, stalo se kopí a sudlice v XVI. věku ozdobou domů českých – dřevce ozdobné sloužiti musilo přepychu. Sudlice od XV. věku jest bodec nebo nůž na ratišti připevněný a se sekeřicí složený v jedno. Známější a pozdější jméno jest halapartna.

Halapartny jsou starší nežli jich jméno. Hromadu všelijakých sudlic čili halaparten zřítí na freskách v Slavětíně z r. 1385 a na tamějším oltáři z roku 1531. Tu již jsou všechny formy, jsou tu sudlice špičaté (partisany), „obosečnice“, při nichž na ratiště vstaven krátký široký meč; jsou tu kopí „s ušima“ (runky), kosiny; ba jsou tu i kombinace partisany s halapartnou. Voják, jenž hlídá hrob boží na fresce, má, již prolamovanou ozdobnou halapartnu r. 1385! V našich inventářích vyskytují se „pozlacené“ halapartny od půle XVI. věku. Tedy zbraň honosná. Ačkoli naši zbrojíři uměli všecko, nelze zatajiti, že leckteré město české kupovalo si halapartny v Norimberce.

V některé české domácnosti najdeš z bijákův ozdobnější palcát východního původu, jemuž jméno budzykán. Kus železa, na jehož paličatém konci jsou žebra pěkně vrytá, ciselovaná. Palcáty a nedlouho po nich halapartny, stavše se zdobou komnat, dostaly se věru že služby vojenské na výminek, na odpočinek. V boji užíváno jich čím dále, méně. Zahynuly. Naposled přijal palcát panský vrátný, halapartnu ponocný.

Ze starodávných zbraní střelných udržují se i v stol. XVI. pořád samostříly a kuše. V tom věku obžily všude zábavné střelby ku ptáku, a tu chtíval onačejší měšťan míti samostříl nebo kuši pěkně upravenou na pochlibu. Vyskytují se v inventářích kuše „rohové“, to jest rohem pokládáné, kuše „s bílú sochú“, patrně kuše, jichž tělo položeno slonovou kostí. Podle domácích kuší bývaly u nás oblíbeny kuše „vlašské“, lučiště turecká, ba i moskevský sajdak (luk tatarský) dostal se r. 1510 do českého soudu jakožto věc cenná a sporná.

Prachové zbraně střelné zdokonalily se v XVI. století kolním zámekem, při němž hrubé kolečko loudilo z křemene jiskru zapalovací. U nás ručnici „s kolem“ výslovně tak jmenovanou našli jsme r. 1537 ve vsi Živanicích u rychtářky. Ozdobné byly ručničky malé. Nosívali je naši lidé v XVI. století za pásem v holstře. Některé mají zvláštní jméno pistole, těžinky, karabinky, banditky. Co do všelijakých povah a zdoby jsou u nás zapsány ručnice „hladké“, „kostní“ nebo „od kosti“, „vykládané“, vykládané „perlovou matkou“ (r. 1611). Z cen patrné, že leckterá česká ručnice byl drahý kousek. R. 1537 byly i po šesti zlatých čili kopách. R. 1613 byl mušket s kostmi za 9 kop, ručnice malá vykládaná za 15 kop.

Zbroj a zbraně v bytech

(Hlas Národa 1888; Sborník učitelský VIII.)

Otevřeme-li v archivě pražském knihu, do níž zapisovány svršky domovité v době husitské, brzo pozorujeme, kterak se i v soukromém bytě měšťanském projevuje ona doba české síly, české slávy. Není těch zápisů zachováno mnoho, ale stačí, abys pohnut byl, vida, kolikrát tu zapsán meč a bible, symboly to tehdejších dějin českých a světových.

Kdo si pro drahotu nepořídil celé bible, spokojil se s dílem a ten díl odkazoval svým dědicům jakožto poklad. Meč, kord ovšem byl v každé domácnosti.

Výborný husita Šimon od Lva poroučí komus po smrti r. 1433 „odění suté i kované“; a brniř Mařík prodával tehda pancíř ocelivý za 6 kop a 20 grošů; do Jindřichova Hradce poslal po Jakubovi na prodej pancíř a obojček za půl šesté kopy; v světnici měl jako cennou „braň“ samostříl, dva meče, píšťalu a pavézu i tesáček se stříbrnými puklicemi. Píšťala byla střelná zbraň na prach zřízená.

Zikmund Jirkův z Poříče († 1455) všecek byl rytíř! Zůstal' po něm „prustplech (přední plech, totiž na prsa) střelcovský s kruštem, samostříl toul s opásáním, zátulník, meč, kordy dva, jeden veliký, a sedlo“.

Tou dobou leckdo odkazoval v knize kšaftovní svým přátelům „sudlici“, zbraň opravdu husitskou.

Václav z Hrobky, měšťan novoměstský, odkazuje r. 1460 vnuku svému pancíř, a Janek Stříbrný, sladovník z rynku, jemuž byla královská velebnost dlužna 160 kop, poroučí po sobě „kord s pošvú stříbrnú“.

A mnozí jiní měšťané v době krále Jiřího pěkné pancíře odkazem poroučejí svým nástupcům. R. 1470 oceňuje se jeden pancíř třinácti kopami, což není malý peníz; důkaz to, že pancíře mívali díla drahého. Vojtěch, kuchař „slavné paměti krále Jiřího“, roku 1473 zastavil u Pavla, koláře, „tylec“ v půl třetí kopě. Což byl tedy také nějak pěkně kostmi prokládaný tylec či toulec. Prostší samostříl byl tehda za 50 grošů.

Hromadu zbraní měl v světnici Martin, kotlář († 1477). Měl pancíř, obojček, lebku, „prusplech“, pavézu, šípy s toulem a „kliků“. Ty zbraně byly as v pokoji rozvěšeny, poněvadž se v dědictví kotlářově o truhlách, v nichž by zbraň pokrývána byla, nemluví.

Pekař Matěj z Poříče míval v pokoji „pavézu položenou stříbrem“. U kupce Kunce († 1478) našel jsem zbraně i cizí. Měl meč, pancíř, obojek, plechy přední, plechovičky a „pavézku litevskou“. Těch zbraní kupci mívali pilně zapotřebí proti lupičům na cestách.

Václav Myslík († 1482) měl ve svém pivovaře piva starého při smrti své za sto kop, byl tedy sládek veliký, – ale vojny si také všímal. Dědic zdědil po něm „kuši, kapalin, lebku s hledí, plech černý, plech bílý, meč, hákovnici“. Oblecte si v duchu Václava Myslíka, poctivého „slada“ do těchto rytířských kusů, dejte mu lebku s hledím na hlavu – že jste sobě sladovníka nikdy tak nepředstavovali? Tak asi vypadal, když bojoval za krále Jiřího.

V letech 1485 a následujících pořád v kšaftech naskytují se ti kuše s hevery (po půldruhé kopě ceněné) a samostříly, z nichž jeden nový prodán roku 1485 za čtyři kopy míšeňské.

R. 1516 ponejprv světle řeč v pražském domě o „ručnici zapalovací“; v 16. věku vůbec zvolna hynou samostříly a kuše, jichž dědičkami stávají se pronikavější a hřmotnější ručnice o velikých zámech a všelijakých ještě nemotorných strojích. Ve sbírce vídeňské radnice (z naší pražské radnice po bitvě bělohorské zbraň všecka pobrána na mnohých vozech!) viděl jsem ručnici, na níž u hlavně postaven jest i komín – trubka nemalá a stojící jako rafika. Není pochybnosti, že takové všelijaké ručnice i naši mívali.

V Kouřimi měl r. 1529 Pavel, lazebník, meč a ručnici; ale soused jeho, šenkýř Jan, měl jen „kuši, hever, meč tříhranný“.

Od těch dob čteš v soudních knihách o „ručnicích s húbičkou“; o „ručnicích bez húbičky samozapalovacích“ (r. 1516).

Když rychtář bral Dorotu ze Slovan do šatlavy – bezpochyby pro čáry – pobral jí v statečku chudém mimo masti, lékařské knihy, dva měšce peněz v posteli pod hlavou – i železnou ručnici.

Kněz Jan z Vratu odkazuje r. 1513 bibli a jiné věci Ludmilce, dceři Jakuba Fikara, a kuchaře svojí domek v Růžené ulici a – meč.

Mandalena Bezdrůžická o něco později poroučí svým dcerám hromadu truhel a truhlic – v „jedné jsú šavle turecké“. Jakub od Vraního, měšťan pražský, bývalý školní mistr, měl u sebe „šavli mečířskou a tesák“.

Hojnou zbraň míval jeho vrstevník, Jan Šud, jenž r. 1521 odkazuje „díl městu na potřeby“ „zbroj kopeničí“, tedy nějaký bodák šídlový, jako mívali kopinici v první půli 16. věku, nebo halapartny o hladké sekerce. Halapartny ozdobné o sekerách pozlacených pocházejí teprve z druhé půle století dotčeného. Dále odkazuje Šud „plechy, šorce, rukávy, pancíře, plechovce, hevery, kuše, ručnice“.

V té době odkazují měšťané jedni druhým také „zbroje s nákolníky“, „kabáty pancířové“, „dřeva vojenská“, což obojí měl Jan, starý vážný v Tejně († 1534); také vyskytují se „mečíky posečité“, meče po jedné kopě míšeňské, meč „šaršoun“ za 7 kop; ručnice za kopu a jiná za 6 zlatých rýnských, což našich asi sto korun co do kupní síly.

Modest z Pokštejna, konšel staropražský, r. 1546 odkazuje „šavli tureckou se stříbrem, zbroje celý kyrys, v kterémž jsem sám jezdíval, dýku stříbrnou“ svým synům, a to „teprva aby jim vydáno bylo, kdyžby dvaceti šesti let došli a prve nic“. Kouřimský lazebník, Bílka, měl r. 1518 „kapalin, lebku, peklhubec, myšky, plechovice“. Vdova v Bělé, Pizlíková († 1512) zanechala svým potomkům „kuši rohovou, hever a sedm šípů“. U jiných měšťanů malého města Bělského shledali jsme (až po rok 1530) z nových jmen „kuše jezdecké, kuši s bílou sochú, kuši s čínklem“.

V polovici století šestnáctého byli měšťané pro rebelii, r. 1547 nešťastně odbytou, zbraní pozbavováni. Dí kněz Rosa, že král jen v samém „pražském rathúzu plechů i zbroje více než na čtyřicet tisíc pacholků“ vzítí kázal. Větší zbraně odváženy do Němec a do Vídně. Touží dotčený kněz: „Čechové byli spustli a neměli ani děl, ani prachu, ani zbroje plechové. Za vše buď buoh pochválen. Čechové nazi.“

Jest pak s podivem, že od polovice 16. věku, odkavad Čechům udatnosti ubývalo, přibývá v domech jejich zbraní čím dále to více; vsáktě mnohý kus byl zbraň ozdobná, parádní. Hned při roce 1560 čteš v knihách městských „o dýkách stříbrem obložených v prostředku aksamit černý“; tu zas o „dýce stříbrné s knoflíkem, na němž jsou dvě litery vyryté zespod“; stříbrný tulich té doby cenili za 14 kop míšeňských. Skoro ob zápis čteš o „šavlich tureckých“, což věc za blízkosti Turkovy a stálých válek s ním vysvětlitelná.

Venkovští měšťané mívali jako Pražané tutěž na sobě válečnou povinnost a tytéž zbraně. V kšaftě čáslavského měšťana Jana Váchy píše se velmi zevrubně, kterak bývalo (r. 1579) na venkově stran zbraně i stran pokoje, v němž bývala umístěna. Čáslavan dí: „Předkem v jarmárce na stěně u veliké světnici jest přední a zadní kus zbroje jeden voboječek kovaný, myšky na ruce s plechovnicemi; též i druhá zbroje s šosy a myškami, pancíř veliký, brnění celé co košile; knechtový šorc s lancem, zárukávi, tři lebky, pět polouháků, hákovnice, dvě ručnice, kulek nemálo, též i prachu některá libra (i Pražané mívali střelný prach v pokoji!); v světnici nad misníkem zbroje prutovaná (to byl pancíř s pruty a rýhami), nákoleny; jiná zbroje černá, sudlice v komnatě dvě, halapartna, burdýř, meč, tesáky, rapíry, šavle“.

Než vraťme se do Prahy ohledat z hojného zřídla zbraně až do časů bělohorských.

Císařský rychtář Pavel Žipanský († 1573) měl většinu zbraní v komorách a sklepech. Tu jsme spočítali tři ručnice, kopí, čekán, tři staré meče, 6 tesáků, tři končiče, šavli u postele, tři „pavýzky, hemel a myšky, košile pancířové, šorc pancířový, zárukávi, loc, vobojčky“. V světnici viselo sedm kordů mezi čtyřmi figurami na stěně.

První velmi hojnou komoru zbrojovou našel jsem roku 1577 u primasa novoměstského, Kulíška, jenž prodával „šmejd“ (drobné zboží kovové) na Mostku. Snad nepostýskne se čtoucímu vstoupiti se mnou do té komory. Postřehne tu sedm tesáků, rapíry nepočítané, 4 reytsverty, burdýře, turecké šavle, železné hlavně, piky na divoké vepře, polouháky, ručnice velké i malé, 10 ručnic v holstrách, klíče k ručnicím, formy (na koule), toulce, kladiva rejtharská, palcát železný, kuše, hevery, uzdy rejtharské, jednu červenou uherskou s „mosaznými puklami bez munštyku“, vohlav, nápravu červenou k sedlu, kyrusy, jeden bílý (!) a několik černých na pacholky, rukavice černé k zbroji, peklhauby a jiné drůbeže více. Z velikých mečů ponejprve naskytuje se čtoucímu tak řečený šlokšvert v komoře Kulíškově. Jsou to ohromné meče, jimiž sekalo se „z obou ručí“; Švýcaři si je vymyslili v 15. věku.

Druhou obšírnou a plnou komoru „zbrojovou“ našel jsem u železníka Kyrchmajra († 1594); zbraní v ní netřeba vyčítati, nejsouť nám nepovědomy. Jen zmíněno buď o „košilích pancéřových s rukávy“; o „rukávech brněných“ samotných bez košil; o „zbroji pulérované – na pacholky“, „zbroje k jízdě“; osm zbrojů měl železník na „pěší lid“.

Koncem století XVI. jména a ceny rozličných zbraní tehdejších naskytují se v knihách důležitější tyto. „Voštíp rožd'alovský“, „kuše vlaská, z které hliněnými kulkami střílejí“ (1584 u Freylichy), „kladivo za pás dlouhé“, „banditka“ (1600), „mušket s vidličkami“, sekera

„polská“, „ručnice v pouzdrech, jedna k míře, druhá rejtharská“; v berounské knize kšaftovní touž dobou mluví se o „kuších železných na lišky, o toulcích plechových, o strojích k hákovnicím s hubicemi“ (1591); tu také řeč „o kordu na dvě ruce“, což o ždibec lépe řečeno než obvyklejší říkali – „šlokšvert“, ač toto hrozné slovo německé ani venkovánům není nepovědomo. A ty šlokšverty mívali skoro všude! I paní vdova u Veleslavínů měla dva takové meče veliké nad postelí zavěšené.

Co do cen byla roku 1594 košile „brněná s stříbrnými hakly“ za patnácte kop českých grošů, což rovná se kupní silou 600 korunám dnes; pár zárukávi a dva šorce za šest kop míšeňských; celá zbroj „nejlepší“ se šturmhauby (lebkami) po sedmi kopách; lehká zbroj za tři kopy; ručnice k míře ceněna i „s holstry“ půl druhou kopou; tesáček „s flučky“ za 15 grošů bílých; burdýř s postříbřenými jilci byl za kopu, šaršoun za tolikéž; mečík rejtharský za 40 gr. míš.; šavle uherská za 15 grošů bílých, kladivo rejtharské za 10 grošů a dva staré oštěpy a sudlice oceněny jsou toho roku 1594 pěti groši – tedy našimi osmdesáti krejcarey.

Na počátku 17. století tytéž zbraně po domech pražských nacházíš. Pan Hrobčický má v světnici dvě dlouhé ručnice, šestnácte kordů – a v truhlíku „zárukávi pancířové zrzavé“ (!). Zdá se přes vši bouř oné doby pohnuté, že mnohý český muž měl zbraně – zrzavé a nechával jich rezavěti v truhlíku. Korálek, často dotčený, míval velikou truhlu se zbraněmi ve zvláštní „zbrojové komoře“. Tu čteme osm zbrojí na pěší a koně, „uherské zbroje pod kabát“, halapartny s vidlicemi (což bude asi „runka“ nebo „spetum“, bodáky to s ostrýma vidlema u kořene buď sem nebo tam ohnutýma); dále vyčítáme v zbrojové komoře Koráلكově ručnic patnáctero, jedna mezi nimi „pulhák s dvaceti šesti ranami“. Některá ručnice byla „kostní“, totiž kostí vykládaná. V truhlicích měl „zbroj muzírovanou“, „českou šavli prostou“, o již podobě – věčná škoda – nic nevíme, „luky se střelami“ a jiné pěkné hračky smrtící.

Po roce 1611 zastavily nás při množství tehdejší zbroje jenom nové formy tyto. Tu má jakýs kupec Gloz ručnici perlami vykládanou, „brunšvejskou ručnici, toulce s patrony, postříbřený šlachtšvert, uherský čekán a pocínované ostruhy“. Jiný měšťan má „patrontašl s toulcem, flašnledr též s toulcem“. Cukrář Bognar († 1612) měl ručnici „těšinku, karabinku a matičku“. Pěkná to zdrobnělá a něžná jména! U staropražského kancléře Humburka vyčetli jsme 36 (!) ručnic, zbroje na 16 pacholků, 11 rapíru, 4 šlokšverty – nových jmen zbraní byly tři buzykány a štechry. Paní Dorota Radnická (1612) měla „pavézy s erby, krátký palaš a rapír s tulichem a pasem“. Soukeník Václav Borek († 1613) choval v obyčtě svém dvacet osm ručnic, dvě pistoly a ještě jiné povědomé kusy. I zbroj všecku na tři pacholky měl. –

Poslední zbroj vypsána budiž ta, již četli jsme u cukráře Zelendra při r. 1613. Vypíšeme ji pro ceny, jež při ní jsou udány. Cukrář měl „pozlacenou halapartnu“ za 15 kop (snad míšeňských; tehdejší kopa má kupní sílu dnešních 14 korun), mušketu na díle kostmi vykládanou za 9 kop, ručnici vykládanou – bezpochyby malou – za kopy 15 grošů, pistoli s holstrem za sedm kop, „partasan“ (bodák s dvěma „ušima“), tři toulce a „na láduňky tašku“ za 4 kopy, dva prosté muškety za tři kopy, rapírky dětinské – a celou zbroj indiánskou!

Souvěkovec Zelendrův, šmukýř Petr Krok, prodával na svém krámě „pozlacené toulce“ po 50 krejcarech, černé po patnácti; tucet dlouhých pozlacených klíčů k ručnicem po 8 rýnských zlatých; „klíč s láduňky“ po 20 krejce. a „pistole s holstry“ po 3 kopách.

Jiný šmukýř prodával „klíčky s poušťadly, klíčky ecované s měrami, klíčky po třech děrách“ – nejlacinější po groši. Dosti buď!

Zbrani vyčetli jsme na ukázkou jen z několika domů, ale pociťujeme to sami, že čtoucímu již se s tím postyskuje. Péro samo se zpěčuje psátí dále. Zbrani mívali naši předkové v 16. století z míry mnoho. Měli ji v komorách i na stěnách po světlici, ale mysl válečná tuchla. Sto let před tím byl všecek národ ozbrojen, a kdo měl silnou paži, nestyděl se za cep a Žižkův kropáč, před nímž nepřátelé našeho národa chutně s Vaňkem se radívali. V bouři r. 1547 už páni Pražané dávali tuto zbrani právě českou „lidem sprostnějším“ – čtemeť v Letopisech:

R. 1547 sběhlo se mnoho selského lidu a těm Pražané všecky železné cepy a hákovnice – Žižkův kropáč – dali, „aby přišloliby k bitvě, oni jako sprostnější těmi také sprostnějšími braněmi nepřátelům odpírali“. Tehdáž, když měšťan sprostnou zbraň dal lidem sprostnějším, zmořen a zlomen byl stav městský – a když prodlením doby zase zživěl, padla rána bělohorská a schromila všecky všudy.

V konfiskacích tehdejších světle se poznalo, že nebylo českého nikdež domu, aby v něm neměli hojnou zbraň. Máme před rukama knihu „Vyměření na obec Jindřichův Hradec“, složenou v Musei a obsahující konfiskace a těžké pokuty, které pan Slavata se svou paní (jež na všech ortelích i hrdelních spolu podepsána) vzkládali na buřiče hradecké. A každý ten buřič, což měl v domě zbrani! Pavel Mautner k meči odsouzený dal pánovi v kořist „18 mušketů, 19 pantalyrů, tuplhák mosazný, dva železné, 10 kordů, 1 kuši, 3 palestry, 4 toulce, 6 holster na pistoly, 10 zbrojů na tuplsoldnery, 9 šurmhaub, 6 dard, 2 halapartny a formy na lívání kulek do mušket“; měšťanu Pirchanovi sebral pán „dvě dlouhé ručnice, mušketu, voštip“; měšťanu Čechovi vzato „9 ručnic, dva toulce, 2 muškety, balaestra, šlochtšwert“;

Tobiáš Klement, jež chtěli oběsit s kalichem na hrdle pověšeným, zanechal pánovi celou nějakou zbrojovou komoru: kordy 4, šlechr, heleparty (5), pistol 6, toulce a muškety (7), 13 „mušketových vidlic“, dřevců 30, kyrys, helm, 17 zbrojí na tuplsoldnery! Z největších buřičů – vůdců všeho pohnutí – Bramhouzký a Jíra ze Kře zanechali pánovi i „dělko na dvou kolích“ a kordů, halaparten sílu.

Nelze o zbrani, jaká bývala v staročeských domácnostech, lépe skonati nežli dvěma charakteristickými citáty. Bohuslav Lobkovic naříkal před třemi věky: „Předkové naši, jichžto mužnost všickni okolní národové chválili, nemohli jsou ani prací býti přemoženi, ani žízni, ani horkem, ani zimou. S králi svými ve francouzské a vlaské zemi vojensky bývali. Ale nyní my Čechové tak jsme rozkoší a leností zženili učinění, že když někdo z nás jde na vojnu do Rakous a do Uher, mní, že hory Kaukazu, vrchy největší, přetáhl.“

A což vážná jsou slova slavného Veleslavína, která napsal v předmluvě „dvou kronyk“ (Sylviovy a Kuthenovy): „Předpovídali staří, že v budoucích letech na pražském mostě tak vzácný bude pravý Čech jako jelen se zlatými rohy. Dalekoli jsme nyní od pravdy toho proctví, já toho na ten čas nechci vykládati. Ale však tak se skůro zdá, že praví Čechové bydlejí v své vlasti jako pohostinnu a cizozemci; nebo kde jest nyní, prosím, při nás taková hrdinská mysl, statečnost, smělost a síla, jakáž se při našich předcích nacházela? Dobřeť jest napsal jeden z Čechů; nás více velebí a hájí předešlá vítězství nežli naše vlastní udatnost, protože zevnitřními rozkošemi zemdleni jsouce, netoliko zbroj, ale i všední oděv (rozuměj svůj český) těžce sněsti můžeme, pročez i potupují nás ti, kdož se násprve strachovali a báli. Avšak on to snad před sto lety psal o tom způsobu, kterýž byl za krále Vladislava. Od toho času dosti podobné jest, že jsme daleko mdlejší a nestatečnější učinění, jakož na tom světě vždycky poslednější věk bývá horší prvního.“

Byl-li by s námi – po třech stech letech – Veleslavín spokojen?

Přepych uměleckého průmyslu v měšťanských domech XVI. věku

(Časopis Musea 1893.)

Lze tvrditi, že není země po vší Evropě, kteréž tolik uměleckých památek bylo zmařeno a vyrváno. Naše inventáře o českých domácnostech od počátku XV. století jsou plny zlatými a stříbrnými kusy uměleckého průmyslu světského – a kolik kusů skutečně zachovalo se až do našich dob?

Některé umělecké kousky zahynuly pro svůj vzácný materiál – a jiné kusy uměleckého průmyslu, jimiž naplněny byly byty našich předků starodávných, zašly zase naopak pro svůj nevzácný nebo křehký materiál – takž na příklad zachovalo se z mobiliáru XV. století velmi málo, z keramiky tu a tam nějaký kachlík, na kterýž znalec padne jako na vzácný dokument hrnčířské dovednosti a vkusu našich otců.

Vybral jsem k svému přehledu šestnácté století, v kterémž naši předkové měšťanští mohli si v uměleckých příčinách až i s přepychem vésti. Při tom nikdo nemysliž, že v století před tím, v století husitském, byl v umění u nás suchopar – vždy jsme mívali umělců všelikterakých dost, a české inventáře svědčí o jich dílech. Ať se podívá takový nespravedlivý německý historik, jenž to popírá, na příklad jen do staroměstské knihy berničné z r. 1427, tedy z doby, kde zuřila husitská válka nejvíce, jakou sílu najde tu malířů, stavitelů, zlatníků, platněřů a jiných uměleckých řemeslníků, všecko českých.

Však o té době dnes nic.

My vybrali sobě dobu přepychu, bujnosti, která v Čechách nastala po skončení válečného století husitského, když se bohatství v Čechách zase nastřádalo a blahobyť připravil nový rozvoj umění.

Tehda v době renesanční byt bohatého měšťana co do přepychu nelišil se od obyčtů panských. Stará prostota byla ta tam, nové potřeby vymyšleny a nové prostředky k ukojení potřeb ihned dostavily se; v domácnosti všecko všudy okrašlováno, ba i věci k obyčejným službám umělecky se vystrojovaly.

Chtějíce zhruba vypsati kusy uměleckého průmyslu po domech českých, rozdělíme si je dle materiálu přirozeného: položíme nejprv o věcech z kovů drahých a pak nedrahých; po druhé o

předmětech z hlíny, křišťálu a skla; dále o věcech ze dřeva a naposled dotkneme se i textilního umění.

Ze zlatých a stříbrných kusů uměleckých největší počet v staročeské domácnosti sloužil stolu. Na předním místě jsou nádoby na pití: v XVI. století pilo se mnoho, až k neuvěření. Odtud ona bujná rozmanitost všelikterakých číší co do podoby i jména. V XV. století čítáš obyčejně jen o číši a koflíku. Všecko je koflík, ať pohár má podobu kalicha nebo baňky, sluje koflík, někdy – ale řídko – vyskytne se i jméno „stříbrnice“. V XVI. věku v pramenech vyskytují se koflíky s jménem: herkules, korbel, kredenc, vilikum, broňka, konvička, šál, šnek, a mimo stříbrnice objevuje se leckde slovo „stříbro“ za kotlík. Někdy nehodilo se popisci žádné jméno, a proto pomohl si jak uměl, zova koflík „puclatým“ nebo zapisuje „koflík co čiška, koflík na způsob kalicha“; při tom oznamujeme, že kostelní koflíky, nebo kalichy s řápkem sluly starým „řepice“.

Největší koflíky – herkulesy a kredence, často nádherné vilkumy (amicitia pocal – polsky: puhar przyjaźni) – sloužily za kusy repraesentativné, stály na stole na odív, dávány ctí a darem, obzvláště bohatý ženich svou nevěstu snažil se podarovati kredencem. „Koflík k veselí darovaný“ vyskytuje se u nás rovněž tak, jako v Anglii a ve Francii zvykem bývalo. Herkulesy a kredence byly buď dvojaté, jeden do druhého vcházející [5] nebo s přikryvadly i bez nich. Noha i kupa byly všelijak zdobený.

Byla-li obyčejná zdoeba koflíkům stříbrným zlatá obruba, kraj pozlatitý nebo proužky pozlacené, které se střídaly se stříbrnou plochou v pěkné harmonii svítivých barev, nádherný kredenc tím se nespokojil. Na něm málo bylo „hladkého“; liboval dekor tepaný či vybíjený, šmelcovaný, figurální. Vybíjeny na kupu mimo povědomý dekor vejčitý či boubelový a starší „šupinový“ nejčastěji erby, obrázky a „medaje“. Je na příklad zapsán v pramenech pražských „koflík veliký starého díla, při něm obrázkové s baňkovým dílem“ – to bankové dílo je mi relief boubelový. Ludvík Korálek, pražský bohatec, míval koncem století XVI. „kredenc stříbrný s obrazy sv. Pavla a Ondřeje“. Vážil 7 hřiven.

Některý kredenc, na němž erby nebyly vybity, musil snést, že erbíky a obrazy naň pověsili. Takž na příklad čteme, že r. 1578 ukradena v Praze Šebestiánovi Leskovci „konvice, na níž erbové byli zavěšeni jeho a manželky“. Zikmund vinopal, leže roku 1524 na smrtelné posteli, sliboval bečvářům novoměstským, že jim odkáže tři nejlepší koflíky, a uzdraví-li se, že jim je „oblepší“, dá totiž na ně cechovní erby udělati. Také zvonečky věšeli na koflíky. Pražská plátenice Alžběta měla r. 1564 takový koflík „uvnitř pozlacený, zevnitř s zvonečky, ze spod

také pozlacený“. I peníze hodily se starým zlatníkům za ozdobu. Koflík stříbrný s groši vsazenými chovají na Hluboké. Na dně toho koflíku jest mince Husova s nápisem: Credo unam esse ecclesiam catholicam 1415.

Nádherným koflíkům posluhoval také barevný šmelc čili email a práce klenotnická zdobou kamenů drahých nebo kamenů a mušlí řezaných (kamejí, gamael). O takový koflík soudí se Rajskové z Roudné s Kateřinou Konárovskou r. 1543. Byl stříbrný „se šmelcem a s čtyřmi gamaeli vsazenými vůkol“. To jsou ony koflíky, jež vyskytují se zhusta s jménem „illuminovaných“. Kameny byly leckde na cimbuří nebo kde na kupě a na noze. Gamaryt z Rovin roku 1593 měl také „konvičku stříbrnou, pozlacenou na vrchu, kámen s erbem vysázený“. Některý kámen vsazen do kredence také z pověry. Takž měla Manda Bezdrůžická r. 1540 „kredenc, jako pro jed jest v něm pavókový a žabí kámen“.

Figurální příměty na kredencích byly buď na přikryvadle nebo na noze i na podstavci. Někdy zašla bujná fantazie zlatníková tak, že celý pohár vzal na se podobu figury. V té příčině jsou v českých inventářích zaznamenány koflíky „s mužičky“, „s tatrmánky“; koflík velký s víkem, na něm tatrmánek drží štít a v něm 2 limpy, měl r. 1592 pražský měšťan Masopust; jinde zapsán „koflík se sedlákem se sekerou“, „s mužem s halapartnou“, „s bubeníkem“ (v Hoře), koflík „na způsob Bacchusa“, „na způsob slona“, „na způsob kohouta“, „na způsob hlemýždě“, koflík „na způsob kněžny neb krále udělaný“; dosti zhusta píše se o koflíku „na způsob panny“; jeden nich také „koflík bez víka na způsob panny s mlejnkem a zvonečkem“. Skutečný pohár „pannu“ viz v Umělecko-průmysl. museum a obraz poháru s vojákem, reprodukován z inventáře Lobkovického, ohledej v Koulových Památkách uměl. průmyslu. R. 1593 Václav Gamaryt z Rovin měl „koflík s přikryvadlem, na vrchu Salvator udělaný“. Onomu koflíku na způsob hlemýždě říkali v Praze „šnek“ Přečasto čte se o koflicích s jelínkem. R. 1549 má i Kubeš v Domažlicích pěknou „stříbrnici s jelínkem“, také nešťastný hofrychtěť Fikar z Vratu míval „číšku stříbrnou, na níž jelínek“.

Byly také koflíky „s ovocem“, „s hroznem vinným“ (r. 1608 vážil 37 lotů) a jako podivnost lze uvést z Prahy koflík „s mlejnkem větrným“ (r. 1608 vážil 15 lotů) a z Moravy „konvičku co lucernu“.

Zevrubnějších popisů, z nichž by habitus parádních koflíků byl patrn zcela světle, jest velmi poskrovnu. Jediná z těch řídkých zpráv stůj tu. V Praze kdys v druhé půli XVI. věku je spor o „koflík velký na způsob hrušky, stříbrný pozlacený, s přikryvadlem, na němž tři jablíčka pozlacená, spodek z taženého stříbra pletený, držadlo mezi hruškou a dnem na způsob štěpu

udělané, okolo něhož se prut točí a na tom prutu čtyři hrušky, dvě okolo toho štípků visí a dvě ze spod na dně leží“. Koflík ten byl Pavla Žďárského z Kosmačova a cenili ho ve 20 kopách českých. Tot' našich 800 korun.

Z toho výpisu již dobře patrné, že takového způsobu koflík byl na podívanou a ne pro pití; vždyť nehrubě bylo možno pohodlně ho popadnouti, aby člověk nepocuchal listy, štípek, hrušky, trní!

I veliké koflíky bývaly, jakož řečeno, dvojité, skladité, totiž byly oba stejné podoby, oba měly svou kupu, nohu, podstavec, ale jedna kupa přikryla druhou, jeden kalich byl druhému přikryvadlem, jak toho obrázek v Norimberská kronice, kdež drží český král jakožto číšník skladitý pohár, zdobený dekorem vejčitým. V příčině názvoslovné stojí za zmínku, že pražská kniha (č. 1208, 132) právě takový koflík zove vlastně kredencem. Stojí tu psáno „koflík, dva do sebe vcházející, jinak kredenc“. Veliké stříbrné korbely vážily i 5 hřiven.

Při pohárech na podívanou dosti záhy objevuje se u nás tak jako jinde ten způsob, že kupa, která tvoří jádro nádoby, pořizována z jiné drahé látky než ze zlata a stříbra. Ten způsob stal se obecným za Rudolfa a potrvál za celé XVII. století. Vyřezávali kupu z jaspisu, z malachitu, brali za kupu „skořípky“ mořské, perleť, kost slonovou. Četli jsme i o koflíku „z jednorozcovy kosti stříbrem obloženém“. Zvláště křišťál oblibován k tomu konci, aby z něho vyrobili kupu. Je zajímavé dovědět se, kterak z rozkazu královského sama komora sháněla v době Rudolfové po Čechách křišťál. Leckdo obdržel od krále list, aby sbíral kdekoli křišťál, české perly, drahé kamení, král že rád odkoupí; neodkoupí-li, smí sběratel prodati jinam – však velikých křišťálů nesměl prodati, než drobné. Veliké kusy musily do komory královny. Z velikých kusů právě řezány kupy a sklenice.

Zvláštní oněm dobám také vkus byl, že na místě kupy posluhovaly některé produkty exotické. Takž robeny číše z kokosových a indických ořechů. Pro příklad čteme, že lounský primas Matiaš Kolínský († 1576) měl indický ořech s přikryvadlem stříbrným, a v Praze Nové r. 1592 zapsán u Martina Masopusta též takový pohár z ořechu indického a na něm byl sv. Václav, mající v štítu dvě lympe. Sixt z Ottersdorfu měl „vořech indický v stříbře, vysokým pěkným dílem fasovaný, s přikryvadlem pozlaceným a zeleným špicem na způsob trní“.

Též z „muškátové kulky“, z „muškátové matky“ koflíky našli jsme, a nejedno pštroší vejce v zlatě nebo v stříbře zasazené sloužilo za parádní koflík. Tehda byly zámořské věci daleko

vzácnější nežli dnes, tehda ještě s námahou brázdily španělské a portugalské lodi širá moře a vše, co přivezly, bylo vzácné nebo aspoň velmi zajímavé.

Malé číše a koflíky bývaly bez nohy, s nohou i na třech nožičkách. Ale často se přiházelo, že byly i malé koflíky nikoliv prosté. Byly komplikované, skladité. Takž vyskytl se r. 1592 „koflíček stříbrný pozlacený co šal, ten se na tré rozjímá a v něm jsou čtyři články!“ V Praze r. 1524 našli jsme „šest číší stříbrných, jedno do druhého vchází a s hnízdem ze spod i svrchu pozlaceným“. Sladovník Rudner měl r. 1609 koflíček „v způsob sklenice kadeřavý“. Jiná prostá číše jest zapsána slovem žejdlík stříbrný na způsob džbánu (r. 1612); jiná r. 1550 měla podobu konvice.

Skvostné číše chovány v pouzdrech, což na konec také dotčeno bud'. V Jindřichově Hradci dostal soustružník roku 1583 od pouzdra na stříbrný šál 5 grošů.

Můžeme o číších skončiti. Znalci nepodivují se ani velikosti zachovaných objektů, ani drahosti kamenů, jich obratnému zasazení, brusu – praví znalci mívají potěšení z obsahu uměleckého, který se zračí v oněch starodávných klenotech, v kráse a souladu jich formy a v harmonii barev. Slohová forma jest v XVI. století u nás dlouho gotická anebo míchaná s renaissancí. V Itálii už Michal Angelo připravoval bujnou fantasií a vysokým svým uměním baroko – avšak u nás ještě panovala dlouho po tom gotika, věru naše gotika, kterou zapudila vítězná renesance.

Nápodobně v umění drobném. Z nejstarších příkladů čisté a úplné renesance u nás je Kádovský kalich z r. 1528, jež chová zdejší umělecko-průmyslové museum. Než ještě dlouho skládali zlatníci slohem starým i novým (kterýž tou dobou v Itálii překročil mužný věk), všecko pomíchaně, skládali dle všelijakých předloh. Od polovice XVI. století začnou u nás panovati barokní tvary. Obyčejně se vykládá, že ornament, jímž přepřínováno, stal se těžkým, neohrabaným, že zničil krásu profilu. Pravda, ozdoby tepané a lité jsou mohutnější, pracovalo se na patrný dojem – ale baroko našlo v našich časech spravedlivé zastance, a proto dobře dí Chytil ve své rozpravě o průmyslu uměleckém na retrosp. výstavě, že baroční umělec zlatnický a jiný nehonil se po efektě hrubém, a že smysl pro působivost formy nikoliv neztracen. Vždy zůstaly rozměry celku s detailem bohatě ornamentovaným v estetickém poměru, a vůbec v XVI. stol. dostoupil uměl. průmysl zlatnický vrcholu. Zvláště v Praze a v Hoře byli výteční jeho representanté.

Od půlky XVII. století a zvláště v XVIII. věku bylo nádobí k pití skrovnější, přestalo býtí parádním. Nepíjelo se tou měrou jako druhdy. Rozkošní lidé hleděli si více kuchyně. Místo nádherných kredenců zaujaly přístroje na kávu a čokoládu.

Podle číší už v nejstarších městských zápisech XIV. století vyskytují se z drahocenného přístroje stolního stříbrné lžice. V XV. věku vyskytují se v domácnostech českých lžice fládrové, stříbrem kované či obložené. V století následujícím stříbrné lžice byly tepané nebo lité. Někdy bývalo jen držadlo čili „zásada“ nebo „nákončí“ stříbrné a pozlatité čili stříbrem kované, obložené a v starší době podivně krátké. V XVI. věku jsou krátké lžice podle dlouhých. Zachovaly se též lžice překládací, které bylo lze nositi v měšci. V zápisech XVI. věku je čím dál více lžic drahocenných. Naskytují se lžice se stříbrnými držadly a tkaničkami (r. 1545), pět kusů za kopu 37 grošů českých; jiné „s obrázky pozlatitými“ (rok 1543); lžice s pozlacenými makovičkami (r. 1584) u pražského dřevaře Vostrovského. Pražský písař Pretlík (1583) jídal lžicemi stříbrnými „se lvíčky pozlacenými“, na 12 lžicích jeho bylo vyryto kombinované znamení FM a obraz sv. Floriana. Pretlík slul totiž Florian. Korálek, pražský měšťan, měl koncem věku lžice s točenými držadly a pozlacenými erby, 16 lžic stříbrných s apoštoly, jednu perlovou se stříbrnou násadou, jinou akštejnovou (jantar) v zlatě a tři lžice stříbrné se struhadlem na jazyk. Lžice fládrové nepřestaly ani do konce XVI. věku. R. 1600 zapsány v Praze také „lžice turecké“. Byly lžice též s nápisy. V pražském Umělecko-průmyslovém museu ukazují lžici s nápisem: „Sigmunt Stelicze daroval ty ližice.“ Sprostné lžice dělány ze dřeva i z rohu.

Také nože bývaly se stříbrným nákončím; pekař Lukáš Horský za Týnem v Praze měl r. 1570 šest nožů se stříbrnými „čepičkami“; tedy i tu dosvědčuje se dostatečná fantazie umělcova. R. 1598 bylo v Praze oceněno 12 nožů se stříbrným nákončím v pouzdře po půl tolaru.

Při hodokvase ode dávna užívali vidlice. Bývala po kolik věků na stole vidlice jen jediná, veliká, dvojzubá. Bývala na míse hlavní, odkudž si hosté podávali kusy. Na svém pak talíři vedli zápas s jídlem za pomoci nožů, lžic a prstů. Proto před hody a po nich bývalo mytí z měděnic a okřínů. Ona veliká vidlice pořizena byla často z materie vzácné. Nalezli jsme r. 1543 na zámku Vlašimi vidličky zlaté, na kterých byl na konci turkus vysázený.

Teprve as koncem XVI. stol. začali užívatí vidliček drobných při každém talíři, jako my činíme. Novota přišla prý z orientu.

V orientě pokusy o vidličky byly již starodávné. Jsou o tom doklady již z r. 1071, že nějaká paní v Cařihradě tak změkčila byla, že jídel nedotýkala se rukou nežli jakýmsi vidličkami. Ušlechtilý způsob dotčené paní zůstal v knihách poznamenán jako věc podivná. Ale ještě koncem XV. věku byl podiv nad tím i posměšek, když někdo pokusil se o čistější pomoc vidliček. Známá historická anekdota z r. 1490 o vévodkyni italské, kteráž užívši „instrumentum“ místo ruky při jídle, trestem božím byla stížena, všecko tělo se jí nakazilo a rozpadlo. Tomu, jenž vidličky z Itálie přinesl do Anglie, nadávali furcifer. Francouzské obrázky svědčí, že ještě na počátku XVI. věku jídali v předních společnostech bez vidlic. Vidličky ve sbírkách Louvrů ze XVI. věku jsou dvojnohé a jen na veliké kusy – tedy pro celý stůl a nikoli pro jednotlivce. Na všecken způsob stalo se užívání vidliček teprve koncem XVI. věku všude obecným; před tím to byla vzácnost.

V našich inventářích zapsány jsou vidličky stříbrné v XVI. stol. leckdy – ale vždy jen po jednom kuse při množství lžic. První počet rovnoprávný lžic a vidlic pochází (pokud víme) z r. 1592. Měl Jan starší z Valdštyňa 24 lžice a 24 vidličky. U povědomého generalissima Valdštyňa spočítáno však nepoměrným počtem 368 lžic stříbrných a 157 vidliček. Ale toť zajímavá věc. Dávno prve, nežli drobná vidlička stala se samostatným kusem nádobí stolního, dostala se do podruží ke lžici. V inventáři Karla V., krále francouzského, r. 1379 jest zapsána lžice, která má na druhém konci vidličku! A u nás vyskytují se „lžice vidličnaté“ r. 1478. Kateřina Měšečnickova, Pražanka, tehda nechala po sobě 6 lžiček vidličnatých. Zajisté byly tedy již v konci XV. století povědomy a užívány. R. 1569 ceněno deset prostých lžic „vidličných“ za 4 groše.

Na konec o nádobí z drahých kovů nelze nezmíniti se o slánkách čili „solničkách“ nádherných, které se vyskytují tu a tam v inventářích měšťanských. Byly „tříhranné“, na způsob misek, „na nožičkách“, „vysoké na sloupkách“, „pozlacené, krom, kde se klade sůl, tu bílé“ a jiné všelijaké. Jednu jsme našli podivnou: byla „na způsob hodinek s přikryvadlem pozlaceným“. K obyčejné potřebě měšťané užívali slánek cínových.

Talířů a misek s erby stříbrných našli jsme znamenitější počet jen u stavů vyšších, u měšťanů ne tak. R. 1608 zastavil Adam Slavata 12 talířů stříbrných, které vážily 6 liber 4 loty, lot počítajíc za 40 gr. To na poznanou cenu a velikosti talíře panského.

Cínového nádobí, čili, jak říkali v starší době, „čistcového“ nádobí mívali naši předkové z míry mnoho. V inventářích počítá se ho na centnéře. Půl třetího, tři centnéře nádobí i v městech venkovských byl počet nevzácný. Mikuláš z Vorličné, pražský obchodník s plátnem,

měl v druhé půli XVI. století na 6 centů cínového nádobí! Libru cínu počítali od počátku XVI. století až přes polovici věku po 6 groších míšeňských. Libru mosazi a mědi po čtyřech. Roku 1590 byl cent cínu za 16 kop, libra po 7 groších.

Cín mívali po jarmarách, mívali ho k sprosté: službě denní, ale věci z něho bývaly také na odív. Čteteť r. 1607 v Praze, že „okolo vši světnice cínového nádobí plno“ bylo. Stálo tedy na římsách a mřežích kolem kol.

A v příčině takového nádobí byl cínař nebo ciniř umělec, jiným rovný. Všaktě v Hoře Kutné, kde zlatnictví kvetlo ode dávna, nevzpírali se zlatníci míti spolu s konváři stejné starší cechmistry a byli tudy v cechu spolubratry. Hrubý, měkký materiál ovšem neposkytoval cínaři možnosti, aby ukázal tolik umění jako zlatník, ale český cínař obstál, pokud zříme na jeho pracích, dosavad zachovaných, velmi čestně. A zachovalo se kusů dosti, poněvadž nedrahý materiál byl těm dílům poněkud záchranou, ač nelze neříci, že snadný ten materiál sváděl k přetvořování.

Cínové byly nejprve talíře, jichž užíváno vůbec a všude. Počítali je na „pouzdra“. Zapisují se totiž „dvě, tři pouzdra talěrů“. Družina talěrů cínových byla v XVI. století již rozmanitá. Byly talíře i „chlebné“, „misky mělké pro sýr“, „pláty k rybám“, misky „vaječné“, „misky šálešné pro chřen“, „pláty na pučálku“, „misky k vomáčkám“ (r. 1611), „šály na ovoce“, „mísy na koláče“, talíře „k pečitému“. Jednou jsme našli i „talíř cínový, jak na něm mísa velká stává s jídlem“. Byly mísy i o 10 librách. Alchymista Korálek měl v konec XVI. věku 196 cínových mis!

Ozdoba talířů byla rytá. Ryté byly ornamenty rostlinné i figurální. Také „merky“ a „erby“ měšťanských šlechticů ryly se na ně. Cínař v Hradci Jindřichově ryl roku 1564 na 82 kusů růže po půl druhém penízi. R. 1607 platí se mu za vyrývání kotve na cínové nádobí některá kopa.

Kromě talířů robil cínař ozdobné „necičky pro máslo“, „štandy stolní pro víno“. Takové kusy již měly ozdobu plastickou, profilovaný okrajek, plastické nohy, vypouklé krytí.

Rovnou míru co do počtu drží s talíři konvice. Těch bývala v kde které onačejší domácnosti síla nepodobná k víře. Formou byly to konvice s řápkem, hubatky na pití, korbely s obroučky plastickými. Největší byly mimo konvice cejchovní konvice „poselací“; nejmenší „konvičky dětinské s řápkem“.

Zvláštní jméno konvicím českým nalezi jsme jen v století XV. Nějakým konvicím říkano Mandaleny. Z kusých výpisů archivních vysvítá, že byly větší – na pintu i půl druhé pinty, a některá že byla „hranatá, puklatá“. Úzké nádoby cínové, válcovité, na řemenech visuté, sluly „flašky“. Farář na Kaňku měl r. 1506 flaši za 52 groše a řemen k ní za 17 grošů. Jeden oblíbený druh byla flaše točitá v kruh. Flaše bývaly obyčejně „v pouzdře“. Bylo v jednom pouzdře i pět flaší. I při těchto nádobách nejobyčejnější zdobou byla rytina v čele narýsovaná. Těm rytbám bývá někdy jméno „tlačených obrazů“. Jakkoli se zdá, že plastické zdoby byly oblíbeny spíše při církevním cínařství nežli v světském, přec dosti zhusta čítáš o konvicích „se lvem“, „s tatrmanem“ nebo s jinačí figurou. R. 1524 nalezi jsme konve „s růžemi“. Železník pražský Kirchmajer v době Rudolfově měl mimo jiné kusy cínové „konvici s maňasy havířskými rozličnými“; a v Náchodě paní Cetenská měla r. 1555 „velikú flašku s erby“. Patrně byly tyto plastické kusy nahoře na víku nebo na konci držadla. Také nožičky, měla-li baňka nebo hubatka jaké, bývaly modelovány v drápky zvířecí.

I cínové slánky bývaly ozdobně profilovány. Nalezi jsme r. 1568 jednu cínovou slánku dokonce i malovanou.

Cínaři mívali také humor. Dosti často čteš v inventářích o cínové žábě. Dlouho nevěděli jsem, co s ní. V posléz najdu v kšaftě slovo „žába k vejším“. Kterak cínař sformoval žabu, aby byla držadlem vajec, nevím.

Z největších prací cínařských v české domácnosti bylo umyvadlo s kohoutkem jedním i s třemi. I na umyvadlech bylo znáti přepych. Četli jsme o cínových umyvadlech rytých, zlacených, ano i malovaných čili „barvami vynášených“. R. 1517 měl kdosi v Praze umyvadlo „o dvou makovicích“ – tedy se zdobou plastickou. Stříbrná umyvadla najdeš v inventářích panských.

Z mosazi, mědi a bronzu na luxus domovitý byly dělány nejprve svícny visuté. Byly svícny i o dvanácti cívkách. Že cívky byly od mosazníka čili „rodšmída“ mistrně pořizeny, kdož by pochyboval, čta v inventářích o svícnech „skladitých“, „s kozlovou hlavou“, „a ochechulí“ čili Sirenou, a s Melusínou, kterou jsme našli ještě r. 1659 v Litomyšli na svícnu. Rodšmíd dělával z mosazi též „víru“, nádobu, která, jsouc plna horkou vodou či uhlím, kladla se na stole pod mísy, aby jídla zůstávala teplá. Víra byla kruhovitá, proto slula i „kruhem pod mísy“ a v inventáři fary prachatické „věncem“; byla i formy hvězdovité; tušíme, když ji zapisovali v inventářích pilně jakožto cenný kus, že byla provedena mimo řemeslnost i umělecky. Dosavad stává víra na panských stolech pěkně připravená. Byly víry také železné.

Kromě „věnců“ nejobyčejnější práce řemeslníků mosazníků, kotlářů a vůbec rodšmidův byly všelijaké hrnce, měděnice a jiné duté nádoby. U Matysa, kotláře v Litomyšli r. 1563 spočítali jsme 33 kotle, hrnců do kamen 52, k pálenému vínu 5, hrnců s ušima 11, kotlíků k rybám 86, kotlů s kruhy 17, malé hrnce s uchy 3, měděnců 9, flaší měděných šest, konví měděných dvě, „hrníčků, co vodu vybírají“ 31. V té rozmanitosti sprostného nádobí kuchyňského je patrn jistý přepych.

Při měděnicích, v nichž mývali sobě lidé ruce zvláště po jídle, bývala nalévadla plasticky zdobená i rytecky, rovně tak jako při cínovém nádobí. Roku 1612 našli jsme u Doroty Radnické v Praze měděnou vanu čili lázničku, při níž byl „vasrkunst mosazný“.

V inventářích zhusta zapisovány hmoždíře. Při tehdejší překořeňované kuchyni byl hmoždíř asi velmi platným nádobím. Rodšmid i kotlář snažili se ho proto pěkně dekorovati. Podle nich rovně tak vedl si i zvonář, kdykoli bylo mu líti hmoždíř do české domácnosti. Viděti to na hmoždíři ze zvonoviny pořízeném a ve sbírkách Uměl.-průmysl. musea praž. vystaveném. Jsou na něm reliefní andělíčkové kolem do kola, kontur poněkud mdlých, a nápis: „Jakub Anna“ zdá se ukazovati k tomu, že pan Jakub podaroval paní Annu kuchyňským hmoždířem parádním při své svatbě.

Kovolijci a rodšmidi i tak prosaickou věc, jako jsou váhy, snažili se zušlechtiti uměleckým způsobem. Tou příčinou odkazujeme na hřidel váhový, zavěšený mezi věcmi cínovými sbírek mus. Umělecko-průmyslového v Praze. Dotčený hřidel jest mosazný a postříbřený. Je to pražská práce z r. 1607, bohatě vykrajovaná a na plochách rýsovaná vkusně. K takové nádherné váze vizte v Městském museum rovně umělecky cenná závaží bronzová, zdobená dvěma poprsími.

Umělecky provedené žehličky pocházejí teprv z druhé pol. XVII. století. Jednu vkusnou bronzovou žehličku pražské práce ukazuje Umělecko-prům. museum pražské.

Na jednu drobnou věc, kterou rodšmidové pro domácí potřebu robívali, na konec zapomenouti nesmíme. Jsou to baňky a pušťadla. V oněch dobách plýtvali krví velmi chutě a pravidelně. Na to byly baňky a pušťadla. Malé ty nástroje nestály by v tomto článku za řeč, kdybychom nebyli přesvědčeni, že i ty drobotiny mosazné snažil se řemeslník ornamenty rytými i plastickými zušlechtiti, nevěda tehda ještě o tom, že v každé rýze, mezi každým reliéfem mohla býti peleš bacillů otravných. Dnešní chirurgus jistě by neužil těch baněk a pušťadel, která tak hojně jsou v našich inventářích zapisována.

Zámečník staročeský býval umělec a přes železný, neválcový kov, z něhož pracoval, nejedno dílo jeho bylo tak vystrojeno umělecky, že slušná je přivtělení k věcem přepychu české domácnosti. V ohni a s podivuhodnou trpělivostí nutil zámečnický umělec svou nepodajnou materii ve formy až neuvěřitelné jemnosti, nutil ji v ornament rostlinný, v bujný ornament lineární, zámečník sekal, tepal, protloukával kov svůj drsný, ale poctivě pevný, tak dovedně, že ne jeden kus dosud zachovaný je zajímavou zdobou sbírek uměleckých.

Při zámku snažil se zámečník osvědčiti svoje umění na obale plechovém. Ale nepřestával na ozdobách tepaných a prosekaných: přičiniv nesnadnou technikou železu vděčnou formu, uznával železo za hodno, aby sloučilo se s kovy dražšími. Takž nalezi jsme v zápisech zámky železné postříbřené, počišťované čili cínované, zlacené – ba i malované. Též panty, rukávy na dveřích bývaly ozdobná práce zámečnická, sličně vykrajovaná, cínovaná i stříbřená. R. 1583 cení se pěkný zámek „počišťovaný“ za kopu 15 grošů, pár pantů počišťovaných za kopu.

Při truhlicích, které mívaly v domácnostech starých větší úlohu nežli dnes, nepřestával zámečník svůj důvtip dokazovati v umělém složení truhličných zámeků, aby truhla byla nevydobytá, alebrž i tu snažil se na římsy, na pantech, petlicích, kování, rukojeti sděliti na pohled sličné zdobu. Což to byl vkus, jakým zhotovil zámečník ony dvě veliké truhly zemských desk moravských! Anebo popatřte na kasetu pardubickou, chovanou ve sbírkách Uměl.-průmysl. musea v Praze. Po předu jejím jsou vyřezaní gryfové a zád' je všecka na železe zmalovaná. Je to železný kus, ale k přepychu náleží zajisté. Samostatnými kusy dobré práce zámečnické byly mříže u schodů, na mazhauzech čili předsíních, v oknech, a mříže „pod kamny“ čili „v prsku“. Mříže bývaly umělecké kusy dovedného skládání. Zámečník proplétal a splétal „štaf“ železný jeden s druhým, obvíjel a provlékal prut prutem v souměrný celek, a na to připínal železné květy a listy. O mřížích čteš dosti často v inventářích, stály tedy za popis a pamět. Rokycanským dělal plzeňský zámečník Balcar r. 1584 mříž do okna za 15 kop. Byla tedy nákladná. V Hradci Jindřichově dělal zámečník r. 1572 mříž k epitafium za 20 kop; mříž k studni zhotovil zámečník r. 1610 za 12 kop, při čemž se z oučtů dovídáme, že byla malována; platíť se za „zlato k studnici“ 4 kopy a Tomassovi, malíři „od studně malování“ 100 kop. Soudíme, že mříže vůbec byly malovány.

Starodávný zámečník nevyhýbal se práci nejdrobnější. Nacházíme v knihách hustě zmínky o železných svícnech a kratiknotech, jimž říkali v Hoře pěkně „skřípečky“ a jinde „utěradla“, ba čítáme i o železných prstenech a náušnicích. Veliký prsten železný černý, v Praze vykopaný a

Městskému museum darovaný, i náušnice železná, sličně asi ze šesti kousků složená, v témž museum chovaná, světle dokazují, že neměl zámečník hrubou ruku.

Také parádní klece na ptáky bývají zapisovány jakožto cenná věc; některou klec architektonickým způsobem budoval mosazník (klece struněné), jinou zámečník. Chov ptáků v bytech je starodávný; viděli jsme klec s papouškem již v rejhradské knize z r. 1320. A v starobylých receptech čítáš, kterak vychovávat i hojiti pěnkvavý nebo jiné ptáky. V klecích mívali skřivany, slavíky, hrdličky, papoušky, straky i sojky. Také jinou zvěř hostili naši předkové v klecích – turnovský soused Kosař († 1625) míval veverku a klec její, jakožto cennou, dal psáti v inventář pro dědice.

Na konci o železných dílech bud'těž čtoucímu představeni zajímaví pracovníci šestnáctého věku. Míjíme novokřtěnce moravské. Z doby krále Ferdinanda I., zvláště po bouřce r. 1547, není v archivě místodržitelství snad ni jedné knihy missivní, aby v ní nebyl mandát proti novokřtěncům. Byla to sekta, kteráž by pro svůj kommunismus i dnes, v době poněkud liberálnější, měla potíže s vrchností, natož před třemi věky! A hle! Stavové moravští nikdež nedopustili utiskovati novokřtěncův, poněvadž byli dovední řemeslníci, vynikající daleko nad obyčejné dělníky. V oučtech jindřichohradeckých důkaz, že od roku 1581–1583 několikrát byli novokřtěnci i na panství katolických pánů hradeckých z „Niklšpurka“ (Mikulov) k práci voláni! Je zajímavé, že práce jejich vyskytují se i v pražských domech, a to právě pod vlastním jménem novokřtěncův. Z toho zřejmo jedno, že novokřtěnci zmožili se na vývoz, a druhé, že jejich díla byla rázovitá, slujitě speciálně díla „novokřtěnská“ nebo taurarská, dle německého jména novokřtěnců (Täufer). Při železe shledali jsme podle „nydrlantských nožů“ nože „novokřtěnské“ a „krátce novokřtěnské“ v Praze r. 1583 u Floriana Pretlíka, ale v keramice poznáme novokřtěnské kusy umělecké.

Slavné české sklo dostalo se na světový trh teprve XVII. věku. Nespádaly by produkty jeho tedy do tohoto přehledu. Ale to přec uznanou pravdou, že sklo české, nežli dospělo k té hutnosti, tvrdosti, lesku a průhlednosti čisté, kterouž vyniklo i nad skla staroslavnější (benátská), mělo začátky dávnější; vždyť materiál tu byl odjakživa, dělati sklo nebylo tajností, a když císařští řezáči za Rudolfa II. jali se řezati sklo české rovně tak jako křišťál, bylo zajisté onoho času sklo naše už tak tvrdé a vhodné, že se mohli na ně odvážiti brusiči svými koly. Jiná souvěká skla byla by té techniky nesnesla.

Znalci tvrdí, že starší sklo české jest rovně tak mdlé jako německé. I zdobí jeho všecky byly stejny jako na sklech německých; byly to na sklenicích zdobí ploché, mělká rýsování

figurálná nebo rostlinná, na obrubách přimočarný dekor, na některé sklenici erb; též byly sklenice malovány, emailovými barvami pokládány. Pražský Krimiller měl na sklenice „lazaaur k malování a rýsování dobrý“.

Německé malby na sklenicích pokládají se za bezcenné po stránce umělecké.[6] Dejme tomu, že naše české nejsou lepší – ale pro dobu XVI. století jsou sklenice rýsované a malované v našich domácnostech (a v cizině bezpochyby stejně tak) přece jen přepych, jsou věc cenná, dobře v knihách zapisovaná.

Toť se ví, že podle českého skla mívali z přepychu naši lidé i sklo benátské, které jim obchodníci sem dováželi. Kdyby nebyly ty filigranské sklenice benátské, útlé, sličné, čisté, zapsány v pramenech našich vedle hrubší práce domácí, pověděla by nám o benátském skle pražská Sára, vyznávající r. 1508 v soudě „na desatero božích přikázání, když soud židovský držán byl, že vynesla z komory před ten soud mimo jiné věci i tři truhly skla též benátského“.

Jináče přes tu chvíli nalezněš v inventářích zmínky o sklenicích benátských dražších nebo lacinějších, zelených.

Ať bylo české dílo, ať cizí, od r. 1526, kdy jsme našli první sklenici v českém bytě, leckteří měšťané dopřáli si toho přepychu, že k zlatitým a stříbrným koflíkům nebo jiným domovitým kovovým drobnostem pořizovali sobě skleněné. Tu (r. 1537) čteš o „sklenici se zlatú patkú“, tu zase o „kouli sklenné“, při níž jablíčko stříbrné; r. 1551 odkazuje bakalář Šimon od Hájků (za Betlémem) mistrům do Veliké kolleje „čiši sklennou s přikryvadlem“; v Mělníce r. 1579 chlubí se kdosi sklenicí, na kteréž byla „panna věnec držící“. R. 1573 má Pavel Žipanský z Dražice, měšťan pražský, sklenic křišťálových a jiných pozlacených sklenných 205! Touž dobou u Marty Kakasky v Praze bylo „sklenic všelijakých na policech“ mnoho; též tak zaznamenává kniha o domě Jeronýma Popicara z Popic a jiných pražských lidí.

Touž dobou (r. 1573) také skleněné „medaje“ a skleněné svícny, skelná „umbrakula“ – stinidla – se uvádějí v pramenech, a doktor Bann z Fenixfeldu, sekretář při komoře české († 1596), měl již nádhernou skleněnou lucernu nad lůžkem. Do konce století nově přibývají k skelným věcem džbánky skelné, obyčejně cínem obložené, a „sklenice doktorské“, které byly v „ošitkách“.

Jakož praveno, v době Rudolfově, kdy oblíbeno bylo křišťály řezati, užito techniky brusičské na sklo černé, kteréž odtud došlo slávy na trzích cizích. Čítáme-li před tím o sklenicích „s pannou“, „s bílým merhováním“ (t. j. šachováním), „a obrazem“, to budou ještě sklenice

staršího způsobu domácího, jakmile se ti objeví sklenice broušené a řezané, tot' nový způsob. Tu již vystupují „české sklenice“ po bok jiným cizím a nejlepším: našeho skla rázovitost jest poznána a dokumentována slovem „české sklenice“.

U pražských sklenářů sklenic dost. Sklenář Mikuláš Teyfl u Zlatého kříže v Praze († 1617) měl „sklenice s hady“ po 48 krejcarech, sklenice s „obroučky“, „veliké rohaté sklenice“, „prosté české sklenice“, sklenice „s písťalou“, „české sklenice s knoflíčky“, jichž kopa oceněna za 2 zl. rýnské – malovaná sklenice byla za 4 krejcarey – sklenice „s růžičkami“, „s košíčkem“; řezané sklenice s hady (malé po 1 zl., velké po pěti rýnských), „hranaté“, „dlouhé“, „duplované s hady“, „sklenice na kvítí“, „flaše se šroubky“, „šify sklenné“ a jiné všelijaké starého i nového českého díla. Písař deseti soudců Pretlík měl r. 1583 i nějaké „sklenice pletené“.

Zajímavost sháněti počet a cenu sklenic v panských počtech jindřichohradeckých. R. 1575 připomínají se 3 velké sklenice s erby po 12 groších českých. Pak dlouho nic. Zatím vzrostla ve vřkolu (hut' v Dobré Vodě, hut' Rožmberská) výroba českých sklenic tou velikou měrou, že r. 1591 k svatbě mohli z Dobré Vody objednat 185 „bílých“ sklenic po 1 groši a 50 „velkých“ sklenic po 3 krejcarech. Potom r. 1596 k pohřbu pana Joachyma dva poslové přinesli z huti Rožmberské půl šesté kopy sklenic „bílých“ za 2 kopy 25 grošů. To byly sklenice už zboží sprostné. Krásné vzory broušených sklenic viz ve sbírkách Uměl.-prům. musea v Praze.

Křišťál, dražší a vzácnější nežli jakékoli sklo, nebyl u našich předků vzácností. Koflíky křišťálové a stříbrem obložené jsme našli již v inventářích husitské doby. Takové kusy drahé a cenné mívali i venkovští měšťané. V Plzni na příklad r. 1546 Barbora Kroupová zanechala po sobě „sklenice křišťálové“ dvě. Nalezli jsme po domech i celé kusy křišťálů.

Ovšem ať nikdo nemyslí, že měšťanské domy oplývaly takovými věcmi křišťálovými. Vždyť ani u panstva v tom nepřepínali. Vzpomínáme jen toho psaní z r. 1558, jímž hejtman na zámku jindřichohradeckém, Šťastný z Pleší, svému pánu Joachymovi stran vzácné návštěvy „říšských knížat“ praví: „Poněvadž tak znamenité pány ráčíte chtítí míti, račte rozkázati nějakých křišťálových sklenic koupiti, nebo zde žádných není“. Pěkná křišťálová sklenice byla věc drahá, a není dobře domnívati se, že naši předkové neumívali ceniti onoho umění, kteréž se na takovém díle jevilo. Chceť paní Johanna Pruskovská, rozená Kaplířka, r. 1624 od žida za škodu na křišťálové řezané sklenici učiněnou, dva tisíce zlatých rýnských! Tot' tolik peněz, za kolik bylo lze tehdy koupiti dům tak valný jako Platýz!

České nádoby křišťálové rozmanitých forem a funkcí byly chloubou v retrospektivní výstavě jubilejní. Odtud reprodukovány některé misky, lodičky, sklenky ryté, hraněné a diamantem broušené se zlatým roubením a jiným dekorem v Chytilově Výběru i v Koulových Památkách.

V přepychu starodávných domácností vyskytuje se velmi často alabastr. Té hmoty vděčně chopil se tehdejší umělecký průmysl rád, bylo na ní snadné řezání. Nalezli jsme džbánky, slánky, svícny alabastrové; „fľašky alabastrové s pozlatitými obroučky“, „hrušky“ alabastrové; zhusta se ti vyskytne řezaný obraz alabastrový, boží umučení, některá soška posvátná nebo symbolická, „andělíček stojatý“; i genry, jako tatrmánci, tatrmánek s dětmi. Katoličtí měšťané rádi zdobívali veliké světnice oltáříky, a ty byly řezány z alabastru.

Z jantaru mívali naši měšťané spíš jen drobnou parádu, růžence a jiné maličkosti. V retrospektivní výstavě pražské viděli jsme však i jantarový svícen.

V uměleckém průmyslu kvete u nás v XVI. století hrnčířství, keramika, jejíž svérázná samostatná tvorba zasahuje do konce XV. věku. Začátky byly ovšem daleko starší. Pokud víme, nejdříve ukazoval řemeslný umělec keramický svoji dovednost na dlažičkách. Povědomé dlažičky zvíčkové s figurami a listovím jsou z XIII. věku. V XV. věku konečně došlo na plastické provedení i dutých nádob, dosud – jak se zdá – jen rýsovaných. Na hrncích v Praze vykopaných, pochodicích asi z roku 1500, pozorovati první plastické zdoby, okrasy malinové. Naši hrnčíři tou dobou již umějí pilně a dovedně polévati svoje výrobky barevnými glejty, a co do plastiky roste a bujní jím fantasie. Vzory měli. Z Italie, kde vznikla rovně teprv v druhé polovici XV. věku proslavená majolika vlaská (Robbia † 1480), hned po jejím narození k nám pilně voženo bylo keramické zboží benátské, a cizí pěkné mísy malované zajisté sváděly naše řemeslníky, třebať neměli hlíny hned příhodné k fayenci a k majolice, aby tu českou hlínu nějak kloudně sformovali v ozdobnější šálce, energicky profilované džbánky, baňky, v plastické kachle. Mísy „vlaské“, „benátské hliněné malované i bílé“ vyskytují se v XVI. věku v Čechách všude po venkově. Nalezli jsme je r. 1552 v kšaftech města Ronova; v Praze na podiv mnoho malovaných mis benátských vyrojilo se do inventářů doby Rudolfovy. Obchodník s železem a cínem Kychmajer měl benátských mis patnáct! Ludvík Korálek, měšťan pražský, měl do r. 1599 vlaských mis jeden „tucen“.

Také český hrnčíř čipernější snažil se vyrobiti mísy oku vděčné a parádnější. Velikou mísu malovanou našli jsme již r. 1505 u pekařky Maruše Michalové, sousedky v Litomyšli. U nebohaté pekařky jistě to nebyla drahocenná mísa benátská, byla to mísa díla domácího,

ovšem již mísa z přepychu malovaná. Takové české mísy a misky namanou se ti v pozdějších létech dosti zhusta. V Stříbře zůstaly po měšťanu Váňovi bakaláři i misky křenové „barvou malované“.

V druhé půlce XVI. století oblíbily si naše hospodyně stavěti ve světnici české hliněné talíře podle cínových na římsy, které zdobily pokoj kolem kol. U paní Lidmily Vlaverynové v Novém Městě pražském r. 1615 spočetli jsme takových talířů na zelených „křímсах“ dvacet.

Z retrospektivní výstavy pražské víme, že byl na českých talířích a misách glejt hnědý, zelený, modrý, a že ornament je zdobil rostlinný. V uměl. prům. sbírkách v Rudolfině lze ohledati bílé hliněné mísy s erby, zhotovené po způsobě vlaském. Do téhož rázu příslušejí talíře Zástřízlů, Schwarzenberků a Lobkoviců v Roudnici, o nichž obšírně Koulovo Hrnčířství a reprodukce v Památkách uměl. průmyslu poučují.

O novokřtěncích na Moravě známe zprávy bezpečné, že zabývali se uměleckým hrnčířstvím. „Novokřtěnské šálce“, „novokřtěnské malované šálce“ objevují se v pražských inventářích v posledních letech panování Rudolfova několikrát (zvláště r. 1610–1613). Věčná škoda, že skoupý inventář nepoví, jakého rázu ona novokřtěnská práce byla. Kdo ví, nejsou-li ony prolamované, prutované mísy a šálce majolikové z Buchlova, na jichž prazvláštní ráz, Vlachům nepovědomý, první upozornil prof. Koula, domácí práce moravských hrnčířů novokřtěnských. Zatím ovšem nedovedeme toho dokázati.

Kterak pěkně uměli naši keramické robiti české džbány, toho dobré důkazy v epochálním nálezu kutnohorském, jenž jest i podle archivních důkazů Branišových domácí českou prací. Kutnohorský hrnčíř urobil tu jeden džbán s figurami svatých ve 3 polích, modře, žlutě a bíle polévaných; jiný džbán, jehož čelo zdobeno plastickým křížem, dekorován jest úponkovitým ornamentem. Vedle těchto sličných kusů za zmínku stojí i džbán Nemazalův z Berouna z r. 1577. Má glasuru žlutou s pruhy zelenými a bílými; uprostřed jsou děti a jeleni. Práce není sic jemná, ale dojíká svou objemností. Ostatně připomínáme, že mistrovský kus hrnčířský právě ukládal kandidátovi, aby pořídil svým uměním věci veliké, objemné. Na příklad hrnčíři v Ratiboři (r. 1579) musili udělati za mistrovský kus nebo zkoušku: „hrnec jednoho lokte zvejší a lokte v šíři z jednoho kusu hlíny; ouzký džbán lokte zvejší, sklenný, kachlový, zelený“.

Hrnčíři přebírali zlatníkům i slánky. Hliněné slánky jsou zapsány v českých inventářích. Obraz majolikové slánky bíle polévané se znakem Lobkovickým viz v Koulových Památkách.

Naše matere milovaly květiny, a proto nerobil jen sklenář džbánky sličné na kvítí, než i hrnčír snažil se, aby květiny přišly do pěkného džbánečku. Sedm džbánů na kvítí našli jsme u Korálka v domě Hřebenovském († 1599), a povědomému pražskému primatorovi Hejdeliusovi dělal r. 1618 hrnčír Kareš „hliněné truhličky na kvítí“. Tušíme, že je český hrnčír Hejdeliovi udělal dobře a řemeslně. R. 1603 našli jsme v Rokycanech tu něžnou věc, že noví konšelé při prvním hodokvase mívali před sebou na stole kvítí v kytkách. Kytky zajisté tkvěly v ozdobných džbancích.

Naši hrnčíři však nepřestávali na mísách a nádobách. Pustili se v zápas i s umělci, kteří provozovali samostatnou plastiku figurálnou. Mikuláš Strejt, soused pražský (1587), měl v pokoji „hliněného medvěda“, a v některých zápisech inventárních uvádějí se přímo „hliněné obrazy“ – ovšem nevíme, jakého způsobu. V sedmnáctém století pustili se hrnčíři do díla tabákových dýmek. První dýmky ozdobné byly k nám vozeny, jak se zdá, z Nizozemska. Aspoň dýmky tu a tam v Praze vykopané a ze XVII. věku pocházející mají ráz nizozemských. Jsou práce fabričná, což svědčí o valném vývozu.

Nejvíce umění plastického mohl ukázati hrnčír, kterémuž někdy říkali kamnář, na kamnech parádních, která byla v domech bohatých. Celek byla budova, architektura o patrech, římsách i cimbuřích. Jednotlivé kachle, jež zachovaly se v museích, svědčí o fantasi a vkusu kamnářově.

V měšťanských domácnostech hojný byl přepych v pracích dřevěných, a to tím větší, čím se víc blížil konec XVI. věku. Nejstarší ozdoby truhlářského díla byly malované, jakož k tomu přirozený rozvoj ukazuje. Zajisté nežli truhláři dovedli zdobiti práci svou ornamentem vyřezávaným, plastickým, dřív a spíše i snáze výrobek svůj ozdobili barvou, malováním. Malované kusy ovšem nikdy ani v dalším pokroku nezmizely. Vždy vyskytují se písané nebo malované truhly, malované stolice, malované lože; roku 1582 zapsán v Praze dokonce i malovaný „šrajbtiš“. –

Dřevěné mísy „malované“ vyskytají se v knihách pražských již v době husitské. Kupcová Dorota († 1425) měla 8 mis dřevěných velikých, z nichž jednu pozlacenou! Zevrubnější zprávu, co na míse nebo talíři namalováno, najdeš řídko kdy. Městský úředník, jenž domovitý svršek popisoval, neměl na takové věci kdy a snad ani ne oko. V Hoře se připomíná r. 1583, že byla na talíři „ve spod sova namalovaná“. Dřevěné talíře časem robili soustružníci. Majít' v řádě svém z r. 1575 nařízení, aby za mistrovský kus dělali 12 talířů po obou stranách hladkých, dřevěných.

Od polovice XVI. století objevuje se v našich městských knihách nářadí „prokládané“ hustěji nežli malované. Intarsie z řezaných (jak říkali) „třísek“ přibyla do našich končin z Itálie spolu s renesancí. Čteš dosti zhusta v bohatších domech o nářadí „fládrovém“ a „prokládaném divnými dřevy“, vyloženém „černým dubem“; jsou vykládány vrhcabnice, truhly, almary, stoly, kolébky i postele. Vykládané kusy mívali nejen v Praze! I v Turnově zanechal po sobě měšťan r. 1626 „lože pod nebesy pěkné, žlutě vykládané“. Jaký obraz vykládali, to nebývá psáno. Někdy proklouzne zmínka, že vyloženo „křížem“, „hvězdou“. Ale že bylo zhotoveno způsobem cenným, to patrně již na příklad z toho, že pokládanou starou truhlu dvouloketní cenili v Praze r. 1579 v deseti kopách. „Tišplaty“, vykládané slonovou kostí a též želvovinou, ty k nám vozeny z Norimberka, nebo přímo z Itálie.

Na prokládání brávali truhláři dvojí, trojí domácí dřevo nebo dřeva cizí, zvláště ebenové, cypřišové, olivové, prisil (brasilská dřeva), cedrové. Umění pokládací dospělo již v době Rudolfově tak, že přibavše uměleční truhláři „perlovou matku“, sklo a kámen tence řezaný, pustili se do skládání všelijakých mosaik; v století následujícím XVII. skládány květy, stromy, krajiny a genry. V našich knihách připomínají se mimo prokládané stoly dosti zhusta stoly mramorové, dřevem fasované, mramorové s erby, mramorové lité – tedy bezpochyby z mramorové imitace.

Plasticky zdobené nářadí uvádí se v pramenech našich městských již v XV. století. Stoly se „štukverkem“ zapsány jsou v Praze často již v době Jiřího krále. Zlatníková Hester r. 1458 odkazuje komusi dva stoly, jeden fládrový, žlutý, v prostředku štukverk, druhý javorový, okolo dubem obložený. O štukvercích řezaných, vyřezávaných, prameny hovoří v XVI. stol. čím dál, tím více. Při posteli, která bývala v našich domácnostech z míry obšírna, snažil se truhlář pěkně poříditi zvláště sloupy, na nichž nebe spoléhalo, a římsu. Voršila Nejepinská měla r. 1601 postel ořechovou s pozlacenými puklami. Jinde jsme našli postele s řezanými růžemi.

Nejvíce plastiky truhlářské bývalo na jarmarách, na „kabinetech“ a „buffetech“, jimž říkali Češi poctivě „misníky“. Jarmary bývaly již v době gotické hotové stavby. Braly na sebe ráz architektonický, bývaly o několik patrech čili podlahách, mívaly cimbuří zubatá jako hrady, jakž viděti na gotické jarmaři v museum plzeňském. Byly gotické jarmary i se střechou, jakoby kostel byl. Toť konsekvence architektonická. Architektonický habitus převzaly jarmary renesanční, a přivedly ho k vrcholi zbudnělé. Truhlářský architekt se nic

nerozpakoval, když při otevření misné jarmary musily se sloupky, sloupečky a pilastry, vzory to pevné stálosti, na železných pantech půlkruhem pěkně pohybovati.

I drobné domovité svršky mívaly plastické zdooby vyřezávané. Nejjemnější řezby bývaly na dřevěných lžicích a pohárech. Lžice byly řezány z pěkných dřev a zdobné jich držadlo bývalo „fasováno do stříbra“. Dřevěné lžice se stříbrnými „zásadami“ připomínají se v městských inventářích již z doby husitské. Na lžici, vyložené ve sbírkách Umělecko-průmyslového musea v Praze, lze přesvědčiti se, že plasticky vyřezávány byly lžice na celém spodku svém, který dotýkal se jazyka. Dřevěné lžice a talíře vzácné tak, že stojí za odkaz posmrtný, objevují se v XVI. století ve všech venkovských knihách popisných. Peganosta v Jindřichově Hradci měl r. 1500 dřevěných lžic „se stříbrem“ 38. Ceněny osmi kopami. V kutnohorských inventářích je r. 1503 řeč o „lžicích s černými střenky s štukverkem“. R. 1565 čtli jsme v Praze o lžicích řezaných jalovcových v krabici.

Dřevěné řezané koflíky spíš najdeš v pramenech z rozhraní XV. a XVI. věku nežli v době pozdější. R. 1460 hádají se v Praze o „koflík dřevěný stříbrem obložený“. O něco později ke konci XV. věku odkazuje v Plzni Prokop Aleš panu Hořovskému „koflík dřevěný na nožičkách stříbrem obložený“.

Všecky druhy náradí domovitého bývaly v starší době na ozdobu nejen malovány a řezány, alebrž i ryty. Jmenují se r. 1496 v Jindřichově Hradci „ryté“ a „vyryté“ truhlice; pan Jirka v Lorcí měl roku 1503 mimo „dvě armaře řezané“ i jednu „rytou“; krásnou lavici, rytou ze začátku XVI. věku, mají v Kutné Hoře.

Práce truhlářské, na nichž černý ornament vypalován, a pak díla, jichž dřevo uměle bylo postříbřováno, kvetla teprve v XVII. století. Byli truhláři, kteří se jen tou technikou zabývali.

Teď slovo mimochodem o slohové formě dekoru truhlářského. Gotický ráz ornamentů zůstává dlouho do XVI. stol. Umělecký průmysl to měl s prostým řemeslem společno, že byl velmi konservativný a lpěl na starých formách a tradicích. Gotické trojlisty, čtyřlistý, kružby, plaménky, fialy objevují se ještě na hraně XV. stol. Odtud do polovice století panoval naturalistický ornament lupenitý, květový, vlnitý, révový, jak ho viděti na stolici kutnohorské svrchu dotčené. Gotický dekor, ať plochý, ať volně řezaný, i když vybujněl, býval elegantní. Od půlky XVI. století začíná panovati dekor renesanční, ba už hnedle barokní, ač leckterý motiv gotický nadále živ jsa plete se uměleckému truhláři do díla. Mnohý kus ihned byl přeplňován. Byly naň lípány antické sloupy všech tří rázů, rovné i barokně kroucené,

karyatidy, pilastry s náplněmi, vlysy, masky, sfingy, akanthy, prutoví, zdooby zubové, perlové, kartuše a mušle: všecko, všecičko, čím renesance a barok se zdobily.

Budiž ještě slovo věnováno rozmanitosti těch kusů, které truhlář pro domácnost pořizoval. I v té pestrotě jeví se měšťanský přepych a nejen v umělém dekoru. Což všelikterakých mívali naši otcové v XVI. století stolův! Dlouhé, krátké, rohaté, okrouhlé, dlouhé s truhlicemi, rozkládací, byly stoly veliké a malé „štoky“ i „šenkyše“, stolky to při zdi o jedné noze stojící; často vyskytují se stoly obdloužné, jichž obě postranice vkusně vykrojené probodeny jsou trnožem. Té formy stoly byly oblíbeny i v Polště. Všaktě jeden plasticky vyšit i na ornátě kathedrály krakovské.

R. 1591 našli jsme v radnici soběslavské i veliký úřední zelený stůl, při němž 12 pánů sedalo. Byl tak obšírný, že vzali na „přistření a obestření“ jeho půl druhého postavu sukna.

Podle velkých stolů robeny i „dětinské“ stolky čili stolčky. Jednou r. 1594 četli jsme též název „stolec zasedací dětinský“.

Stoličky vyřezávané „pro jednu osobu“ hojnějším počtem objevují se teprve koncem XVII. století. Před tím užíváno spíše lavic. I v zemích románských dlouho mívaly lavice vrch nad stoličkami „pro jednu osobu“. Je to zřejmo na obrazech vlaských; ještě r. 1549 u hostiny sedali hosté vzácní na dlouhých lavicích; to patrně i z obrázků anglických. Na jednom z r. 1573 jsou v pěkném pokoji dvě lavice při zdi, a u stola nic nežli dlouhá pohovka.

Ze samostatných stolic pro jednu osobu jsou nejstarší ony stolice, jež v pozdějších knihách slují „pohodlné“, jinak křesla. Byly pro hlavu rodiny a vzor jich patrně vzat z panovnických trůnů a z kostelních pontifikálních stolic. Ostatně obojích pramáti byla římská sella curulis. I seslíky bez lenochu a zábradel, jako se u nás i jinde vyskytují zhusta již v XV. století, měly svůj vzor v římské sella castrensis. V XVI. stol. jest u nás v těch samostatných sedadlech již znamenitá rozmanitost. Čteme v inventářích o stolicích zamčítých, pletených, mřežovaných, vysokých sedacích, o stolicích, „jak se obracejí“. Stolici „vysokou sedací“ měl na příklad r. 1580 soukeník v Nymburce Adam Vlach.

Na křesla i na stoličky i na lavice kladeny polštáře. Říkali jim „polštáře sedací“. Zvyk to starodávný, jenž udržel se do konce XVI. století. Vždy shledáš v inventářích polštáře „na stolice“. Než od druhé půlky XVI. století stalo se zvykem obecným, že stolice ošivali a polštáři pobíjeli. Objevila se nám v Praze jakás „stolice kožená s železy mistrná“ již r. 1460. To by snad byla první stolice potažená pevně. Než od té doby o takových stolicích nedějí se

zmínky. Zdá se nám, že jsme našli určitý čas, kdy začali v Praze stolice pobíjeti hustější měrou. R. 1586 viní pražští toboláři Jana Frydše, stoličkáře, že se jim plete v řemeslo, „totižto stolice kožmi povláčí, puklami pobíjí anobrž pytlíky, polštáře, kteréž k řemeslu jich tobolářskému vlastně příslušejí, dělá“. Provozuje prý tu věc již od dvaceti šesti let. To je tedy r. 1560. První stolicí výslovně řečenou „pobitou“ v pražském inventáři našli jsme r. 1565. Svrchu řečený stoličkář bránil se proti tobolářům tím, že dělá, co umí a čemu se učil. Učil se „stolice vyřezávati, povláčeti, pukly z mosazi vybíjeti, vypilovati, na stolice přibíjeti a rozličnými barvami fermežovati“. Toho prý toboláři nedělají, neumějí. Konšelé mu dali za pravdu.

Stolice pobíjeny nejen koží černou, než i barevnou. Aksamitem pobité „sesle“ byly spíš u panstva nežli v domech městských.

Drobné truhlíčky, též vrhcaby a kolovraty, robili soustružníci. Soustružník dával sobě pilnou práci s kolovratem. V XV. a XVI. věku takřka není ženské domácnosti panské, tím méně měšťanské a selské, aby v ní nebylo kolovratu. Naše prabáby nestyděly se přísti. V Praze do r. 1558 šly kolovraty tak na odbyt, že se tu udrželi zvláštní kolovrátníci, odrůda soustružníkův.

Na svoje výtvoxy brávali čeští truhláři dřevo lipové, javorové, sosnové, ořechové, dubové a bukové, jedlové nejčastěji. Ale našli jsme r. 1442 i topolový stůl a dřevo hruškové, babykové, klenkové, osykové a borové. U truhláře Krejcara r. 1570 bylo tvořidko nebo pouzdro nožů „zandalem a cypřišem obložené“.

Také umělečtí bednáři v XVI. stol. sloužili měšťanskému přepychu, a to svými korbelíky z rozličných dřev sličně skládanými a rytým i vypalovaným ornamentem krášlenými.

Přepych co do textilního umění byl v domech českých měšťanů znamenitě patrn v koltrách a v kobercích. Koltra (culcitra) znamená lecco. Někdy je to příkrývka. Chceť Kopp doktor, aby sanguinei léhali pod koltrou a ne pod stuchlou peřinou. A Důra Bezbradá, sousedka staroměstská, r. 1448 odkazuje komusi „koltru mú neb peřinu, pod níž ležím“. Tedy koltra jako pokrývka. Ale obyčejněji stává koltra v knihách na místě kortyny, čalounu a „firhaňku“, španíře a špilíru, kteráž jména touž věc znamenají. Nelze říci, že koberce se kladly a koltry věšely. I koberce se věšovaly na zdi pokojů měšťanských.

Těch všech věcí mívali naši na podiv mnoho již v dobách husitských. A nebyly tehda koltry jen tak ledabylé. Sládek Drdák († 1454) koupil kdysi koltru paldekynovou (hedbávnou) za 18 kop. To je peníz valný! Koltry a koberce bývaly „okolo světnice“ i okolo náradí jednotlivého.

Pražská měšťanka Nejepinská († 1601) mívala „španíř okolo vši světnice“ a „koltru přes světnici papouškového (zeleného) muchejru“. Koltry visuté po vši světnici bývaly shrnovány v malebné drápy a visávaly ne právě vysoko. Bývaly spíš u výši pod okny nežli „na ksizmách“ (římsách) nad okny.

Koltry a koberce bývaly také na stůl, „okolo stolu“, na lavice a okolo lavic. Protož jim říkali také „okolky“. Na příklad Mikšová v Lounech měla roku 1513 „koberec na stůl a koberec okolo lavic“. V pražských knihách čítáš leckdy o „čalounku úzkém okolo lavic“. Také visávaly kortýny a koberce nad stolem. Kortýny nad stolem našli jsme již r. 1442 v Novém městě u Doroty Zlatníčkové. Ohromné postele bývaly obvěšovány kortýnami v umělé drápy skládanými. V šestinedělích vytahovány z truhel koltry parádní, obzvláště k té době připravené. V Hoře ceněna r. 1512 stará koltra k šestinedělím za 1 kopu grošů, což není mnoho ani málo.

Že koberce kladeny na podlahu, zvláště v zimě, kdy cihlové a kamenné dlaždičky studily, tohoť není potřebí zvláště dokládati.

Je otázka, o kterakých koltrách a kobercích v pramenech českých řeč. Vyskytují se přes tu chvíli koberce a koltry hedbávné, aksamitové a tracounové, „se zlatem“ a „se stříbrem“; „deku se stříbrem“ měli r. 1536 v Plzni. Hedbávným koltrám v starší době říkají kamchové. To jsou všecko kusy, které svým vzorkem pěkně se nesly. Pan Jirka z Lorce († 1503) v Hoře měl ve svém statku domovitém „koltru kamchovou, zeleným plátnem podšitou“, jinou „kytkovou několika barev“ (tedy vyšívanou), opět jinou „kamchovou žlutou, zeleným plátnem podšitou“. Perkmistr pražský Medař měl v polovici XVI. věku i nějaké „koberce chlupaté“; jiní měli koltry ze šlaků, tedy kusy uměle sešité soukenné mosaiky; někde najdeš koltry a koberce cvilinkové a jiné „se štrychy“, tedy kusy na nich byly přišity uměle: vystřihované ozdobné pruhy a ornamenty; také „vyšívané“ kortýny objevují se v knihách; z nejdražších vyskytují se dosti zhusta čalouny a koltry „s obrazy tkané“. Jich surogatem lacinějším byly koltry tlačené a malované, o nichž se zmiňujeme jen mimochodem.

Stran koberců a kolter tkaných čteme, že jsou „s květy“, „s ptáky“ aneb všeobecně buď s obrazy nebo „s figurami“. Z figur jmenuje se jedenkrát roku 1583 „Incarnatio, Tobiáš, Judith, Charitas, ztracený syn“. Však tu a jindy uvádějí se figury, že obyčejně nevíš, jsou-li tkané nebo malované.

Gobelinové koltry s obrazy nebyly práce domácí. Klassická jich vlast byly Flandry. Odtud prodávány do vši vzdělané Evropy. Při leckteré koltře našich inventářů stává zřejmě její rodiště flanderské. Takž na příklad připomíná se r. 1503 v dědictví Jirky v Lorci v Hoře Kutné „kortina tkaná dobrého díla flanderského“. U pánů urozených čítati lze o flanderském díle častěji a hustěji. Naposled jsme našli u Valdštýna 185 drahých velkých čalounů nizozemských, tkaných, s obrazy. R. 1464 stal se pokus zavésti techniku koberce tkáti do našeho království. České poselstvo totiž, berouc se ke králi francouzskému, na cestě v městě Bourges popadlo dva franky a přemluvilo je, aby „koltry a koberce v Čechách dělali“. Frankové slíbili – bezpochyby ne zadarmo – ale „potom se všickni ukradli“, utekli.

Mimo flanderské zhusta připomínají se u nás koberce turecké nebo vůbec orientálské. U slovuťného Sixta z Ottersdorfu mívali v domě koberce turecké a rovně takové jinde. I po venkově měli je. Na příklad v kšaftovní knize města Náchoda zapsán r. 1602 „koberec tureckým dílem“. Stává-li kde v inventáři, že ten onen koberec „uherským dílem“, toť bude asi též koberec orientský, turecký. Uhři nemají nic svého. První uherský koberec našli jsme v Praze r. 1537 u kněze v Betlémě.

Koncem století vyskytnou se v pražských knihách drahé koberce vyšívané krumplováním. Ty a jiné, ještě dražší, kamením a perlami vykládané, bývaly spíš na zámcích českých nežli u měšťanů.

Kterakou mívaly cenu ohromnou již za staré doby, to zvězme ze žaloby Jana Jiřího Švamberského, jenž r. 1614 vinil Mutia Lampugnana, malostranského měšťana, že „vedle jiných klenotů ztratily se po smrti slavného pána Petra Voka z Rožmberka dvě částky firhaňku velmi mistrovským dílem udělaného, perlami a drahým kamením okrášleného“; ty dva kusy prý se u něho našly, nechť za ně položí 1500 kop grošů českých. Když Lampugnan jmenoval pravého původce a soukupa kněze od sv. Jakuba staroměstského, Františka Narcisa, odsouzen k náhradě Narcis, což nás ovšem nezajímá tolik, jako že za dva kusy koltry přišlo dáti 3000 kop míšeňských. Za to byl veliký pražský dům tehdejší; za polovic té ceny byl r. 1629 dům u Sladkých prodán.

Domáci vyšívaní rázu umělého i národního bývalo v přepychu měšťanském, ale ačkoli jsme našli v Praze r. 1611 i stolice „barvami vyšívané“, přece shledáváš vyšívaní nejspíš při věcech řečených „vinutých“, prádelných a při zástěrách a jiných šatech. Byly to nejprve ručníky a ubrusy. Někdy značí ručník obojí. Na příklad v Ronově stojí r. 1573 v jedné nevěstinské

„vejchystě“ (výbavě) „ručník okolo stolu“ – to tedy ubrus. Ručníkem sluje odtud, že v Ronově ještě onoho roku měli zvykem utírat si prsty o ubrus.

Ubrus je starší nežli ručník. Do ubrusu stolního utírali ve starých dobách všecko. I nos nezřídka do něho zabloudil. Alespoň Tanhauser napomíná Němcův, aby tak nečinili, že se nesluší. Ale i naše píseň z XV. století radí:

Ubrus ovšem máš čistě mieti,
zvlášť nosa jiem netřieti.

Z těch asi příčin i nepěkných zrodil se ručník, jež zprvu věšivali na ubrus kolem stolu vázající ho kroužky.

Další rozvoj ručníků stolních jest zajisté ten, že rozřezán ručníkový kus plátna, kol stolu visutý, v kusy menší, jež pak skládaly se o hodokvase na stůl anebo visívaly na rozích jeleních nebo „na obrtlík“ při zdi. Už v nejstarších našich knihách městských řeč děje se o servitech a ubrusech, jenže jich nebývá mnoho. Z toho patrně, že mívali všichni hosté jenom jeden nebo dva ubrusy na poslouženou. Ale čtouce v knihách, brzy poznáváme, že stolního prádla přibývá, takže už v polovici XVI. století každý host míval ubrousek svůj po ruce.

R. 1564 shledali jsme v domě Vlčehrdlovic, jenž býval na Starém městě z největších, u velikém bohatstvu složeném ve 13 truhlách „ubrusův osm, ručníků 10, a – o tři stoly servitů“. Toť důkaz, že už v půli století u nás každý host k ruce míval šátek, a spolu důkaz o zjemnělosti českých mravů ještě před dobou Rudolfovou, kteráž příchodem a stálým obytem mnohých cizinců v Praze zaváděla u nás vybrané způsoby i nezpůsoby západní. Na ubrusy kladeny bývaly kosti a okusky, kteréž sluha chvílemi dřevěným nožem nebo nějakým pohrabáčem v koš shraboval.

V oněch dobách svědčí už o kultuře, má-li Pavel Žipanský z Dražice r. 1573 v truhlici 7 ubrusů, ručníků 9, z nichž jeden kmentový. U Veleslavinů mívali v truhle všelijakého „vinutí“, 51 cejchu – a jen 7 ubrusů, 7 ručníků, 14 servetů; za to prostěradel na postel 18 a šatů pernatých, na nichž nelíhali, 41! Z toho patrně, že v šatech vinutých čili v prádle předek dávali šatům ložním daleko větší nežli šatům stolním. I to tedy charakteristická věc ve starých domácnostech českých, v nichž mívali ne řídkokráte i čtyři sta loket plátna doma v zásobě! Jen u přebohatého Korálka r. 1599 shledali jsme výminkou damaškových ručníků 5 a 18

cvilinkových, kmentových ubrusů 34, servitů tři „tucny“ a 5. Ceny stolního prádla byly příkladem r. 1594 tyto: ručník dlouhý, pěkný s květy a všudy vůkol s černým vyšíváním za půl třetí kopy; ubrus tenký s černým vyšíváním tři kopy; jiný ubrus za 50 grošův, ubrousek za 20 gr.; ubrus starý děravý za 3 groše a servit po groši českém (64 našich haléřů).

Kdykoli se ti v knihách popisných objeví ručník „písaný“, vždy to kus vyšíváný. Naši mívali vyšíváného prádla již v XV. věku dost. R. 1499 shledali jsme písané ručníky i na předměstí v Litomyšli. Ručníky a ubrusy i ubrusce, kteréžto se objevují od polou XVI. věku, byly vyšívány leckdy „barvami“, někdy „černě“ a nejčastěji modře. Ubrus „s modří“ byl prošíván po délce širokými modrými liniemi, pruhy, drobně květovanými, jimiž ubrus rozdělil se na dvě, čtyři stejné částky. Zajímáti může naše dámy, že jich předchůdkyně paní Hendrychová r. 1581 vyšívala na ručníku, jenž byl z pěkného plátna, 12 loket zdělí, plný rok!

Podle cejšek „s barvami“, „povlečení s barvami“ i samotné černé vyšívání dostalo se na cejchy ložní! Cejchy „černými květy vyšíváné“ na příklad zapsány jsou v Praze r. 1608. Nelze pochybovati, že to vyšívání bylo naše, svérázné. Budou to začátky onoho vyšívání ženského, které slaví popudem z Moravy právě teď své obrození a uvedení zase v život.

V přepychu domovitém bývalo v XVI. století u nás mnoho věcí z kůže, o nichž na konec bud' též zmínka. Často čteš o kožených koberecích. Někdy se přidává k tomu zevrubněji, že koberec je z pruských koží. Byly na zem i na stoly. Na zemi asi měli povahu kožešin, na stole byly kůže vydělané a umělecky v ornamenty tlačené i zlacené. Polštáře sedací a lehací kožené a všelijak zdobené nacházejí se v knihách XV. věku velmi zhusta. R. 1460 v domě staroměstského apatykáře Prokopa bylo 5 polštářů sedacích, jeden koží „merhovanou“ (tedy šachovaně zdobenou) potažený, druhý „čalúnky“ povlečený, třetí koží červenou povlečený.

Jináče ocitla se kůže z drobných věcí nejčastěji na knihách. Vazby s ozdobami vytlačenými válcem a v posledním čtvrtstoletí XVI. věku vytlačenými kolkem a zhusta zlacenými lze po tu chvíli v kde které onačejší knihovně spatřiti. Koží zdobenou bývala potahována též rozmanitá pouzdra. Jednou r. 1568 našli jsme v Praze též „kalamář koží povlečený“.

Kožené tapety mívali naši měšťané na hraně XVI. a XVII. století. V Praze u Jana z Lobru († 1612) našli jsme „tapeceraje kožené v pěti kusech“; soukenice Borková v Praze († 1613) měla „okolo světnice čalouny kožené malované“. Bývaly též zlacené. Kterak vypadaly, to víme z inventáře Šternberského; na Zelené Hoře měli v světnici velké „čalounů kožených na stěnách zlatem malířským s květy vytlačených“ devět kusů. Valdštýn měl ve svém paláci

pražském 534 čalouny benátské, kožené, modré a zlacené. Na tapetách zachovaných nejobyčejněji zříme zlacené vzory palmetové, razítky provedené.

Krajková práce vyskytuje se v domech českých velikou měrou teprve v druhé půli XVII. věku. Tu čítáš, že visí v pokoji „nydrantské mříže a krajky, šité mříže, krajky s kvítky vyšívané“ a jiné všelijaké „mříže“ nizozemského i domácího díla. Před tím v první polovině věku čteš jen o firhaňcích rouškového a síťkového díla a o firhaňcích z „nití tkaných“.

U Mistra Daniele z Veleslavína

(Lumír, 1886. Historické arabesky, 1888.)

V Sirkové ulici, jdeš-li od Mostku na rynek staroměstský, vyběhne ti po pravé straně do cesty křídlo starého domu (č. 471.), kterýž renesanční pěknou úpravou oko tvoje při prvním pohledění upoutá. A což teprva, nestížíš-li sobě vejíti na dvůr! V té ušpiněné a nevonné tarmareční čtvrti pražské vnitřek dotčeného domu; přímo tě překvapí. Což by to byl krásný obraz, kdyby ony galerie, kteréž v ušlechtilém slohu renesančním o dvou patrech a řadě štíhlých sloupcův i s několika provedených figur v kameni stesaných na oči se ti postaví, kdyby ony galerie měly vůkolí jen poněkud vděčnější! Ale co hovořím tu tolik o tom, kterak dnes Melantrychovský dům vypadá!? Vždyť vstavena jest na něm pod Melantrychovských erbem deska, vysvětlující památnou důležitost jeho, a nebude asi vzdělanějšího Pražana, aby domu tiskaře – arciknihlačitele – Jiřího staršího Melantrycha neznal a ven nevešel.[7]

Ale kterak bylo uvnitř, když tam míval největší a nejslovnější pražskou tiskárnu pan mistr Daniel z Veleslavína, jenž byl zetěm nebožce Jiřího Melantrycha z Aventina, toho dosud nikdo se nedoptal ani nedoptával, i protož, jestli někdo zvědav poznati veleslavného muže staročeskou domácnost', rač našemu vedení laskavě se oddati. Vstoupíme v dům Melantrychovic roku 1606 – tedy sedm let po smrti pana mistra – vstoupíme sem s písařem a pány radními dvěma, s Petrem Nerhofem z Holtperku a s Janem Kropáčem z Krymlova, kteří

přišli popisovat statek Veleslavínský všecek k rukám sirotků po panu mistrovi zbylých, a to Samuela, Jiříka, let nemajících, a Doroty, dcery dvacetileté.

Na městskou komisi čekají tu poručníci sirotků slavného tiskaře, pan Václav z Paumberka a Václav Treytlar z Krošvic; s nimi se všemi ohledáme dům hned v přízemku.

Vrata ovroubena jsou po dvou sličných sloupcích, nesoucích římsovní a metofy a triglyfy, nad nimiž známý erb stkvěl se s Pegasem a hvězdou již od r. 1557, kdy poctěn byl starý Melantrých titulem z Aventina. V průjezdě jest síň – piterna, v níž šenkuje se víno domácí. Melantrých i Adam z Veleslavína měli dvě vinice, z níž jedna jsoucí na Letni mimoděk stala se příčinou nečekané brzké smrti mistra Adama z Veleslavína. Šel dohlednout na ni jakožto horlivý hospodář, a slunce ho zažehlo do smrti.

Za čtyři dni odešel výtečný vlastenec tam, odkudž nikdo se nenavrátil. Nechal tu vdovy paní Anny a dotčených sirotů. Roku 1606 však i paní Anna odebrala se za mužem svým, a my dnes přítomni jsme soupisu toho všeho, co sirotám po rodičích zůstalo.

Dostali jsme se nejprve teď do piterny. Jest jako všechny tehdejší piterny. Malý sklípek, stůl, dlouhá stolice ve zdi, několik stolic volných a čtrnáct žejdlíků cínových. A dosti! K pití dobrého vína českého nebylo beztoho více potřebí. Divnou náhodou podnes v průjezdě dotčeného domu jest nějaký šenk piva.

Proti piterně hned v přízemku v prostředním stavení k ulici jdouc z mazhauzu jest nový sklep dveří dobře plechem pobitých a železem okovaných. V tom přepevném sklípku mívala na loži pod nebesy paní Anna svoje odpočívání, pokud „na vdovské stolici seděla“. Však když se vdala po smrti pana mistra Adama (to stalo se 1605) za tiskaře Janatu, jenž k popisujícím pánům se dnes také přidal, obývala i spávala paní Anna Melantrýška nahoře v pokoji. Proč ráda bývala, vdovou jsouc, dole ve sklípku, poznáte na první pohledění. V tom sklípku složena byla veliká část bohatství rodinného a mimo to zlato a stříbro byly tu pečlivě složené památky i šaty nebožtíka mistra Daniele, jehož zvou městské knihy „vší vzácnosti hodnými“.

V tomto sklípku tedy s pány, kteří statek přišli popisovat, drobet prodlíme. V almaře ve zdi po levé straně vsazené složeny jsou nejprv hotové peníze. Jest tu 11 tolarů, 18 kop duků, 14 kop českých grošů. Pan Adam nebožtík míval tu snad více, ale vede-li sedm let velikou impresí vdova, lze domnívali se, že leckterýs uspořený tolárek i dudek vyskáká z almáry. V druhé přihrádce stojí šestnácte stříbrných koflíků na díle pozlatitých. Některý jest hladký bez přikryvadel, dva jsou vybíjeným dílem uměle pracovány, několik hodí se k sobě párkem tak,

že jeden do druhého vchází; největší pak koflíkový goliáš je ten, na jehož přikryvadle svrchu stojí mužik s halapartnou. Ke koflíkům důvěrně tulí se konvička stříbrná, široká. O druhé konvičce, která tu stávala, dává se zpráva, že zůstává za panem Ludvíkem Šlejřem od Tří mozdířů ve 20 kopách míšeňských (v 140 zlatých našich) nastavena. Nebylo asi volno paní Anně, bylo-li jí vzdlužiti se na základ.

V jiné přihrádce jsou krabičky. V jedné leží zlatý sekret (prsten) nebožtíka mistra a podle něho zlatý sekret panin. Jináče prstenů není tu tolik, jako bývalo v jiných bohatých rodinách pražských, kdež inventáře nejednou napočítaly 20 i 30 prstenův. Zlatý prstének s diamantem obklíčen tu leží články zlatého řetízku „armpantovým dílem“ zdělaného a týmže armpantovým dílem složen tu pás stříbrný a jedenácte lžic téhož bílého kovu. V jiné krabici leží pás nebožčin stříbrný na tkanici aksamitové s řetízkem a jablkem k tomu náležitým, vše díla starodávného. Zajisté dědictví po mateři.

A což v tomto šátku svázáno? Zajímavá věc. Jen až rozváže radní pán uzlíček tuze zatažený. Ejhle! V uzlíku jsou tři menší svazečky podobně svázané – a v nich konečně na světlo se derou „kmotrovské věci dětinské s trošty a některými korály a groši pospolu“. Býval to pěkný našich předků zvyk, že uchovali dětem svým dárečky kmotrovské od křtin až dávno za hrob. Za dětinské dárečky do vínku dáváno leccos: grošiky stříbrné i zlaté, s oušky i bez nich. Veleoslavínovy děti dostaly také, jakož v uzlíčku viděti, „trošty“, což byly růžence čili pateře koráلكové i o stříbrných zrníčkách anebo jinačí nějaká věc amuletová.

V poslední krabici nemalé odpočívá s pečetí visutou pergamenový majestát pana mistra Daniele císařem daný; na majestátě spočívá kšaft nebožtíkův. Spodní listina označuje slávu – svrchní označuje konec mistrův. Sláva i konec na jedné hromádce. Páni almaru ve zdi přimkli a zapečetili. Teď rozhlédněme se po sklípku. Je to kobka pěkně sklenutá a dosti přívětivá. Obzvláště pěkně ozdobují zeď čtyři mapy v rámcích, proti nimž na stěně také v rámcích visí několik malovaných figur. Nade všechny obrazy velikostí i významem předčí „efigies nebožce Melantrycha starého v rámu“.

Při okně jsou dva pulpity černým sukнем obtažené, a podle nich na zdi visí „šrák zeleným sukнем potažený“. Ve dvou almarách nedaleko dveří narovnáno a nacpáno jest knih, kterých páni nevyndali; ale dali o nich psáti v inventář, aby „sirotkům k dochování let dospělých pozůstaly“. V koutě stojí ručnice dlouhá, vykládaná, šavle a tesák. To byly zbraně pány mistrovy.

Velikou většinu prostory sklípkové zajímá dotčená postel veliká pod nebesy, na níž líhala paní Anna. Lože toho nebesa vznášejí se na čtyřech hmotných sloupcích a na předních rozích visí „dva šlakšverty“. Takové ohromné meče (Schlachtschwert) bývaly v přemnohém pražském obyvu. Paní Anna mívala své odpočívání na dvou spodních peřinách, mimo kteréž posluhovalo paní ještě sedmero jiných kusů pernatých, šatů čili peřin, podušek a polštářů. Toť asi ona postel smrtelná, z níž pan Daniel 18. října 1599 svým milým pověděl na odchod: „Již konec tohoto života přichází; neplač, choti má, drahé dítky, umlkněte, ten, který mne dal vám, živ jest na věky. Dost jsem žil.“ Pravda, Veleslavín žil málo, a žil přece dost! Blah, kdo tak mluvíti smí!

U postele stojí stoleček, v jehož přítruhlí páni sčetli sedm illuminovaných herbářů, díla to, kterýmiž se mohla tiskárna Veleslavínská opravdu před celým světem pochlubovati. Byl to herbář Mathiolův velice nákladný.

Ale nežli odejdeme ze sklípku, nesmíme nevšimnouti sobě truhly okované, která skromně tu stojí vedle lože. Jsoutě v ní šaty pana mistra Daniele z Veleslavína. Hledíce k tomu, kterak páni kus po kuse vynímají, neomylně poznáváme, kterak se pan mistr oblékal, a budeme-li trochu trpěliví, na dně truhly této poznáme kroj i strůj nebožky ženy páně mistrovny. Jsou tu „šaty aksamitovy, k těm se ohlásil pan Janata, že jsou jemu darovány, horckapf mochejrový, kabát popásný, černý kabátek soukenný a dva staré klobouky“.

Ze šatů ženských popsána: „Sukně černá tykytová, druhá damašková, šorcpele damaškový (kožíšek), sukně borákova, mantlík dupltykytový, popelicemi[8] podšitý, šamlatový[9] mantlík běliznami podšitý (bílými kožešinami) a konečně putnička aksamitová“.

Na odchod pohlédněte nade dvěře, kdež pěknou ozdobou jsou rohy jelení s hlavou.

Převrátivše tedy všecko rub na rub, pojd'me s pány do veliké světnice proti témuž sklepu po pravé straně. V této veliké světnici nejprv na oči se vstavuje veliké lože pod nebesy „firhaňkem“ vůkol. Uprostřed sednice veliký stůl se rozkládá, v jehož přítruhlí řada přihrádek jest kolem kol. Sem podívali se páni nejprve. Nalezli tu složené „jistoty, šuldprify, vyvazení, kvitancí“ a jiné všelikteraké listy platné i neplatné. Mimo tento veliký stůl pozorujeme v pokoji ještě jiné tři menší. Nad stolem prostředním visí mosazný svícen visutý o několika cívkách vůkol. Ke stolům jsou přistavěny dlouhé židle dvě. Na zdi visí tři veliké figury v rámcích. „Vykonterfektování“ jsou jimi sám mistr Daniel, paní Anna a její pan otec, starý Jiří Melantrych. Pozorujeme dvě almárky. V jedné, kteráž jest cínem fasovaná, připevněno jest

umyvadlo, a v druhé, kterouž inventář zove kancelářkou, stojí pospolu několik sklenic a v truhlici „dvoje instrumenta měděná; na jednom Jeruzalém město vyryté ve dvou kusích a na druhém Evropa mistrovským kusem vyrytá, a to vše beze vší ouhony k impresi zcela náleží“. Už z toho bychom mohli souditi, že jsme v bytě tiskařově.

Podél zdi stojí „šrák k šatům sušení“ a pod ním v truhle veliká hromada cínového nádobí jest složena. Za živobytu obou manželů snad – jako jinde v pražských bytech – rozestaveno bylo nádobí cínové po almárákách anebo na římsách nade dveřmi, anebo jinde v pokoji přibitých; ale teď složeno to všecko v truhle. Jest tu 27 konví, z nichž jeden obr jest na dvanácte žejdlíků; mis vyčteno 64, z nichž osmnáct hodně velikých; talířů 57, z nichž 7 kovaných; čtyři veliké šály cínové druží se k nim. Svícňů cínových jest osm, z nichž dva vysoké o jedné cívce stávaly zajisté na stole, když pan mistr měl o stůl hostí řadu. Slánek cínových mívala paní Anna šest. Na dně truhlice roztaženo spočívá obšírné umyvadlo k zavěšení. Pod lavici u kamen schoval se veliký svícen mosazný o dvou cívkách s vytahováním jak dolů tak nahoru. I ten vídával asi veselejší časy v slovutné rodině Veleslavínovic.

Nade dveřmi tohoto velikého pokoje také příkrasou visí rohy jelení.

Toť tedy hlavní síň celého domu. Sem uváděni byli hosté, a zde trávil nebožtík Daniel leckterou hodinu své nemnohé prázdně. Hořejší patro všecko skoro – na malou výjimku – věnoval mistr svojí tiskárně. Však uvidíme. Nežli tam vystoupíme, navštívme ještě kuchyni, kteráž také dole umístěna jest na mazhauze nedaleko průjezdu domovního. Což hned do oka bije, jsou peřiny, jichž bychom v žádné kuchyni nehledali 41! Na 19 kusech se líhá noc co noc. Panna Dorota i nevlastní tatík její Janata oznamují, že kuchařka líhává na 4 kusech, malý Jiřík rovněž tak, stará chůva líhá též na 4, tak i Dorota. Jen Janata dopřává si peřin sedm k svému odpočívání. O Samuelovi, předním dědici nebožtíka Daniele, nemluvilo se, kterak spává. Zdali všechny dotčené osoby spávaly v kuchyni, či jinde, toho nedopátrali jsme se.

Co se dotýče kuchyňského nádobí, věru hojnost ho tady. Třinácte konvic cínových stojí tu na polici řadou jako vojáci, a podle nich dalším řadem 14 žejdlíků. Na druhé polici jsou dvě náливky s hubičkami, flaše cínová třížejdliková, 14 mis, necičky na máslo, dva šálky s nožičkami, spotřebovaných talířů 14, misek vaječných maličkých na sobě nahnuto jest čtvero; v jiné přihrádce pozorujeme zvláštní nádobí, jehož Pražané všudy všickni užívali za celé století 16. a ví Bůh, jak dlouho ještě potom. Jest to „víra“, do níž kladli žhavé uhlí na ohřívání jídel na stůl vstavených. Víru kladli naši předkové pod mísy a hrnce. Adam z Veleslavína měl ve své kuchyni tři víry mosazné.

Že tenkrát pojídali daleko více ryb, nežli dnes se děje, nedivte se, měla-li paní Anna sedm kotlíků k rybám. Jest tu také měděný pekáč i rendlík železný a 4 kozlíky, na nichž pečité se škvířivalo. Na týž konec válí se tu na peci ještě 7 rožňův a dva veliké rošty, stojící melancholicky podle pece. Všimneme-li sobě ještě měděné vaničky k ochlazení nápojů, tři hrnců velikých k vodě braní, dvou mosazných medenic v kamnech, pěti moždířů s palicemi, poznali jsme kuchyni Veleslavínskou všecku všudy i s tím, co k ní nenáleží, a lze s pány jíti přes mazhauz čili síni na dvůr. Po pravé straně v rohu míval pan Daniel i vdova jeho sklad knih.

Jest tu vrstva na tisíc exemplářů Mathiolova herbáře. Nejprve vydán byl herbář lékaře arciknížecího Petra Mathiola po česku i po německu starým Melantrychem roku 1562, 1563 s takovým nákladem, že vyprosil sobě nakladatel u Ferdinanda I. privilegium, aby po 20 let nikdo herbářů nevydával. Když zemřel syn a první dědic Melantrychův, Jiřík mladší Melantrych, roku 1585, zůstalo po něm jenom sedm českých herbářův, i protož pan Daniel vydal jej znova r. 1596. Exemplář měl cenu tehda 4 kop míšeňských (nyní asi v ceně 80 korun), jest tedy ve vrstvách, tu roku 1606 ve sklípku složených, dosti slušný kapitál. Nad půl tisíce Diaktionářů (slovníků) srovnaných leží tu podle herbáře. A poněvadž zbylo po smrti Jiříka mladšího Melantrycha jen 17 kusů této slovníkářské knihy, a na odbyt asi dobře chodila, způsobeno bylo po vydání roku 1579 ještě po smrti Veleslavínově vydání nové – a to tu leží.

Nad 300 žalmových zpěvů čtyřhlasých (tenor, bassus, altus, discantus) v několika vrstvách druží se tu ke slovníku a herbáři. Tyto knihy všecky jsou nevázané. V truhlici jsou některé knihy vázané, které se mají také dochovati dětem.

Vrátíme se na mazhauz. Proti kuchyni a špižárně vyčetli páni všelijakých knih 220, vše nevázaných, obsahu náboženského i historického.

Než vstoupíme na schod k patru prvnímu, nelze neviděti ohromné almary, která před světnicí, v níž pobývá rodina, v zed' zasazena jest. V této almaře obšírné stojí a leží 144 knihy vázané a k prodeji připravené, jichž titule i počet složili jsme přátelům české literatury v „Časopise Českého musea“ na rok 1886.

Tu jen dotýkáme, že v knihkupectví tehda na odbyt šly modlitby „Vojířovy“ a modlitby „děkana Jičínského“, mimo ně i „Postillky dětinské“ a „Kroniky Moskevské“. To aspoň vysvítá ze seznamu knih na prodej uchystaných.

Ted' nahoru! Na mazhauzku pozorujeme tři presy staré; jeden s dřevěným vřetenem. Vejděme do impresí, z níž od roku 1552 do konce století světlo hojným proudem svítilo všem vrstvám našeho národa; ba přeletěli paprskové někteří i přes pomezný lesnatý val český k sousedům. Ve čtyřech jazycích tlačeny tu byly knihy nejrozmanitějšího řádu. Skvostné folianty, nádherně do světa vypravené, figurami, erby a všelijak jináče vyzdobené, střídaly se tu s knížkami maličkými, prostějšími; spisy učené s věcmi příležitostnými, knihy historické s náboženskými, zákonníky s knihami lékařskými. Mnohé dílo ovšem bylo na česko jen překládáno, ale tolikéž psáno bylo samým impresorem Veleslavínem, anebo vzniklo jeho radami a stálou prací. A přemnohé z těch knih kterak horlivě, horoucně naváděly k lásce k vlasti a k jiným pěkným ctnostem i povinnostem! Věru nevíme, aby od těch dob až po náš čas, která tiskárna úkol svůj konala vznešeněji nežli Veleslavínská. Tať byla učitelkou svého národa.

V impresí mistra Daniele stávaly tři presy, k nimž dva železné rámy byly. Tu a tam stály kotlíky k vaření fermeže a v truhlicích složena byla písma tou způsobou i skoro týmiž jmény právě jako dnes v tiskárnách vídáme. V prvním pokoji, kdež byly dotčené tři lisy, páni roku 1606 popsali v knihu popisův dvacateropatero písmo. Od velikého „švobocho“ a největší antikvy až k nejmenšímu švobocho; od kursivy největší až ke kursivě Ciceronis a k nejmenší kursivě. Podobná písma složena byla i v komoře skrze impresí. Jen že byla-li v přední hlavní síni písma přes tu chvíli potřebná, jako na př. písma mandátní a fraktury textové, byly tu v komoře podle impresí složeny na odpočinek delší neb kratší noty žalmové, kanon, versalia, všelijaké „cuky olívané i na dřevě řezané“ a kapitalia k latinským titulům. Obšírně uvedli jsme jména všech těch věcí a písem v „Časopise Českého musea“ již vzpomenutém, kamž ukazujeme toho, kohož zajímá.

V komoře naproti impresí měl pan Daniel z Veleslavína ještě šestero písem a hromadu „štoků všelijakých erbův“ a jinačích štoků z děl už vytisknutých. Jiných nástrojův a nádobí tiskařských, jakož bývaly v tehdejších tiskárnách, na příklad tyglů, fundamentů, šiflí k slívání liter a j. v. nepopisováno. Rozumí se, že nejpřednější pražská tiskárna všeho měla hojně.

Vstoupíme ve druhé patro domu Veleslavínského. Tu jest několik komor, z nichž hned první svědectví vydává o rodině Veleslavínově, že byli pohostinští a dobří lidé. Bylo tu „na dvou ložích pro přespolní lidi, když by se kdo kdy nahodil, ustláno šest kusů peřin“. V druhé komoře v truhle bylo něco prádla a šatů vinutých. Cejch 51, ubrusů 7, ručníků 7, servetů 14, prostěradel 18. Ale ani jediná košile! Při tom prádle ležela čuba kuní nebožtíka Daniele,

suknem černým pěkným pošíť. Vědouce o veliké hojnosti „vinutého“ v jiných pražských domech, podivujeme se nemálo těmto skrovným cifrám, aniž umíme si je vysvětliti. V pokoji zadním zbylo roku 1606 lože šatů pernatých po „praeceptoru, jenž tu léhával“.

Tři věci se nám v domě Veleslavínově velice líbí. Nejprve, že poctivě chovali starou chůvu, která máteř paní Annu i děti její dokolébala; druhé, že pečlivě dětem svým zjednali do domu praeceptora, a třetí, že přespolním lidem, kdo kdyby se v dům ten staročeský nahodil, vděk stála na hotově lože pohostinská.

Než milý a slavný dům ten opustíme, vylezme s pány radními, písařem i panem Janatou pod krov domu Melantrychovic, kdež shledáme hromadu zajímavých knih po někdy Jiřím starším Melantrychovi pozůstalých. Ubohé knihy v žalostném jsou položení. Je tu pět kusů „Postyl Feri“, to jest Postila Jana Fera (Wilda) na čtení a epištoly nedělní, která vyšla r. 1575 ve foliu. „Syrachů velkých 10, malých 50“ tu leží. Rešelia Jezus Sirach (Ecclesiasticus) vydán byl s figurami do r. 1580 sedmkrát, tu se tedy válí 60 posledních exemplářů Melantrychovských. Podle nich vybrali páni k prodeji pět velikých exemplářů „Modliteb na evangelia“ a 30 menších; potom pět kusův „Urbana Regia“.

Tenhle Urbanus Regius pamatuje nejprvnější začátky Melantrychovské činnosti. Jiří Černovlásek – Melantrych po řecku – dal „Rozmlouvání o krásném kázání Krista Urbana Regia“ tisknouti již r. 1545 v Prostějově, tedy o čtyři léta prve, než domohl se tiskárny v Praze.

Pod krovem domu Melantrychovského dále vybrali na prodej páni „dvacet žaltářů“. Míni se tu zajisté žaltář sv. Davida z latiny přeložený a r. 1572 vydaný nákladně. Dále vyňali z hromady modliteb „Raffenského“ 30 a „Tanců smrti“ 10. Tanec smrti byl zajímavý spis s 53 dřevořezbami, přidaný k „Naučení“ Erasma Rotrdamského o smrti, jak se k ní hotoviti. Potom ještě popisná komisi vybrala 10 knížek „O porodu“ a 20 exemplářů „Sedmer kázání“.

O knihách Melantrychovských ostatních pod krovem složených napsal písař v knihu popisův: „Jiné knihy, co jich v hromadách po různu pozůstává, na díle od vlhkosti zetlelých, na díle od myši a jiných věcí pokažených, do jiného času k přehlédnutí a přebrání i srovnání spečetěny zůstávají.“

Ale vícekrát páni přehledávat nepřišli. Aspoň není nic toho v knihách. Jedly tedy myši pod krovem dále bez překážky číkoli i tenkrát, když byl Samuel, syn pana Daniele z Veleslavína,

dorost, ujal tiskárnu oteckou a snad i když ubožák po bitvě bělohorské z vlasti utíkal, zanechav tiskárnu i dům kněžím jesuitům.

Kolik stálo živobytí za starodávna?

(Světozor 1886.)

Počítati, kolik utratil za starodávna člověk na živobytí v nejšířším smyslu, jest úloha dosti nesnadná. Ať se pokusí někdo, aby stručně a přesně odpověděl k tomu, kolik stojí živobytí dnes. A přece vidíme si do kapes, pocítujeme sami na sobě, kdy a proč jsou mělky, víme, který krejčí nás oškrábal, vyhýbáme se krámu, kde jest draho, a jsme zamlkli, když domácí nastavuje ruku. Outrata na živobytí záleží na lecčems, obyčejně na člověku samém. Není každý stejný oekonom. A tak bývalo vždycky. I protož při každé rubrice starodávneho živobytí položíme vždy několik příkladů, aby sobě čtoucí vybral. Tak stane se, že nebude přítomný popis snad slepý nebo povětrný.

Za vzorek, na němž počítáme, stůj nám obyčejný, nebohatý, nechudý Pražan, třeba svobodný. A doba našeho počítání budiž drahá půle 16. století. Aby sobě každý snadno spočítal starou minci v náš peníz, věz, že klademe míšeňskou kopu grošů, kterými se tehda platilo, rovnou co do kupní síly asi našim 20 korunám, a zlatý rýnský asi 16 korunám; groš dle toho klademe za 32 našich haléřů, a krejcar za 28 haléřů. Je sic můj převod staré mince na kupní sílu dnešní zhotoven na základě mnohých starých cen, ale přes to má váhu, – jako všechny takové převody – velmi slabou, nemoha býti nikdy správným, neboť v Čechách při stejné věci a v stejný čas byly ceny dle krajů a krajin velmi rozmanity a v malých časech hned zase měnily se. A což staré peníze! Pravda, kopy grošů a zlaté rýnské v ceně stále klesaly, to ví kde kdo, ale koho napadne, že do zlatého rýnského nešlo vždy 60 krejcarů, že šlo čím dále víc, takže až i sto krejcarů lidé chtěli za rýnský zlaťák. Z takových nejistot nesnadno se robí pevné číslo. Převody staré mince na peníze nynější jsou přípustny jen k snadnějšímu poučení čtoucího. Nabývá tím pojmu, který jest jen částečně pravdou. O víc nejde.[10]

Ovšem, čím dále, tím méně počítej, poněvadž se peníze zhoršovaly a všecko se zdražilo.

Poněvadž v přítomné stati živobytí vykládáme ve smyslu nejobširnějším, bude dovoleno tedy nejprve všimnouti sobě věcí, jimiž hříšné tělo oblékáno a obouváno. Obyčejně se ohledává od hlavy k patě, my začneme schválně od paty k hlavě. Pojdme tedy k ševci. Řádem císaře Rudolfa, jenž vydán r. 1578 a potom zase r. 1605 stanovilo se, aby boty „voskované kordovanské největší“ byly za dvě kopy míšeňské, tedy dražší než dnes; nevoskované o dvou podešvích za kopu; boty rejtharské s řemeny za kopu a 30 gr.; boty telecí nad kolena za kopu. Jeden pár takových bot asi míval Pražan každý už proto, že po ulicích byly strouhy, bláto, než sestrouhalo se na hromady, dlouho pokrývalo všecko všudy, tak že by tehdejší Pražan, kdyby jen ve střevících byl chodil, ze střeviců si byl nadělal hvízdajících muldánků anebo by je byl v blátě přes tu chvíli ztrácel. Ale střevíce přec musil mít člověk na obyčejnou potřebu, neboť střevíce souvisely s tehdejšími krojem. Muži větším dílem nosívali všelijaké punčochy a k těm byly střevíce. Kordovanské střevíce o jednom podešvu byly po dvaceti gr. Míš., „tuplované nebo dvakrátě šité“ po 26 groších; mužské střevíce mazané vysoké s řeménky o dvou podešvích, které prodávány prve po 14 groších, koncem století byly po 22 groších; střevíce s ušima, s řeménky a patami vysokými po 20 groších (asi našich 6 korun).

Byla-li tehdejší obuv bytelnější nežli naše, nevíme. Jen to víme, že nejednou pokřik vzešel na ševce pro nepříhodnou obuv. Konšelé v Rakovníce snesli se roku 1638: „Žádný obuv užití nemůže, dávají kůže nepořádným řemeslníkům vydělávati, nařizuje se, aby, jako předešle bývalo, rybím sádlem byly změkčeny. Kavkovi stíženo, že neužitečnou obuv dělá.“ Bezpochybná věc, že i v Praze byli neužiteční řemeslníci, jejichž dílo brzy s nohy spadlo, přes to, že řád císařův sliboval ševcům nepořádným dvě neděle šatlavy a kopu pokuty.

Kdo boty prodřel, nesměl k ševci se správkou! Na to byli jiní ševcovští řemeslníci, jimž říkáno všelijak – prtáci, flekýři, vetešníci, poněvadž spravovali veteš. Přísně bylo ševcům zakazováno, aby starých podešví k nové obuvi nedávali. To příslušelo vetešníkům. Tedy náš panáček, strhal-li obuv, ať jde k vetešníkovi.

Podšití bolavých bot stálo 12 grošů, nejvýše 18, tedy jako dnes, naše 3 koruny i 5 korun. Nebude snad veliký přepych, dáme-li Pražanovi pro domácí pobyt „pantafle“. Kordovanské mužské pantafle byly po 26 groších; mazané z hovězí kůže byly vedle prvního nařízení císařova (1578) za 18 grošů, vedle druhého za 24.

Nebude zajisté bez zajímavosti k těmto cenám přirovnati ceny ze začátku století, jako byly r. 1529 v Kouřimi: „Děvečka za podšíť 7 gr., za dvoje střevíce 16 gr., ausknecht za podšíť 8 gr., za boty mužské 18 gr., za škorně 24 gr., za dětinské 9 gr., kněz Oldřich, opat ze Skalice, za boty 1 kopu, kněz Vít za nové boty 24 gr.“

Ale nutno připomenouti, že groš na počátku XVI. věku byl za našich 60 haléřů; dal tedy kněz Vít za boty 14 korun 40 hal. našich, což je právě tolik, jako když někdo o sto let později (r. 1605) dal za boty kopu; ta kopa je kupní silou za našich 14 korun.

Od střevců k punčochám! Punčochy tehdejších dob mohou býti jako naše, ale nemusí býti takové. Už tím, že skoro do konce století je sešívali z rozličných látek a potom teprve hojněji v obchod přicházely punčochy pletené, už tím liší se od našich poněkud. Ale punčochami, čili jakž také cizinskou řečí říkáno, štrymfy, rozuměly se přečasto nohavice, spodky.

V Praze prodávány koncem 16. století barevné punčochy mantuanské tucen po 19 rýnských; francouzské harasové o sedm rýnských lacinější, „englické“ pár po dvou kopách, „nydrlandské“ tucen za půl sedmého rýnského zlaťáka. Rýnský zlatý počítej za našich 16 korun.

K punčochám bývaly podvazky harasové, tykytové a všelijaké i s krumplováním a krajky. Náš Pražan, jehož outratu počítáme, nechať se spokojí s podvazky tykytovými za 56 krejcarů, což není právě málo. Krejcar tehdejší byl za víc nežli jest deset jeho nynějších potomků. Byltě kupní silou za našich 28 haléřů. Aniž musil míti Pražan nejdražší punčochy anglické za dvě kopy; nechať přestal na nizozemských, jež bylo lze poříditi za našich 7 korun.

Kolik šatů slušný Pražan míval, aby nebyl jmín za chud'asa ani rozmařilce zženštlého, k tomu odpověď není tak zhoła na snadu. Švec Ondřej Vyšehradský, jemuž byl dům nad Mostkem (r. 1564), měl ve své šatnici nic více, nic méně nežli: „Kožich hřbetový liščí, harasem pošíť; dvě sukně komárové barvy, jednu z flanderského sukna, druhou z českého, dva páry poctivic, jedny kožené, druhé soukenné, a kožíšek beranní, harasem pošíť“. Zajímavá shoda čte se v knize kouřimské kšaftovní z r. 1508. Řezníka dosti zámožného všecken šat po smrti zanechaný uvádí se tam: „Mužská sukně hřebíčková, modrá a třetí všední, nohavice troje, kožich harasem pošíť.“ Nu, tohoť trochu málo. Pohledáme svému pražskému modelu vzor jiný. Jan Skrejšovský z Lovčic, jenž umřel v Praze r. 1603, majetník „Zlaté podkovy“ a druhého domu hned vedle ležícího i vinice „Na věnečku“ nad Košířmi, měl šatů choděcích míru slušnou. Ne mnoho, ne málo. „Pět plášťů, z nichž jeden soukenný s

aksamitovými křídly krátký, jiný smutkový dlouhý; kožich voděvací s bambáskovým futrem a vejložky janatovými, čtyři kabáty řezané, z nichž jeden soukenný s damaškovými rukávy a pak rejtharská suknička německá; čtvery galihoty (jedny z tlačeného aksamitu); patero štrymfů, a to hedbávné černé, popelaté harasové, modré hedbávné, červené polou hedbávné; klobouky tři, bryt se šmelcem aksamitový pod peřím, husárek hedbávný, husárek aksamitový vysoký a čepici soukennou s výložky janatovými.“

Kteří měšťané pražští přepych v šatech mívali, takže v jejich inventářích shledáš tři, čtyři koutní jarmary šaty přecpané, k těm pro vzor nepůjdeme. Čtoucí již poučen, že Pražan vystačil se čtyřmi kabáty a čtyřmi poctivicemi a s tolikem i pláštěv a kožichův. A vystačil s tím snad na půl života, neboť sukno a jiné látky tehdejší mívaly poctivější jádro nežli ty látky, které nám robí naši přátelé liberečtí a brněnští a z kterých nám krejčí šije nevkusné pouzdrovité šaty modní. Aspoň dnes nelze tak mluvit, jako krejčí Lukeš prodávaje za 20 grošů svůj schozelý kabát řezníku Benešovi r. 1518 děl: „Mám ho asi na pět let;“ anebo jak roku 1544 dala psáti kšaftem v Kouřimi Lyndiškova odkazujíc vnukovi sukni: „aby ji dcera dochovala do let vnučkovi, a kdyby dříve let umřel, tehdy mělaliby dcera má kterou dceru, aby ji jí dala.“ Toho by dnes o šatě našem se říci nesmělo!

Teď podíváme se do soukenných kotců, které stojí dosavad na trhu sv. Havla. Na rozhraní obou věků 16. a 17. převeliký sklep v kotcích míval Kryštof Dyller z Dyllenhofu († 1608); k tomu vejdemo. Zboží není právě lacino, ale přeromanito jest. Dyllerovi ceněno barevné englické sukno loket po půldruhém rýnském (asi vydá tolik co našich 18 korun); pařížské černé po 2 rýnských; šiptuchu loket po kopě, maylandského sukna loket po 2 rýnských; uherské kyřinky po 30 gr. míš. černého českého sukna loket po 38 gr. (8 kor. našich).

Chcete-li, vejďte na ohledanou k soukenníkovi českého jména nepochybného. Zikmund Kropáč z Krumlova († 1584) aneb Anna Rudolfova mají šiptuchy černé, zelené, papouškové, červené, holubové barvy, žluté brunátné, hřebíčkové, popelavé, englické krogené loket po 55 groších míšeňských, ba i po třech kopách (našich asi 60 korun); vlaská sukna byla tu na krámě za kopu.

Nejdražší byly lindiše, sukna velejemná cizinská, parádní, na nichž pozorujeme také někdy prazvláštní barvy. Bývají někdy „barvy rejtharské, nebeské, tělné a knížecí“! Jaká ta rejtharská a knížecí barva byla, toho se může každý domněti jak libo.

Patrně, že bývala přespolní sukna nemírně dražší nad česká. Ale to pověděti jest, že přes tu drahotu naši Pražané i chudší vesměs přece ten či onen kus šatu mívali ze suken cizích, drahých. Nejlacinější bylo české; sukno „vlček“; konec století XVI. loket býval i jen po 10 groších, což je dnes asi 3 koruny.

Zač krejčí šivali? Máme před rukama dva řády Rudolfa císaře, první z roku 1578, druhý z r. 1605. Ceny v obou usazené od sebe téměř nic se neliší. Jenom mincí se rozlišují. Starší řád počítá na groše české a novější každou sumu zdvojnásobňuje: počítá tedy na míšeňsko.

„Od poctivic kožených aneb kalihot a kabátu barchantového prostého“ krejčí ber 20 gr. míš. (něco nad 6 našich korun). Taktéž bylo platiti krejčímu „od sukně nebo pláště dvojnásobného, od sukně harasové s rukávy dvojnásobné“. O čtyři groše méně za práci měli krejčí míti „od sukně nebo pláště na kožich podšitého; též tak od mužského pláště prostého“. Polovici – tedy 8 grošů platiti bylo „od poctivic kožených s řeménky, rovně tolik od poctivic soukenných“. Deset grošů usazeno bylo „od mužské sukničky krátké dvojnásobní“ a 24 grošů, tedy nejvíc, krejčí směl bráti od dvénásobní sukně mužské tykytové (nad 7 korun dnes).

Jako ševcům rovně i krejčím hrozilo se vězením „šatlavním za den“, kdyby šat zkazili nebo dílo ztratili. Mimo to náklad na šaty zkažené nahrazovati měli. Na venkově krejčí svou práci nepoživovali měšťtěníům laciněji nežli pražští kolegové.

Rakovnický krejčí Eliáš Klest píše r. 1595 urozenému Griespekovi na Kačerov, aby mu dopomohl k dluhu, a to „za 11 loket duplbarchanu po 17 groších, z kteréhož barchanu lotem hedbáví, 14 grošů drahým, byl ušil kabát a galihoty. Za to šití že chce 46 gr.“ Řád Rudolfův sice sadil na šití kalhot a kabátu po 20 groších; chtěl-li však rakovnický krejčí o šest grošů více, zajisté shledal si důvod k tomuto ceny přivětšení nikoliv jalový ani oblý. Vždyť dotčená sazba Rudolfova byla na šití „prosté“; chtěl-li tedy kdo trochu parády, krejčí mimo řád nadsadil. Tak dělo se, chtěl-li kdo od krejčiče kalhoty „vytahované, řezané, duté, vytlačované“ anebo nějak premované. Také chtěl-li kdo cizího kroje. Na příklad „poctivice španělským dílem“, „dělané po německu“, „po vlásku“ anebo jináče po cizinsku.

Nějaký kožich musíme svému Pražákovi koupiti na zimu. Pěkné kožichy shledali jsme v Praze ke konci století za sumu 8, 10 i 20 kop (našich 160–400 korun). Kožich „s králíky a kunou“ počítal sobě kdosi za 13 kop; kožich šmukýře Brauma králíky polskými podšitý s předky kuními počacován r. 1568 13 kopami, což souhlasí s cenami v krámech kožešnických,

jichž bývalo v Praze druhy veliké množství už proto, že se každý onačejší šat ovruboval kožešinou.

Zajímavě čítí ve zprávách, že na počátku století kožichy nebyly lacinější. Na příklad v jedné knize archivu pražs. stojí psáno, že roku 1524 kdosi „kožich, za nějž dal 12 kop gr., kázal zastaviti ve třech kopách v židech nebo v křesťanech.“ R. 1506 byl zastaven něčí kožich liščí hřbetový v šesti kopách a čepice kunní ve dvou!

Podstatný kus obleku, ale teprve v druhé půli 16. století, byl obojek. Roku 1590 prodává kramář Kwe čtyři za, rýnský zlatý, tedy jeden za naše asi 4 koruny. Časem míval leckterý Pražan na hotově obojků desatero i patnáctero. Obojky rozumějí se tu ona veliká okruží všelijak sbíraná, škrobená, z nichž hlava vynikala, jako bys ji byl prostrčil žernovem.

Tedy takový nějaký obojek kmentový sbíraný koupíme svému modelu a pod obojek, nelze jinak vyhnouti se, koupíme „štycle“, čili podpínadla, třebaťe nikoliv stříbrná, jako jsme našli v knize komorního soudu, kdež je řeč „o vejložku s podpínkou stříbrnou“. Podpinky, nebo podpínadla koupils na krámech pražských po 80 kr. „s perlovou matkou“, a prostější „malovaná“ stržils po 15 kr. (asi za naše 3 koruny).

Abychom svému Pražanovi, na němž tehdejší živobyťi počítáme, vybrali něco na hlavy přikrytí, půjdeme ke kožešníkům. Kožešník Jan Doktor († roku 1568) měl ve sklepě „čepice popeličí“, jež mu šacovali po 40 groších míš.; „čepice norcové“ po půl druhé kopě, z těch si tedy jednu vybereme. Dražší jsou čepice z lasic, kun, bobrů a vyder. Loket prýmu vydřího stál čtyři kopy. V koticích kožešnických bývaly vedle domácího díla i „nydrlandské čepice černé veliké“ a jiné cizinské; nejprostší čepice kožené byly r. 1568 po 5 groších bílých (to jest asi nad tři koruny naše). Ale na čepici Pražan nepřestal; vždy najdeš v inventářích pražských i venkovských vedle čepice též klobouky, a to dva i tři při skrovnosti. Ovšem, že s jednou čepicí a třemi klobouky pak vystačil člověk až do smrti, neboť klobouky byly obyčejně hedvábné, též aksamitové, tykytové a sprostější harasové, dobře a pevně prošívané, odtudto bylo, že dlouhému životu se těšily.

Klobouky mužské byly všelijaké formy a ozdobnosti. I protož ceny kloboučí nejsou stejny. Prostý klobouk brunšvický šacován byl v 26 groších míš. (asi 8 korun našich); trochu onačejší cenili v 35 a ve 40 groších; ale byly na krámech i klobouky „polobobrových vlasů přistrojených“ a jiné aksamitové po 2 kopách (40 korun); nidrlandské podšité po půl třetí kopě; podšité černé české po kopě; barevné české po půl kopě; české „se štrychy“ za tolikéž.

Z těch klobouků tři nebo dva vyberme svému Pražanovi. Na každodenní potřebu mohli bychom jemu poříditi snad i bryt za 30 nebo 40 grošů (což vydá za našich 9–12 korun).

Jestliže za nadepsané ceny klobouk byl holý beze zdobí, nezačneme z té nejistoty vrtocha honiti, nýbrž chutě koupíme u šmukýře „šmuky“ z látek všelijakých, nejspíše asi „tracounové“, nebo stržíme nějaké peří, nebo pintu na klobouk. Za 15 grošů míš. byly nejlacinější pinty „U zlatých křížů“ v krámě r. 1614 šmukýř Krok „šmuky točené“ a „krumplované“ prodával po 42 krejcarech; „tuplované hedvábné pinty“ po 24 krejcarech a skleněná peříčka po krejcaru (tot' našich 20 haléřů).

Na krámě v ulici Jezovitské „U tří labutí“ prodávali na klobouky „fedrpuše“ po 35 krejcařích; pěkná pštroší kytky byla i po dvou kopách ceněna. Peří z papouška a vlaštoviček bylo lze koupiti za několik haléřův.

Z těch příkladů již pozorujeme průměrnou drahotu tehdejších věcí, jimiž hlavu kryli. Laciněji než za deset grošů míšeňských (3 koruny naše) hlavy přikryti nebylo lze – za tolik byla sprostá kožená čepice; naproti tomu nejdražší klobouk ve čtyřech kopách byl ceněn, a k tomu nejdražší šmuk byl po 2 i 3 kopách, takže celý klobouk se šmukem stál za našich 90–200 korun.

Nechat' tedy laskavý čtoucí, počítaje drahotu tehdejšího živobyті, vybere svému živoucímu objektu klobouk nebo biret, který libo; proti dnešku laciné nejsou.

Konec století, v té době počítáme, nebyl slušný Pražan bez rukavic. Tedy aspoň jedny svému vzoru koupíme.

R. 1614 ceněny byly nejlacinější rukavice „s vejklady žlutými“ po 10 groších (nad naše 3 koruny – jako dnes –), francouzské rukavice z telecích koží byly po 12 groších; bílé francouzské mazané a černé zimní podšité byly po 16 groších; černých rukavic hedvábním štěpovaných „tucen“ byl od 2 rýnských až po 7 rýnských zl.; barevné hedvábním štěpované byly nad kopu (14–20 korun našich).

Navštívme rukavičníka jednoho z větších – Martina Neytynkara, jenž má dům (do r. 1599) proti „Zlatému kříži“ k mostu-li jdeme. Ten dobrý člověk prodává nejvíce rukavic díla domácího, i protož ceny tu jsou mírnější. Rukavice skopové ceněny tu po 6 groších bílých (něco nad naše tři koruny), z koží telecích žlutých po 8 groších bílých; rukavice kozlové po 9 groších; dlouhé s bobry po 12 gr. bíl.; zimní podšité a kožichové po 15 gr. míš.; letní skopové

a psí, jimž říkali kujony, po desíti groších míšeňských. Z těchto předepsaných rukavic svému vzoru početnímu snad už nějaký pár vyběřeme.

Kdybychom popisovali ženskou parádu oné doby, shledali bychom nádherné rukavice, i perlami pokládané, a tudíž v nemálo kopách ceněné.

Poněvadž tehdejší slušný Pražan beze zbraně nebýval, nezbude, než našemu vzoru k živobyetí tehdejšímu též nějaký tulich nebo rapír pořídit; ručičky, ze kterých se tehda po Praze ve dne v noci střílelo, že císař Rudolf nestačil nebezpečnou tuto kratochvíli zapovídati, nekoupíme svému modelu. Ať je bez ní. Aspoň nevejde v pokušení běhati po vinohradech za kuroptvemi a zajíci, na kteréžto pytláčení 50 kop pokuty bylo hrozebně usazeno.

R. 1594 cenili v Praze tesáček za 15 grošů bílých; tulichy norimberské po 1 rýnském (16 kor. našich); za tolikéž „tulichy v pošvách aksamitových“. V polovici století šacovali v krámě „U zlatých křížů“ „nože německé za tulichy“ po groši bílém. Tehdáž byl groš bílý za naši korunu. U „jilčare“ v Platnéřské ulici r. 1607 ceněny byly: hlaveň rapírová za 14 kr., korduláčová za 15 kr. U Mikuláše Štrejta r. 1590 šacovali „mečík se stříbrem“ za 3 tolary (tolar se bral tehdáž za 82 krejcarů, tedy kupní silou jsou 3 tolary za našich 68 konin); tesák se stříbrným nákončím za 3 zlaté (48 korun dnes), kordy po půl druhé kopě, tulichy po kopě (20 korun dnes).

Že taková zbraň nebývala bez opasů, čili jako hrozně po cizinsku říkali „khenků“, rozumí se. Tulichy, tesáky, rapíry visívaly na řemenech prostých i druhdy velice drahých. – R. 1614 cenili „khenk s pasy hedvábnými, atlasem štěpovanými“ za 4 rýnské (48 korun našich); francouzské bílé po 70 groších míš.; khenky z tlačeného aksamitu po 2 rýnských; bílé khenky s kroužky po 2 kopách a 16 groších; prostější bílé kožené po kopě. Ale bylo lze koupiti docela prostičké řemení po 20 a 25 krejcarech (4–5 korun našich).

Zbraň nositi při sobě bývalo v nepokojné době leckdy zapovídáno. Takž bylo v pohnutých časech Vladislavových, tak bylo v revoluční době za Ferdinanda I. i za Rudolfa. Čteme r. 1510, že Staroměstským obtížno jest obzvláště od pánů, že s „neřádnú a neobyčejnú zbraní v městě chodí jakožto s kulemi železnými a halapartnami a se sekýrami jimi točíce a obyvatelóm domácím na protivenství chodíce“. Na sněmě tenkráté bránili se páni, že v městech také každý o zbrani chodí. Usneseno, aby zbraně nechávali na hospodách, a kdo by je přece vzal, aby ho rychtář napomenul, a neposlechne-li, aby ho zavřel.

Tím tedy bychom odbyli zprávu o všech nákladech, jaké vedly se před třemi věky v šatech a v jiných věcech k tomu náležitých. Však pozoruji, že se čtoucí usmívá. Myslí sobě as, děláš se hrubě moudrým a zapomněl's košil! Ba ne tak! Nezapomněl, alebrž naschvál zanechal v pozadí. Vždyť v polou století 16. v inventáři nenalezneš košil ani v domácnostech, kde sta loktů plátna mívali v truhlách, ani při patriciech velice bohatých.

V pražských knihách popisů nenajdeš před rokem 1570 košil téměř nižádných; toho pak roku teprv shledáš u Jiřího Mellara od Hvězdů košil sumu největší a velmi do oka bijící – devět! Bohatý Žlutický a velkokupec pražský Netter mají r. 1575 po sedmi košilích! V převeliké většině domácností pražských o košilích se nemluví. O košilích teprve ke konci století častěji zmínka se činí, a neschybujeme se s pravdou, díce, že teprve na rozhraní století 16. a 17. košil užíváno hojnější měrou.

Tím dokonce nedíme, že dávno před tím vůbec jich nemívali. Nalezli jsme v jednom inventáři „košili starodávní bílou s černým vyšíváním“ a roku 1525, tedy s počátku století, ohledávali v Praze zloděje, jenž měl peníze za „femoraly“ nebo za „modrú košili“; a v Rakovnicích cení kdos košili mužskou r. 1577 za 8 grošů. Možná, že spodní lehký šat, jež košilí nazýváme, zval se některak jinak. R. 1608 nalezli jsme v pražské jedné knize „košilky čili župice“.

Ať už tak věc se má nebo jinak, to v inventářích slepě se vidí, že teprve ke konci 16. stol. slovo košile v popisech hojněji a hojněji vyskytuje se, a neméně při tom nápadno, že i počet košil celkem roste. U jakéhos Víta Groha r. 1602 spočetli jsme už 22 košile! Poněvadž náš vzor, na němž počítáme tehdejší živobyty, není dalek dotčeného rozhraní obou věků, nelze mu ovšem nekoupiti košile, a protož pátrejme po jich ceně. R. 1594 cenili Ambrože Nettera košili „s vyšívaným obojkem se zlatem“ za tolar a jinou bez obojku za 20 gr. bílých (cenou asi našich 9 korun).

R. 1614 cenili v krámě velikou vlněnou košili za dva a tři čtvrti rýns. zlat., tedy skoro třikrát dráže, jako dnes stojí košile u onoho chytráckého doktora německého, Jägra, jenž svým důkladným nosem švábským vyčeniclav duši lidskou, káže ji haliti ve vlnu. Neřídokráte čteme ke konci století o košilích červených vlněných i bavlněných. Bavlněné bývaly i dražší vlněných!

Prve než koupíme svému „slušnému Pražanu“ věci, které mívali předkové naši, ale ne všichni, tedy věci ne tak pilné, nelze nám nedati jemu prstenu aspoň jednoho. Prsteny shledáš i v chudých domácnostech – vždy aspoň jeden, třeba i bez kaménku byl. Hodinek, o nichž jsme v

pramenech několikrát četli, že se nosí na prsech, ani hodinek „malých pozlacených v měšečku zeleném“, těch a takových hodinek nemusí náš vzor míti. Za to nechat' má doma v pokoji orloj stojací bicí třeba i s cimbálem, jež bylo lze pořídit za tři kopy míšeňské, a je-li to peněz mnoho, ať si koupí hodinky sypací, z nichž písek dobře odměřený přšel a s ním čas prchal. Prostičké hodinky přsecí byly za několik grošů.

Náš Pražan nemůže býti bez nějakého sáčku na peníze. Sedláci vsouvali peníze do bot, do rukávů, za řadry – toho náš vzor pražský neučiní. Koupíme mu na peníze „šourek“ nebo váček. Jsou r. 1590 nejlacinější po 10 a 20 krejčářích (naše 2–4 koruny).

Bez hřebenu nesmíme ho zanechat. Hřeben byl na vlasy, hřeben na vousy. Ovšem, nechce-li náš vzorek počítací vousů míti, musí pořídit sobě břitvu lazebnickou; prodávánu také jen jako za naše 3 koruny. K tomu aby měl nějaký kus kůže na brus; někteří s oblibou mívali doma i kůži k břitvám – lidskou! Hřebenů předkové užívali slonových, dřevěných a kostěných. Slušný hřeben i s pouzdrem „skládacím koženým“ byl r. 1590 za rýnský a 35 kr. Lacinější hřeben i s pouzdrem byl po 60 kr.; nejlacinější bez pouzdra dřevěný po 4 krejčářích (asi 80–100 našich haléřů). Ale byly hřebeny i dražší. R. 1602 šacovali krumplované futrály s hřebeny po půl třetím zlatém rýnském; r. 1614 „kamfutry zlatohlavové“ po 2 rýnských, prosté po půl rýnském (asi 8 korun našich). K hřebenu nebyla by snad zbytečna „štětka čili koštiště“ na česání hlavy. „Tucen“ takových nějakých koštišť prodávali r. 1614 za 2 rýnské zlaté; tať byla nejprostší (2 koruny naše).

K česání aby měl náš Pražan též nějaké zrcadlo. R. 1577 bylo veliké zrcadlo benátské v kůži vložené ceněno za rýnský a 30 kr. (tot' asi za našich 24 korun). Ovšem toho věrně ukázati nelze, jak veliké bylo zrcadlo předepsané. To víme s jistotou, že největší skla tehdaž bývala proti našim nepatrně maličká. Tabulové a zrcadlové sklo vynalezeno sice ve Francii v onom století, ale do našich domů měšťanských nevniklo hned. Byloť draho. Naproti tomu malá zrcadla i s „futrem“ byla r. 1590 ceněna 15 krejcar; zrcadla křišťálová po 20 kr. (5 korun našich).

K věcem svědčícím o čistotnosti našich dědů počítáme „lžičky na vytírání uší“, jež mívali naši předkové ne řídko. Nejlacinější lžičky do uší byly asi za náš krejcar. Také mívali paradla se struhadly na jazyk. R. 1589 našli jsme v jednom domě pražském „zlaté paradlo, v něm rubín a perle“, což ceněno v 28 kopách.

K mytí aby bylo mýdlo. Naši otcové v oněch dobách, v nichž počítáme živobytí, mývali se mnoho a rádi. Co v Praze na to bylo mydlářů! A s hojnými zásobami! Co se dotýká cen: u mydláře Martina Krchnara r. 1595 šacován cent mýdla po devíti kopách, byla by tedy libra asi za naši korunu. Ještě r. 1624 cena mýdla zůstává skoro rovněž táž. Toho roku nařizuje se libra mýdla po 8 krejcařích, toť jsou naše 1 koruna a 60 haléřů. Pražští kupci prodávali též cizí mýdla, nejobyčejněji benátská, a to „v kulkách“ („tucent“ kulek po 30 krejc.), aniž člověk se dohádá toho, jak veliké to kusy byly.

Naši dědové před třemi věky pravidelně krve se zbavovali. Baněk na to nalezněš všudy hojně. I protož musíme i do našeho počítání nějakou baňku dostaviti. „Tucen“ pušťadel byl r. 1609 za zlatý rýnský prodáván. Tedy jedno asi za naši korunu. Kupme tedy některé. Tlustí páni mívali jich doma i dvanácte!

Náš vzor musí míti byt. Aby slušným byl Pražanem, k tomu ani tenkrát nebylo potřebí míti dům svůj vlastní. Velice vzácní lidé obývali tehdáž v pokojích domu cizího a sluli proto pokojníci.

Co do činže víme, platilo se nestejně, jakož přirozeno. Dům zedníka Piringera r. 1606 šel od sebe různě: poněvadž byl zedníkův, přes tu chvíli strojil se na hromadu sesouti se; a v tom divném rozedraném baráku v Dlouhé třídě obýval kožišník Živnůstka v pokoji, „do něhož všudy ze všech stran, když jaká nechvíle jest, teklo“ – za půl šesté kopy (77 kor. našich), což není také málo, když pováží se, že byl byt děravý. Několik příkladů známe, že podruzi platili ročně po 10 a po 12 kopách; z malého „pokojíčku“ placeno r. 1568 tři kopy (což asi 90 korun našich, bylatě tehda kopa i za 30 korun našich). Ve čtvrti Mikulášské kdes nedaleko záduší sv. Kříže v domě Střelcově platil v konec XVI. věku žid z pokoje do roka 24 kopy.

Bude asi s pravdou, položí-li se oněch 10–12 kop čili našich 200–240 korun za roční činži normální z pokoje jednoho, a to většího, jako dnes neschybíme se s pravdou kladouce průměrem z pokoje tři sta korun do roka. Postřehujeme, že obyt v Praze nebýval laciný nikdy.

Jak v hospodách bylo koncem století, nevíme, ale z r. 1543 nařizuje se hostinským, aby se od světnice a komory do téhodne dávalo po 15 groších, „však aby sobě sám host drva k topení skupoval“. Grošů 15 na onen čas platilo asi jako našich 9 korun.

Do pokoje bude našemu Pražanovi, na němž počítáme, poříditi sobě nábytek aspoň nejpotřebnější. Tedy nejprve postel. Poněvadž v pražských knihách popisných často v bytě i chudého řemeslníka najdeš postel pod nebesy, proč by jí neměl míli model náš?

Sprosté lože bylo v Rakovníce r. 1577 za 24 grošů. Lůžko s nebesy ceněno roku 1564 u měšťana Faltýna v Praze ve dvou kopách; snad bylo už asi drobet posešlé. Lůže s nebesy, vykládané, u kupce Nettra r. 1593 cenili půl šesté kopě. Třeba se pravé ceny z toho nedohádal, přece nazbyt patrně, že lože nebyla příliš drahá. Jeť průměr z uvedených trojích cen či hodnot asi za našich 60 korun. Dřeva bylo v naší vlasti skoro všude dost, a truhláři byli skromní umělci.

Kolem lože visíval „firhaněk“ ceny rozličné dle látky. A látky pohltit takový firhaněk přenáramně, neboť od konce stol. 15. už bývaly postele veliké posady. Bývaly druhy i 7 stop dlouhé, 6 stop široké. Na počítanou nezbude nic nežli říci, že loket plátina byl průměrně po 5 groších míš.; plátina bavlněného po 20 kr.; tykyty lacinější po 14–20 groších; pražský loket damašku po 3 rýnských.

Stůl šacovali druhy po 40 groších, menší stolec za 30 gr. míš.; ale ovšem byly v domech pražských stoly fládrové, „štukverky“ vysazované, okované, mramorové, kamenné, a trnoži a truhlicemi i bez nich, a cena takových stolů nádhernějších přebíhala 3, 4, 5 kop. Prostý stůl javorový ke konci století cenili za kopy. Tedy takový nějaký za kopy (našich asi 14–20) korun ať náš Pražan má.

Na šaty musí míti vzor náš truhlu na nohách, nebo bez nich, okovanou nebo neokovanou, malovanou nebo vykládanou. Prostičkové truhly na nohách, neveliké, šacovali roku 1564 u měšťana Faltýna ve 20 groších, veliké ve třech kopách (toť od 10–90 korun našich). Táž cena zůstává do konce XVI. století. Kolik pořídíme truhel svému početnímu vzoru, to při dobré vůli každého čtoucího stůj.

Židli cenili 18 groši, misník 50 gr.; stolicí pěti groši (1 koruna 60 hal.); nevelikou almaru kopou (14–20 korun).

Do pokoje, jež jsme tedy svému vzoru najali a některým nábytkem opatřili, bude nám teď shledati některé drobnější věci, bez nichž „slušný Pražan“ by neobstál. Předem do postele peřiny. Šaty ložní pernaté bývaly všudy tyto: peřina spodní, svrchní, podušky, polštáře. K tomu hojně užíváno i polštářů pod hlavu kožených, „chlupatých“. Polštář kožený ceněn býval v půl kopě i v kopě. Peřiny po Hedvice chůvě, podruhyni, pražští páni ocenili r. 1570 takto: dvě podušky „se sovkami“ pernaté za půl druhé kopy a 10 gr. míš.; peřinu svrchní se sovkem za tři kopy; spodní za tolikéž. Poslamka pod peřinami oceněna pěti groši bílymi. Tu jest hodnota všeho asi za našich 150 korun.

U kupce Ambrože Nettera r. 1594 šacována peřina pěti kopami, polštář půl druhou, poduška kopou a poduštička 4 groši českými, cejcha z jedenácti loket za 40 gr. bílých, cejcha v půl čtvrté půli za tolar; cejcha na polštář za 18 gr. bíl.; veliké prostěradlo dlouhé z deseti loket za tolar, kmentové z půl třinácti lokte za dva toлары. Tolar z r. 1589 dle zrna platil naše 2 zl. 31 kr., kupní silou byl však nad 22 korun našich. Bylo tedy všecko „pernaté“ a „vinuté“ na posteli Nettrově za našich asi 300 korun.

Schválně uvedli jsme ložní šaty podruhně chudé a bohatého kupce. Čtoucí tedy vyběře laskavě našemu vzoru ložní šaty, za kolik uzná.

Do jarmárky koutní aby sobě „slušný“ Pražan, jenž nám modelem, pořídil také několik knih. Slušnému člověku přece už tenkrát byla kniha živobytím, čehož o dnešních všech lidech říci nelze.

Byly lacinější knihy také jen po několika groších; obšírnější folianty veleslavínské prodávány po několika kopách.

Ovšem, pěkně vázané knihy bývaly velmi drahé; vždyť bible vázané aksamitem a pobité stříbrnými puklami stávaly ve světlici pražských měšťtěníů na odív a podív jako nádherné koflíky a jiné klenoty.

Na stůl koupíme svému vzoru kalamář, papír a ku zvláštním případnostem pergamen. Neučiníme svůj počítací exemplář spisovatelem, chraň Pánbůh, ale „slušný“ člověk přece někdy něco sobě nebo jinému napíše. Kalamář mosazný, šroubovaný, okrouhlý za 10 kr. (asi za 2 koruny naše), kalamář dřevěný za 11 kr.; rys papíru byl v Libeňské papírně u pana Pavla r. 1591 za 18 gr. bílých (nad 10 korun našich); dvě knihy papíru za 6 gr., a pergamenu bylo r. 1612 u knihaře Fikara 25 velikých archů, 110 archů prostých a 90 in folio za 18 rýnských zlatých 55 krejc.; tedy větší kus pergamenu menšímu na pomoc byl by v našich penězích průměrně po naší koruně.

Více o kalamáři a psaní mluvíti nemíníme, bojíce se, aby se neřeklo, že tenkrát „slušný“ člověk přece snad psáti nemusil, když dnes mnohý, jenž nic nečte, za slušného člověka se klade. Ale drobeček přece ještě pověděti jest. Byl-li kdo některak přinucen před třemi sty lety na venek komusi psáti, nehodil jako my psaní do příhrady v pražské ulici, nýbrž jemu bylo jíti k ouřednímu „potnmistrovi“, (bote, posel) jenž z poručení purkmistra a konšelů řídil posly. Potnmistr (odpusťte, za to hanebné slovo nemohu) zapsal si v registra, jak daleko kam posla chce, a hned za poslovu práci předem zaplatil. Od r. 1578 platiti bylo za míli po třech

krejcarech (našich 84 haléřů až 1 koruna) a ven z království po 4. Roku pak 1605 nařídil císař Rudolf, aby poslu běžícímu míli dalo se 4 gr. míšeňské, což také asi za naši korunu.

Po této odchylce, snad zbytečné, vraťme se v byt svého pražského vzoru, abychom na něm počítali potřeby lidské dále. Beze světla jistě nebyl. Ve dne ovšem sloužilo slunce zadarmo – večer byla svíce a jí na pomoc křesadlo. Křesadla byla za málo haléřů. Svíčky bývaly u pražských mydlářů r. 1595 na bílý peníz čili haléř, na tři peníze malé (asi za 6–9 našich haléřů). Cent loje cenili tehda v 9 kopách, cent knotů řezaných v 8 kopách. V době 30leté vojny (1624) byla libra svěc po 8 krejcařích, což nad korunu naši. Voskové svíce prodávány po 8 kr., ale nevíme, jak obšírné a vysoké byly. Také mnoho nevíme, řekne-li se nám, že r. 1605 „sloupek“ voskový byl za 15 gr. míš. Jasnější snad je r. 1624 návrh, aby svícníkáři libru vosku dávali za 16 grošů bílých (tot' za našich 5–7 korun). K svíčkám poříditi bylo nějaký kratiknot. Cena sprostších „lichpuců“ u pražského „ročmída“ byla dva, tři groše. Lepší „nůžky, jak světlo utírají“ byly v Rakovnici r. 1577 za dva groše (64–100 haléřů našich).

Lucernu aby Pražan náš také měl. Vždyť dali jsme tomu, že jest mládenec a odtudto, že musí večer do hospody. Ale bez lucerny nedostal by se domů, jednak proto, že by ho ponocní měli za člověka podezřelého, a jednak proto, že by byl v pražských stružkách, které lemovaly ulice, nohy polámal. Někdy ovšem vysvítla šenkýřka loučí a dala pak louč pánovi na cestu. Ale louč je nespolehlivá.

Lucernu pěknou skelnou pořídils r. 1610 u Jana Šmída, „dvorského“ sklenáře, za kopu 30 gr. míš. (21 korun našich).

Lucernou dostali jsme se k vyčítání jiného drobného v bytě nádobí. Tu jsou předem konvice a konvičky cejnové, jichž v každém domě přehojná moc, tu jsou mísy a talíře cínové a všelijaká jiná drůbež kuchyňská jídlu a pití posluhující.

Rozumí se, že náš vzor počítací, jehož jsme si zanechali svobodna, nemusí těch věcí míti mnoho, leč by hospodařila jemu hospodyně, jakož jsme shledali v Praze u pánů, obzvláště vdovců, často. V té případnosti pak nestačil by počet věcí svrchu psaných, čím bližší by náš vzor byl konci století šestnáctého; neboť tu ve všech předepsaných věcech byla v domě hojnost nepodobná k víře. Tu bývalo cínového nádobí na centýře. Libru cínu šacovali roku 1566 po 7 groších míš., libru mědi, z níž mimo cín nejvíce pořizovali nádobí, po 12 denárech, cent staré mědi (r. 1600) za 9 kop, libru mosazi za 12 i 20 kr. Z Rakovníka víme, že rychtář s písařem v letech 70tých cenivali „cejnové talíře neveliké“ po 5 groších.

Mimo cínové konvice a hubatky Pražané mívali ke konci století častěji sklenice ze skla. Tedy jakou sklenici abychom též svému muži pořídili. Půjdeme ke sklenáři. Mikuláš Teyfl prodával křišťálové sklenice s příkrývadly, jež mu cenili po 24 kr., velké sklenice s hady a příkrývadly po 48 kr., sklenice s obroučky po 24 kr., a sto prostých českých sklenic za 28 krejcarů (toť byla jedna jako za našich 7 haléřů). Arci, kdybychom svému Pražanovi koupili sklenici pěknou s obroučkem, dali bychom za ni tolik, kolik platí dnes 4–5 korun.

K talířům aby byly lžíce. Z „pušpánu“ byly lžíce po krejcaru (našich asi 20 haléřů), „rohové červené“ lžíce byly ceněny r. 1606 po 3 kr.

Vidliček není třeba. Jídalo se bez nich. Ať jí tedy náš vzor prsty. Na utření byl ubrousek kmentový po 20 gr. bílých a servit po groši (64 našich haléřů). Hle, tím jsme došli tak zpolehounka cen jídla a spolu i pití, jež s tím bratrsky se spojuje.

Předem všimneme si, jak draho bylo jídlo sumou počítané. Děkan rakovnický Zychonides roku 1595 dával komusi dle najednání a smlouvy stravu ročně za 6 kop českých, což vydá kupní silou našich 240 korun. Bylo tedy konec století XVI. možno za 240 korun se najísti za celý rok. Dnes by pouhé obědy hospodské, dosti skrovné a po koruně počítané, stály ročně 365 korun. Zajímavě však, že v starší době bylo draže než v konec XVI. věku. Roku 1498 zjednal sobě kdosi stravu v Praze na týden po 7 groších bílých či po 14 groších míšeňských. To by vydalo ročně našich 720 korun, roku 1500 kupec z Frankfurtu platil komusi v Praze za týdenní stravu 20 grošů míšeňských. To vydá v onen čas už jen asi 680 korun našich. Patrně, že do konce století kuchyně zlaciněla.

Náš Pražan, na němž počítáme, jídal též zboží pekařské, a tu nelze nepověděti o několika cenách moučných výrobků tehdejších. Stálosti v cenách nebývalo, poněvadž visely na úrodě té či oné krajiny a toho léta. Dí řád arciknížete Ferdinanda r. 1551: „Chléb obojí, bílý i rezný, hodný, dobrý a zdárný aby (pekaři) pekli, a to k měřám od starodávna zřízeným, jak by obilí v trhu šlo. Bílého chleba menšího sedm vrhů za groš, většího za dva aby dáváno bylo; rezného (t. j. žitného) húsce dvě za groš, též pecen aby na groš pecen byl.“ R. 1598 byla v Praze libra chleba za groš (za našich asi 28 haléřů).

V Rakovnici r. 1586 platil strych žita po 55 groších, a proto usadili páni, aby „pekaři za malý groš přes dvě libry chleba vystavovali“; a dvě léta potom, když platila pšenice po 1 kopě a 24 groších, vyřkli, aby preclíků za malý peníz (za naše 2 krejcare) bylo sedm a vážily dva loty a tři čtvrti; roku pak následujícího 1589 když pšenici pospadlo až na kopu, ustanoveno, aby za

peníz 7 preclíků vážilo tři loty. Rok potom byla pšenice strych za dvě kopy a pekařské zboží v ceně i ve váze měnilo se zase. Svrchu psaná rakovnická cena, aby totiž 64 lotů chleba bylo za groš (za našich asi 32 haléřů), je zajímavá přirovnáním k dnešní ceně chleba. Dnes kilo chleba (asi 56 lotů) stojí 38–40 haléřů, což není tuze daleko od ceny roku 1586.

Už zanecháme pekařův. Uvedli jsme sice ceny určité, ale poněvadž v poslední nejvyšší instanci závisely na nebi, jak nadělilo, nebude moci onen pilný čtoucí, jenž si naposled bude chtěti všecko živobyťí pražské v jedné sumě ouhrnkem spočítati, ceny chleba, žemlí, húsí, preclíků přes naše určité zprávy do addice položití určitě.

Ted' abychom ohledali, kolik stálo tehdáž pití. Majíce kolem Prahy mnohé vinohrady, naši dědové pivali vína mnoho a majíce v městě přehojně výtečných i nevýtečných pivovarů, pivali tolikéž hojně. To nic proti našim předkům! Vždyť největší vinu onoho velikého pití mělo koření dráždivé, jímž bývala jídla nemírně pepřena. Tedy koření vinno, ne předkové.

Našemu vzoru abychom tedy hodnou porci vína a piva k živobyťí přisoudili, voda pražská kdo ví, zdali už tehda stála za něco.

Pivo pražské nemívalo vždy stejnou cenu. Jako chléb záviselo i ono na drahotě obilí. V návrhu Malostranských dí se: „Nákladníkům podle instrukcí císaře Rudolfa dle trhu pšenice pivo se sází každý kvartál. Kdy ted' pšenice byla za mírné peníze, šenkýři pintu bílého piva (aby dávali) za 4 kr., žejdlík za 1 kr., hořkého pintu za 8 kr., rakovnického za 12 kr.“

Na první mžik oka patrně, i když byla pšenice za „mírnou“ cenu, že pivo starých bylo dražší nežli dnes. V konec století dle hořejších cen byl žejdlík bílého piva za našich 20 haléřů (tedy náš litr za 60 hal.!), žejdlík hořkého byl za 40 našich hal. (litr za 1 K 20); žejdlík nejlepšího, rakovnického za našich 60 hal. (litr za 1 kor. 80 hal.). Když tedy vypije náš slušný Pražan denně 6 žejdlíků piva, má dost; tím utratil, počítajíc kupní silou našich peněz, od 1 kor. po 3–4 koruny.

Chtěl-li píti náš Pražan víno, musil přidati outratě. Dle řádu Rudolfova měla býti šenkována česká vína bílá ne nad šest bílých peněz, a červená nad sedm peněz, moravská pak a rakouská také nad 7, uherská a rýnská ne nad 8 bílých. To usazení bývalo provoláno veřejně a též na tabuli, kde kdo šenkoval, napsáno. Byl tedy žejdlík průměrně za našich 80–90 haléřů.

V návrzích malostranských po bitvě bělohorské r. 1624 dí se: „Vína dobrého domácího i přespolního žejdlík za 7 kr. dávatí se může.“ Tot' našich asi 100 až 140 haléřů.

Ale než rozloučíme se se svým Pražanem, na němž živobytí tehdejší počítáme, nemůžeme mlčkem pominouti cen tehdejšího paliva. Sem se to hodí. Odbyli jsme právě palivo, jímž vytápí se lidské tělo vnitřně – jídlo totiž a nápoje – nuže tedy k dřevu, jímž ohřívá se člověk vně. Ačkoliv o některých krajích českých z pramenů archivních bezpečně víme, že byly už tehdy lesy chudy, nicméně s pravdou bude, že naše vlast celkem dříví mívala dosti. A proto nebyvalo draho. Václav Vostrovský v Platněřské ulici r. 1584 hrubé hraničky dříví prodával po 7 gr. míš., a r. 1624 dali Malostranští dobré zdání, aby lid sedlský, do Prahy dříví vozící, prodával „vůz trhovec, obyčejem řečený tuplovaný“, po 56 krejcařích a „trhovec sprostý“ po 35 kr. Tedy za našich asi 7 korun byl vůz dřeva.

Hledám počet úhrnný. Shrnu-li v nynějších penězích hodnotu těch věcí, kterých náš Pražan potřeboval, ale ročně všech nekupoval (šat, náradí, nádobí, zbraň, peřiny a j. věci mimo přepychové), vychází mi suma 1100 našich korun. Shrnu-li útratu k živobytí nutnou a každodenní, shledávám sumu též 1000 korun našich za rok.

Nesnadná jest odpověď k otázce, kterak asi tehda měly se k těmto všem a všelijakým cenám předeepsaným příjmy konsumentů. Vynasnažíme se zajisté, abychom i tu, až více poznáme, odpověděli věrně. Zatím jen vyjevme se o tom, proč odpověď jest vůbec nesnadna.

Osoby úřední mívaly sic slušné stálé a určité, ale mimo ně mívaly zákonitě přiznáno, aby braly „alafance“, „koláče“ čili pomazánky, a kromě tohoto důchodu bývaly jim též příjmy vedlejší hojné v taxách i deputátech anebo v jinačích věcech. Tu jest tedy velice nesnadno podívati se ouředníku tehdejšímu do měšce. Tím méně pak spočítáš důchod lidí neúředních. Ještě nejsnáze zvíš důchody lidu nádenního a služebného, poněvadž bývaly druhy i sněmem stanoveny; ale zhora nemožno počítati důchod lidí, kteří měli své domy, vinice, pole, obchody a kupectva. Takovým to ani dnešní nejprudší berní referent nespočítá. Veliký pán – purkrabě nejvyšší na Hradě Pražském – měl za panování císaře Ferdinanda roční gáže 500 kop českých (30.000 korun našich). Jenže nejvyšším úředníkům králové pravidelně zůstávali těch peněz dlužni. Písař městský čili kancléř staroměstský míval 50 kop grošů (3000 korun našich) do roka a při tom taxy z listů kšaftovních, listů poselacích a z ortelů.

Písař – notarius – rakovnický míval od r. 1550 platu „60 kop míšeňských ročně (toť našich 1800 kor.); k tomu 5 strychů žita, 2 strychy pšenice, strych hrachu, strych ječmena, jeden nebo dva vary piva ječného, dříví z lesů královských a taxy“. O pražském kancléři a předních písařích radních dí samo snesení purkmistra a rady roku 1599 „že skrovný plat mají a

případností nemnoho se jim schází, načež se žádný z nich v tato léta drahá vychovati nemůže“. Tenkrát učiněno všem ouředníkům městským nadlepšení.

Ovšem, toť světle jasno, že nejpřednější úředníci se čtyřmi i osmi kopami na měsíc a s hojnými „případnostmi“ se živobytím tehdejšími nemívají asi příliš těžký boj, ale kdo ví, jak bylo ouředníkům „dolejší kanceláře“, kterým se platilo v témdni po 30 nebo 40 groších míš. – toť jest našich asi 10 korun! Tiť asi nepřecpávali se konfekty! A což teprve lid ubohý dělný! Na sněmech obecných r. 1547 a 1549 snesli se stavové o řád čelední, a tu čteme, že ke stravě platiti se má na př. „sekáčům s kosami na těžkém díle“ po třech groších na den, zedníkům a tesařům od sv. Jiří do sv. Václava po 2 groších denně, mistrům po třech; přidavačům po půl druhém.

Čtoucí již porozumívá, že tenkrát bylo dosti lidí, kteří s tehdejšími cenami, s tehdejšími živobytími pořáde byli na štíru, a ještě více že bylo chudáků, kteří převalné většiny věcí a požitků, námi v této zprávě popsanych, jakživi nepoznali, jsouce, jako dí Zámorský o lidech robotných, přerádí, „jestliže nakrmili se suchým chlebem a syrovátkou.“

Kdybychom počítali živobyť člověka ženatého před třemi věky, to by přimnožilo se outrat znamenitě. Ženy bývaly parádnice. Praví to již Rokycana v XV. st.

Kněz Rvačovský v století 16. touží na ženské, „že nejspíše a nejšperkovanější býti chtějí ty, které jsou nižšího řádu a kteréž nazbyt zlata nemají.“ Opravdu nelze tehdejší parádnictví jináče vysvětliti, nežli že opičil se stav po stavu.

„Co sedlák uhlídá na pánu,

by měl prodati půl lánu:

chce takové šaty mítí,

byť jej měl čert do pekla vzítí.“

Tak zpívá týž svrchu psaný Rvačovský. A Veleslavín právě sto let po Rokycanovi praví: „Nacházejí se tak zlobivé, nestydaté a všetečné ženy, že majíce někdy na svatbu neb jinou dobrou vůli jíti, smějí k faráři svému poslati a potupně se tázati, v jaké šaty se přistrojiti a jaké prsteny a řetězy vzítí.“ Konečně stačí v rychlosti připomenouti toho, že sám sněm generální r. 1615 vybral komisi proti nádheře a zbytečnosti v šatstvu, poněvadž se to na oko spatřuje,

kteřak v království tomto nádhernost vysoce vzešla, že bez rozdílu jedenkaždý po takové nádhernosti dychtí.

Ale aby čtoucí nepřipadl na tu nešťastnou myšlenku haniti naše pramateře pro některakou tu ženskou parádu, tož věziž, drahý příteli, že nevěříme tehdejšímu mravokárcům doslova, a pak nemínili mravokárci sami o všech paních a pannách českých, že by rozmařily bývaly v šatech vesměs. Bylo šetrných žen dosti a dosti, byly matky, které svých šatů šetřily za léta a dcerám svým po bábě šaty přešiti dávaly.

Než tolik jisto, že již tenkrát mnohým zdálo se býti manželství drahým přepychem, a proto snažili se čeliti nesnázi věnem. Byl to skutečně naivní hlupáček ženich, jenž r. 1570 pravil otci Goliašovi, obyvateli Nového města Pražského: „Dejte mně dceru svou k svatému manželství třeba v té kytličce, a já nechci nic po ní – věna“ – a když mu ji dal v „té kytličce“, a mladý párek okusil, zač živobyti tehdaž stálo, zmoudřel a přiznal se pan zeť k soudu, že by na tchánovi mimo kytličku a ženu vynutil přec nějakou tu kopu grošů –

Zbývá ještě, abychom manželům koupili také někde v městě stranou domeček za 200 kop; tím nevydali jsme mnoho a také nekoupili jsme nádherného paláce obšírného, ale skromným lidem k štěstí a samostatnému živobyti postačiti mohl. Pražský dům Platejz byl by v konec XVI. století stál 2000 kop (40.000 korun našich), tedy ruce pryč!

Přidáme-li šťastnému manželstvu našemu na posluhu děvče, jemuž v době Rudolfově víc ročně neplativali nade dvě tři kopy: smíme skončiti o drahotě živobytu staročeského.

O mamoně

(Květy 1890.)

Známo, že už Anakreon řecký proklínal člověka, který první miloval zlato. Je tedy zlatomilství starý lidský zvyk, a nepomine až do skonání světa. Souvisí s pudem lidským po lepším bydle, a proto nebývá kladen nikomu za hřích. Hřichem stává se jen těm, kteří nepoctivě a bezstoudně honí se za bohatstvím a také těm, kteří, majíce sami až z míry dosti, nepřejí sobě ani jiným. Bídne figury lichevníků, dráčů, hladovitých skrblíků jsou zvláštní nechutný a zvířecí typus všech národů a všech věků.

Podati majíce některé zprávy o zlatomilství našich předků, prosíme tedy předem, aby nemněl nikdo, že je pomlouváme. Však se dobře ví, kterak milovali také umění v chrámě, na ulici, doma, kterak kvetla u nich všecka řemesla, kteraký byl u nich zdravý a hojný přepych, kterak přemnoží ze své hojnosti pamatovali na chudinu a nemocné, na obecné libráře čili knihovny, na školy – toho ničeho lakomí lidé nedbají, neznají, nechtějí.

Za starých časů za největší ze všech stavů skrblíky a honce peněz kladeni bývali měšťané. Již sama existence měst – hromady domů na malém místě omezených – prý pobízela měšťany k tomu, aby se všelijak honili za zlatem. Poctivé rolnické práci prý nemohli se měšťané oddati; kde by nabrali polí? Velmi světle tuto myšlenku Chelčický ve své „Síti víry“ vyjadřuje slovy, že „města lakomstvem stojí“, měšťanům že „lakomství jest přirozené, neb to množství domů zdí okrocené, málo dědin k tomu množství má, protož na to musí měšťané; dobývati, jakžkoli budú moci, obchody, trhy, kupectvím, krčmami, řemesly, lichvami, lstí; umějí vše sfalšovati, koření v vlhce chovati nebo kameníčko do něho namiesiti, též obilé s plevami se spod smísí“.

Ký div, že při tomto svém přesvědčení Chelčický odvozoval původ měst od Kaina, neblahé paměti bratrobijce.

V městech našich opravdu shromážděno bývalo bohatstva tolik, že nepodobno víře. Už v inventářích doby husitské postřehuješ na jeden mžik, že není domácnosti měšťanské bez koflíků zlatých, bez prstenů, řetězů a jiných všelikterakých klenotů. A toho bohatstva, čím dále do 16. věku, tím více přibývá. Z nejbohatších pražských lidí za Prvního Ferdinanda byl na příklad onen lichevník Štěpán Arnolt od Voslů, jehož hromada zlata páčena byla na 50.000 kop, jmění to na onen čas ohromné. Mísy, talíře, konve, umyvadla, koflíky, lžice, pásy,

všecko váženy byly u něho na hřivny; prstenů měl Arnolt „plnou vrchovatou a velmi širokou medenicí“; peněz na všelijaké minci měl tolik, že nebyly po jeho smrti ani „čteny“, alebrž „za celé tři dni od tří osob spěšně přebírány, přebrakovány a toliko zváženy“. Král Ferdinand přivlastnil sobě toto bohatstvo pražského měšťana jakožto odúmrt' a dle svědectví Sixta z Ottersdorfu „mnozí služebníci královští, když ti klénotové v kanceláři české na ten čas pod palácem v tom sklepu od přísežných zlatníků váženy byly, že jsou se tomu dosti nadiviti nemohli a mluvili, že jsou toho tak pospolu a toliko po jedné osobě z pozůstalého statku nikda neviděli“.

Že mívali poklady peněz a zlata v domech svých i lidé, kteří po židovsku nelichvili, toho buď mimo jiné novým příkladem pláteník Mikuláš Růže, jemuž do r. 1583 byl dům U černé růže na příkopě v Praze. Mnoho řádků domovitého inventáře pláteníkova vyplněno jest klénoty všelijakými, koliks tisíc měl na hotových penězích; jen „korun“ počítáno za dvě stě kop, uherských zlatých též tak i rýnských zlatých bylo za 190 kop; jiných zlatáků a grošů „tolských“, paců, ortů, šedesátníků jsme pro zdouhavost práce ani nepočítali. Když umřel r. 1560 v Praze Jindřich Strejčkovský, odnesla příbuzným Anna Třilická „pytel peněz, že sotva jej do putny vtláčila a opět přišedši peněz do putny jest nasypala a po ženě, kteráž oznámila, že jakživa nic tíže nenesla, poslala“.

Však nejen Pražané shromažďovali poklady v domy své. Venkovští měšťané uměli to také. Na příklad poděbradský měšťan Jeroným z Hubin r. 1601 umíraje zanechal dvouleté dcerce svojí mimo prsteny, koflíky, lžice, pásy a jiné bohatstvo zlatých uherských sehnutých na šňůrách 130 kusů, 37 tupl dukátů, čtyři řetězy zlaté, stříbrných grošů za 200 kop, tolarů za 250 kop. Měštěnín v Jindřichově Hradci Melichar z Liboře r. 1615 odevzdal před smrtí synu svému na hotově a na jistotách 6500 kop míšeňských, 1443 kusů dukátů, řetěz zlatý kamením drahým vykládaný; manželce své 2000 kop věnem zakázaných vydal a nad to výše z lásky 2000 kop přidal. Když umřel v Kutné Hoře r. 1616 řezník Michalů, synové se dělili o peníze ne vyčítáním jich neboli počítáním, alebrž hrnci.

Tím způsobem mohli bychom do únavy čtoucímu na oko stavěti ze všech koutů českých měšťany přebohaté, jichž přední a snad jediná úloha životní byla honiti se za zlatem. Bývalo jich tak nad obyčejnou míru mnoho, že po bitvě bělohorské všickni, kdož přišli do Čech na lup – od ryšavého, vyhublého lakomce bavorského Maxmilian, vítěze bělohorského, jenž odvezl z Čech 1500 vozů plných všelijakými poklady, až po hrubého a mlsného

Königsmarka, jenž po vlastech našich pilně sbíral tolary – všickni ti dobří lidé dosti tu nabrali, s prázdnou žádný neodcházejí.

Jak veliké bohatstvo bývalo v pražských domech, to vysvítá ze zprávy Staroměstských r. 1625: „Vědomé, že po slavném J. M. císaře vítězství nad Prahou v Starém Městě nejbohatší a nejmožnější domové, v kterýchž se více našlo, nežli nyní v padesáti i ve stu domích, vydrancování a obloupení jsou.“

Že bylo mezi měšťanskými boháči zajisté hodně mnoho lakomců, „mamonou osedlaných“, kdož by pochyboval, věda, že přemnoží lidé od jakživa čím více mají, tím více chtějí. Za takové mamoníky kladu všecky ony boháče, v jichž přebohaté pozůstalosti shledal jsem šaty „zedrané“, šaty „plesnivé“, šaty „zležilé“, jako ha příklad tím vyniká inventář bohatého kupce Altršpergra v Staré Praze r. 1608. Než by přebytek šatů svých dal chudým, raději nechal sležeti, shniti nebo zedřel až do hadrů sám! Asi pořádný lakota byl také majitel domu U pěti korun v Praze, Petr Nerhof, jenž umrlé Dorotě Radnické, bohaté své příbuzné, už v rakvi ležící, r. 1612 dal sníti s prstu tlustý prsten pečetní čili sekrýt a vzal jí též z rakve knihu aksamitem přetaženou a stříbrem okovanou.

Což omluvitelný jsou proti tomuto bohatému kupci ony dvě chudé ženy Šalomounova a Barbora zámečnice, kteréž se r. 1507 „když Salomenu, jich příbuznou, nesli k hrobu, o plášť harasový draly tak dlouho, až za Barborou zůstal!“

Položili jsme na počátku dle starých svědectví, že měšťanstvo bývalo viněno ze skrblictva a mamony nejobyčejněji. Ale vyšší dva stavy nebývaly vlastně nic lepší. Všaktě nebyl v nich jediný Pernštýnský Vilím, jenž ha počátku XVI. věku všelijak strhl na se hromadu statků a nemaje toho dosti, jal se dle zpráv starého letopisce kupčiti ve víně, v šmejdu a v živnosti městské sáhal a z toho zisky veliké měl a tak se potom toho chytily jiní páni i zemané. Což bývalo za všecken čas potom půtek a svárů i protimyslností mezi měšťany a šlechtou o živnosti! A když některého urozence žádost' zlata posedla, kterak býval proti odporníku svému v soudě i v soukromém životě protimysln! Jak zdvořile uměli šlechticové jedni z druhých peníze nebo statek vynučovati, toho nejpěknější příklad je Jiřík Čebivský roku 1508. Když mu nechtěla Magdalena z Hernšperku vydati kus dědictví, „on se na ni popudil a řekl jí: Zvyjedaná babo, vzelt' bych málo, že bych tě sváže na vůz kázal vrci a roztáhl bych tě co kunu, nebť mám s tě moci dosti!“ A když se ho Merklínský v Plzni ptal, „kterak se svú babú nakládáš? on pověděl směje se: Milý pane tovaryši, dobře, lekla se toho tvého pacholka – tuším, že jest mněla, že jest kat – i udělala se mnú smlúvu po mé vši vůli!“

Knihy byla by o tom, kterak užívali rozmanití podvodníci panské touhy po zlatě pod způsobou alchymie ke škodě pána, zlata dychtivého, a k prospěchu svému. Ti šantřočníci bývali obyčejně z cizích národů a zchudili drahně měšců panských. Dí Komenský, že „žádného mezi sebe leč s plným měšcem nepouštěli, každému však velmi rychle jaksi vypráhl, že v něm nic nezůstalo“.

Alchymie strašila u nás ode dávna. Prý i Karel IV. býval jejím přítelem. Hojnější zprávy o lidech jí šizených troují se však teprve od doby pohusitské. Prvního ošizence našli jsme r. 1451 v Praze. Byl to podivnou náhodou Svatoš krejčí, tedy člověk neurozený. Ale jakkoli později vždy některý měšťan chtíval zbohatnouti alchymii, čili nejobyčejněji proměněním mosazi v zlato, přece šlechta a za Rudolfa i stolice královská v tom mívaly nad měšťany předešlé. Kterak to umění alchymické vypadalo z blízka, o tom na příklad čteme r. 1526 v žalobě synů Haymona Krušiny z Lichtenburka proti Michalovi Plamanovi z Kynšperka, alchymistovi. „Podvedl otce, pravě se umění nějaké míti a znamenité věci dělati, jakož to přidada zlata k stříbru i z toho stříbra aby zlato bylo; i tudy pana otce jest k tomu přivedl, že jest stříbra svá pozlacená i nepozlacená jemu vydal, kalichy, pacem (kříž) a toho že jest byla truhla plna – ale toho (zlata dělati) jest nedovedl.“

Že mimo mamon i lakomstvo posedalo některé urozené pány právě tak jako měšťany, o tom vypravuje souvěký pozorovatel Guarinoni, lékař u dvora Rudolfa II. Prý „lakomce najdeš všady, ale v šlechtě jich drahně; před málo léty žil urozený lakomec, jehož jmění nad sedmkráté sto tisíc se páčilo, a ten sám sobě střevíce zašival a nenosil se švarněji nežli nádenník; při mnohých slouhy hůř se mají nežli u měšťanů; pracovatí musejí jako dobytek a chleba nedovoleno jim požívatí jináče nežli v přítomnosti pánů, aby ho mnoho nesnědli“.

V 15. a 16. věku nalezneš dosti zpráv, že také sedláci, kteří nenáleželi k žádnému stavu a kladení bývali „za pouhé“ prodajné zboží, umívali zlato střídati. Na příklad r. 1570 píše komora královská hejtmanu v Poděbradech, aby sebral a poslal půl deváta sta hotových kop míšeňských peněz, které pozůstaly po nebožtíkovi Trojanovi, poddaném ze vsi Velyně.

Právě při takových případnostech, kde vrchnost se shání po sedlákových penězích, dovídáš se nejspíše, že zlata leckde bývalo dost a že stálo za shánku. Kdož by se divil, že český sedláček leckterý, vidoucí příklad při stavech privilegovaných, propadal také lakomstvu? Co dnes za nejhorší skvrnu bodrého lidu venkovského dosti často se přihází, že totiž nešvarně vede si k výměnkáři, to už od starodávna lze vyčítati. Nejkřiklavější případ našli jsme v době hned pohusitské r. 1459 ve vsi Březiněvsi. Tu jakýs Jan prodal dvůr „s dědinami, s pluhem, s

branami, s husmi, s příslušenstvím toliko za 35 kop Nitě Voštníkové a muži jejímu, a to proto jim slevil, aby ho chovali a živnost' mu dávali až do jeho smrti; i litkup pivše toho mu nezdrželi, nebo pobravše svrchek, dvůr prodali a jeho ven vyvezli a na ulici v Praze u veliký mráz položili“ –

Tedy ve všech starodávných stavech i nestavech lze najítí povedené exempláry lakot a mamoníků. „Lidé na světě lakomství za hřích nemají,“ tak dí kazatel Rvačovský, „než převzděli tomu dobré hospodářství. Také lichevníků, lakomců, dráčů, fortelníkův žádný netresce; nýbrž kteří by to měli přetrhouti, mnozí jsou nejlakomější. Chval jim někdo nebe jak chce, toliko dotkni, že tam nedělají peněz: zase haněj jim peklo, jak chce, toliko nechť poví, že tam ďábel dosti peněz dává, hned se jich snáze deset najde, že by k peklu pro peníze běželi než do nebe pro věčný život jeden.“

A farář u sv. Petra, kněz Šimon Valecius, roku 1614 oznámiv posluchačům, že v Lounech oběsil se hrnčíf, jemuž 15 kop ukradeno, a v Sušici že lakomou babu pro peníze mladík zabil, volal s kazatelnice: „Zdaž mnozí sobě z lakomství, lichev hrozných, partytův nevymyslili, nimi bohatnou nespravedlivě, v náhle lidi z statků vyhánějí rovně jako nákeřníci z kabátů svláčejí. Toho nyní mezi vyššími i nižšími stavy dosti hojně se nachází.“ –

Nemíval každý člověk své poklady, peníze, zavřené v truhle železem kované pod tuhým zámekem. Dosti bývalo nedověrců, kteří ani železné truhle nevěřivali. Ti schovávali poklady své jináče. Pokrývali je do takových míst, kde by se jich nikdo nenadál. Známe z archivů městských lidiček několik, kteří všecek svůj poklad – nebylo ho asi valná moc – skrytý nosívali za „fomerály“ čili na řadrech za košilí tak dlouho, až jim ho někdo ukradl. Víc známe lidí, kteří své poklady zastrkovali do postelní slámy. Na příklad buď mydlářka Kateřina Jeyzlerova Poděbradská, po níž r. 1617 „v pytlíku pod slámou v posteli našli váček zelený aksamitový krumplovaný a v něm groš zlatý na šňůrce s ouškem, dole s perličkou a při něm na šňůře 27 dukátů a korálový pateříček“. U Marty Kakusky r. 1571 nalezeno „v loži v slámě v pytlíku 97 kop českých grošů“. V domě pražském u Mráze z Milešovky obývala jedinou chudičkou komoru, kdež na svém pokladě až do smrti líhala. Jan Farář, soused za Poříčskou branou, až do své smrti r. 1563 pokrýval peníze „v hrnci pod pokličku“ v peci, v prsku.

O nějaké lakotné Chmelířce, měšťance pražské, vypravuje konšel Sacerda r. 1525: „Byl sem vyslán z rady podle poručníků, abychom ohledovali statek po Chmelířce; našli jsme v komoře v smetech mezi hrnci kolikas uzlíků, že toho všeho bylo ajsa okolo 30 kop; pak

hledající těch 40 zlatých, kterých byla odkázala k sv. Michalu, i našli sme je na almaře v jakýchs smetech!“ Mimochodem řečeno – bývala Chmelířka za živa asi velmi čistotná paní.

V Lounech připadla r. 1514 Dorota Roudnická na myšlenku schovati groše a zlatáky „červené“ do „flaše zasmolené“, tedy nádoby neúhledné. Ale nějaký dobrý přítel všiml sobě neúhledné zasmolené flaše přec a odnesl ji i s „červenými“ a bílymi na věčnou oplátku.

Nejčastěji skrývali naši předkové svoje poklady tak, že je zakopávali do zdi, do sklepů, na zahradu.

Když r. 1512 umírala Markéta Johanneska, pražská měšťanka, tázali se jí přivětiví zvědavci, „kde má peníze?“ I řekla: „Jsú zakopané ve dvú pytlíčků v zemi a třetí je v truhle.“ Svrchu psaný Jan Farář vstavil r. 1563 do kšaftu svého, že má část peněz v zahradě zakopanou, ale „přátelé že o tom dobře vědí“. R. 1517 v Praze na Karlově vyhrabala na dvoře kdes u žlábků svině Šimona Hraběte peníze. I hned se vrhly na vyhrabaný poklad dvě susedky. Peníze „byli škaredi, stlačeni, plesnivi, a když susedy je sebraly, šly do světničky a zavřely se na řetěz a četly ty groše“ – majíce strach, „aby někdo nezvěda, že peníze mají, nezbil jich“.

Žal byl, jestliže zakopal sused poklad a potom nemohl ho najíti. Vypravuje Václav Kněževeský, kronikář slánský, že r. 1588 před sv. Václavem „na Bílé Hoře oběsil se nějaký sused z Malé Strany na hrušce proto, že náké peníze zakopavše, jich naleznouti nemohl. Čertu dal duši“. Mnoho let před tím – roku 1502 pražské měšťance Lidě Ubayanové pomohl hledati peníze v hrnci vlastní syn a nalez ukradl a schoval „do kladí“. „Tehda ona běhavši po rynku chtěla se oběsiti“ – ale neoběsila se, poněvadž v kladí peníze – 30 kop „babek a kreycarů“ – nalezeny zase. Syn Lídin ustranil z nich jen něco málo, začož koupil sobě „v krámcích – perník“.

Na zakopané poklady přicházivali šťastní nálezcové leckdy maní a bezděky. O jakés Magdaleně, Pražance, praví r. 1523 kterási žena: „Mnoho peněz v poustkách zetě Petružilkova na Malé Straně našla a grošů peněz vídeňských i zlatých byl džbán, byli jacís, já sem takových jak sem živa neviděla.“ Ale častěji přiházelo se, že nemohli se přátelé a známí ani dočekati smrti člověka mohovitého a lakomého, aby hned, jak duše s tělem rozloučila se, do kopání se dali. Příkladů je v knihách soudních podivně dost. Je patrné, že zakopávati zlato bývala věc obyčejná.

Něco na příklad. Sotva že kterýs den roku 1525 zhasl Šimon Sekyra, měšťan pražský, jala se vdova Dorota a sladovník Jan Slánský „kopati hledající v sedadle“. Zajisté že to bylo sedadlo

zděné kdes v okně. Tu „nebožtík na tré schoval peníze“, a na tom každém místě bylo znamení. Vykopali pušku zlatých a načtla z nich Dorota 20 zlatých Janovi.

Dlouhý byl od r. 1511 soud „o groše“ mezi Bartošem „od růže červené“ z domu někdy pánů z Rožmberka a Antošem, soukenníkem Nového města Pražského, jenž pomocí svých tovaryšů vybral poklad po smrti ženy Bartošovy. Pavel tovaryš vysvědčuje: „Hledali sú po smrti též Markéty v tom domě jejím před polednem; potom sú přišli, když kumplety zvonili; i řekl ke mně: Musí se kopati! I kázali mi nahoru a v auliče jdúce do kuchyně tu sem kopal. I udeřil sem dvakrát neb třikrát, porozuměl sem, že sú peníze, nechtěl sem kopati, abych neroztrúsil. Tehdy oni vzemše pytlík s těmi penězi. I kopal sem hned od téhož místa nedaleko, tu opět sem porozuměl, že sú peníze. Řekl sem, račte ohledati. Tu ohledavše vzali sú opět druhý pytlík. Potom svíčku sobě rozsvětiti rozkázali, zdaliby se co kde vytrúsilo; vzavše peníze, šli pryč.“

Když se tak sešli samotní páni z rathouzu hledat pokladu, o tom podařenou scénu známe z knih pražských z r. 1525. Šlo o poklad Chmelířky, již svrchu podotčené. Čtoucí pomní, že Chmelířka schovávala peníze ráda do smetí. Ale teď doví se, že hlavní sklad měla jinde. Pan purkmistr poslal tam pány. Leva, poručník statku, řekl: „Nehledayte v truhlách, než hledayte pod truhlami!“ I našli pytlíkův dobře velikých několik s groši. Leva řekl: „Páni, pošlete po svíčky, uzříte, že teprv najdeme!“ I vzali kratce (motyky) tu v komoře. Dál nechť vypravuje i soused Nešpor: „Já tu stál, a Leva mne vokřikl, co tu stojíš a nevezmeš kratce? Což mají páni sami kopati? Tehda sem já kupl několikrát i trefil sem na hrnec, tehda groši cirkli (crkly); pak Duchek Kapalín řekl ke mně: Mlč! a zhasil světlo. Ale páni hned přiskočili a poslali mne nahoru, abych vzal nějaké necky; podruhyně půjčila škopku i sypali ty groše přehršlem do škopku, a když je všecky vybrali, kázali Jakubovi, aby je nesl a on jimi sám nic nemohl učiniti. Já vzal za jedno ucho, a on za druhý a přinesli jsme je do světnice. Pak je páni sklidili a pobrali, a já nevím, kam sú se děli. Potom nazejtří zjednali dva pacholky, aby napořád kopali ten sklep a našli opět hrnec grošů dobře velikaj.“

Byla to dobrá kořist několik konšelům staroměstským, jenže ta mamona měla v zápětí dlouhý process soudní a ostudu.

Jestliže konšelé městští sháněli se čile a chutě po zakopaných pokladech lidí, kteří přece mívali právo svobodně činiti s jměním svým: kdož by divil se vrchnostem nad sedláky postaveným, sháněly-li se ještě čileji a chutěji? Nebyltě sedlák svoboden, a co ukryl před bystrým okem urozeného pána, to propadlo pánu jakožto věc podvodná. A což bývalo zle,

vykopal-li urozené vrchnosti poklad sedlský někdo jiný před nosem! Dosti o to soudů všude bylo a jest. Věc to nechutná při každém šlechtici, jenž hádá se o džbánec s groši neb hrnček s některým šťastným chud'asem, jenž ho ze země vykopl.

Tím nechutnější věc ta při cizáckém rytíři, o němž se ví, že byl z míry bohat a že zbohatl všelijak nechvalno. Míjíme pana Floriana Grispeka, jemuž soudně vydána byla Anna, vdova ze vsi Babiny, protože „drahně peněz ze země z úkrytu vzala z nádoby, která z hlíny připravena byla co tejlík a díra, co by zlatý vjíti mohl, do něho byla připevněna“. Prý v tejlíku bylo bílých peněz půl třetího sta – a tím pán prý zkrácen. Rozumí se při panu Florianovi samo sebou, že vdovu podal r. 1546 katu, aby z ní vynutil přiznání, kde peníze má.

Ne tak zvedlo se Nathanaeli Hložkovi z Byslavic a v Nuslích, jenž r. 1573 vinil dva lidi – Kříže a Reydala – z vyzdvižení pokladu na gruntech jeho „to těch grošů tenkých, kteréž židům na tarmarce ukazovali“. Pro nepoložení těch grošů tenkých chtěl pán, aby mu šťastní nálezci pokuty dali 500 kop grošů českých. Ale pan Hložek nesvedl nic. První ortel konšelů novopražských zněl, aby žalobce přišel s nějakým světlejším důkazem, že ti lidé groše našli. A když doložil Hložek věc svou světlejšími důkazy, nařídilo právo, aby groše byly složeny – v rathouze.

Zajímavo, že v XVI. století ne jeden člověk vyprosil a zaplatil si královské privilegium na kopání pokladů. Stůj tu jeden příklad. R. 1538 vydal král Ferdinand Janovi Vyskytenskému „propůjčku na hledání pokladů u Hory Kutny a v poloumíli na všecky strany“. V listě stojí, že „smí kopati poklady buď na zlatě, stříbře, na zlatých groších, na jakýchkoli mincích nebo klenotech, však aby povinen byl polovici dáti králi do komory“. Ale kdyby kopal na cizím a ne královském, aby se nejprv umluvil o škodu toho místa. Mincmistr měl mu dvě osoby přísežné přidati vždy – „aby Nám (králi) od Naší polovice nic odňato nebylo“.

Sprotní lidé bez králova privilegia chodívali na poklady zvláště v ty časy a chvíle, kdy vedle obecné víry duchové těch pokladů tak tuze nehlídali. Pověřivost' od prastarých dob představovala sobě, že všelijací „duchové zemští“ v domích a v přírodě mimo dům, v skalách, ve vodách šetří všelikterakých pokladův od návštěv lidských. V jedné knize alchymické čteme poznamenání, který čas ustávají duchové od hlídky. „Předně v pašijové dni a velikonoční všechna dopoledne a ne o půlnoci; na den povýšení sv. kříže a v křížové dni; na den sv. Jana Křtitele, na den sv. Markéty, Jakuba apoštola, Bartoloměje, na všecky suché dni.“

Že v ty dni nejedni výpravy konali na skryté poklady, toť vůbec povědomo. Méně známo, že na takovou výpravu najímána bývala často pomoc těch, kteří duchům rozuměli a s čertem uměli. To bývaly ovšem báby. Již smlouva k dobývání pokladů bývala samé zaklínání. Novoměstští r. 1578 sháněli se po nějaké babce Anně Drukové, poddané Hynka Čížka ze Mšena, že se zavazovala manželům Šindelářovým „ctí a věrú pod závazkem neslýchaným pod duší zatracení, že pokladů s nimi dobývati bude“.

A kolik asi podvodů všelijakých přiházelo se v takovém spolku na dobývání pokladů! Ovšem nezvedlo se dobře nikomu, kdo byl s podvodem popaden, zvláště tenkrát ne, shledány-li při tom nějaké čáry a pokoušení pána Boha. Na příklad roku 1578 dostala se Mariana Reysarova v Novém Městě Pražském k právu outrpnému čili na mučení, ale ne proto, že na Anně Dvorské, vdově, jejíž poručník byl Sixt z Ottersdorfa a Pavel Kapr, „pod fortelným způsobem dobývání pokladu nemalou summu peněz na zlatě a jiné staré minci, též klenoty, koflíky a prsteny, cínové nádoby do několika set vymluvila, ale pro přetržení podobných vejstupků těch lidí, kteří s hádáním proti záповědi božské zacházejí“.

Na konec buď tu položena zpráva, kterak se vedlo císaři Rudolfovi, když beze všeho čarování přirozeným během chtěl sobě sbíratí dáti drahé kamení a perly české. I dopsal r. 1589 těm urozeným pánům, na jichž gruntech domníval se, že dotčených pokladů nalezne,[11] a vyslal tam s fedrovním listem znamenitého čmuchálka Hanuše Eberharta, aby hledal. Ale urození páni – Karel Vartmberský, Rudolf Trčka a Zikmund Smiřický nejevili radosti. Smiřický přímo vyhnal vyslance královského, začož dostalo se mu následujícího charakteristického dopisu králova: „Což Jsme se v tobě milostivě nadíti neráčili, vědouc ty dobře, že Jsme tobě řetěz v několika stech dukátech darovati ráčili, aby takovým způsobem s Námi kupčiti a ouplatek žádati, aneb také špatnou věc proti Nám kořist'ovati sobě jměl, mohouce My tobě to jinačí milostí císařskou nahrazovati.“

Z kšaftů píseckých

(Památník Heydukovy nadace; 1887.)

V loňských prázdninách na své potěšení poznal jsem nejen několik Písečanů živých a milých, ale spolu s nimi i slušnou řádku Písečanů dávno zemřelých. Těch živých zanechávám feuilletonistovi píseckému, aby je hladil i liboli tepal – jen toho prosím, aby nezapomněl nynějším Písečanům za mne vyčísti ledajakou v hospodách kuchyni.

S těmi mrtvými, v Pánu dávno zesnulými, pobavíme se sami hned.

Dostaly se nám do ruky starožitné knihy i výpisy z dávných dnů píseckého života. Přečetli jsme hromadu kšaftů a čtouce viděli jsme živě, kterak ti staří Písečané před oči naše z prachu země, kdež dosavad tiše spali, zvolna vstávají – dobře a zřetelně vidíme dobráckou tvář pana Mikuláše řečeného Volyňského, jenž z dobroty srdce svého r. 1405 nemalý statek svůj v Borečnici i s dvěma mlýny s dědinami, potoky a lesy – těmi krásnými píseckými lesy – odkazuje chudým lidem v špitále, před branou v Písku nově založeném. Budiž požehnán, dobrý pantáto mlynáři, jenž pozemské zboží své, které ti neúnavný mlýn vyklepal, poroučíš na ulevení lidského hladu a bídy. Však by to po tobě dnes s těžší kdo udělal! My jsme už praktičtější.

Čtouce na kšaftech píseckých poznali jsme mimo pana Mikuláše ještě jiné čacké a dobré Písečany, ale poznali jsme i takové, že posluhují kulturní historii na svou vlastní škodu. Vstupte prosím s námi do obytné místnosti pana Ondřeje Renze, jenž býval do r. 1661 předním z měšťanův a drahná léta zasedal v radě.

V bytě na první ohlednutí poznáte, že jste u bohatého muže – vždyť měl čtyry domy, pivní pánev, v níž vařil pivo, vozy okované, koně, krávy, dědiny a drobného dobytka u pastýře 29 kusů. Byl tedy bohatý pán, a v domě, v němž obýval, upraveno bylo všecko nádherně.

Tu viděli byste bývali dvě lože pod nebesy, nádobí cínového na centy – pěknou kancelářku čili psací stůl s truhlíky, do níž kdybyste vhlédli, zlata a stříbra hojnost' byli byste vyčetli. Měl tu pán řetízky zlaté, prsteny čtyři, jeden s diamantem špičatým, druhý s diamantem tabulkovým, jiný s rubínem, jiný „s rubínem, hrdličkou a kvítkem“.

Prstenův příbuzní jsou tu „kroužkové pamětní s oušky, dva okrouhlí, jeden hranatý“. Několik šálečků křišťálových i stříbrných neb stříbrem a zlatem „fasovaných“. A což kdybyste směli otevřít červenou truhlu! Což tu drahých věcí a peněz! Pazour rysový v stříbře fasovaný, kterýž býval už v 16. věku v pražských domácnostech bohatých ozdůbkou, ten byl v truhle páně Ondřejově taky.

Podle kůže na kordovan vydělané a červené turecké šerpy v pytlíku měl bohatý radní pán mimo jiné peníze i „dukát pamětní“, na němž s jedné strany cifry nějaké a s druhé strany „planeta sol (slunce) vyryta byla“; v měšečku ze šmelce udělaném měl mimo to zlatých grošů portuglesrů (portugalských dukátů) 8 kusů bez oušek, devátý s kroužkem, hromadu stříbrných a zlatých knoflíků „k rukám, ku klobouku, k límci, k spodkům“ a k jiným šatům. Lžic stříbrných „dvou mustrů“ čekávalo šestnácte na hosty vzácné, a kdykoli se to stalo, že hosté přišli na dobrou posezenou, nastoupil namáhavou službu „džbán v stříbře fasovaný, kunštovně udělaný, hliněný se stříbrným víčkem“. Po zdi visívalo nemálo zbraní pánových. „Dvě flinty, pár pistol, banditka, ručnice zlatá“ a několik obrazů, vystavujících císaře Ferdinanda III. a krále Ferdinanda IV. i pannu Marii Svatohorskou. Když pán umřel, vyčetli po něm 137 strychů obilí, díl už na mazhauze čili v předsíni, díl na sejpce složeného. Pan radní podle toho bohatství také šatíval se. Míval spodky stříbrné barvy, kolář losový, punčochy buď mořské barvy buď tělné, plášť se stříbrnými knoflíky, kožich stříbrné barvy se stříbrnými knoflíky a kalounky zapremovaný. I na klobouce měl stříbrný kalounek.

Slovem, tím vším chtěli jsme dokázat, že pan Ondřej byl boháč vším zemským zbožím hojně dařený. A hle! pan Ondřej nebyl šťasten. Jasně to čteš v ksaftě jeho. Třem synům odkazuje všecko – a ženě své Zuzaně poroučí, aby si zvyupomínala některé dluhy. Synům svým káže, „aby jí –, matce – z hotové; sumy nic vydati povinni nebyli, to při nich přísně nařizují, tak aby ona tím spokojena jsouc, více na dědicích mých dokonce nic žádati moci neměla... a jestližeby kterékoli z dětí mých neb manželka na tom přestati nechtěla, tedy aby tomu nevděčnému dokonce nic vydáváno nebylo. Ačkoliv snad manželka říci chtítí bude, že jsem ji od statku svého oddělil, však poněvadž jest nic do statku mého nevněsla, za druhé mne, svého manžela, tak, jakž slušelo, v uctivosti neměla, neuznávám jí více odkazovati“. Tu to máte – obrázek rodinného pekla.

Čtoucí nechať však nemyslí, že takové obrázky a kšafty v české minulosti jsou řídky! Obsahem a skoro v týchže slovech kšafty podobné četli jsme už častokráte. Tu jen připomínáme pro shodný příklad jeden z pražských kšaftů z r. 1574, v němž Vít Grejnar

odkázal své ženě z nelásky jen 100 kop a všecek ostatní hojný statek dětem s tím „zřetelným vymíněním, kdožbykoli na tom, což odkázáno, přestati nechtěl, tomu aby nic dáváno nebylo“. Paní Lidmila se sto kopami spokojena nebyla, dala se na soud – a potratila i těch skrovných sto kop, „které potvrzeny nálezem; appellací obráceny jsou na milosrdné skutky a potřebné lidí“.

Písecká paní Zuzana, choť Renzova, byla chytřejší nežli pražská paní Lidmila. Šla sic také na soud, ale ne o to, co jí nebožtík odkázal, alebrž o to, že ji kšaftem na cti urazil. „Na modlitbách trvající Zuzana Renzova“ učinila právní ohlášení „ne proti celému kšaftu“, ale proti slovům: „mne v uctivosti neměla“; prý „taková klausule k vyprázdnění mé dobré pověsti se vztahuje a z pouhé jizlivosti dotčeného pana manžela mého pochází a z té příčiny tím velice sebe obtíženu býti uznávám“. Páni píseckí sešedše se v radě, dali paničce za právo, a to proto, „že ji od mladosti za ctnou znají a že manžel před smrtí s ní se smířil“. Nic neškodilo, že se poslední dva důvody spolu potýkají: paní se vdala znova – a v novém ráji manželském asi zapomněla na předešlého „jizlivého“ pana manžela svého.

Ale aby čtoucí neposuzoval tehdejší paní šmahem ledabylo, zvěz, že také ženy mívaly příčiny svým pánům manželům v kšaftech ostudu dělati na věky věkův. Paní Kateřina Hamáková, která zlý tento svět ostavila r. 1567, jest jedna z nich. Odkazujíc dvěma dětem svým chalupu a grunty v Písku, dí o svém nejmilejším pánovi: „Šimonovi manželů svému, odkazují deset kop míšeňských a více jemu odkázati nechci, neb jest mi prve dosti utratil, nechť má na tom dosti.“ Co tomu říkal pán, nedí se.

Kšafty písecké osvěcují – jakož přirozeno – nejen poměry mezi manžely, než i poměry rodičů k dětem. A tu pozorujeme, že bývali jako jinde všude v 16. století i v Písku marnotratní synkové městští, neumělí a hýřiví, kteří mimo školu raději v zahálce a na útraty otcovy na lidi se ofukovali. Takových měšťanských lajdáků a lotříků, o které se příbuzní a přátelé v radách městských naposled přece vždycky dobře postarali, aby stali se pány, takových bývalo v Čechách (a jakož víme z Guarinoniho i v Němcích) tolik, že za přítomnosti samého císaře Matiaše generální sněm vši České koruny roku 1615 usnésti se musil na základě starých snesení (r. 1575) o vydědění marnotratných kloučků takto: „Že se takových marnotratných synů nic neumenšuje, ale jich čím dále, tím více přibývá, toto se za právo ustanovuje: kterýbykoliv otec syna takového nepodařilého měl, aby to na plný soud zemský vnesl, a pokudžby k tomu povoleno bylo, tehdy jej v moc svou vzíti, do vězení dáti i třeba dokonce

dílu statku jej zbaviti.“ Jak povědomo, bývala na takové mladé pány v Praze věž mostecká při Starém Městě. Nahýřivše se, mívali u věži pěknou vyhlídku.

Podle sněmu nemusil tedy otec marnotratníkovi odkázati nic. Ale Vít Kazatelík, koželuh v Písku, roku 1601 nebyl tak přísným. Odkazuje dcerám svým hodným to ono, připsal, že poroučí „nehospodařilému synu Janovi dům na předměstí pod mostem“. Člověk by přál nehospodařilému Janovi výprasku – a on dostal dům.

Kšaft sám stojí za čtení. Ukazuje sic, že měl starý písecký koželuh na svého syna nehoráznou zlost – ale spolu pěkné, dojemné svědectví, vydává o tom, že měl starý muž k Janovým nevinnými dítkám velmi něžné srdce – zove je „milostnými“ – a zdá se, že pro ně i synovi jak tak odpouští. Ten kšaft dělá našim předkům česť. Kolik při všech zlostech bývalo v nich měkké srdečnosti! Starý Vít psal: „Janovi, synu nehospodařilému, poroučím dům pod mostem, ač nezasloužil toho, poněvadž neměl co dělati, tehdy mohl u mne na tejden za 20 grošů míšeňských ke stravě dělati; a manželce jeho pro dítky milostné chtěl jsem každý rok čtyři strychy žita dávatí a tři síry a vědro másla. On pak maje čas a nic za práci, u mne dělati nechtěl, a já pro jeho své osoby neuvážení musím tovaryše chovatí. Druhá příčina, že na pána Boha nedbav u lidí se dlužil, u vězení s hanbou, nemoha vyvaditi se, po mnohokráte seděl; já vždy pro česť nevěsty a dítek zaň sem platil. Povadž dítky milostné má, odkazuji jim čtyřem po deseti kopách, kdyžby která k poctivému vdání přišla. Janovi synu svému, pravím ničemnému, poroučím, aby dány byly 2 strychy žita, strych ječmene, ale ne aby on proto přiběhl a vzal, ale manželka má, aby to pomalu Anně jeho vydávala. Ještě mu odkazuji plášť černý nový a kožich ten všední, vlčatý a Ludmile, vnučce mé, pět loket sukna i na živůtek aby jí něco koupili.“

Rodiče-li častokráte mívali příčinu hněvati se na děti svoje až do smrti a tu ještě při samé smrti dávati výraz hněvu svého před svědky slavnostně pečetiti pro věčnou paměť v knihy kšaftovní, ký div, že ještě častější zlosti mívali s jinými členy rodinnými, kteří nejsou téže krvi, do rodiny jakožto zeťové a snachy bývali přijímáni. Na takového zetě svého míval hořkou zlost' i hněv pekař písecký Petr a nedivno. Surový pan zeť bil ženu svoji, dceru Petrovu. Z té příčiny (bohužel tehdaž nevzácné) přejeme zeti té ostudy, kterou mu rozzlobený pantáta r. 1615 v kšaftě učinil. Pekař psal: „Poněvadž za živobyť mého děti mne poslušny byly, pěkně se snášely, jednomu každému díl statku svého odkazuji. Co se dotýče Lidmily, dcery mé, takto poroučím o dílu jejím, aby Mikulášovi, muži svému nezadávali, poněvadž s ní manželsky nenakládá, statček mrhá, svého dobrého nehledí, s ní se bije; to chci míti! Neb se

za živobytí mého pronesl, když já umru, že dluhy zaplatí. Necht' platí sveym a ne meym; neb sem já s manželkou neshromazďovali na jeho marnotratnosti, ale pro své milé dítky. Jak jest mne s milou manželkou trápil, Bůh o tom dobře ví, tak že v mýta domě mnohé šarvátky dovozoval; nám starým manželům mnoho zdraví ujal, pán Bůh jej zase ztrápí!“

Poslední slova jsou kletbou. Viděti, že, právě jako dnes, ani v oněch starých srdečnějších dobách nebylo to samo sebou ještě žádné veliké a neomylné štěstí, jestliže rodičům podařilo se děvče vyvdati. Tu ho máte – pana zetě surovce – od něhož se otec starý na smrtelném loži loučí s tím přáním, aby ho Bůh ztrápil!

Nepodobno k víře, že jsme také v ženském pohlaví našli na kšaftech píseckých podobiznu dotčeného zetě – divnou snachu čili, jakž tehdáž říkávali, nevěstu.

Bohatý měšťan písecký Matěj Vodňanský r. 1615 odkazuje z hojného statku svého pěkné dary literátům kůru píseckého, své ženě, dětem a konečně praví: „Lidmile Rozumovy, kteráž prve Jiříka syna mého za manžela měla, odkazují 4 kopy grošů českých. Že tak málo jí odkazují, k tomu slušné příčiny mám, obzvláště, že prve dosti s Jiříkem synem mým k živnosti přijala, a za to dobrodiní ničímž dobrým se neodsluhovala, nýbrž jednoho času, což povědomo poctivým lidem, manželku mou milou skůro k smrti připravila a napoly mrtvu zanechala.“ Tu tedy snacha nabíla vlastní rukou paní matce „skůro k smrti“.

S tím budiž dosti.

Odhrnuli jsme záslonu z minulého života měšťanů píseckých a vyznáváme, že podobné obrazy shledali jsme všude jinde, kdekoli jsme onu záslonu vyzdvihli. Všude hodná řada lidí dobrých, kteří pamatují na chudinu špitálem, lázněmi, na žáky stravou a šatem, na kostel, na dláždění a vodu a jinou věc obecného dobra, všude shledali jsme tklivou lásku rodinnou, ale všude podle ní též stíny viděli jsme černé – zlé děti, zlé příbuzenstvo – rozmařilost – všelijaká divná manželství a bití i pronevěru.

Bojím se, aby neřekl nynější soudce a právník, jemuž dnešní lidé otevírají onu záslonu, kteráž posvátný krb domácí zahalovati má zrakům všetečným, aby; neřekl – čta tyto řádky – že ve zlých věcech dosavad tak jest, jako bývalo, že není ani o poznáníčko lépe. A cože v dobrých?

O pozůstalosti Mistra Koldína

(Časopis Českého Musea; 1888)

Když slovatný náš český jurista, mistr Pavel z Koldína, léta Páně 1589 zesnul, rada staroměstská zřídila Ludmile, sirotku po mistrovi zůstalému, 13. ledna poručníky, a to Jana Rakovnického, Jana Holce z Taurnperku a Václava Krocína z Drahobejle, samého primasa. Poručníci jali se úsilně hledati posledního pořizení nebožtíkova, ale nenašli. Popsán jest tedy statek mistrův, a poručníci jali se hospodařiti bez kšaftu. Pivovarní věci a potřeby, jimiž nebožtík hojný groš vydělával, jakožto dříví varové na haldách, sudy, pytle, provazy k spouštění piva, slady a jiné toho způsobu věci vsecky poručníci prodali, aby při správě statku sirotčího ubylo poněkud starostí.

Než nevládli poručníci dlouho. Bratr zesnulého mistra Pavla, Jan Kristian, byv od poručnictví odstrčen, zdvihl o to soudní při. Životopisec Koldínův, Jos. Jireček, dí, že mu to odstrčení stalo se pro lehkost' jeho. „Všaktě již tím divné světlo na sebe obrátil“, tak soudí Jireček, „když spis kšaftovní bratra svého odvedl ne v tom stavu, jak jej přísný co do forem právních nebožtík zůstavil, nýbrž potrhaný“. Z těch slov vysvítá, že by Jan z Koldína kšaft, pěkně zůstavený a sobě odevzdaný, byl sám strhal na schvále.

A tomu nikterak není tak. Čtemeť v knize soudu staroměstského, že v outerý po sv. Linhartu r. 1589 Jan Kristian v radě oznámil, „že těch pomínulejch dní, přehledávaje některé spravedlnosti Kateřiny z Koldína, mezi nimi nalezl kšaft mistra Pavla Christiana.“ A položiv na právo nějakou rozbitou škartici, žádal, aby právo ji za kšaft přijalo. Páni odložili do většího počtu. Ale Jan zatím věc rozmyslil sobě, a nevida v kšaftě valného prospěchu svého, nemínil oň státi.

Proti tomu uchopila se kšaftu sama Kateřina z Koldína, sestra Janova, vdova po Mikuláši Domináčkovi, a obeslavši k soudu radního písaře Karchesiusa a písaře dolejší kanceláře Jíšu, žádala, aby dosvědčili, že kšaft ten vlastní rukou nebožce Koldínovou jest podepsán. Jan postavil se na odpor, ukazuje k tomu, že „ten kšaft roztrhanej s vodnatou pečetí a tedy že místa svého při právě moci míti nebude“. Jíša a Karchesius zase namítali, že nejsou povinni „tím vysvědčením škarty roztrhané a nespečetěné“, že vůbec taková škarta neměla ku právu podána býti; kšafy se ku právu nesou dle zřízení zemského ve 12 nedělích a nikoli po roce; nebožtík Kristian že mohl toho kšaftu spisovatelem býti, „věc dosti podobna, že, učinivši jej v

mor, manželku sobě pojal, s ní plod měl, a když proměna přišla, pro dítě své že jest jej sám zkazil“; vysvědčovati prý ho nebudou, „zvláště proto ne, že v čerstvých pamětech zůstává, kterak po smrti Pavla při přítomnosti zřízených poručníků kšaftu jeho pilně hledáno bylo a jeho se nenašlo“.

Soud konšelský dal jim za pravdu ortelem, za předsedy Krocína r. 1590 vyřknutým, ale uložil, aby přece zprávu dali, „bylli by na kšaftě podpis vlastní ruky častopsaného mistra Pavla“.

Jan Koldín některým suplikováním ku královském úřadům dovedl toho, že už r. 1590 ustanoven byl poručníkem sirotka mistra Pavlova, kdežto o kšaft mistrův pře vlekla se po dvě léta ještě.

Naproti tomu neznámo, že na nového poručníka ihned soudně sesypali se rozliční žalobci, chtějící, aby z dědictví mistrova splněny byly leckteré povinnosti, jimž mistr Pavel za živa nedostál. Poněvadž ty žaloby a soudy jsou zajímavý příčinou povahy nebožtíka mistra slavného, postaneme při nich maličko.

Nejprve pohnal k soudu Jana Koldína Vojtěch Had z Proseče, aby zaplatil sirotkům Granovským 300 kop míšeňských, kteréž jim odkázala Kateřina Suksová a kterýchž mistr Pavel Koldín za sebou byl zanechal. Konšelé našli ortelem, aby zaplatil.

Potom hned druhou žalobou pohnán, aby vydal 400 kop „víc nebo méně dle oučtu“, co mistr Koldín, jsa poručníkem kšaftu nebožky Suksové, k sobě byl přijal a „sobě osobil“. Jan z Koldína k soudu poslušně se postavil a namítl, že měli sirotci Granovští i Had viniti samého mistra Koldína za živa; k čemuž žalobce položil odpověď, stran mistra Pavla překvapující: „Jest všem známé, že několikráte obsýlán býval, ale nikdyž jim ku právu stávati nechtěl a ledakýmis kudrlinky jich odbýval, až potom v těžkou nemoc upadl a skrze smrt' sešel... mistr Pavel zisk bral a dobře holil, ano i vlnu bral.“[12]

Ortel konšelský v tomto sporu zase nepadl šťastně Janovi, což důkazem, že nebožtík mistr některak přece byl vinen. V orteli stojí, že Suksová nařídila za mocné poručníky svého kšaftu Hada i mistra Koldína společně; „za práci že jim vinici, na Šárce ležící, též každému po 20 uherských zlatých a naposledy všecko jiné, co by vejšeji a víceji statku jejího pozůstávalo (mimo jisté odkazy) odkázala jest“ – a „toho všeho že žádný se nedotýkal“ než mistr Pavel Kristian z Koldína; tent' prý dluhy zvyupomínal a všeho zanechával sobě. Nechať tedy Jan Koldín podá se s Hadem na oučet, a čím nebožtík mistr povinen, ať zaplatí za něho z dědictví. Tento nálezný konšelský vrchním právem r. 1592 potvrzen.

Ještě neskonán svrchu psaný spor, již dokročila ha Jana Koldína jiná žaloba. Obeslal ho Jan Vartovský z Varty touto žalobou: „Jakož jest mistr Pavel jemu Vartovskému domu, slově Šípařovského, v Kuchyňkách ležícího, knihami k dědičnému držení postoupil; on pan Pavel, dostav se potom k živnosti piva vaření, týž dům od Vartovského najal, půl čtvrtá léta pořád ho užíval a činže žádné z něho nedal, kteréžto činže nejméně pokládá sobě 200 kop míšeňských, a těch na něm za dopomožení žádá.“

Tentokráte žalobce nevyhrál, ne proto, žeby nebožtík mistr nebyl činže dlužen býval, než pro nějakou formální chybu v processu právním. Známostě, že pro nepatrné chybičky bývaly v oněch dobách pře a žaloby zdvihány.

Zatím už také dospěl odpor, učiněný kšaftu mistra Koldína, k pořádnému stání soudnímu. Nemíníce čtoucího dlouhým tím soudem trmáceti, všimneme sobě jenom nejprve těch osob, kteréž k tomu odporu byly pozvány, a jichž patrně se kšaft dotýkal. Mimo mistra Marka z Florentynu, rektora university pražské, kteráž s nějakým odkazem byla v kšaftě jmenována, byly obeslány Kateřina, svrchu psaná sestra nebožcova; pak Kateřina, „dcera z někdy Doroty“, sestry Pavla Kristiana, splozená v Klatovech; Adam pekař, švagr nebožtíka z Domažlic, Kateřina, újčena jeho ze Sušice, Adam bečvář, švagr z Domažlic, a ještě někteří jiní z Březnice.

Máme tu před očima tedy všecko všudy šumavské příbuzenstvo mistra Pavla Kristiana, proto jsme je uvedli jmenovitě.

Druhé, všimněme sobě toho, co praví v soudě sestra nebožtíkova Kateřina. Zdá se ta řeč svědčiti o tom, že hned po smrti mistrově divně se zacházelo s jeho statkem. Dotčená Kateřina totiž praví, „že pět sladů ječných, 2 bílé slady, 2 haldy dříví k pivovaru, několik hranic hvozdového dříví, všecky kádě, sudy, necky, střezy, provaz veliký k spouštění piva, pytle po smrti Pavla Kristiana Pavlovi Fišlovi prodáno vše za 250 kop, což, kdyby se nyní prodati mělo, lépeji než za 700 prodáno by bylo“.

Tímto obviněním zdvihli poručníci, nejprv jmenovaní, veliký odpor, a když naposled Kateřina jednomu z nich, Václavovi Krocínovi vyčetla, že „před kšaftem mistrovým nějaké listiny strhal“, vyvstal Krocín, jsa soudcem konšelským a zároveň primasem, a nadal Kateřině „lehkomyšlných vandrovních žen“.

Patrně, že závěť mistrova způsobila na všechny strany hojně nesnázi a kyselostí. Konečně r. 1592 stvrzena jest, a Jan Koldín obdařen byl jí čtvrtinou pozůstalosti. Potom přestaly soudy a nesnáze o kšaft.

Za to pak pustili se do sebe bratr a sestra nebožtíkova – Jan a Kateřina. Toho přelíčení na konec také sobě všimneme, poněvadž mimo jiné věci vykládá ono svrchupsané slovo Krocínovo, že Kateřina je lehkomyšlná vandrovní žena.

Kateřina totiž pohnala Jana k soudu r. 1592, protože prý v městě Klatovech vyzdvihl „spravedlnost“ její, po otci Matiaši Kristianovi z Koldína jí náležitou, jmenovitě 180 kop míš.

Jan hájil se všelijak. Chtěl také nalézt v ličbě té pře nějaký háček, aby proto zbaven byl soudu. Privil, „že Kateřina průvod svůj jako hlínu s blátem zmátla“. Ale, když neneslo platnosti, jal se vyčítati, nač ony peníze utratil; nejprve prý „na chmelnici po dvě léta z rozkazu mistra Pavla do 50 kop vynaložil a žádného užitku nevzal, nebo prvního roku téměř všechny chmelové okolo Klatov vyhořely“; potom prý utekla Kateřina muži svému, a Jan, hledaje jí po městech a městečkách, utratil do 30 kop a židu, který mu v tom nápomocen byl, do 12 kop dáti musil.

Konšelé, všecko bystře vyslechše, našli ordelem, že Jan Kateřině dotčené peníze do 2 neděl vrátiti povinen.

Potom si dali pokoj. Jan, jsa poručníkem sirotka Koldínovského, dívčičky Lidmily, hospodařil v statku mistrově tak nekřesťansky, že byl naposledku dekretem císařským z poručnictví složen. Už světle patrně, že měl slovutný mistr Pavel velmi pěkné příbuzenstvo. Ovšem nemohl za ně.

Z kněžských kšaftů starodávných

(Malé Historie 1888.)

Od husitských proměn měli u nás kněží nemalou překážku, když chtěli činiti poslední pořizení neboli kšaft. Vlastně už dávno před tím bývali kněží v tom obmezení.

Církevní právo činí rozdíl mezi majetkem kněžským soukromým (na př. otcovským) a mezi tím, čeho nabyl z benefícia. O prvnějším pořizovati mohl; druhé mělo býti církvi nebo chudým. Ale kollátoři od pradávna proti tomu užívali jiného práva; statek kněžský sbírali sobě všecek bez rozdílu jako zboží odemřelé. Snažilo se tedy duchovenstvo získati privilegium svobodného kšaftování. Některý patron dal, jiný nedal. Umřel-li kněz bez pořizení, k patrimonium hlásili se příbuzní a těm mělo býti právo.

Husitská vojna při katolických kněžích v těchto zvycích nezměnila nic, leč, že kollátoři zapomínali na kšaftovní svobodu, dal-li jí který kněžstvu svému před vojnu. Ke kněžstvu husitskému připíal se názor, že podle kompaktát má býti chudo, a tudy nemá ani čím kšaftovati.

Kněžských kšaftů v XV. věku najdeš i v katolických konsistorních knihách po skrovnu. Též tak v knihách městských. V pražské kšaftovní knize z roku 1455 na stu a dvaceti listech velikých jediný zapsán kněžský kšaft faráře Václava od sv. Michala z Opatovic, a ten kšaft je vlastně smlouva, kterou r. 1464 dotčený kněz dává se k řezníkovi Filipovi na výměnek, aby ho v něm živil a po smrti za to sobě všeho statečku ponechal. Ke konci XV. století spíš najde se v knihách městských některý kšaft.

Kněžím strany pod obojí zřejmě přiznáno právo svobodného kšaftovního r. 1531; sněm v kolleji Veliké r. 1539 zase usnáší se, „aby páni nečinili kněžím outiskův; kdyby umřel který, aby kšaft jeho svobodný byl a v konsistoři stvrzen, a pán na ten statek aby nesahal“, kdyby umřel bez kšaftu, aby bylo od konsistoře opatřeno tak, aby díl byl její, díl přátelům neb chudým, díl záduší.

Některá vrchnost byla tak laskava, že dopřála svému knězi právo kšaftovati, ale s úmyslem, aby také něco jí odkázal. Z těch podivných „patronů“ byla paní Žákovská ze Žákavy na Beškovicích. Kněz Šimon z Humpolce, jsa pod urozenou paní, kšaftoval; poručil v kšaftě tom paní Žákovské 50 kop, synům jejím společně 25 kop a klenoty panně Ofce a Kateřině dcerám,

slečnám. Však roku 1538 kněz dostal se do Prahy a hned zrušil první kšaft, „poněvadž teď v lepší mysli a vůle jest svobodnější“. Odkázal něco mistru Janu Karlovi, zeti Jana Hlavy z Liboslavě, a něco Anně, služebnici své. A umřel. Paní dala se r. 1539 v soud. Prý kněz učinil kšaft v její prospěch „z lásky křesťanské“; také prý nebyl ani svoboden, nebo jsa od konsistoře pod správu její dán, od ní se nočním časem vykradl, příčiny, proč by pod ní zůstávati nechtěl, neoznámiv. V Praze prý tedy ani nemohl dobře kšaftovati, neboť není tu obyvatelem, a podle zřízení zemského, když kněz na kterém panství umírá, jest kollátor k jeho statku nejbližší.

Mistr Karel, s nímž se paní o peníze a klenoty kněžovy soudila, odpovídal před právem, že i přichozí může v městě kšaft činiti, nebožtík že nebyl povinen paní o svém odjezdu se zpovídati, neboť slyšel, že mu chce všechno pobrati, také prý od ní odešel, zvěděv, že je římské víry, a konečně tři stavové jsou se na tom usnesli, aby bez překážky kollátorovy mohl každý kněz pořizení činiti. Soud mu dal za právo. Paní odešla s prázdnou.

Kněžím podobojí bylo tedy právo kšaftovní přiznáno aspoň na papíře, ale katolickým ještě za kolik let nedostalo se ani toho.

Jen vysocí preláti katoličtí nemávali stran kšaftu tolik překážek jako obyčejný farář, jemuž chtivá vrchnost do měšce hleděla.

Roku 1552 sněm obecní dal králi moc, aby vyměřil kněžím obojí konfesse kšaftovní právo, katolickým i podobojí. Téhož léta v sobotu po sv. Fabiaanu vyšlo sto mandátů do Čech o testamentním právu kněžském. Platilo jen těm kněžím, kteří byli od biskupa svěceni a stáli pod některým administrátorem. Tedy protestantským nikoli. Kšaft měl kněz zdělati u přítomnosti dvou nebo tří osob jakožto poručníků, poručníci hned odnesou kšaft do konsistoře k potvrzení. Osobám ženským neřádným nemělo býti dle mandátu nic odkazováno, zřídil-li kněz přec, neměla ženská toho užiti.

Od té chvíle znáti jest co do kšaftovních věcí kněžských jisté polepšení. Mnoho kšaftů prošlo cestou zcela pravidelnou tak, jak mandátem císařským kázáno. Poručníci kšaftů a městské rady podávali kšafy kněžské ze svého práva na právo duchovní do některé z obou konsistoří, zapisovali věřitele nebožcovy a jiné přípovědníky k pozůstalému statku, a právo světské i duchovní snažilo se, aby řádu i spravedlnosti učiněno bylo zadost.

Umřel-li kněz bez kšaftu, bylo vždycky zle; kdo mohl, statek rozchvátil. Za zmatků náboženských v XVI. věku, kdy se o leckterém knězi s jistotou nevědělo, ku kterému vyznání

vlastně náleží, mohlo se státi, že se obě duchovní vrchnosti táhly k statku nekšaftovanému; ovšem kollátor obyčejně péči měl o to, aby duchovnímu úřadu nedostalo se nic. Méně se vydařilo kollátorovi, když k nekšaftovanému táhl se mocnější pán, jako na příklad, když roku 1564 arcikníže Ferdinand poroučel Lounským, aby mu vydali 1000 kop, jež vzali po nebožtíkovi knězi svém. Jináče kollátor, jsa nejbliže a nejdříve při ruce, sbíral po knězi ne-li vše, tedy nejlepší díl. O Janovi Tejřovském z Einsidle a Jak. Černínovi z Chudenic vypravuje se, že brali po svém faráři (onen v Kozlanech, tento v Liš'anech) „jako po svém chlapu dědičném“. O paní Maternové z Libodrzic na Třebešicích vypravuje Jakub Kozák ze Starého Bydžova v soudě komorním r. 1564: „Paní Maternová šla k sínci k kostelu a pravila, co po nebožtíkovi knězi Bartošovi zůstalo, že o to nestojí, než aby to bylo k záduší, a když nebožtíka kněze schovali (pochovali), hned nazejtří všecko rozkázala sedlákům svejmu do dvora voziti, jedno vostal stůl a židle, a z toho jest nebylo dáno k tomu záduší nic.“ Také vypravovali o Martinu Černínovu, že „všecko všudy běře jako vlk, ač jest catholicus.“

Teď již konečně pohledíme do knih kšaftovních, jak složeny jsou při zemských deskách, a povážíme, kterak vypadají kněží XVI. věku v nejkritičtější chvíli svého života, ve chvíli, když duše chystá se rozloučení bráti s tělem, ve chvíli, kdy padají a v nic obracejí se přívěsky tohoto světa, a člověk jeví se býti člověkem nelíčeným.

Pohledíme k několika kněžím českým, když píší poslední svoji vůli.

V knihách doby husitské kšaftu kněžského nenajdeš snadno. Církev byla chudá. Kněz neměl odkazovati co.

V první půli století následujícího kšaftů přibývá přes to, že plat kněží pořáde byl bídný.

R. 1523 v kšaftě prosí kněz Michal, farář u sv. Štěpána ve zdi v Praze (nynější dům polic. ředitelstva), své osadníky dojemně, aby za něho se modlili. Za to jim k záduší odkazuje domek. „Věřím,“ dí zbožný muž ten, „že osadní na mne časy svými pamatovati budú, aby se prosby ku Pánu Bohu dály.“ Nádobí cínové a svícen odkazuje před Tělo Boží. Z ostatního nádobí nemnohého zajímá nás to, že měl kněz Michal zbroj, jako se sluší na rytíře: „plech přední i zadní, plechovičky a meč“. Proti komu kdy pan farář rytířoval, nesnadno pověděti. Však zbraň shledal jsem i v jiných kšaftech kněžských nezřídka.

Následující kšaft jest zase farářův od sv. Štěpána ve zdi, a to r. 1526. Jména nevím. Farář píše: „Dám, komu chci – a zvláště kdo se mnú v mých psotách, bolestech pracuje jako baba a kuchařka, nečistoty vypěrajíc, myjíc na každý den, ješto to mnohým dobrým lidem jest

známo, že ztěžka jí druhá podobná by se našla, aby to podstoupila. Nemám přátel mimo sestru v Benátkách, kteráž v mých potřebách, aby za mé peníze u sebe mne zjednala, nechtěla mi kolikrát posloužit. Proto nechci jí nic odkázati, že jest v ten sbor pikartský (českých bratří), kterýž jest v Benátkách zdělán, tam se do něho dala a přede mnú pověděla, že všudy jest jeden Pán Bůh – z našich přátel žádný taký nebyl. I protož té kuchařce a babě vše odkazuji.“

Ale přece všeho té stařeně neodkázal: kalich svůj pozlacený „bez obrazů“ poručil tomu chrámu, při němž ho pochovají; kancionál, jež druhdy půjčoval zpěvákům měšťanským u sv. Havla na kruchtě, i mšál papírový tištěný poručil na věčnou památku k témuž chrámu svato-havelskému; mistru Paškovi dal „orlojík bicí malý“, a dvěma jiným přátelům sklenici stříbrem obloženou a knihy. „Hotových peněz nemám,“ praví kněz na konec, „měl jsem sic, ale tu jsa na čtvrté léto na své jsem sobě stravu jednal a utratil; za kaplanství u sv. Havla za rok a čtvrt dlužen mi Václav Nos, postříhač suken, dosavad 12 1/2 kopy míšeňské.“

Poslední tyto řádky světle ukazují, kteraké mívali tou dobou sluhové oltáře bydlo. Málo peněz – 12 kop na pět čtvrtí roku – asi našich nynějších 168 korun – a těch mu ještě zůstali dlužní!

Ale nelze s panem farářem tímto rozloučiti se, abychom na konec necitovali „dúšku“, již přičinil k svému kšaftu. V té doušce dí: „O sestře mé svrchupsané rozmyslil jsem – jestli není hotova má baba jí dáti 10 kop, švagru ručnici samu zapalovací a dceři jich s postel šatů (peřin a povlak i prostěradel).“ Ta douška je kus lidského srdce dobrého! –

Při roku 1527 zapsán jest v téže knize kšaft kněze Tomášův, jenž sloužil oltáři nevíme kterému. Ten pan páter Tomáš byl asi učený pán: měl mnoho knih, mnohem více než jiní kněží. Pak byl asi drobet parádník: mělť „vonného mýdla dvě škatule“; konečně byl přísný paedagog. Sloužití dával sobě od pacholíka Ondřeje, jemuž mimo knihy všecku všudy, co měl, kšaftem odkazuje, ale s touto znamenitou „výměrou“: „aby mu to všecko poručníci zachovali do let rozumu, ale nechtěl-li by dobrým býti než lotrem, aby ho zahnali, aby mu nic nedávali, ale raději na milosrdné skutky to naložili.“

Velmi zajímavý je kšaft následující, zapsaný ve knihu r. 1529. Je to poslední vůle týnského faráře Viktorýna. Čtoucí pozná při tom knězi několik vlastností ctných. Nejprv, že měl chrám svůj rád, pak že odpouští svým dlužníkům, vyplácí na svůj groš ze Židů růženec drahocenný a vrací ho majitelce, dále že dobře snášel se s kaplany a učiteli, což jest a byla ctnost řídká, pak měl cit pro lidi, „kteří žebrati se stydí“. Posléze doví se čtoucí, že zajímavý farář ten chtěl mít

slavný pohřeb, kteroužto vůli jeho nevím zač položit, za slabost-li či vůli dobrou. Přesvědčení náboženského byl Viktorýn nepřítel protestantů, mluvíť o processí a mši. Tyto předepsané vlastnosti tají se v následujících slovech dotčeného kšaftu Viktorýnova:

„Poručníky toho kšaftu činím prvotně kněze Václava, mého kaplana, jakožto toho, který všech mých věcí nejvědomější jest, potom mistra Havla ze Žatce, potom kněze Václava, faráře kostoloprtského, bratra mého.“ „Dluh Václava Nosa, postříhače, dávám osadním v Tejně na mříži železnou před veliký oltář.“ „Václav Škoda na Mělníce dlužen mi 28 kop, ale že jest mi dobrodiní činil, posílaje někdy něco k jídlu a k pití, odpouštím mu 9 kop míšeňských.“ „Vyplatil jsem ze Židů páteř korálový Markéty Hanušovy z Roudnice, aby se jí neprostál v lichvě za dvě kopě...; v truhle se má naleznouti 40 kop, z těch 2 zl. administrátorovi dávám; a mistru Korambovi, bude-li chtíti na pohřeb přijíti, druhá dva zlatá pro památku; jakož toho žádost mám, aby všickni páni faráři i s kaplany svými na pohřbu byli.“ Kteří přijdou, těm měl býti 1 groš jochmtalský a kaplanům po půl groši. Zvoniti sobě poručil u sv. Jiljí, v Týně a u sv. Jindřicha, též od těch kostelů žáci aby šli k pochování. Zvoníkům za to po 1 kopě a žákům po 15 gr. bílých. Domácím kněžím mým po groši tlustém poroučím, ať pro památku dlouho chovají; babě Barboře 10 kop. Jírovi, sukcentoru školnímu z Berouna, 10 kop k budoucí živnosti, poněvadž se v svět vydati chce. Do záduší všech, kdež se chovají osoby nábožné, dívky chudé, ješto se žebrati stydí, ale svýma rukama pracují, poroučím po 20 kopách. V Templi (Celetn. ulic.) jest zadu nad vraty zvláštní schrána přikrytá; na opravu té schrány dávám 20 kop, aby panny a baba má Barbora tu do smrti byly Pánu Bohu sloužíc, které jsou nyní U prstena proti krchovu sv. Jiljí. Do Roudnice na opravu kostela odkazují všechny dluhy, kterými jsou mi Roudničtí povinni, o nich jsem jim jsa v Litoměřicích psal, ač jsou ke mně někteří neupřímně se chovali, necht' není zlé za zlé. Chudým na košile a na obuv, kteří nejsou štercéři ani po ulicích křičí, jméno boží darmo berouce a klamajíce zjevně, oddávám 20 kop. Mše v Týně na tři léta aby slouženy byly, na to 30 kop; k tomu aby kousen byl černý ornát za 20 kop. Pánóm literátóm, budú-li upřímně o svém bratrství státi a processí ve čtvrtek držeti, mši v kaple své zpívati, na světlo 30 kop dávám, žádám, aby vždy infra elevationem na každé matuře zpívali česky: „Ó přeslavné Tělo Boží“ – a druhý veršík: „Svatě svatá krvi předrahá“ – neb jsem té velebné oběti vždycky milovníkem byl. Tent' tedy poněkud zkrácený zajímavý kšaft týnského faráře. Mimochodem poznal z něho čtoucí též kousek pražského života tehdejšího: míníme tu „schránu nad vraty“ v Templi, v kteréž schráně bydlily bekyně, zbožné ženy a panny. Kterak ta posada nad vraty vypadala, nesnadno pověděti.

Následující kšaft vybral jsem z r. 1531. Psal jej kněz Václav Philosoph, farář u sv. Martina – vedle Platejzu. Z toho spisu patrně, že svato-martinský farář mimo službu Boží péči míval i o zboží tohoto světa. Nesoudím tak ani z toho, že mnoho lidí bylo mu dlužno, ale pan farář na péči míval i krám nějaký a obchod. V první příčině rád věřím, dí-li kněz Philosophus, že ty „lidské dluhy jsou spravedlivé a že to běže k svému svědomí i kněžství“; ale v příčině druhé poznáváme, že pro obchod nezapomínal kněz svého chrámu. Odkazuje mu kalich, stříbrnou lžičku, křížmáře dva, mšál, viatyk, agendu, ale jen tak, „jestli že při té faře pohřeb míti bude.“ I tento kšaft tedy pro svou dobu charakteristický.

Čtyři léta po tom odkazuje farář z Mníšku všecko, co má – nebylo toho žádná moc – Ondřejovi pacholeti, kteréž mu sloužovalo. Odkazuje mu 125 „tolarů jochmtalů (jáchymovských) a také másla vědro, sýrů 20“.

Při r. 1539 zajímal mne kšaft kněze Václava, faráře u sv. Apolináře v Novém Městě. Lidé měli kněze toho za boháče, a to asi proto, že měl dům u špitála (snad svatobartolomějského). Tento farář dí v kšafte: „Peníze a všecko, co jsem měl (ne tak, jak se lidé scestně domnívali o mně), to jsem rozdal potřebnějším, než jsem sám a kromě toho nemám nic, kromě což v truhle černé – to buď na pohřeb a chudé lidi. Šaty kuchaře a knihy chudým kněžím. Dům svůj u špitála dávám Sovovi, příteli svému.“

R. 1546 dal v knihu zapsati kšaft kněz Pavel Písecký, na ten čas v Praze nemocí poražený. Ten se nám zase líbí proto, že velebníček nezapomíná své vlasti – Písku, a pak školy, v které se vzdělal. Odkazujeť „do Veliké koleje ad facultatem 14 kop, do koleje všech Svatých 20 kop, Václavovi pacholeti, služebníku svému, 100 kop a svrchky všecky a knihy, faráři týnskému 50 kop, mistru Šudovi ze Semanína 20 kop a do špitálu na Písek 50 kop.“

Kněz Duchek Klíč, farář v Chabřích, r. 1547 kšaftem daruje záduší sv.-havelské, svého bratra strejčeného, bakaláře Blunkusa knihami a klénoty některými, a Johanku služebnici, kteréž po 22 léta neplatil. Faráři Duchkovi na Prosíku odkazuje agendu českou, ale jen přijde-li na pohřeb, jinak nic; faře v Chabřích mšál poroučí a hrnc mēděný do kamen pro faráře. Jen svou příbuznou, Annu, výslovně vynímá ze všeho dědictví: prý „ho hrda byla, po mnohé časy ani ho v nemoci nenavštívila“.

Zajímavý a srdečný je kšaft kněze Pavla Nymburského, někdy děkana v Domažlicích, kšaft roku 1554 „křédou na dřevěných tabulkách psaný“. Svě vrchnosti duchovní, administrátorovi, odkazuje 2 koflíčky, jednomu knězi harasku, jinému 2 truhlice a v nich cožkoli jest,

provazníkovi dvě sukně, 80 kop rozličným lidem, knihy dvěma kněžím. Kněz Matěj Slanský, farář na Náměti u Hory, odkázal r. 1568 vysoké škole pražské, na níž se učival, mísy, talíře, a to „na památku dobrodiní, když byl studios“. Jemu podoben v tom byl téhož roku kněz Jan Krinitus alias Fousek, jenž odkázal universitě nějaká stříbra. A víc bylo takových vděčných bývalých studiosů.

Měl-li kněz rodinu, ovšem láska všecka shrnula se v kšaftě na ni srdečným odkazem. Jan Třeboňský, farář v Rožmitále, roku 1591 odkazuje upřímnými slovy vše své ženě Saloméne a dětem; odkazuje jim volky, jalovičky, krávu, jejíž jméno Lysá, hříbě, hodiny, šaty, dluhy desáteční i nasazený rybník Marek, každému něco; o nejmladším synkovi poroučí, aby ho dali k příhodnému řemeslu.

K srdečným kněžím budiž na konec přidán i onen rakovnický rodák, kněz Michal Dikastus, přímým Každý, jenž roku 1612 raději zřekl se kšaftovaného statku strýcova, nežli by se byl oň dosuzoval. Psaltě: „Jsa láskou křesťanskou hnut, takové právo své všecko přirozené švagrové a švagra zanechávám.“

Takových či podobných kšaftů bylo by lze shledati ještě hromadu. Však stačí. Z toho, co uvedeno, světle vystupuje několik rázovitých postav kněžských, a z jejich slov a úmyslů, na smrtelné posteli projevených, lze postřehnouti dobu i lidi. A ti lidé byli srdce dobrého.

Jak drahá byla smrt?

(Lumír 1886.)

O smrti psáti – látka nepřívětivá. Ale když se nepohoršují Pražané tím, že špekulanti jim skoro v každičké ulici hromadu rakví na odív a koupí vystrojují, děsné memento mori ku paměti přivozujíce mnohem důtklivěji nežli tučet postních v kostele kázání, nuže, nechat dopustí se historikovi kulturnímu též jednou promluvit o posledních věcech člověka, jaké bývaly.

Poslední věci přicházely takto.

Když už neuměl herbář rady dáti, ani domácí apatyka, ani „kniha doktora Koppa“, s kterou se přechasto v domácnostech pražských shledáváš, když nepomohl ani sám živoucí doktor anebo lazebník, ba když nepomohla ani baba žehnající, ani svíce za hlavou rozsvěcená, hromničná: tehda bylo nezbytí a pán nepán, starý mladý, žena muž, všickni všudy, ať kdož byli koli, vykročili z tohoto světa na svět budoucí.

Ale obřad, kterým pozůstali pochovávali tělo bezduché, býval už před třemi sty lety, ouhrnkem počítáme-li, tak nemírně drah jako dnes, třebať tehdáž nebylo ještě přechočných ústavů pohřebních, jichž agenti zoufale pracují nad mrtvolou ještě vlahou.

Pravidlem bývalo, umřel-li kdo dnes, že ho nazejtří už pochovali. Říkávali, že ho „schovali“. V knize archivu pražského č. 1048 stojí: „V pátek umřel a v sobotu ho schovali.“ A tak čteš ne řídkokráte.

Když byl mor anebo, jakož tehdy říkáno, „přímoří, přímorky nebo morní rána“: schovávali nebožce týž den. Aby se to stalo rychle a týž den, o to dbáti měl zvoník a hrobník. Ti dva byli komisí zdravotní! V přísaze zvoníků a hrobníků všech far novoměstských roku 1612 čteme slib zvoníka i hrobníka, „že v této práci, co se tkne spatřování mrtvých lidí, věrně a upřímně se chovati chce a v pravdě o tom, pokudž který z lidí na morní bolesti, totiž hlízy a pryskejře s tohoto světa scházeli, ihned, jak samo v sobě jest, oznámiti nepromine“. A po tomto oznámení v malých hodinách již tělo zemi dáno.

V artikulích, císařem roku 1598 všem třem Pražským městům nařízených, stojí rozkaz v těchto slovech: „Také když kdo umře, aby se s ním nechovali, než hned toho dne pohřbiti dali.“

V obyčejné, zdravé době tedy na přípravy pohřebné byly dvacetčtyři hodiny.

Nejprve tělo myto. Když umřel pražský švec Pavel Ster roku 1595, dáno „ženám od mytí mrtvého těla 30 grošů míšeňských“. Tať byla tedy první outrata.

Vody z mytí vylévány jako všechny koupele a nečistoty na ulici do stružek. Jen v době morní kázáno, „když se těla mrtvá umejvají, takové vody nikam jinam než do trativodů a sekretů aby vylévány nebyly pod trestem“.

Druhou outratou byl náklad na rubáš. Čtème-li, že na příklad roku 1595 dána za plátno na rubáš kopa míšeňská a 12 grošů – což se rovná kupní silou našim 14 korunám – toť zpráva dotud slepa, pokud nezávěme, že v tu dobu prodávali loket plátna černého po 10 a 12 groších (nad 2 i 3 koruny dnes) a nejlacinějšího i za polovici.

Ale rubášem nemívávala plátenice nebo kramář, umřel-li kdo, důchodu jediného. Nepodobno k víře, co látek všelijakých bývalo k pohřbům kupováno! Když umřela pražská mydlářka Marta Pihavá r. 1571, zapsáno v knihu městskou, že „za kment a feřtat“ k pohřbu dáno osm kop. A poněvadž právě tou dobou (roku 1575) u kupců ceněna byla celá „štuka“ feřtatu asi od 4 rýnských po 6 a štuka kmentu bývala i po půl čtvrtu rýnském (nejdražší byla ovšem i po 14 rýnských): ptáme se knihy marně, nač byly při pohřbu ony dvě štuky látek, jež za osm kop se koupily.

Když roku 1609 umřel kožešník v Železných dveřích, Hanyzl, koupeno ku pohřbu „za 4 kopy cendelínu“, kteréžto látky koupils tehda štuku za 4 zlaté rýnské, což jest o něco méně nežli 4 kopy (dnes kupní silou asi 48 korun). Možná věc, že z nich byly šity šaty smutkové těm, kdož pozůstali, jakož i čeledi. Že čeledi šívány šaty smutkové na útratu pánů, odjinud víme bezpečně, ale při pohřebném počtu Marty Pihavé tak zapsáno není. Za to při pohřbu Mariany Haincové, lazebnice z Nové lázně, roku 1595 v outratách poznamenali „krejčimu 6 grošů a tři denáry, vše české“.

Ještě důkladnější v této příčině a světlejší jest popis nákladu pohřebního, který učiněn byl za nebožtíka Stera, ševce. Tu čtème: „Za dvě štuky mochejru devět kop miš., za půl druhého lokte mochejru 18 grošů; za sukno pacholatům 2 kopy 20 grošů; od postřihání téhož sukna 6

grošů; za sukno k sukni a na fěrtuch 20 grošů; za roušky kopu; od šití košile k smrti 5 grošů; za klobouky pacholatům 36 grošů; za pinty smutkové 12 grošů; za klobouk žepský kopu (našich 14 korun), krejčímu od šití dvě kopy; za hedbáví a štepseyd 34 grošů; šamlatu dva lokty za živůtek 52 grošů; za tkaničky 24 grošů; za kožich nejmenšímu pacholátku 40 grošů.“

Ale přes to, že nemalou sumu loktů všelikterých látek naši předkové vydávali při pohřbu na smutkové šaty, zbývá ještě leckdy některý loket na leccos, čehož u nás již více není. Na příklad v inventáři Matěje Matucháře, hrstníka (totiž obchodníka, jenž pouze na hrsti, na drobnu prodávati směl mouku, kroupy a j.), roku 1602 čteme o „dvou prostěradlech s třapci, která k pohřbu nebožtíka udělána byla“; a někdy čteš o střižném zboží, na pohřeb vydaném, a neumíš zhola vysvětliti, nač bylo. Tak když umřela roku 1603 paní Maria Menychová, žena v podružství obývající a nemající na širém světě nikoho, napsáno v knihu popisů „sedm kusů vinutých šatů (rozuměj látky nějaké, jež se v trouby a jináče svíjela) vzato ku pohřbu“.

S pravdou snad bude, že tehda bylo lidem samým starati jse o to, aby máry kol a kol něčím kryty byly, a to snad tedy dělo se těmi vinutými látkami. Něco tedy na máry, něco na smutkový šat.

Na dvojako tak vyložiti lze rubriky posmrtného počta kupcové Regny Zimrmonové roku 1607: „K pohřbu vzato 15 1/4 lokte černého šiptuchu, loket po kopě 12 groších, 2 1/2 lokte černého sukna po 18 groších; 17 loket černého sukna po 12 groších.“ Tu tedy utraceno na látky k pohřbu našich skoro 300 korun a máme za to, že díl na šaty čeledi i rodiny, díl na máry či na vystrojení katafalku.

Jasný popis šatů smutkových podává inventář po soukenníku Dyllerovi roku 1608. Tu se píše: „Markéta vdova a tři děti, jim vzato českého sukna 12 loket, Alžbětě, dceři nejmladší, tři lokte page (laciné sukno), Davidovi Kellerovi, služebníku, 8 1/4 lokte šiptuchu, dvoum pacholatům služebným míšeňského sukna černého 4 lokte; děvečkám görlického sukna jeden postav (to byly 32 lokty!) a 20 loket frýdlantského na podšívky, vše na šaty smutkové k pohřbu.“

V pražských domácnostech shledáš, že mívali mnozí lidé šaty ke smutku, ať již nastal kdykoli, přichystané a hotové. V inventářích pražských neřádkokráte čteš o „plášti smutkovém“ aneb „ke smutku“. Jeden z Lobkoviců měl ve svém domě i nějaký „dek smutkový“, s jehož výkladem zase nevíme kudy kam.

Na krámech pražských šmukýřů a kloboučníků vyloženy bývaly vždy „klobouky ke smutku“. Bezpochybná věc, že barva těchto všech smutkových věcí bývala u nás černá právě tak, jako

jinde zvykem bylo. Známostě, že jen králové francouzští, truchlice, odívali se v barvu červenou. Jindřich III. prý byl první, jenž ke smutku oděl se šatem černým. Muž Marie Stuartovny, Karel IX., truchlil „fialově“. To byl přechod k černému. U nás v Čechách dosavade v žádné knize XVI. věku jsme nic toho nenalezli, že by byli naši dědové, jakož v starších dobách Francouzi a Němci, po Francouzích se opičící, přechoasto činivali, svým mrtvým kupovali místo rubáše mnišskou sukni z kláštera některého, aby v řeholním hábitě nebožtík snáze brankou sv. Petra proklouzl. Ale nepříme možnost těch dvou divných věcí u nás. Známostě, že tak leccemus nechvalno naši předkové a my po nich v Němcích „iskáváme pravdu“.

Druhý náklad k smrti býval na rakev. V Němcích leckde mívali zvykem do pozdních let století šestnáctého, že pochovávali v plátně, v pytli, takže rozkazy Josefa císaře, o dvě stě let pozdější, nebyly na světě novinkou. Ve „funerální taxe“ české r. 1598 usuzuje se „od truhel dělání truhlářům, pokud se potřebných (lidí) tkne, od největších 20 nebo 25 gr. bílých; od prostředních 15, od nejmenších 6 grošů“.

A skutečně shoduje se sazba tato s událostmi. Rakev lazebnice roku 1595 stála právě 24 grošů bílých (asi 11 korun našich). Bohatší lidé mívali poslední obyč posmrtný ovšem dražší. Ševci Sterovi v témž létě koupili rakev za kopu, kožešníku Hanyzlovi roku 1609 za čtyři kopy.

Zatím co přinesli zvoníci z fary máry do domu nebožcova, hrobník kopal na hřbitově, jichž bývalo v Praze tolik, kolik farních chrámů, v prachu země poslední lůže. Funerální sazbou, svrchu vzpomenutou, usazeno hrobníkům „v létě od kopání hrobů 10 grošů bílých a nejvíce 15 grošů. V zimě od 15 grošů do 25“. Sazba na venkově bývala skoro táž. V Domažlicích platilo se hrobníkovi v létě 12 grošů; v zimě 16; od dítek polovici, od služebné čeládky 8 grošů; taktěž i od chudých. I v rakovnických a v berounských sazbách jest proti pražským rozdíl jen malinký! Za máry v Praze bráno od chudých lidí po dvou groších, od bohatších i po 7, 8 groších.

Nebožtík přistrojen. Za takové strojení dostala „žena Smělá“ od rodiny ševce Stera celou kopu grošů.

Divný zvyk byl, že někteří druhdy skládali mrtvé na máry v peřinách. Aspoň vysvítá věc tato a spolu též jiná, že totiž mrtvoly nepřikryté k divadlu vystavovány až do konce kněžova žehnání, z těchto zákazů v době morní (roku 1598) vyřčených.

„Mrtvá těla aby se zakrývala a otevřena k pohřbům nenosila; aby předně prostěradlo dobře přes hlavy se převésilo a potom na to svrchní příkrov anebo něco jiného též aby přes hlavy se přikrylo pod pokutou 5 kop grošů českých.“ A v témže prameni čteme o tom dále: „Mrtvá těla aby se odkryta do síně domové na máry na žádné peřiny nekladla, ani lidu k divadlu nepředstavovala, ale ihned, když by se dolů do síně snášeti měla, aby se do truhly zabeđnila a teprve zabeđněná na máry dolu do síně k spatření lidem se vnášela, kteráž těla mrtvá již více nikdy nemají se otvírati, ani když se do kostela vnesou, ani na kerchově u hrobu. Kdyby kdo buď z mužského nebo ženského pohlaví toho všetečně se zmocňovati chtěl“, ty osoby aby inšpektoři nad čistotou a pořádkem v Praze poznamenali k trestání.

Když nebylo moru, zůstávala těla obnažena na tváři na příšernou podívanou, a v té posici, zdá se, že leckdy, jakož dosavad se přiházívá, bývala i malována! Aspoň četli jsme v pražském inventáři, že měštěnin staropražský Krommer malován byl na plátno po smrti a to leže na marách.

K marám, na síni nebo na velikém mazhauze stojícím, přinesli farní zvoníci svícny, zač placeno též po několika groších. Zatím už běhal po městě posel od pražského „potmistra“ přísežného k tomu najatý, aby zval ku pohřbu. S ním často spolu i o závod běhával po městě poslík řemeslného cechu nebo i mladší mistr, ovšem, byl-li nebožec oudem cechovním. Když umřela lazebnice z Nové lázně 1595, dáno za to zvaní poslu novoměstskému 6 grošů a staroměstskému 4 groše, vše české.

Veliká outrata bývala hnána na ty, kdož pohřeb strojili, zvykem obecným, že přemnoho svéc voskových ku pohřbu kupováno. Nač tolik svéc bývalo, bezpečně nevíme, ale s pravdou se neschybíme, vykládajíce, že už tehda hosté, k pohřbu příchozí, podělování bývali svíčkami. Jenom uvažte číselný poměr pohřebného nákladu a smutkových svíček. U kožešníka Hanyzle roku 1609 v inventáři vyčteš v 25 kopách pohřebné útraty 17 kop za svíce! Na pohřeb Rudnera, radního pána, roku 1610 naloženo 44 kopy 9 grošů míšeňských a 18 kop za svíce! Pohřeb pražské cukrářky roku 1612 stál 36 kop a za svíce dáno 8 kop! Za pohřeb lazebnice Mariany, už několikráte vzpomenuté, vydáno něco nad 5 kop a těmito 5 kopami za svíce obsažený náklad byl 3 kopy 3 groše bílé! Tedy zase na svíce poměrně veliká outrata.

Proti těmto případnostem dosti četným nezviklá nás v úsudku pohřeb ševce Stera, jenž stál všecek 64 kopy, drobných grošů nepočítajíc, v kteréž sumě za svíce počítány jenom 3 kopy. Tu jen soudíme, že příbuzní ševcovi svíce hostem rozdávali lakomě.

Aby náklad svíc trpělivým čtoucím byl světle patr, vyčteme outratu na libry. Byla-li libra vosku koncem 16. století cenou mezi 20 a 30 groši míšeňskými (tot' 4–6 korun našich), stržili, kdož pohřeb Rudnerovi strojili za oněch 18 kop, svrchu pověděných 54 libry svíc.

Mimo svíce poříditi bylo k pohřbu též několik fakulí. Ty prodávány anebo snad i jen půjčovány byly v apatykách u materialistů pražských. Cechy mívaly fakule své vlastní, zapsané v inventářích i s jiným všelikterakým potřebným nářadím a nádobím až do století předešlého, kdež cechům všecko prodáno a v nic uvedeno. V jedné apatyce našli jsme 150 fakulí po 4 groších bílých; apatykář Stanislav (roku 1571) prodával „voskové svíce na holích“ po 5 groších.

Asi za půl hodiny před liturgií pohřební zavzněl z věže farní praepuls zvonem jediným prostředním nebo největším. Bohatší lidé ovšem už v poledne dávali zvoniti hrany. Praepuls i hrany bývaly v moru zapovídány, snad proto, aby se lidé mnohým zvoněním nestrašili.

Čtème o tom roku 1598: „Inšpektoři aby nad tím pozor měli, aby při žádném kostele hran ani praepulsu se nezvonilo, než toliko po nešpořích, když se mrtvé tělo nese k hrobu, a to při té faře, kdež tělo přináleží.“ Spolu hrozilo se zvoníkovi, zazvoní-li, že bude metlami trestán.

Poslední věta citátu uvedeného svrchu pobízí, abychom se vysvětlili. V oněch dobách bývalo zvykem, měl-li kdo z čeho náklad vésti, že z divné pýchy dával zvoniti za mrtvého nejen při faře, kdež přináležel, alebrž při dvou, třech sousedních farách. V artikulích, císařem nařízených roku 1598 všem Pražským městům, praví se o tom velmi jasně: „Poznává se, že mnozí více z pejchy nežli z jaké potřeby, když kdo umře, při několika farách a kostelích zvoniti dávají; o tom se poroučí, aby žádnému se jinde nezvonilo než u domácí fary, kdež kdo přisedí, leč by někdo přednější byl, však i to ne bez dovolení pana purkmistra.“

Prve nežli povíme, kterak pořizovalo se zvonění farní za peníze, nebudiž nám kladeno za povídavost, jestliže sdělíme se, kterak učinili jednou Pražané, když zvonění bylo zadarmo. Divná věc, že stalo se to o pohřbu císaře Maximiliana II., onoho liberálního muže, o němž máme za to, že velice byl oblíben. Jen čtète, co roku 1577 Pražanům staroměstským bylo od nástupce císaře nebožtíka vzkázáno!

„Jeho Milost Císařská toho zprávu jmíti ráčí, kterak by pomínulých dnů při přivezení do měst Pražských a nesení do kláštera sv. Jakuba těla slavné paměti císaře Maximiliana, tak jakž o tom administrátoru a konsistoři pod obojí poručení se stalo, ne při všech kostelích měst Pražských a ve všecky zvony, na což jsou císařské rady a dvořané pozor jměli, zvoněno bylo,

z čehož se poznati může, že služebníci kostelní málo se faráři svými spravují, ale na osadní týchž kostelů více své zření mají. Protož přísně poroučeti ráčí, aby to nařídili, aby 19. dne tohoto měsíce března o poledni na to pozor jměli, když se na hradě Pražském zvoniti začne, aby při všech kostelích ihned také třikrát napořád, cožby za celou hodinu trvati mohlo, tuze a hřmotně zvoněno bylo. Potom nazejtří 20. dne okolo 10 hodin na půl orloji, když se tělo Jeho Milosti Císaře Maximiliana v klášteře svatého Jakuba vyzdvihovati bude a se zvoniti začne, aby ihned také při všech kostelích ve všecky zvony bez přestání, až tělo Jeho Milosti Císaře do hlavního kostela na hrad Pražský vneseno bude, zvoněno bylo. Když se pak jedénmecítmého dne na hradě Pražském hlavní exequie držeti budou, aby také při všech kostelích dobrou chvíli zvoněno bylo; zvoníkům že za práci jich slušná záplata učiněna bude.“

Tohoto zajímavého i podivného rozkazu slova, že by nezvoněním dávali na jevo sluzi kostelní poslušnost k měšťanům větší nežli k farářům, svědčí snad s dostatek o tom, že ku pohřbu nezvoněno schválně a na demonstraci měšťanskou.

Poslední pak slib přísného rozkazu, že totiž zvoníkům za práci záplata bude, vydává svědectví o tom, že už tehda zvoníci zadarmo rukou nehnuli. A možná, že obě věci svorně pospolu přičinily, že císaři Maxmilianovi stala se mlčením zvonů neúcta.

Teď k sazbám!

Za zvonění řád roku 1598 usazoval tyto platy zvoníkům: „Když se zvoní velkým zvonem v Tejně, domácí osadní po 1 kopě míšeňské od zvonění (rozuměj všemi zvony) a od praepulsu po 15 groších bílých dáti mají. U s. Havla, s. Jiljí, s. Mikuláše od zvonění 15 grošů bílých a od praepulsu po 10 groších. U s. Martina (v kostele vedle Platejzu) po 12 gr. od zvonění a od praepulsu 6 gr. Kdež pak bez velikého zvonu v prostřední zvony se zvoní, tu toho všeho polovice platiti se má. U svat. Michala, sv. Linharta, u sv. Valentina, u Matky Boží na Louži, kterýž kostel stál nedaleko Klementina, sousedem jsa Linhartského chrámku, u sv. Štěpána Malého ve zdech, a u sv. Kříže Velkého po 10 gr. od zvonění od praepulsu po 5 gr. U sv. Ondřeje od zvonění po 6 gr. a od praepulsu po 3 gr. v Betlémě po 6 gr., od praepulsu po 4 gr.“

Před tímto usazením plativalo se zvoníkům více. Nalezli jsme v knihách, že v osadě sv. Valentina plativali za zvonění všemi zvony 12 gr. a za praepuls 6 gr. bílých. Sazba slevila.

Při pohřbu Pavla Stera roku 1595 tedy před sazbou platilo se za zvonění u sv. Linharta 42 gr., od praepulsu u sv. Mikuláše 20 gr., od zvonění při téže faře Mikulášské 36 gr. Mimochodem

pozorujeme v poslední zprávě světlý důkaz, že za nebožce dávalo se, jakož řád funerální na pýchu svádí, zvoniti ne při faře jedině.

O tom, kterak platilo se za zvonění v městech venkovských, nastřádali jsme si několik zpráv. Domažličtí sobě usadili: „Zvoníkovi má se dáti obyčejně 8 gr., při konduktu 12 gr., od válečného zvonu při konduktu 12 gr., z nichž na úřad přijdou 2 gr., 4 denáry pověžným a 10 denárů na klášterské zvonění.“ V knize z Horšova Týna čteme roku 1579, že dáti jest zvoníkovi od funusu 12 gr.

Sazba zvonická, kterou z Rakovníka známe, jest nejobširnější. Z ní světle porozuměti jest nejprve tomu, kterak bývaly posmrtné náklady drahé, při tom lze poznati, že zvonění venkovské nebylo pražského lacinější a po třetí z některých slov způsob pohřbů tehdejších se poznává. Dotčená sazba pochází z roku 1578 a zachovala se v několika knihách archivu rakovnického v rozumu nestejném. Ulepili jsme si ze všech zpráv tuto jedinou: „Kdožby potřeboval pohřebního zvonění, tehdy spravě svou potřebu při panu děkanovi a rektorovi školním, k ouředníkům nařízeným dojíti a peníze od zvonění hned vyčísti má. Kdožby koli ku pohřbu těla mrtvého žádal, aby se ve všechny zvony, veliké, prostřední i malé se zvonilo, a tělo žeby do kostela vneseno bylo a při vynesení zase k hrobu třetí zvonění žeby se dalo, od takového zvonění 1 kopu míš. položí. Kdyby dvoje zvonění činěno bylo, 48 gr.“

Troje zvonění bylo tedy nejslavnějším: zvonilo se v kondukt, když průvod bral se z domu, po druhé zvoněno, když vcházeli na hřbitov, a do třetice ve zvony zvoněno, když z kostela ku hrobu tělo neseno.

Z toho již viděti, že pohřby pražské konány v oněch dobách ne jinače, nežli dnes děje se na venkově, kdež všude třikráte se zastavují: v domě, v kostele, u hrobu.

Ale vraťme se k sazbám rakovnickým! Zvonění dvěma zvony malinkými bylo nedrahé. „Jestli žeby se zvonilo v Bavor a Herynk (divná jména zvonů!), dá se 5 gr., jestliže v Herynk a zvonce na vížce, 2 gr.“

Pěkné ustanovení, kterýmž Rakovničané před Pražany mají předek, bylo, aby chudí neplatili za zvonění nic. Stojí psáno: „Chudých lidí v tom ušetřovati, a od těch, kteří by s záplatou býti nemohli, nic nebrati bude povinen (úředník).“ Jen škoda, že nedí se, jaké bylo zvonění za nic. Poněvadž už tehda bývalo za málo peněz málo muziky, zdá se, že zvonění zadarmo bývalo též velmi skrovničké.

Konečně vyřklo se v sazbě rakovnické: „Od každého zvonění až do 12 gr., má se zvoníkovi platiti po 10 gr. míš. Z toho zvoník pomocníkům svým dá, pokud se s nimi smluví.“

Když začalo se ve zvon na praepuls zvoniti, scházeli se k márám mládenci, kteří pak s kněžími nesouce svíce, rakev provodili až na konec obřadu. Poněvadž se uvozují mládenci zcela světle v pohřebních počtech i vdané lazebnice Mariany, ženy Maloušovy, a starého ševce ženatého Stera, tož oprávněna domněnka, že mládenci provázivali rakve všech lidí, svobodných i ženatých, starých i mladých, jen když za to byla jaká taká záplata. Od pohřbu Sterova obdrželi mládenci roku 1595 12 grošů, od svéc nesení 1 groš 2 denáry.

Jakmile dozněl praepuls, již již přibylo kněžstvo, bakalář anebo kantor a s ním žáci zpěváci. Přišli z fary anebo z více far za křížem. Bývalo tedy při některých nákladnějších pohřbech více křížů nesenou, více kněží z rozličných far a zvonění při několika kostelech. Tak na příklad placeno při pohřbu mistra Stera, jemuž pokoje pořád nedáváme, „od kříže k svatému Jiljí 2 gr., od kříže k sv. Mikuláši 2 gr.“ Ale kněží bylo víc. Byl tu i farář od sv. Martina, jenž obdržel za to 15 gr., a od sv. Petra farář, kterému dali rovně tak. Na pochovanou poutivého mistra tedy sešlo se čtvero knězů, jimž dány ouhrnkem, počítáme-li k tomu i ne zcela jasnou rubriku „od zpívání žaltáře a provázení 1 kopu 12 grošů“, skoro 3 kopy. Dostali-li čtyři kněží za svou práci 3 kopy (čili našich co do kupní síly 69 korun), lze snadno uhodnouti, byla-li práce kněží pohřebná drahá čili nic.

Ovšem sazba tehdejší, z roku 1598 pocházející, usazovala knězům i všem ostatním, kdož tělo „schovávali“, platy daleko menší těch, jež jsme uvedli, že skutečně poplacený byli. V sazbě dí se: „Od nejchudšího, kde není co vzítí, nic; potomně od chudého 3 gr. bíl., kaplanu 3 gr. míš.; od bohatšího faráři 5 gr. bíl. a vejšeji, což se komu dáti věděti bude, kromě kázání nad mrtvým tělem.“ Věc se má jako dnes. Nynější sazby z doby císařovny Marie Terezie tak jsou skrovnické, že by jimi kněz nás sotva obstál. Proto chtívá víc a některý také i velmi mnoho. Platívali tehdy lidé před třemi věky obyčejně více, nežli usazováno, poněvadž nebýval kněz se sazbou asi valně spokojen.

Nad to od některých lidí dostávalo se knězi za službu potřebnou mimořádně záplaty ještě větší. Takž Michal Pešon z Hohenperku, dvorský kramář, roku 1612 položil v kšaftě svém o těchto kněžských odměnách: „Mistru Davidovi Lippachovi šest dukátů, aby kázal nad mým tělem bez záplaty další; Abrahamovi, druhému predikantu, 4 dukáty; Johanesovi Herliciusovi, predikantu, 2 dukáty; faráři u sv. Jiljí, 2 dukáty.“ Michal Pešon byl správcem německého luterského kostela a protož ovšem dukáty obmyslil kněze luterské obce „německého národa“.

Také jiní lidé, poslední pořizem psáti dávající, kněžům leckterýs vítaný grošík také tak štědře poroučívají.

Kněžské sazby venkovské od pražských nechodívaly daleko různě. Příklad budiž na sazbě, jako zapsána byla v registrech prelátství v Horšově Týně a již řídili se měšťané toho města. Jest tato: „A funeribus se dává panu prelatovi od celého vigilií 8 gr. a 2 gr. od chůze; od půl vigilií 4 gr. Panu faráři od celého vigilií 6 gr. a od chůze 1 gr. Tolikéž kaplanovi. Žákům od celé vigilií 6 gr. a od chůze 8 den., od půl vigilií 3 gr. Od konduktu, totiž když se mrtvý nese do kostela a potom zase okolo kostela až k hrobu. Žákům se dává 2 gr., kněžím nic. Ode mše žákům se dává 3 gr., knězi také. Z toho všeho zvoník bere sedmý peníz, že peníze vybírá, a co komu náleží, donáší.“

Že i na venkově dáváno a bráváno nad taxu, to víme bezpečně z Rakovníka. V archivě tom leží některé listy, v nichž ptají se Rakovníčané očekávající nového děkana, zdali v předešlém sídle svém lidi nepřetahoval na mírném placení za církevní služebnosti přestávaje.

Žáci v Praze přicházivali zpívat též ze dvojí školy a snad i několika nad to více. Při pohřbu Sterově mimo jakési žakovstvo, jež s učiteli obdrželo kopy, i žákům od sv. Jiljí dáno 30 grošů.

Sazba roku 1598 usazená též méně přeje officiálům školním a žákům, nejprve říkouc jako při kněžích, že officiálům školním se všemi žáky od nejchudšího, kde není co vzíti, nic se nemá bráti. Od chudého ať berou 7 1/2 gr. bíl. Od bohatějšího 10 gr. bíl., nejvíce 15 gr. Od konduktu 15 gr. Bohatší pak při vůli své se zůstávají, nicméně jen do tolaru aby dal. Co se žaltáře anebo veršů zpívání v domě dotejče, jak se s nimi kdo smluví. Při tom týmž žákům se přísně poroučí, aby „lidé od nich nad míru nebyli přetahováni, zvláště majíce sobě každodenní od týchž dobrodinců prokázaná dobrodiní“.

Jak bývalo v té příčině na venkově, příklad mějme na sazbě domažlické. „Když se od žáků kantilena nebo písnička figurative zpívala, mělo se jim dáti 16 grošů; při konduktu 30, o něž se officiálové a žakovstvo na polovičku rozdělili. Když se veršikové od pacholat nad márami zpívaly, dají se jim 4 groše. Od lidí chudých a služebníků, kteří sobě kantileny zpívati nedali a také tomu nerozuměli, byl-li by zpěv figurální čili chorální podstatnější, od těch přes 6 gr. bráno býti nemělo.“

Když se všecek pohřební průvod z domu, v němž nebožtík byl vykropen, odebral do kostela nejbližší fary, tu všickni stanuli; ženské a přednější hosté mužští zasedli v chrámové lavice, nebožtík vstaven do prostřed, a kněz konal o něm řeč.

Černé sukno na smutečné vystrojení kostela pořizovali na svůj náklad pozůstalí dědicové. A velice zajímavé jest, že právě toto sukno bývalo důchodem farářským. To vysvítá ze slov, jimiž zle postihal Daniel Netter z Glauchova, v kanceláři české taxátor, bohatého kupce Petra Nerhofa z Holtzperku, jemuž slušel povědomý veliký dům „U pěti korun“ v Sirkové ulici, roku 1612 klada po nebožce Dorotě Radnické odpory kšaftu v těchto slovech: „Aby Nerhof položil sukno, s kterým jest, když tělo mrtvé nebožky Doroty ku pohřbu do kostela sv. Michala neseno, pro fraucimor některé stolice v témž kostele přiodíti dal, posílajíc on Petr Nerhof po pohřbu na faru k zvoníkovi, aby takové sukno k němu (Nerhofovi) přinesl, kdež zvoník oznámil, že takové sukno panu faráři náleží.“

Tato sháňka po sukně dokazuje starožitnou pravdu, že čím větší bohatstvo, tím větší lakomost; kromě toho podává nám výklad, nač bývalo k pohřbům tolik suken kupováno, že jsme se prve tomu až podívovali. Sukna byla tedy dílem také do chrámu.

Po liturgii kostelní odebral se průvod s nebožcem za hlaholu zvonového z chrámu na hřbitov, ovšem jen bylo-li tělo pochovati v zemi u kostela. Ale zakoupen-li byl nebožtíkovi k tichému obytu sklípek v chrámě samém, dokonán po kázání obřad v kostele všecek až do konce.

Za sklípek nebo rodinnou kryptu v kostele placeno nestejně. V Rakovníce platili za to 50 kop. Odpovídajíc Rakovníčtí roku 1615 paní Aleně Hrobčické z Hrobčic, kteráž na ne „křesťanskou žádost“ o pochování muže svého v kostel sv. Bartoloměje vzložila „Nejsme od toho, když se od Vás k témuž kostelu a záduší pro budoucí památku 50 kop míš. odešle, což když se stane, téhož místa, kde by to tělo mrtvé odpočívati jmělo, vykážati neobmeškáme, i domácí spoluměšťané, když kdo toho žádostiv jest, po 50 kopách i jináče víceji k témuž záduší dávají a jiná dobrodiní činí.“

V Praze bylo draže. Dvorský kramář Pešon, prve vzpomenutý, roku 1610 dal v kšaft psáti, že odkazuje k sv. Jiljí v Starém městě 100 kop, aby bylo „bez dalšího placení tělo jeho do sklípku vedle bratra Petra Pešona položeno“. Lze tedy klásti náklad za kostelní sklípek summou od 50 do 100 kop (našich 1100–2300 korun co do kupní síly).

Divná věc, že v sazbě funerální roku 1598, několikráte uvedené, nic nečte se o tom, co stál hrob na hřbitově.

Poslední outrata pohřební byla žebrákům.

Těch bývalo v Praze mnoho. „Pátečních dnův obyčej mívali v houfích ke kupcům i jinam choditi“ a když zvěděli, že pohřeb cí bude, u velikém množství sbíhali se na hřbitovy. V instrukci ouředníků městských roku 1598 stojí: „Ti žebraví lidé, kteří mají znamení (rozuměj cejch nějaký), nemají po ulicích ani domích choditi a štercovati, než toliko při kostelích sedati pod pokutou pardusu, nic méně při pohřbích tolikéž nemají se dáti nacházeti než při tom kostele, kdež se mrtvé tělo pochovává.“ Jakou by jim nosilo platnost, kdyby se byli scházeli při kostele, kdež se mrtvé tělo nepochovávalo, v tom vysvětliti se neumíme. Tu se přihodil úřednímu stylistovi patrně zmatek v myšlenkách. Chtěl říci, že žebráci smějí žebrati jen při pohřbech svého kostela a hřbitova, k němuž náleželi.

Kolik dáli žebrákům při pohřbech, na to ovšem nebylo sazby. Dáváno dle měšce, dle srdce. Při pohřbu lazebnice Mariany Hainzové obdrželi žebráci 3 groše; při pohřbu Stera ševce celou kopu.

Povíme-li ještě, že prostý křížek dřevěný na hrob stál jen několik málo grošů a kamenná tabule, na níž byl nápis a rýsování i povydané ozdoby a erby, že stával hromadu kop, byli bychom s podrobným nákladem pohřebním hotovi.

Melichar Liberský, kamenník v Praze, dostal za kámen náhrobní roku 1608 od primasa rakovnického Simona Žlutického 16 kop 6 gr. míš. „zavdanýho, mimo to ještě dukát, písar od psaní nápisu na tabuli kamennou 1 1/2 kopy, a tovaryš obdržel spropitného, co slušno“.

Co ouhrnkem za pohřby vydáno tu nebo tam, o tom laskavém čtoucímu několik příkladů oznámíme. Nejlaciněji – ovšem pokud našli jsme my v rozličných zprávách – pohřeb odbývala v Kouřimi roku 1516 Důra Polévková. Kantor byl jí dlužen míšeňskou kopu, a ona kšaftem mu uložila, aby za to vystrojil jí pohřeb.

Až do roku 1528 několik ještě známe pohřbů v Kouřimi za kopu. Trochu dražší byl v témž městě pohřeb Kateřiny Kmentovy roku 1519. V kšaftovní knize stojí psáno o té Kateřině, „že statku jiného nemá krom peřiny, dvou podušek, dvou polštářů, tří prostěradel, z toho po smrti její aby hospodyně peřinu speněžila a pohřeb zapravila“. Tehda cenili peřinu ve dvou i třech kopách, i protož nebyl pohřeb za peřinu v Kouřimi právě nejlacinější.

V Rakovnice stál pohřeb zámožnější měšťanky koncem století šestnáctého 15 až 20 kop. V první polovici století následujícího učiněn byl v Rakovnice za člověka zabitého tento náklad:

Za rakev 1 rýnský, žákům tolikéž, za prostěradlo a svíce 1 rýnský, nosičům 30 kr., za umytí 24 kr., hrobníkovi 30 kr., za kříž a vodu svěcenou 12 kr., ouhrnkem 6 rýnských zl. 28 kr.

V Berouně r. 1518 platilo se za pohřeb Kyseličky, měšťanky, podle nejstarší knihy archivu berounského takto: „Kněžím 8 gr., žákóm 6 gr., kumpánóm 1 gr., mendíkóm od svěc 2 gr., zvoníku 6 gr., za ciechlík 40 gr., za libru svěc 10 gr., hrobníkovi 11 gr., Tomáškovi od obsýlání bratrů k pohřbu 1 gr.“ Summou tedy 82 groše čili kopa 22 groše, z čehož by snad znáti bylo, že na začátku století pohřby po venkovských městech za kopy, 2 kopy nebyly vzácnými a že snad kopa, dvě kopy býval náklad na skrovný pohřeb dostatečný.

O sto let později ovšem nebylo už, lze za kopy správití nic kloudného. Byltě, jakož svrchu schválně uvedeno, pohřeb člověka v poli zabitého, neznámého, počítán o šesti rýnských (dnes 72 korun).

V Praze známe nákladů pohřebních něco více a přerůzných. Uvedeme jen charakteristické z nich. V polovici století stál pohřeb bradýřův (1564) 13 kop 19 grošů. Pohřeb Jana Pihavého, mydláře, pána dvou domů pražských, dvou chmelnic, byl roku 1571 za 35 kop. V touž dobu dáno za pohřeb Jana z Hvozdu, jinak Koníka, sládka dosti možného, 27 kop. Za to pohřeb bohatého měšťana Korálka byl roku 1599 pořizen za tři sta čtyřicet čtyři kopy míšeňské, což jest na onu dobu slušný kapitál, rovnající se kupní silou dnes devíti tisícům korun!

A tak nákladné pohřby nebývaly u bohatých lidí vzácností. Pohřeb radního pána od Háje roku 1602 stál nad 100 kop; na pohřeb radního Rudnera, sladovníka, roku 1610 naloženo skoro 60 kop; pohřeb ševče Stera, často vzpomenutého, stál roku 1595 kop 64.

V těch nákladech postřehujeme ovšem ihned, že v Praze pohřební outraty čím dále dražší byly. Rozdíly o těch vysokých cenách pak souvěkých vyloží se, jak svrchu kdes pověděno, měšcem, srdcem pozůstalých a tu dodáváme k tomu i chlubitost některých lidí.

V těch věcech není do dnešního dne změny v lidech. Mnohý by se věru rozumně uskrovnil při nákladu pohřebním, poněvadž má mělký sáček – ale neučiní toho, boje se, co by tomu lidé, „řekli“. Takový bláhovec jest ovšem ještě nejnevinější.

Ale co říci o těch, kteří schválně s nádherou vystupují na ulici, aby lidé se podivovali. Mrtvola jim prostředkem k chloubě. Ký pak div, že všech těchto lidiček k ohledů ujímají se spekulanti a se směšnou obřadností strojíce pohřby jako divadelní průvody dobré a nemálo vydělávají.

Na konec přicházíme ke kapitole smutné – k pohřbům nejlacinějším. Někdy tělo chudásovo odnesl hrobník – obzvláště když hojnějšími nemocmi lidé v Praze promírali – odnesl je prostě bez kantileny, žalmů, kněze a mše. – Roku 1599 to zakázáno. Stojí psáno v instrukci úřadu šestipanského: „Hrobník nemá žádného mrtvého těla ze žádného domu nikdež bráti, pochováti, ani toho, kdyby kdo z kterého domu mrtvé tělo na ulici vynésti dal, se dotýkati pod pardusem; než jestliže by chudý umřel a neměl-li by co od pohřbu dáti, budou úředníci povinni k tomu prostředku při kněžích a žácích vyhledávati, aby to tělo pochováno bylo, byť mělo i něco z obecného vynaloženo býti.“

Hrozno jest, čteme-li, že chudí lidé, nemajíce odkavad vzíti na náklad pohřbení, mrtvá těla nočně na břehy a jiná místa vynášeli, vědouce o tom, když je psi do rána nerozsápou, že jo milosrdný úřad městský přece některak „schová“.

To byl pohřeb zcela zadarmo. Ale byl děsný. I proto právě vznikla roku 1598 ona funerní taxa, kterou jsme do několikráté citovali a v níž hned v úvodě se uznává, „že skrze nesmírné náklady, když se pohřbuje, lidé k velikým chudobám přicházejí“. V té sazbě nařizuje se, aby od nejchudšího, kde není co vzíti, nic nebralo se. Ostatní pak sazby usazeny tak, že faráři pražští jimi nebyli by zbohatli. Při tom přísně kázalo se, že „úředníci a kostelníci (to byli měšťané kostela správci a nikoliv kostelní sluhové) jedné každé osady se zavazují, aby k tomu pohlídali a lidi obtěžovati nedopouštěli“.

Kterak nákladné pohřbování bývalo u lidí urozených, o tom na poučenou vybrali jsme příklady dva. Jeden venkovský, druhý pražský.

První zpráva jest docela nová, neznámá, druhá vytištěna v životě Viléma z Rožmberka. Roku 1579 umřel v Praze Jan starší Lobkovic, purkrabě. V máji osmého dne přivezli ho do Horšova Týna v cínové truhle a strojili se pochováti ho pod oltář. Slavný venkovský pohřeb konali takto: „Vyšlo se za předměstí Pražské k silnici k Čečovicům. Napřed řemeslníci a cechové, jakž ti od starodávna kde kteří v takových processích chodívali, s svými postávníky. Za postávníky z toho cechu tovaryši šli, pak mistři až do starých dvouřadně, každý v své ruce černú svíci majíc. Za nimi šli žáčkové s černým křížem též dvouřadně až do rektora a kantora, za těmi hned mladší z literátů a sousedů z řeholí, též i starší obecní pořádkem se svícemi. Hned za těmi šli pan purkmistr a páni v pláštích černých též dvouřadně s fagulemi smolničnými, v kteréžto jedné každé erb Jeho Milosti páně maličkým dílem udělaný, přibitý visel; mezi nimi šly některé osoby z Tachova, z prostředka radního jsouce vyslaní, též s fagulemi; hned za nimi nesen byl kříž veliký černý se znamením umučení Pána Krista před

kněžstvem. Ten kněží s svěcemi též dvouřadně následovali. Za nimi opat teplický infulatus jménem Joannes Muriregius. Za kněžími šlo starců 60 osob v černých kuklách, každý z nich majíc faguli v ruce s erbem Jeho Milosti; mezi těmi pak vezeno bylo tělo mrtvé, kteréž teprve před branou skládalo se a nesly odtud osoby z ouřadu a někteří z stavu rytířského až do kostela. Prvního dne zpíval se zádušní nešpor a vigilia. Nazejtří summa pro defunctis s vyhlásováním slova božího; po mši kondukt a tělo na márách před oltářem pod vysokým dřevěným svícem leželo. Potom složilo se v sklípku. Nařízeno bylo, že větší díl poddaných panských z vesnic k pohřbu se sešli a stáli od toho místa, na kteréž se vyšlo, až k městu dvouřadně. Naposled Krištof mladší z Lobkovic, Vilím bratr mladší a paní Alžběta, paní manželka s pannami. U kostela stanuli řemeslníci a nevešli do kostela, než skrze ně tělo neseno.“

Tent' slavný pohřeb na venkově. V tom už světle viděti, že na venkově urozeným parádu pořizovati umívali.

V Praze byla ovšem větší, a to tím, že bylo na to lidí všelikterakých hojněji, a kdo v Praze nechtěl, komandovali ho na pohřeb, bylo-li k tomu drobet práva. Jen pozorujte slavný pohřeb pana Viléma Rožmberka 26. oktobris 1592. Tělo páně vladařovo vyzdvíženo z kostela sv. Jiří s touto slávou:

Nejprve šla pacholata jezuitská, za nimi choralisté hradu Pražského; po nich bratrstvo Matky boží se zelenými voskovými svícemi. Potom bratrstvo s červenými svícemi. Za těmi vážně kráčelo katolické kněžstvo římské u velikém počtu se žlutými svícemi, mniši od sv. Tomáše, sv. Jakuba a ze Strahova. Po obou stranách podle nich kráčeli chudí lidé a poddaní rožmberští nad 2000 osob „v kápích s vindlichty“, na nichž zavěšeny byly erby rožmberské. Za knězi šli sluhové rožmberští a zemané i panští ouředníci. Hned po nich šli císařští muzikanti, za nimiž kráčeli zámeční pražští kanovníci se žlutými svícemi. Po nich šel opat strahovský se svou ozdobou a korunou a dvěma levity jej následujícími; za ním i berla biskupská nesena. Za nimi čtyři praporci nebo korouhve a čtyři koňové následovali. Potom kůň oděný černým aksamitem s pěti erby krumplovaným dílem. Za tím nesena korouhev erbu hlavního domu Rožmberského s koněm a jízdným zbrojným, na něm sedícím, a okolo něho zlaté rouno z černého damašku. Potom šel ještě jeden kůň nádherně vystrojený, za ním korouhev smutková z černého duplovaného tafatu a opět kůň oděný černým sukem. Ti, kteříž korouhve nesli a koně vedli, byli vzácní páni. Též urození pánové nesli v následující řadě, jeden pozlacené ostruhy, jiný meč, třetí helm, čtvrtý štít a poslední zlaté rouno na černém polštáři aksamitovém. Po nich

nesena mrtvola od několika a třiceti rychtářů s aksamitovým dekem, na němž stříbrohlavový kříž vyší i erbů rožmberských šest přivěšeno. Podle těla šli průvodem císařští drabantí a harcíři. Za tělem příbuzní mužského pohlaví s množstvím ouředníků zemských a rad císařských a dvorské čeládky kráčelo. Po nich „fracimor“. Ale ne hned. Před ženskými šli páni někteří v smutku odění jakožto čestný předvoj dámský. Paní vdovu vedli dva páni právě tak, jako hned za rakví dva rytíři vedli Petra, bratra nebožcova. Rovně tak ještě leckterás paní a slečna pohřebního průvodu měla po svém boku statečnou oporu mužskou na svoje umdlévání a kvílení.

Ten velikolepý průvod scházel zvolna po stupních na Malou stranu do kostela sv. Tomáše. Tu v chrámě mluvil jesuita a vigilií konal po něm opat strahovský.

Uprostřed chrámu černým sukem ověšeného postaveno bylo castrum doloris čili „hrob truchlivosti“, s mnohými svícemi, z nichž 24 byly veliké „parunkvé“ ztlouští ruky. Na každém oltáři čtyři svíce hořely, a na oltáři hlavním stkvěly se „čtyři veliké erby růže pětilisté, držené dvěma medvědy“

Že při velikých pohřebních slavnostech ledaco bývalo už před třemi sty lety jalově divadelní, o tom nejlépe poučíš se v kalendáři „Veleslavínově“, kdež líčí se, kterak slavili sousedé a ouřad Starého i Nového města pohřební památku nebožce krále Vladislava v kostele před Týnem.

„Tu přinesli máry z domu farního přikryté aksamitem černým a kříž zlatohlavový s erby, ozdobivše to mnohými svícemi; přinesli pak pan Burian Lazar korunu, jiní žezlo, jablko a meč, vše jen naoko k této slavnosti zhotovené. –“

V průvodě pak nesl mistr Jan Pašek z Vratu meč dřevěný, postříbřený; purkmistr Hrdina korunu, o níž nepraví se, byla-li z papíru pořízena nebo z plechu, a Hlavsa z Liboslavě nesl žezlo a Jan Nastojte, radní pán, nesl jablko pozlacené. Hle! divadelní rekvisita – na oko.

Historické třísky

(Ze Zvonu 1901–1911.)

K masopustu. Na zvyk „předtanečníků“ a „předtanečnic“, jenž se v některých plesích zachovává, nařikají mnozí otcové, kteří za předtančení dceřino musí hodně platit, nařikají dívky, jež musívají po plebejsku státi, než předtanečníci svou aristokratickou práci vykonají, a proto mnohé takovým plesům se vyhýbají. Ale po tom všem nám tady nic není. Ať si to mladí spořádají mezi sebou sami. Nás uráží slovo „předtanečník“, neboť jest neotesaně přeloženo z němčiny, odkud bezpochyby celá věc k nám přišla i s jménem. Upozornujeme na jméno jiné, starší, opravdu staročeské, a tušíme, že dotud neznámé. I u našich starých dostavoval se vždy nějaký předák, jenž veselé kolo začínal. Ale místo dnešního sboru vyvolenců býval to „předtanečník“ jediný. Říkali mu tancivůdek, poněvadž tanec vedl. V XV. století v době Jiřího krále jeden z pražských řezníků bezpochyby tak tuze rád tance vodil, že mu jméno Tancivůdek zůstalo příjmením. Snad by tedy naši předtanečníci měli si říkati tancivodové nebo tancivůdkové, ale bojím se, že neposlechnou. Veleoslavín uvádí sic také jméno „skočec“, poněvadž ten tanečník „napřed skáče“; na to jméno Zíbrt upozornil ve své knize o tanci, ale skočec a skočci, taková hrozná, ale výborná jména bezpochyby budou naší mládeži ještě víc proti mysli než tancivůdkové.

*

Don Juan v Bělé. Snad mívali v Bělé víc don Juanů, ale holič Fridrich Jirka byl nade všecky. Ten chlubil se, „že jeho tělo krom ze spod noh celé od žen ulíbáno jest“. Ženy byly do pulbára jako bláznivé. Měšťanka Reichertka plakala, „že jí něco udělati musil, že ho ze srdce vypustiti nemůže“. Radili jí znalci lidského srdce, aby „střevíce nové obula, v nich nohy dobře zapotila a zapotíc, z nich se napila“. Tím že milý barbír jí ze srdce vypadne. Roku 1672 dostal se konečně holič Jirka na soud konšelský, neboť svedl i manželku radního pána Růže. Byl viněn „z mnohého cizoložství“. Co mu udělali, není psáno. Myslím, že mu nebylo dobře.

*

Musí se ženiti. Konšelé králov. města Loun povolali na radní dům r. 1601 pět mistrů řemeslných, a učinivše k nim řeč o příkázání božím a o nemravnosti, vyhrozili jim, neožení-li se do lhůty, že jim ouřad odejme krámy. Naivní konšelé všech měst nutívali mistry do stavu manželského, poněvadž byli přesvědčeni, že staří mládenci jsou nemravové. Dnešek jest o to pokročilejší, že purkmistři starým mládencům již to ouředně a veřejně do očí neříkají.

*

Starosti o dcery. Tatíkové a ženichové v minulých stoletích mívali příčinou děv těžké soužení, jedni stran výchovy jejich, druzí stran výběru k manželství. Píšeť Havlík z Varvažova r. 1613 (překládaje z vlaštiny), že nacházejí se v témž jednom kraji, ba v témž městě rozdílní způsobové, takže se nemůže o tom nic jistého usouditi: někteří otcové chtějí tomu, aby dcera nevycházela z domu jen jednou nebo dvakrát do roka, a to jen o svátcích vejročních, někteří povolují, aby netoliko každého dne z domu chodily, ale i při hodech a sňatcích svadebních se ukazovaly, jiní k ničemu jinému je nevedou kromě k přeslici a k domácímu hospodářství, ale pošetříte-li pak jedné z těch, jež neumí nic jiného leč přísti a šíti, poznáte, že řečí, oděvem a mravy některé selce bývá podobna; jiní dávají (dcery) učiti čísti, psáti, verše skládáti, zpívati, malovati, ale těch, které umějíce čísti, zpívati a na ledajakési instrumenta hráti, nechtívající nikdá do kuchyně přihlédati, zanechám jich – nešťastným manželům –

*

Pro děvče. Vavřinec, jinak Vávra, rodem z Budějovic, oblíbil sobě k stavu manželskému Dorotu Kočíkovic ve vsi Slivenci, poddanou generála křížovníků (toho času arcibiskupa). To bylo r. 1594. Ale Dorota Vávru nechtěla, odepřela mu v tom, neboť stál o ni jiný jonák, Jíra z Bráníka, poddaný kostela sv. Jiljí v Praze. I rozhněval se odpuzený milenec, toť jisto. A když v týž čas jeho hněvu nalezena byla za vsí, kde milenka bydlela, cedule výhrůžná, obviněn jest Vávra, že „podle zoufalství proti božské záповědi, zřízení zemskému a právu položil za Slivencem v jednom místě zrádnou ceduli s hlavní (opálené dřevo) a koštištěm“, kterýmžto symbolem i cedulí vyhrozil Bránickým, Smíchovským a Slivenským, že je vypálí. Generál křížovníků dal Vávru zatknout a zavřítí do vězení v klášteře křížovnickém. Odtud stěhoval se zoufalý ženich do vězení staroměstského. Zapíral tvrdě. Když mělo dojít k důkazům právním a snad i k mučení, na štěstí v svrchovaný čas přijeli z Budějovic vyslanci k sněmu (roku

1595), ti se do toho vložili, aby z takového soudu těžkého sjíti mohlo a vyprosili si Vávru, svého poddaného, z Budějovic Českých rodáka. A generál křížovníků i ostatní vrchnosti „žádostivější jsouce, aby člověk raději zachován a vzdělán, než k zkáze přiveden byl, propustili Vávru na ten způsob, aby on, Vávra, jsa takového dobrodiní vděčen, na žádné vymstění nemyslí“.

*

Nestálý ženich. Když rodiče všelijak podporují nějakého mladého chlapíka s úmyslem, aby si jejich dceru pojal za manželku, a on na konec jí nechce, to je věc ukrutně smutná. Ale už stará. Roku 1596 v Praze se přihodilo, a to s příchutí dobovou tou, že nestálý a bezděčný ženich utekl z pohostinného domu, když naposled našel v posteli nějaké čarodějné koření, které mělo vzbuditi plamen lásky. Jan Maryn, otec, potom u soudu vinil ženicha Jeremiáše Walzenpergera (patrně Němce), „že od nich mnohá dobrodiní přijímaje, uvéstí je chce v zlou pověst, jako by mu něco čarovali a něco toho do lůžka klásti dáti měli“. Ženich se brání „Jak dobrodiní? Já po každém jídle dával tolar na víno!“ Otec to popřel, naivně vyznáváje, „že se domnívali, že upřímně toho, aby jejich dcerky dostati mohl, vyhledává, pročť jsou se k němu všelijak přívětivě a přátelsky ukazovali a jemu všelijaké pohodlí rádi přáli“. Ortel staroměstských soudců zněl stručně a dobře, aby si dali pokoj.

*

Ženatý učedník. R. 1524 pojala v Praze na Malé Straně vdova Kunka – bezpochyby stará a bohatá – jakéhos Šimona, jenž se učil kamenníkem. Moudrá vdova přivedla si ženicha na radnici ke knihám, kdež se jí musil zapsati, jak tuto stojí: „Kunka, manželka někdy Gerhartova, ale nyní Šimona řemesla kamennického, v plné radě stojící seznala jest, že dům svůj, v kterémž bydlí, a jiný všecek statek svůj vzdala jest témuž Šimonovi, manželu svému, však na ten způsob, aby se týž Šimon řemeslu učil a vyuče se dělal, aby hospodářství přibývalo a neubývalo, a aby s ní nakládal jako na dobrého a věrného manžela sluší, a pakli by s ní nenakládal, aby mohla tento zápis změnití vedle vůle své –“ Ta si ho ufasovala!!

*

Židovské věno. Věnem zvali židé v XVI. st. ty peníze, které slíbil ženich nevěstě; když pak žid umřel, vzala žena z dědictví „věno“ a děti se rozdělily o ostatek. Křesťané tomu říkali obvěnění. Roku 1581 vykládá v pražském soudě žid: „Ten pořádek mezi námi se zachovává, že muž nemůže panně (nevěstě své) zapsati méně věna než 400 kop míšeňských, vdově ne méně než 200 kop. Ano i to bývá, že bývají manželé mnoho let spolu a uznávajíc manžel manželku pracnú a živnú, že on jí o několik tisíc věno zlepší a to je všude, kde sou židé.“

*

Nedelikátní přání. Naši staří se neuměli přetvařovati v některých věcech dočista nic. Šimon Žlutický, rakovnický primas, když Sušil, měšťan v Berouně, pochovav starou ženu svou, bral si novou, psal s upřímnou rozjívěností: „Přeju Vám, že hojný freymark míti a za starou mladé a pěkné dostati máte.“

*

Tři ženy z veliké nouze. V Kouřimi měli v době bitvy bělohorské soustružníka, slul Jakub Kužel. Byl to jediný toho druhu řemeslník a proto si ho měli vážit. Ale oni ho za nic nevážili a r. 1621 ho, tuším, o hrdlo připravili. Zavolali si ho totiž na radní dům, a tu se ho purkmistr přísně optal, proč, maje už dvě manželky živé, nyní sobě třetí vzal a se oženil. I oznámil, „že se jest radil o to s duchovními lidmi, a že jest mu od nich k tomu rada dána, poněvadž jest mu manželka jeho s jiným na vojnu ušla a nemaje, kdo by ho v jeho nemoci opatřil, že jest z veliké nouze to učinil a se oženil; prý mu k tomu radil farář v Praze svatoštěpánskej, sv.-peterskej a týnskej“. Po krátké poradě konšelé nešťastnému mistrovi oznámili, „že ho berou do trestání, poněvadž mu toho trpěti nemohou pro boha a pro pokřik lidu obecného“. Hrubá doba! Dnes daleko lépe; tři ženy sic člověk ani dnes ještě nesmí mít ani z největší nouze, ale dvě může s fortem uherským míti.

*

Radostná událost. Jakubu zámečnickovi v Kouřimi narodilo se r. 1624 děťátko. Ale zámečník radost neměl. Tvrdil, že dítě není jeho. Jiné msty sobě však nevymyslil, než tu, že dítěte nedal

křtítí, což tomu červíkovi bylo asi jedno, ale pánům na rathouze to nebylo jedno. Viděli v tom úmysl, aby dítě zůstalo pohanem, a to bylo v zbožné době přečinem a to tím větším, že dítě po 4 nedělích zemřelo. Porodní bába kouřimská Tratilka přinesla mrtvolku na hřbitov k pochování, ale nepochovala dítě vně při zdi hřbitovní jako opovržce, nýbrž položila je do země mezi děti křtěné. Člověk by skoro myslel, že ta bába „pupkořezná“ předběhla citem a rozumem svou dobu. Však za to se dostala na rathouz a s ní zámečník. Mistru Jakubovi nalezeno trestání šatlavní za to, že dítě nedal křtít, a Tratilce odloženo trestání do sv. Martina pro šestinedělky, kterým sloužit musila. Po sv. Martině se bába porodní dostavila na rathouz, a písař s chutí – až pitomou – připsal do knihy, „že se jí dobře vynahradilo“.

*

Chtěla bez muže býti. Architekt Andres Marie Austalis, Vlach v Praze zdomácnělý a zčeštělý, roku 1586 učinil kšaft. V tom kšaftě odkázal dům nad branou Strahovskou své choti Barboře, ale jen když se nevdá po jeho smrti. „Pakli by bez muže býti nechtěla a stav svůj proměnila, tehda aby ji z toho domu toliko 5 kop míšeňských vydáno bylo.“ Patrně byla Barbora ještě mladá, a architekt byl stařec nepřející. Barbora se však nepohněvala, přišla do městské rady malostranské s prosbou, aby zvláště ten článek o vdavkách stvrdili, neboť ona bez muže býti chce.

*

Slabé pohlaví. Jiřík Černohorský, „služebník“ pánů konšelů hradčanských, byl r. 1588 od Mandaleny Poláčkové, sousedky hradčanské, těžce uražen. Bezpochyby ji napomínal k pořádku; podstatná měšťanka však vyčetla „služebníkovi pánů“, že chytal labuti v oboře Jeho Milosti Císařské (v nynější „Stromovce“) a píra z nich trhal, a pak ho popadla, nenáležitě se ho schytivši, na zem ho porazila a zbraň jeho zlámala. Člověk by myslel, že statečná žena dostala se za to do šatlavy. Ale ne. Páni všecko smířili skrze přátelské rozsudí tak, že to nařknutí o labutích se obrací v nic a zbraň aby paní Manda Černohorskému zaplatila.

*

„Mdlý oud“. Známo, že v minulých dobách dlužník, nemohoucí nebo nechtějící platit, byl vsazen do vězení. Seděl tak dlouho, až zaplatil. Mohla také za něho sedět žena, což věrné a dobré manželky dosti často na se braly. Jenom Anna, manželka pražského měšťana Jana, rodáka ze Stupna (kdys ke konci XVI. století), nejen že nechtěla za svého muže sedět, ale činila mu, pro dluhy sedícímu, ještě protivenství. Rozzlobený manžel žaloval do rady městské, že „manželka za ním nechodí, jísti mu nenosí a že mu nepoctivé psaní psala“. I prosil, aby mu byla v moc dána, aby ji mohl trestat jako neposlušnou. Zavolal si purkmistr paničku. Ta se vymlouvala, že nechodí do vězení za manželem, protože se bojí, aby jí tam nenechal; když prý se dlužil, ať platí, všecko jí utratil. Na konec vyjádřila naději, že to psaní, které mu psala, bude jí váženo milostivě „jako oudu mdlýmu“. Páni však bez milosrdenství ihned kázali ten oud mdlý zavřít do šatlavy daleko horší nežli bylo „pocitivé“ vězení dlužníků.

*

Paní Mariana, ženské pohlaví mdlé. Roku 1596 přišel k soudu malostranskému měšťan a zlatník Pavel Preysnsyn a vinil svoji ženu Marianu nejen z toho, že se mu zpronevěřila, dávajíc svoji náklonnost harcíři Braunovi (už tenkrát dvojí sukno svádělo!), ale z horšího zločinu toho, „když ho harcíř z bodal nožem, že měla z toho radost, a nebránila ho, ješto věrná manželka s svým manželem jedno tělo jest a tak, když co protivného na manžela přijde, tehdy i manželka toho jest citedlná“. O nevěře paní Mariany svědčili sedláci z Vesce, z čehož lze souditi, že již tenkrát pražské paní, jichž psycha nenalezla porozumění u manžela a které se chtěly plněji vyžít, za harcířem braly se dále za Prahu na venkovský vzduch. Konšelé zděsivše se toho dvojího zločinu, odsoudili paní Marianu k smrti. Ale vysocí páni v appellaci na Hradě pražském souhlasili s jakýmkoli trestem, jenom ne s tím, aby kat navždy ze světa odpravil hezkou Marianu. Uvážili vysocí a moudří pánové, že pohlaví ženské je mdlé. Čteme-li však po letech (r. 1611), že paní Mariana se synkem svým Isaiášem dědí všecek statek po svém manželu, musíme souditi, že se mistr zlatník s ženou smířil a že tudíž některé pohlaví mužské je o mnoho mdlejší nežli ženské.

*

Rovné právo žen r. 1536. Pro rovné právo žen byl v městě Plzni Bartoš, služebník měst. rady. To stalo se tak. Když se svrchupsaného roku vrátil z řemeslnického vandru do Plzně domů, matka mimo jiné noviny vypravovala mu (bezpochyby s mravní hrůzou), že pivovarníkova utekla muži svému a šla s Kubíkem pryč. Na to Bartoš odvěce klidně a moudře: „Což to škodí? Necht' se projdou, ať pivovarnice zví taky, co jest vandr, jako my!“

*

Ze židovského mudrosloví. R. 1553 do staroměstské rady vyžádal si vstoupení žid Mojžíš. Byl velmi uražen a rozhněván. Žaloval, že mandlíř Jan namaloval na jeho velikou potupu džbán. Mandlíř vysvětlil pánům radním, že to malování věc nevinná: chtěl naznačiti, že žid někdy se přinapíje. Na to žid dal výklad jiný, horší. Tím džbánem prý viní ho mandlíř z cizoložství, „neboť přísloví jest u nás, kdož v cizoložství postižen, že přes džbán upadl a roh slonový“.

*

Spečetěné myši. Paní Dorota Radnická z Vysokého učinila dědicem svého domu a jmění kupce Petra Nerhofa. S tím nebyl spokojen Daniel Netter z Glauchova, taxator kanceláře dvorské, podal protest, a poněvadž měl Nerhofa v podezření, že by mohl svršky z domu zašantročit, žádal, aby až do vyřízení pře Nerhof všecko dal pod právní dohled a zvláště aby světnici, v kteréž věci od peřin, necek, kolovrátků, vana a nemalý počet německých myší bylo, spečetil „jakož aby spečetil též jiné komory všecky, v kterých též německé myši při inventování se našly“. Jestliže Nerhof podle žádosti důkladného juristy a finančníka ty myši zapečetil, lze sobě pomyslíti, jak je to mrzelo.

*

Numismatik. První numismatik nebo řekněme první muž, jenž měl sbírku mincí, naskytl se mi v pražských zápisech archivních r. 1622. Byl to Karel Kirchmajer z Rejchvic, bratr povědomého primasa, u něhož přespal zimní král Bedřich. Měl dům u Andělů na Starém městě. V něm po smrti jeho spočítáno: sto a šedesát dva kusy grošů a jiné mince rozličné a

zvláště staré římské, patnáct kusů staré mince zlaté, nad to ještě dále „v šrejbtiši“ měl 76 kusů staré římské mince, při tom jednu „perličkami obtočenou“, z čehož plyne, že naši předkové stejně jako teď dávali staré mince fasovat a nosili je pro ozdobu.

*

Divná wertheimka. Kuba Šíchův, soused v Heřmanově Městci, r. 1498 umíraje odkázal mimo jiné také komusi zlaté groše, které měl schovány – ve škorní (v shrnovací prosté botě).

*

Hledání pokladů. R. 1592 platí vrchnost v Hradci Jindřichově „za odpravení lotra, který poklad zdvihal“. Kdo ten ubožec byl, který chtěl si pokladem pomoci k příjemnějšímu živobytu, to v prostém oučtě nestojí. Byl lotr. Ale hned potom r. 1593 snažila se vrchnost sama vyzdvihnouti poklad. Najala si na to Vlacha. Čteme v oučtech, že platí 55 grošů „za všelijaké potřeby, vydané Vlachem, který poklady vyzdvihnouti má“. Nalezl-li Vlach poklad, či ne, to psáno není.

*

Urážka žen. R. 1562 představenstvo pražských bečvářů vinilo v soudě paní Tykvovou a paní Slanskou, že mu (představenstvu) nadaly loupežníků. To byla urážka ohromná. Přelíčení zastaveno, když kdosi pronesl úsudek, za oné doby všeobecně za pravdu uznávaný, že totiž ženy mají dlouhé vlasy a krátký rozum. I soudcové přidali se k tomu mínění a vyřekli „nález“, že ona urážlivá slova „loupežníků“ nemají býti k ujmě dobré cti bečvářů „a ač by měly ty ženy býti trestány – ale že jsou ženského pohlaví, to se jim na ten čas promíjí“. Což by koukal takový konšel „temné doby“, kdyby zvěděl, že dnes ženy chtějí mluvit už i v parlamentech.

*

Láska. O jakémsi zamilovaném Beranovi čtu v pražské knize archivní konec století šestnáctého, že vdané ženě, paní Zelenohorské, listy psával svou vlastní krví. Aby získal ten

cenný inkoust rudý, prsty sobě nařezával. Kromě toho zpíval jí pod okny, aby slyšela; „tance jí kupoval“, a když mu přišlo seděti vedle své milenky, „kolenem i nohami jí šeptával“. Nohou šeptati jest zajisté fráse poetická, pěkná, mohli by ji nynější milenci, kteří se strkají pod stolem kolenoma a tlapou si něžně na nohy, obnoviti.

*

Apatykář a švec. Apatykáři, ač jezdívali po jarmarcích jako jiní obchodníci, přes to počítali se vždy k městske honoraci. I protož byl smrtelně uražen vysoce učený muž pan Jakub Šporsleben, apatykář v Hradci Jindřichově, když se r. 1617 dověděl, že se do dcery jeho Kateřiny zamiloval tovaryš – ševcovský Jakub Suchánek a že z jisté vůle a vnuknutí pána Boha všemohoucího si ji k stavu svatého manželství oblíbil a ona jeho, a že se vezmou dělej co dělej. Apatykář byl všecek od sebe, ale posléze, jakž to mnozí tatíkové slabší povahy dělají, povolil, a když švec Suchánek se uvolil odstěhovati se do Polné a tam s apatykářovic Kateřinou provozovati řemeslo, dal mu 50 kop míšeňských do ševcovské živnosti. Patrně nechtěl ševce vídati sobě na blízku. Ale kdo ví, když se narodilo ševci první děcko, jestli vysoce učený muž do Polné nezajel.

*

Bible místo honoráře. Když se r. 1586 rozstonal syn slavného knihtiskaře českého Melantrycha, Jiří, švagr Veleoslavínův, kázal jednomu z typografické čeledi, aby šel s receptem do apatyky Martina Behema pro medicínu. Martin Během měl apatyku v též ulici, co bydlil Jiří Melantrych; byli sousedé. Apatykář rozdělal lístek zlata (dle svědectví poslaného typografa), něco bral z krabiček, dal to do nějaké bančičky, v bančičce byla nějaká lektvař. Jiří Melantrych potom za tu medicínu a snad ještě za jinou místo peněz poslal dvě biblí české, Melantryšky, nevázané. Apatykář je přijal. Medicíny nepomohly. Jiří, nepovstav už z nemoci, zemřel onoho roku 1586, a Martin Behem ihned zažaloval vdovu jeho Lidmilu pro nezaplacení medicíny. Musila platit, Apatykáři Melantryška byla za nic.

*

Proti přepychu. Císař Leopold všem obyvatelům království Českého dal r. 1686 policejní řád, v němž zakazuje se, poněvadž pro skvostnost mnoho rodů zásobených k chudobě přichází, nositi cayky zlatem a stříbrem protkávané, jichž by loket cenu 10 zl. převyšoval, hedvábné pentle, kterýchž by loket tolar v ceně přebíhal; nápodobně bílé krajky k obojkům, k taclem, čepcům, šátkům a fěrtochům, jichž loket nad 12 zl. Také zapovídají se kryté vozy, nemírnou opravou dělané, a všecky aksamitové kšíry a deky na vozy a na koně. Napomíná, aby nebyly dělány skvostné obědy a pankety, drahé lahodné krmě, konfekty, dorty ani jiné zadělávané věci. Ale při zákazech jest rozdíl činiti. Stav panský a rytířský – toť lidé první třídy – smějí míti křídla na rukávcích, bohaté cayky, krajky, široké kalouny ve vyšší ceně, nydrlandské nebo jiné aksamity, sesle, koberce, kryté vozy s pozlacenými hřebíky. Služebníci jejich mohou mít liberaj, však toliko ze sukna, bez zapremování zlata a stříbra, neb na místě prýmů vejložky z aksamitu, však ne oboje spolu. Druhou třídou jsou vladykové, nobilitisovaní lidé; ti smějí nositi cayky v ceně nejmenší vysazené, sprostější sukna, vozy potažené koží neb sukmem, a klénoty, ale ne z drahého kamení. Třetí classis jsou měšťané, ti mají se od nošení hedbávných cayků zdržeti. Jisté osoby mají od místodržících zřízeny býti k dohledání. Poprvé stačí napomenutí provinilci; pak tresty nastupují a odejmutí čili skonfiscírování toho, co k vejstupku dalo příčinu. Trestání budou, kdo by proti tomu řádu zhotovovali nepřislušné věci svým zákazníkům, na př. krejčí, kdyby šil měšťanu z drahých cayků, ztratí řemeslo. Pozor také v tom musí být na šmukýře (modistky), malíře, sedláře, koláře (pro vozy), neméně na kuchaře a kuchařky, kdyby co nádherného proti tomu patentu strojili. Bez veliké fantasmie člověk si může představit, jak komické důsledky by patent byl měl, kdyby dohlídači byli bývali přísní, kdyby byli dávali svlékat lidi na ulici z nepřislušného šatu, kdyby byli strkali hlavy do kuchyní a tak dále.

*

Ze staré kuchyně. Když byly Jejich milosti arciknížecí (Matiáš) r. 1583 na zámku Jindřichohradeckém, uctil je pán krmíčkami, mezi nimiž byla „kravská vemena“ (a čtyři husy) za 20 grošů. Salát polévali tehdaž olejem dřevěným. Nevím, jestli by dnes Jejich milostem smělo k banketu předloženo býti vemeno a dřevěný olej. R. 1619 odvedeno jednoho dne do kuchyně k snědění 682 – skřivanů. Že dovedli páni ty ptáčky spolknout!

*

Strejc. Kartáč na prádlo jest postrach řádných hospodyň. Ten jest zkázou prádla, brzké zničení mu přivádí. Dnes kartáčem, jemuž na Vinohradech pradelny říkají „strejc“, drbou líné ženské prádlo spíš jen potajmu, jest však zajímavo, že za starých časů kartáč náležel veřejně k rovnoprávným prostředkům pracím jako mýdlo a voda. Vypravuje lékař Rudolfa císaře r. 1610: „Ženské praním v jediném prádle rozdrbou plátěné šaty víc, než bys ty za půl léta na sobě strhal, zvláště v těch místech, kde mokré plátno tvrdými kartáči trou; já se však nechci v prádlo ženských vkládati, je to ženské právo, musíme jim v tom nechati vůli, chceme-li my, muži, choditi v čistých košilích; ale měli bychom přiměti ženy, aby se nám s praním klidily z domu ven.“ Souhlasím.

*

Mistr Brikcí z Licka. (Příspěvek k životopisu.) Slavný tento český jurista, jináč pleticha, byl r. 1541 viněn, že násilí učinil Mariáně dítěti v půl pátém létu. Dorota, kuchařka Brikcího, šla na řeku s prádlem, zanechavši toho dítěte doma, a tu prý se to sodomství stalo. Byl z toho soud, dlouhý soud, při němž šlo panu Brikcímu o hrdlo. Dorota si vzala advokáta Hieronyma Božického. Jurista si vzal taky advokáta. Ten pravil soudu, „že ta žaloba je víc rozpráva nežli co jistého, je proti rozumu a také není ani podle práva, poněvadž všecko toliko na zprávu dítěte se děje a dítě z návodu nějakého i z lehkého dárku to i jiné by mluvíti mohlo“; mistr prý vyhnal Dorotu pro krádež, a ona žaluje ze zlosti; kdyby se mistrovi v takové nešlechtnosti líbilo, „snadno by se o to objítí jiným způsobem mohl, ale on že jest vždycky, jsa v městě tomto a v úřadech znamenitých postaven, choval se ctně“. Odpovědí na to bylo, aby Brikcí přísahal a přísahou se očistil. Advokát Brikcího namítal, že toho v Praze pak by mnoho nastalo, aby lidé dobří musili se čistiti proti lidem lehkým. Rozsudek po mnohém psaní a hádání byl: že skutek spáchaný je před rukama, mistr Brikcí že je v domnění a dům jeho že je v podezření i protož do dvou neděl aby se Brikcí přísahou očistil; pak-li ne, „páni se k němu spravedlivě zachovati ráčí“. To znamená ztrátu hrdla. Za několik dní potom přišel advokát Dorotin na rathouz a propustil mistra Brikcího z přísahy. – – Zadarmo jistě ne.

*

Zvod domu. Kdo koupil nebo vysoudil dům na Táboře, býval do něho za mocného vladaře uveden „ujetím skoby ode dveří domovních a složením klíčů“. Outrata za taková „zvod“ byla r. 1592: rychtáři Kábovi 30 grošů českých (půl kopy!), Janovi, písaři rychtářovu od zápisu do knihy 5 grošů, rychtáři od pečeti 7 1/2 gr., servusovi obsílky 1 gr., a co plnomocníci utratili za jídlo a pití. Kterak v Horšově Týně obnovovali meze, o tom psáno v knize týnské r. 1563: „V pondělí po provodní neděli vycházela obec tejská, sedláci semešičtí a doubravští do lesa, který slove Kroužek, a tu jsou obnoveny všecky meze a v každém hrobu (při mezi) najde se uhlí; při tom pacholata z Tejna někteří mrskáni byli.“ R. 1579 „při obnově mezí v Tejně dostal u prvních dvou chvůjí Jakobus, mladej písař, pardus. Potom šli jsme malou rochčičkou nahoru a znamenali mez: kříž udělán na dubě, vejšeji v půl cestě vykopán zákop křížem motykou, nahoře u zákopa je dub veliký, do kteréhož vražen kříž železný, vejšeji je chvůje, v který jest vysekaný kříž.“

*

Panský muzikant. Matiaš Weynelt z Jablonné, varhaník Jeho Milosti urozeného pana Krištofa z Lobkovic, nejvyššího komorníka království Českého, z rozkazu páně r. 1599 do vězení Starého Města se dostal „pro zranění a tulichem smrtelné zbodění Jiříka Pekaře, poddaného panského v domě panském“. Aby další těžkosti a trestání ujíti a sobě z vězení pomoci mohl, ponížně prosil Jeho Milost pána, aby mu též přečinění prominouti ráčil. Pán se pohnul, pustil muzikanta z vězení, ale ne dřív, než když slíbil a upsal se, že bude „dobrovolně dědickým poddaným páně“, to jest – otrokem, jenž pánovi věrnými službami svými na budoucí časy bude vázán a bez dovolení panského ani z místa hnouti se nesmí. Tak urozený pán získal si k varhanům a bezpochyby i do svého komorního orchestru hudebníka, jemuž do smrti nemusil platit ani halěřku.

*

Kanárek. Zač byl v Praze r. 1617 kanárek? Byl za dvě kopy míšeňských grošů, to jest jako dnes bys dal 28 korun; za dvě kopy koupils tehda 10 husí krmených či 20 husí hladových, nebo 30 kuřat. Staroměstští konšelé koupili dva takové žluté ptáčky od kupce cizozemského a dali je darem panu Martinicovi, témuž, kterého dvě leta potom páni vyhodili oknem z kanceláře královské po staročeském způsobě.

*

Strýčkovo nekalé „šafování“ Slavný jurista Pavel Kristian z Koldína byl bohatý pán. Měl dům na rynku staroměstském a ještě čtyři jiné a statek venkovský kdes u Březnice. Když r. 1589 zemřel, zůstala jediná zbylá dcerka Lidmila. Strýček Jan Kristian z Koldína ujal se sirotčího statku jakožto poručník. A spravoval ho tak čistě, že dostal se proto r. 1595 do vězení. Vězněn jmenovitě proto, že „činži z domů sirotčích vybral a novým poručníkům jí odvésti zanedbává“. Když přišly vánoce, zachtělo se milému strýčkovi ze žaláře domů. Pustili ho tedy, ale na zápis a slib rukou dáním, že v pondělí po Třech králích vybranou činži položí a „v tom čase také počet svůj (oučty) vezma reystra zase k sobě, lépe než prve spraví“. Spravil, nespravil. V knize městské jen stojí rok potom, že umřel, a Lidmila, dcera Koldína Pavla, volala na pomoc právníka, aby zvyupomínal dluhy, které nedobrym spravováním a šafováním strejcovým vznikly. Toť se ví, že se bohatého sirotka některý srdečný jurista ujal.

*

Vina a trest. Zámožná paní Kateřina Odolenova, majitelka domu rynkovního s pivovarem v Novém městě Pražském, „obírala se a šla vůkol falešnou mincí a falešnými penězi“. Byla lapena a měla proto ztratiti hrdlo r. 1451. Ale konšelé novoměstští „hledíce milosrdenství“, učinili s ní milost, vzali jí však za to dům i s pivovarem. Tu však požádal urozený pan Jiřík z Kunštatu a z Poděbrad, správce zemský a pozdější král, aby ten dům se vším příslušenstvím konšelé darem dali Janu Čechovi, jenž byl služebníkem správcovým. I dali na tak mocnou přimluvu milí konšelé témuž Janovi ten dům na rynku i se vším, co bylo v tom domu ke jmění, držení a dědickému vladařství beze všech odpor a překážek Kateřiny Odolenové. – Paní Kateřina vstěhovala se z vězení do bývalého domu svého a tam žila – snad šťastně – až do smrti své s mužem svým. A tím manželem byl právě Jan Čech, služebník Jeho Milosti pana Jiřího z Poděbrad.

*

Divná moda. Na hraně XVI. a XVII. století – a možná dřív – měli urození pánové tu duchaplnou modu, že barvili svým koním hřívý a ocasey barvou, beze vší pochybnosti

nápadnou a řvavou. Opravovali přírodu. Jan Diviš z Žerotína psal v r. 1614 hraběti Františku Thurnovi, aby mu zjednal a dodal „tureckou barvu na barvení hřív a ocasů kočovských koní“ (t. j. koní do kočáru). Prý jich míní dvanáct obarvit. Při tom pán si stěžuje, že mu několik koní kočovských pošlo, patrně těm chudákům dosavadní barvy nešly k duhu. Proto s tureckou na to.

*

Student praktický. R. 1606 přišla deputace řemesla provaznického všech tří měst Pražských na rathouz k purkmistrovi staroměstskému a všecka rozezlena i uražena žalovala, že „nákej student na Malé Straně sobě provaznici vdovu pojal za manželku, a že řemesla užívá, řemeslo provozuje“. Ten praktický student, jenž se dal s vdovou na provaznictví, způsobil vzácným svým činem purkmistrovi takové rozpaky, že poslal hněvivé provazníky na Hrad pražský k vyšším pánům. Ti to snad urovnali po dobrém. Jak by ne? Student měl vdovu, vdova měla veřtat (provaznický), takž co bylo dělat?

*

Muzika je zaměstnání neřádné. Jakub, nebožtíka Barše syn v Kouřimi, r. 1621 žádal, aby mu konšelé, jakožto opatrovníci sirotků, laskavě dali za manželku Dorotu, dceru Merunkové. Páni, pováživše bezpochyby silnou lásku těch mladých lidí, povolili, aby Dorota Jakobovi byla za manželku dána, „však aby muziky zanechal a práci košatin dělání se živil“. Bože, kolik lidí by dnes místo muziky měli dělati košatiny! V některém pražském domě zuří čtyři piana najednou!

*

Nespravedlnost. R. 1606 prali se u Rozsypalů v Praze dva kočí pro dva krejcary. Poražený slul Klouček. Vítězovo jméno nezapsáno. Ten vítěz dareba při rvačce provedl toto d'ábelství: Chytil Kloučka zuřivě a stáhl s něho košili dolů, načež mu spadly plundry samy sebou a „vostal nahej“ před tváří mnohých žen, které se tomu dívaly. Protivník položil na zem nahého Kloučka, sedl na něho a hryzl ho. A když mu dostatečně přitloukl, šel po svých. Na to uražený

cech kočovský nežaloval vítěze pro sbití spolubratra, ale žaloval spolubratra Kloučka, „že běhal nahej po ulici bez košile“. A to je nespravedlnost.

*

Opilstvo žádné čáry. R. 1543 přišel k soudu konšelů v Kouřimi starý Marek, konvář ze Zásmuk, s těžkou žalobou. Vinil Marketu, chalupnici z Chrástán, z čar a z trávení. Prý poslal dceru do Kouřimi města pro pivo. Děvče přineslo si na to pivo tykev. V hospodě zastihlo chalupnici, kteráž se bavila a popíjela tu; spatřivši děvče, prý hned mu pítí dávala a když panna nechtěla, rozundávala jí bradu, takže bezděky pítí musila, od toho otekla a zbláznila se. Chalupnice nemohla zapírat, že pítí dávala děvčeti, ale přela, že mu chtěla uçarovati, aby oteklo. Bylo obžalované zle. Tenkrát i u nás už leckde takové všelijaké čarodějnice trestali „hrobem“. Až rychtář městský, povolán byv za svědka, všecko gruntovně vyložil; prý dívka také sama si kázala pivo dáti, pila, až se opila a „velmi opilá byvši sobě počínala, jakž obyčej lidí opilých“. Konšelé uvěřili svému rychtáři, který byl jako každý rychtář výborný znalec všelijakých opic pivných i vinných. Šel tatík konvář asi mrzutě domů.

*

Mech z hlavy. Po smrti Jana Skály ze Zhoře, měšťana staroměstského, nalezena v svrčích pozůstalých při všelijakém bohatství věc zvláštní. „V krabičce z dřeva dubového dílem soustružnickým něco mechu z hlavy člověčí.“ Patrně byl mech ten nějaký hloupý prostředek léčivý nebo kouzelný. Dnes řekli bychom, že je z hlavy starého studenta medicíny.

*

Stolice v kuchyni. O nečistotě starých měst psáno již mnoho. Ale tohle je nejpodarenější. Na Novém městě v Praze byl židovský dům, v jehož kuchyni byla s odpuštěním stolice záchodní. Ten dům r. 1522 rozdělen mezi židovku a žida. A tu ta židovka, které připadla kuchyně, nechtěla pustiti žida ani jeho rod k stolici ve své kuchyni. Při každé nutné návštěvě byl boj. Z toho soud. Židovka vinila žida, „že jí sahá na kuchyni a stolici záchodní, kteráž v ní jest

udělána, užívaje jí a nečistoty čině“. Na to odpověď: „Ta stolice byla v kuchyni od starodávna, prve než dům byl rozdělen.“ Ortel: „Aby tu stolicí záchodní pro nespůsob místa Anka židovka z té kuchyně dobyla.“ A co potom?

*

V jedné z knih města Dubu pod Ještědem z roku 1591 stojí na začátku psána tato neomalená veršovaná pravda:

Žádný bez hříchu, bez smradu

na světě nebyl, měl vadu.

[1] Patrně byly dorského rázu.

[2] Německé jméno „šrejbtiš:: zobecnělo v českém jazyce za všecken čas potom; ale starší slovo „pulpit ku psaní“ přece nezmizelo docela. Čteteť r. 1501 o pulpitě ku psaní, který se zavírá a pilné věci do něho se schovávají.“

[3] R. 1887

[4] Totiž r. 1888.

[5] Vzor dvojitého kredence viz ve sbírkách Uměl. prům. musea v Rudolfině a obraz Lobkovického dvojného poháru v Koulových Památkách uměl. průmyslu.

[6] Lubke, Gesch. d. Ren. II, 134. Naše sklenice staršího rázu viz v Koulových Památkách. Jsou tu ze XVI. stol sklenice moravských Zástřízlů se znakem. Lobkovický pohár český, formy německé, s erby a nejstarším povědomým letopočtem 1579; sklenice Pernštýnská emailovaná z roku 1582 a z téhož roku skleněný pohár z Buchlova, na němž vyryta svatba.

[7] Dnes už do něho vejítí nemůže. Zbořili ho. Na jeho místě stojí vysoký činžák.

[8] Popelice, mus ponticus, myš lesní.

[9] Šamlat, tkanina ze srsti velbloudí.

[10] Počítání na koruny přidáno při definitivní úpravě článku. Dřív jsem počítal dle zrna mince – a to bylo kusé až hrůza.

[11] Byly to vrchnosti v kraji českých granátů u hory Kozákova.

[12] Tato zpráva odporuje Jirečkovu mínění, že mistr Koldín nebyl statku lačen. Že se uměl mistr po penězích velmi chutě sháněti, to víme z jiné knihy arch. praž. č. 1131.84, kde r. 1568 Koldín soudí se se svými nedospělými švakry, sirotky po Linhartovi, jenž byl tchán Koldínův ve Velvarech. Divná věc, že náš slavný jurista or telem konečným propadl, poněvadž se omýlil v soudě. Šlo o ves Kmetiněves, a o „věci pozemské“ nesoudilo městské právo